

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШИНКАР ТЕТЯНА ІГОРІВНА

УДК [[342.7-047.645:316.774]:351.746.1](477) (043.5)

**ДИСЕРТАЦІЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ
ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В ІНТЕРЕСАХ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Спеціальність

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

 Т. І. ШИНКАР

АНОТАЦІЯ

Адміністративно-правові засади регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2023.

Дисертація є першим комплексним дослідженням адміністративно-правових засад регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, у якому наведено теоретичні, методологічні та організаційно-правові засади відповідності обмеження права на інформацію інтересам національної безпеки.

У дисертації набула подальшого розвитку ідеологема побудови інформаційного суспільства, у відповідності до якої кожен на свій вибір має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (контент) усно, письмово або в інший спосіб, але здійснення цих прав розглянуто як таке, що може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Інформацію (контент) запропоновано визначати як будь-які відомості та/або дані, які відображають змістовне наповнення (склад) певної одиниці інформаційного ресурсу, можуть бути збережені на матеріальних носіях або у цифровому (електронному) вигляді. Одиницею інформаційного ресурсу запропоновано позначати сукупність інформації (контенту), яка створена,

зібрана, одержана, зберігається, використовується, поширюється окремим суб'єктом інформаційних відносин з метою реалізації належного йому комплексу інформаційних прав та складається із документа чи сукупності документів, об'єднаних у встановленому чинним законодавством порядку.

Наголошено на розгляді права на інформацію як одному із невіддільних прав людини та громадянина. Термін «право на інформацію» запропоновано використовувати для узагальнення комплексу прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, реалізація яких тією чи іншою мірою забезпечує розбудову інформаційного суспільства та загальну цифровізацію держави, а також найчастіше трактується як право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (контент).

Гарантією здійснення права на інформацію (контент) визначено активні дії держави, спрямовані на формування й забезпечення реалізації відповідної державної політики, організаційно-правове забезпечення розгляду кожного запиту на отримання інформації, а також оприлюднення суспільно важливої інформації у визначеній формі. Акцентовано увагу на обов'язку законодавця щодо спрямування своїх зусиль на нормативне заперечення обмеження права на інформацію (контент) в інформаційному суспільстві, принаймні щодо окремих форм його реалізації, через наявність суспільного інтересу до реалізації відповідного змісту.

Проблема обмеження права на інформацію (контент) визнана такою, що має безпосередньо розглядатися серед визначальних проблем розвитку базових суспільних відносин реалізації права на інформацію за участі представників держави, а також побічно – серед проблем розвитку системи прав і свобод людини та громадянина за видами, поколіннями, формами, способами реалізації, захисту тощо.

Встановлена можливість обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки виділена як на міжнародному, так і вітчизняному рівнях, у взаємозв'язку із механізмом правового регулювання, який визнано

обов'язковою умовою для самого обмеження. В обох механізми виявлено вплив правових норм на відносини щодо виникнення і меж здійснення людиною та громадянином своїх прав і свобод.

Підкреслено відсутність широкої практики обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки в умовах розбудови ліберальної державної політики й відкритого інформаційного суспільства, яка призвела до сприйняття обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки як невиконання вимог чинного законодавства, що нівелює всі зусилля нормотворців щодо належного врегулювання суспільних відносин і сприяє виникненню розбіжностей між нормативно-правовими приписами та діяльністю, пов'язаною з їх реалізацією.

До обмеження права на інформацію (контент) віднесено окремі види інформаційної діяльності, які можуть бути об'єднані у систему інформаційних обмежень (за формою інформаційної діяльності), способів та методів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки. Запропонована побудова обмеження права на інформацію (контент) відповідно до європейської правової традиції тлумачення права на інформацію, а також як інструмент комунікативної взаємодії особи та держави у процесі прийняття публічних рішень, формою державного контролю з боку громадянського суспільства та одним з ефективних механізмів захисту прав, свобод та законних інтересів людини. Окремо запропоновано суб'єкту обмеження права на інформацію концентрувати власну увагу на інших явищах, у співвідношенні або взаємодії з якими знаходиться його діяльність в інтересах національної безпеки (діяльнісний підхід).

В основу рішення щодо обмеження права на інформацію (контент) покладено принцип детермінізму обмеження прав громадян на інформацію інтересами національної безпеки, який, ґрунтуючись на уявленні про те, що тенденції розвитку суспільних процесів не тільки можуть спрямовувати

зусилля людей, а й контролюватися з їхнього боку, також виступає регулятором діяльності людей.

Проаналізовано механізми практичного обмеження права на інформацію (контент) в інтересах національної безпеки (адміністративно-правовий, господарсько-правовий, кримінально-правовий, цивільно-правовий, міжнародно-правовий, інші публічно-правові механізми обмеження права на інформацію). В їх основі виділено передбачений законодавством режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу права на інформацію, яке здійснюється вказаними спеціально уповноваженими на це суб'єктами (елементами), з метою захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз.

Інститут обмеження права на інформацію (контент) в інтересах національної безпеки визнано міжгалузевим та таким, що охоплює норми конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного, господарського, інших галузей права, які застосовуються у системах конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію (контент), загального («широкого», «невибіркового») обмеження, контролю обмеження права на інформацію (контент).

У межах спеціальних режимів забезпечення національної безпеки (окрім «мирного часу») відзначене широке застосовується конкретно-індивідуального господарсько-правового обмеження права на інформацію (контент) в інтересах національної безпеки.

До міжнародно-правових механізмів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки віднесено заходи примусового обмеження права на інформацію (контент) в інтересах національної безпеки до його скасування включно. Акцентовано увагу на вимогах врахування наявності суспільного інтересу до певної інформації (інформаційної діяльності,

контенту), який не може вважатися «втраченим», а відповідний перелік видів інформаційної діяльності – вичерпним.

Проведено аналіз правозастосовної практики використання механізмів компенсаційного обмеження права на інформацію (контент) й застосування обмеження права на інформацію із «найменшими втратами» суб'єктів інформаційної діяльності, які ґрунтуються на практиці надання судом правової оцінки кожному з випадків обмеження права на інформацію (контент) у формі «трискладового тесту» відповідно вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Здійснено розгляд правового статусу та компетенції суб'єкта формування державної інформаційної політики як учасника регулювання суспільних відносин інформаційного обміну (регуляторної діяльності) із акцентуванням уваги на скерованості його повноважень та функцій предметно-практичними завданнями публічного управління (адміністрування) загалом та його участю в адміністративно-правовому регулюванні – формуванні і реалізації відповідної складової державної політики національної безпеки. Сформульовано вимоги до суб'єктів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, що стосуються окремих форм, засобів, способів і методів їхньої діяльності, механізмів здійснення й оцінки правомірності та пропорційності застосування ними відповідних обмежень права на інформацію (контент).

Побудовано систему суб'єктів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, яка складається із підсистем державної інформаційної політики (загальні суб'єкти), безпосереднього регулювання обмеження права на інформацію (контент) спеціальними суб'єктами, застосування адміністративними судами законодавства про обмеження права на інформацію. Відзначено недоцільність розгляду як самостійного суб'єкта (підсистеми) представників громадянського суспільства із пропозицією їх практичного залучення до функціонування вказаних підсистем.

Запропоновано Концепцію відповідності інтересам національної безпеки обмеження права на інформацію на основі встановлення: доречності обмеження права на інформацію та способів (засобів) обмеження, обраних суб'єктами регулювання в інтересах національної безпеки; необхідності обмеження права на інформацію та мінімальних обсягів інформаційних ресурсів (контенту), що обмежуються в інтересах національної безпеки; пропорційності встановлення обмеження визначеним загрозам національній безпеці та ймовірним негативним наслідкам для державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України; реальності й законності (правомірності) обмеження.

Поряд з правомірністю обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки розглянуто проблему законності втручання у право на інформацію (контент) в інтересах національної безпеки, до якої включено питання встановлення відповідальності за порушення застосованих до суб'єктів інформаційної діяльності обмежень, звільнення від відповідальності за порушення права на інформацію (контент) для тих суб'єктів, які здійснили правомірне обмеження права на інформацію (контент) в інтересах національної безпеки України, зокрема матеріальної відповідальності на базі комплексної оцінки загроз національній безпеці України.

Окремо розглянуто гарантії права на інформацію (контент) як виконання державою відповідних зобов'язань забезпечення практичної реалізації права на оскарження обмеження права на інформацію як діяльності (дій) осіб, яким таке право належить, інтереси яких щодо окремих інформаційних ресурсів (контенту) безпосередньо зачіпаються рішеннями щодо запровадження обмеження в інтересах національної безпеки чи бездіяльністю суб'єктів забезпечення національної безпеки щодо зняття

такого обмеження і які вважають, що у результаті цього їм було завдано шкоди.

Проаналізовано форми оскарження обмеження права на інформацію (контент) як різновиди безпосереднього звернення до компетентного органу щодо відновлення права на інформацію (контент) та відшкодування завданих збитків. Наголошено, що скарги суб'єктів інформаційної діяльності, у тому числі окремих громадян, мають бути спрямовані до персоніфікованих суб'єктів забезпечення національної безпеки та/або складових сектору безпеки і оборони, а також містити вмотивовані вимоги, які стосуються захисту права на інформацію (контент) в аспекті «документа», що містить цей певний контент чи є результатом (предметом) інформаційної діяльності, відносно якого застосоване обмеження, що становить можливе або наявне порушення права на інформацію.

Узагальнено, що реалізація права на оскарження обмеження права на інформацію (контент) в інтересах національної безпеки є можливою у будь-якій з існуючих форм оскарження, а саме: позасудовому (адміністративному), судовому оскарженні. Не зважаючи «активну позицію» представники громадських організацій не можуть вважатися суб'єктом вирішення скарги щодо обмеження права на інформацію (контент) в інтересах національної безпеки.

Забезпечення права на оскарження віднесено до основних завдань судочинства та відзначено як принцип недопущення свавільних рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень сектору безпеки і оборони у правовій демократичній державі, засіб демократичного цивільного контролю (представницького оскарження) належного функціонування відповідного механізму реалізації завдань забезпечення національної безпеки кожним суб'єктом, що включений до складу сектора безпеки і оборони.

Право на оскарження обмеження права на інформацію (контент) в інтересах національної безпеки визнано таким, що охоплює: 1) право на

захист особою своїх інформаційних прав (можливостей) від незаконного втручання чи обмеження; 2) право особи вимагати від держави та/або окремих органів публічної влади, суб'єктів забезпечення національної безпеки дотримуватися, охороняти і захищати право на інформацію (контент); 3) право особи звернутися до примусової сили держави загалом з метою захисту своїх інформаційних прав від неправомірних дій (бездіяльності) окремих суб'єктів забезпечення національної безпеки, їх службових (посадових) осіб.

Особливою формою оскарження обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки визнано здійснення особою звернення до суб'єкта забезпечення національної безпеки щодо роз'яснення його дій на виконання вимог статті 40 Конституції України, а також Закону України «Про звернення громадян», що не може вважатися проявом (різновидом) адміністративного оскарження.

Ключові слова: інформація; інформаційне суспільство; право на інформацію; контент; національна безпека; державна інформаційна політика; обмеження права на інформацію; обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки; відповідність обмеження права на інформацію інтересам національної безпеки; механізм обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки; суб'єкти обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки; оскарження обмеження права на інформацію.

SUMMARY

Administrative and legal principles governing restrictions of the right to information in the interests of national security. – Qualifying scientific work as a manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Law in speciality 12.00.07 – Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law - Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2024.

Annotation content

The thesis is the first comprehensive study of the administrative and legal principles governing restrictions of the right to information in the interests of national security, which provides theoretical, methodological organizational and legal foundations for the compliance of the restriction of the right to information with the interests of national security.

The ideology of constructing an information society is presented and developed in the dissertation. Due to the doctrine each individual has the right to freely collect, store, use and distribute information (content) in oral, written, or alternative forms. However, the exercise of these rights is considered subject to legal constraints in the interests of national security, territorial integrity, or public order. This is aimed at preventing disturbances or crimes, safeguarding public health, protecting the reputation or rights of others, preventing the disclosure of confidential information, and maintaining the authority and impartiality of the judiciary.

It is suggested to define information (content) as any data reflecting the substantive content (composition) of a specific unit of an information resource, capable of being stored in physical media or in digital (electronic) format. It is proposed to denote a unit of information resource as a set of information (content) that is created, collected, received, stored, used, distributed by an individual subject of information relations for the purpose of realizing the complex of

information rights. It comprises documents or a collection of documents, unified in accordance with the current legislation order.

Emphasis is placed on considering the right to information as one of the inseparable rights of a person and a citizen. It is suggested to use the term "right to information" for summarizing the set of rights, freedoms and responsibilities of a person and a citizen, the implementation of which ensures the development of an information society and the general digitalization of the state, and is in most instances interpreted as the right to freely collect, store, use and distribute information (content).

Active state actions aimed at forming and ensuring the implementation of the relevant state policy, organizational and legal support for the consideration of each request for obtaining information, as well as the publication of socially important information in the specified form are defined as the guarantee of the exercise of the right to information (content). Attention is focused on the duty of the legislator to direct his efforts to the normative denial of the restriction of the right to information (content) in the information society, at least in relation to certain forms of its implementation, due to the presence of public interest in the implementation of the corresponding content.

The problem of restricting the right to information (content) is recognized as one that should be considered directly among the main problems of the development of basic social relations in the realization of the right to information with the participation of state representatives, and also indirectly - among the problems of the development of the system of human and citizen rights and freedoms by species, generations, forms, methods of implementation, protection, etc.

The possibility of restricting the right to information in the interests of national security is highlighted both at the international and domestic levels, in connection with the mechanism of legal regulation, which is recognized as a mandatory condition for the restriction itself. In both mechanisms, the influence of

legal norms on relations regarding the emergence and limits of the exercise of rights and freedoms by a person and a citizen is revealed.

The absence of a broad practice of limiting the right to information in the interests of national security in the context of the development of a liberal state policy and an open information society is emphasized, which led to the perception of limiting the right to information in the interests of national security as a failure to meet the requirements of the current legislation, which nullifies all the efforts of rulemakers to properly regulate public relations and contributes to the emergence of discrepancies between regulatory and legal prescriptions and activities related to their implementation.

Restricting the right to information (content) includes certain types of information activities that can be combined into a system of information restrictions (according to the form of information activity), ways and methods of restricting the right to information in the interests of national security. The author suggests the construction of the restrictions of the right to information (content) in accordance with the European legal tradition of interpreting the right to information, as well as a tool for communicative interaction between a person and the state in the course of taking public decisions, a form of state control by civil society and one of the effective mechanisms for the protection of rights and freedoms and legitimate interests of every human. Separately, the subject of the restriction of the right to information is suggested to focus his attention on other phenomena, in relation or interaction with which his activity in the interests of national security correlates (activity approach).

The decision to restrict the right to information (content) is based on the principle of determinism of limiting the rights of citizens to information by the interests of national security, which, based on the idea that the trends in the development of social processes can not only direct the efforts of people, but also can be controlled by them, also acts as a regulator of people's activities.

Mechanisms of practical restriction of the right to information (content) in the interests of national security (administrative legal, economic legal, criminal legal, civil legal, international legal, other public legal mechanisms of limiting the right to information) were analyzed. They are based on the regime of temporary general or specific-individual suspension or narrowing of the right to information, which is carried out by specified specially authorized subjects (elements), in order to protect state sovereignty, territorial integrity, democratic constitutional order and other national interests of Ukraine from real and potential threats.

The institution of restricting the right to information (content) in the interests of national security is recognized as interdisciplinary and covers the norms of constitutional, administrative, criminal, civil, economic, and other branches of law, which are applied in systems of specific and individual restriction of the right to information (content), general ("broad", "indiscriminate") restriction, control of restriction of the right to information (content).

Within the limits of the special regimes of ensuring national security (except for "peacetime"), a specific and individual economic legal restriction of the right to information (content) in the interests of national security is widely applied.

International legal mechanisms for restricting the right to information in the interests of national security include measures of forced restriction of the right to information (content) in the interests of national security up to and including its cancellation. Attention is focused on the requirements for taking into account public interest in certain information (information activity, content), which cannot be considered "lost", and the corresponding list of types of information activity is exhaustive.

The author carries out the analysis of the legal practice of using the mechanisms of compensatory restriction of the right to information (content) and the application of the restriction of the right to information with the "least losses" of subjects of information activity, which are based on the practice of providing a legal assessment by the court to each of the cases of restriction of the right to

information (content) in the form of a "three-part test" in accordance with the requirements of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

The legal status and the competence of the subject of the state information policy formation as a participant in the regulation of public relations of information exchange (regulatory activity) was examined, with an emphasis on the direction of his powers and functions to the substantive and practical tasks of public management (administration) in general and his participation in administrative and legal regulation - formation and implementation of the corresponding component of the national security of the state policy. The requirements for the subjects of restrictions on the right to information in the interests of national security are formulated, relating to individual forms, means, ways and methods of their activity, mechanisms for implementing and assessing the legality and proportionality of their application of the corresponding restrictions on the right to information (content).

The author constructs a system of subjects of restriction of the right to information in the interests of national security, which consists of subsystems of the State information policy (general subjects), direct regulation of restriction of the right to information (content) by special subjects, and application of legislation on restriction of the right to information by administrative courts. The author notes that it is inappropriate to consider representatives of civil society as an independent subject (subsystem) and suggests that they should be practically involved in the functioning of these subsystems.

The concept of compliance of the restriction of the right to information with the national security interests is presented in the thesis. The concept is based on the appropriateness of the restriction of the right to information and the methods (means) of restriction chosen by regulators in the interests of national security; the need to restrict the right to information and the minimum volumes of information resources (content) restricted in the interests of national security; proportionality of

the restriction to the identified threats to national security and possible negative consequences for state sovereignty, territorial integrity, democratic constitutional order and other national interests of Ukraine; reality and legality (lawfulness) of the restriction.

Along with the legitimacy of restriction of the right to information in the interests of national security, the author considers the issue of legality of interference with the right to information (content) in the interests of national security, which includes the issue of establishing liability for violation of restrictions imposed on subjects of information activity, exemption from liability for violation of the right to information (content) for those subjects who have lawfully restricted the right to information (content) in the interests of national security of Ukraine, in particular, financial liability.

The focus is directed towards the guarantees associated with the right to information (content), perceived as the State's fulfillment of its corresponding duties to facilitate the effective realization of the right to appeal against limitations on the right to information. This pertains to the actions of individuals vested with such a right, whose interests in specific information resources (content) are directly influenced by decisions to impose restrictions in the interest of national security or by the inaction of national security entities in lifting such restrictions. These individuals maintain that they have suffered damage as a consequence.

The study comprehensively examined the forms for contesting the restriction of the right to information (content), specifically through a direct petition to the competent authority for the restoration of the right to information (content) and the compensation for associated damages. Emphasis is placed on the imperative that complaints from entities engaged in information-related activities, including individual citizens, should be directed towards personalized entities within the national security apparatus and/or components of the security and defense sector. These complaints are expected to encompass substantiated requisites pertinent to safeguarding the right to information (content). This pertains specifically to the

aspect of a "document" containing the specified content or serving as the outcome (subject) of information activity, wherein a restriction is imposed, thus constituting a potential or actual infringement upon the right to information.

It is summarized that the realization of the right to appeal the restriction of the right to information (content) in the interests of national security is possible in any of the existing forms of appeal, namely: extrajudicial (administrative), judicial appeal. Despite the "active position", representatives of public organizations cannot be considered the subject of a complaint resolution regarding the restriction of the right to information (content) in the interests of national security.

The provision of the right to appeal is categorized among the fundamental tasks of legal proceedings and is highlighted as a principle preventing arbitrary decisions, actions, or inaction by subjects holding authoritative powers within the security and defense sector in a legal democratic state. It serves as a means of democratic civilian oversight (representative recourse) for the proper functioning of the corresponding mechanism tasked with ensuring national security. This extends to every entity encompassed within the framework of the security and defense sector.

The right to appeal the restriction of the right to information (content) in the interests of national security is acknowledged as encompassing the following: 1) the right to defend one's informational rights (capabilities) against unlawful interference or limitations; 2) an individual's right to demand that the state and/or specific organs of public authority, as well as entities responsible for national security, adhere to, preserve, and protect the right to information (content); 3) an individual's right to resort to the coercive power of the state as a whole in order to safeguard their informational rights from unlawful actions (inaction) by specific entities within the realm of national security and their official personnel.

The particular form of appealing the restriction of the right to information in the interest of national security is recognized as the act whereby an individual addresses the entity responsible for national security seeking clarification of its

actions in compliance with the provisions of Article 40 of the Constitution of Ukraine, as well as the Law of Ukraine "On Appeals of Citizens." This should not be construed as a manifestation (variety) of administrative appeal.

Keywords: *information; information society; right to information; content; national security; state information policy; restriction of the right to information; restriction of the right to information in the interests of national security; conformity of the restriction of the right to information with the interests of national security; the mechanism of restricting the right to information in the interests of national security; subjects of restriction of the right to information in the interests of national security appealing the restriction of the right to information.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, які відображають основні наукові результати
дисертації:
Монографія*

1. Шинкар Т. І. Організаційні та правові засади обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 392 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/5575>

*Статті в наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах
даних Web of Science Core Collection та Scopus*

2. Tetyana Kurylo, Tetiana Shynkar, Anatolii Prytula, Uliana Andrusiv, Mariya Mykhayliv. Features of exemption liability for the violation of the right to information. *Systematic Reviews in Pharmacy*. 2020. № 11 (10). P. 282–285. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4112> DOI: 10.31838/srp.2020.10.47 **Scopus**

Особистий внесок здобувачки: проаналізовано теоретичну основу процесів скасування інформаційних прав.

3. Tetiana I. Shynkar, Tetyana V. Kurylo, Andrii V. Kholostenko, Serhiy S. Miroshnichenko and Olena Nazymko. Mechanisms of Functioning of Offshore Jurisdictions in the World System. *International Journal of Management*, 2020; 11 (4): p. 500–510. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3601584 **Scopus**

Особистий внесок здобувачки: проаналізовано світовий досвід накладання господарських санкцій в інтересах національної безпеки.

4. Shynkar, T. (2023). Restriction of the right to information in the interests of national security: The problem of justification. *Social and Legal Studios*, 6(1), 56–62. DOI: <https://doi.org/10.32518/sals1.2023.56> **Scopus**

5. Viktoriia Holubieva, Andrii Pravdiuk, Svitlana Oliinyk, Oleksandr Manzhai, Tetiana Shynkar. Constitutional and legal provision of the right to access information in Ukraine and the countries of the European Union. *AD ALTA – Journal of interdisciplinary research*. V. 12, Issue 1, Special Issue XXVI, 2022. P. 156–159. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/31120.pdf> **Web of Science**

Особистий внесок здобувачки: проаналізовано роль та місце Конституції України у регулюванні обмеження права на інформацію.

6. Lada Tesfaiie, Tetiana Shynkar, Oksana Kovtun, Viktorisa Sychova. The power of the president in the information age. *Lex Humana*, v. 15, n. 2, 2023, ISSN 2175-0947. Universidade Catolica de Petropolis, Rio de Janeiro, Brasil. P. 434–448. URL: <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2518/3486>

Web of Science

Особистий внесок здобувачки: викладено авторські погляди на систему інформаційних повноважень Президента України.

Статті в наукових фахових виданнях України категорії «Б»

7. Шинкар Т. І. Судовий захист права на доступ до публічної інформації. *Правова позиція*. 2020. № 4 (29). С. 53–57. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-4.11>

8. Шинкар Т. І. Право на доступ до публічної інформації: правове забезпечення та проблеми імплементації в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 85. С. 247–254. DOI: <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i85.1876>

9. Шинкар Т. І. Концептуальні підходи до категорії «обмеження прав громадян на інформацію» у правовій науці. *Науковий вісник Національної академії СБУ*. 2020. № 78. С. 42–48. (Таємно).

10. Шинкар Т. І. Обмеження прав громадян на інформацію як детермінанта забезпечення національної безпеки сучасною державою.

Науковий вісник публічного та приватного права. 2021. Вип. 1. С. 129–133. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.1.21>

11. Шинкар Т. І. Розвиток регулювання обмежень прав громадян на інформацію в системі суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія юридична*. 2021. Вип. 28. С. 333–338. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5752104>

12. Шинкар Т. І. Характеристика окремих обмежень прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки та практика їх вирішення в Європейському суді з прав людини. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ, 2021. Т. 2. № 2. С. 133–137. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.2.22>

13. Шинкар Т. І. Господарсько-правові механізми обмеження прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки. *Честь і закон*. 2021. Т. 4. № 79. С. 47–53. DOI: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2021/4/79/251502>

14. Кудінов С. С., Шинкар Т. І. Кримінально-правові механізми обмеження інформаційної діяльності, яка містить ознаки колабораціонізму. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ, 2021. Т. 2. № 3. С. 23–29. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.3.2.4>

Особистий внесок здобувачки: здійснено співвідношення мети запровадження кримінальної відповідальності за прояви колабораціонізму зі заходами захисту національних інтересів України в умовах агресії росії.

15. Kudinov Serhiy, Shynkar Tetyana. Administrative and legal mechanisms restriction of citizens 'rights to information in the interest of national security. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. Спеціальний випуск*. 2021. № 2. С. 119–125. DOI: 10.31733/2078-3566-2021-6-119-125

Особистий внесок здобувачки: описано організаційно-правовий елемент механізму адміністративно-правового обмеження прав громадян на інформацію в інтересах національної безпеки.

16. Шинкар Т. І. Застосування в умовах ведення надзвичайних адміністративно-правових режимів механізму дерогації щодо обмеження прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки. *Адміністративне право і процес* : науково-практичний журнал. Київ : КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2021. № 2 (33). С. 70–81. DOI: <https://doi.org/10.17721/2227-796X.2021.2.06>

17. Шинкар Т. І. Сутнісні ознаки реалізації державної політики регулювання обмежень прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ, 2021. Т. 2. № 4. С. 124–130. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.4.22>

18. Шинкар Т. І. Принцип доречності в практиці обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 3. С. 103–108. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.3.2>

19. Шинкар Т. І. Застосування категорії «необхідність» в обґрунтуванні обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки: загальні засади та практика Європейського суду з прав людини. *Академічні візії. Секція «Право»*. 2023. Вип. 18. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8343591> URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/558/513>

20. Шинкар Т. І. Системологія обмеження права на інформацію суб'єктами забезпечення національної безпеки: основи побудови та перспективи розвитку. *Юридичний науковий електронний журнал*. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. № 3. С. 359–363. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/84>

21. Шинкар Т. І. Форми та способи оскарження обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ, 2023. № 2. С. 207–213. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.2.33>

22. Шинкар Т. І. Здійснення обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки шляхом формування та реалізації державної інформаційної політики: правові та організаційні основи. *Честь і закон*. Харків : Національна академія Національної гвардії України, 2023. Т. 3. № 86. С. 73–79. DOI: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2023/3/86/287118>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

23. Шинкар Т. І. Теоретичний концепт «обмеження права на інформацію» та його реалізація в умовах заходів із забезпечення національної безпеки України. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні* : тези Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 15–16 жовтня 2021 р.). Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2021. С. 49–52.

24. Шинкар Т. І. Забезпечення доступу до публічної інформації про діяльність Верховного Суду України. *International scientific innovations in human life* : The 4th International scientific and practical conference (Manchester, October 20–22, 2021). United Kingdom : Cognum Publishing House, 2021. P. 627–633.

25. Шинкар Т. І. Детермінаційні аспекти забезпечення національної безпеки процедурами обмеження прав громадян на інформацію. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування* : Міжнародна науково-практична конференція (м. Запоріжжя, 22–23 жовтня 2021 р.). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2021. С. 109–112.

26. Шинкар Т. І. Проблеми термінології у правовому регулюванні доступу громадян до публічної інформації. *Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects* : The 5th International scientific and practical conference (Berlin, October 24–26, 2021). Germany : MDPC Publishing, 2021. P. 677–682.

27. Шинкар Т. І. Обмеження прав особи на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки: аспекти позиції ЄСПЛ щодо законності мети обмеження, необхідного у демократичному суспільстві. *Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених* : VII Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених (м. Одеса, 19 листопада 2021 р.). Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2021. С. 159–161.

28. Шинкар Т. І. Інформаційно-правові механізми обмеження прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки. *Актуальні питання правового забезпечення у сучасних умовах* : Всеукраїнський науково-практичний семінар (м. Харків, 26 листопада 2021 р.). Харків, 2021. С. 50–51.

29. Шинкар Т. І. Актуальні проблеми обмежень прав громадян на інформацію в системі суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки. *Innovations and prospects of world science* : IV Міжнародна науково-практична конференція (м. Ванкувер, 1–3 грудня 2021 р.). Канада : Науково-видавничий центр «Sci-conf.com.ua» Perfect Publishing, 2021. С. 1370–1374.

30. Шинкар Т. І. Інформаційно-правові відносини обмеження прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки. *Modern science innovations and prospects* : III Міжнародна науково-практична конференція (м. Стокгольм, 5–7 грудня 2021 р.). Швеція : Науково-видавничий центр «Sci-conf.com.ua» Perfect Publishing, 2021. С. 1030–1036.

31. Шинкар Т. І., Богомаз А. О. Онтологія суб'єктного складу регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної

безпеки. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : Міжнародна науково-практична конференція (м. Львів, 2–3 грудня 2022 р.). Львів–Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 161–165.

32. Шинкар Т. І., Бодак С. М. Практика доведення доречності обмеження прав громадян на інформацію та способів (засобів) обмеження, обраних суб'єктами регулювання в умовах сьогодення. *Progressive research in the modern world* : III Міжнародна науково-практична дистанційна конференція (м. Бостон, 28–30 грудня 2022 р.). США, 2022. С. 876–883.

Наукові праці,

які додатково відображають результати дисертації

33. Shynkar T. I. Information and legal mechanisms restriction of Citizens' Rights to Information in the Interest of National Security. *European Reforms Bulletin*. 2021. № 4. P. 49–52. ISSN: 2418-4209 (printed), 2418-4217

34. Tetiana Shynkar, Sergiy Kudinov, Dmytro Talalai, Anna Ponomarenko, Yurii Pavlutin, Petro Kravchuk. Restrictions on access to public information in the national security interests, three-part test. *AD ALTA – Journal of interdisciplinary research*. V. 12, Issue 2, Special Issue XXXI, 2022. P. 173–177 **Web of Science**

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
SUMMARY	10
СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ	18
ВСТУП	28
РОЗДІЛ 1	
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В ІНТЕРЕСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	45
1.1. Категорія «обмеження права на інформацію» у правовій науці	45
1.2. Методологія дослідження та практичної реалізації обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки	57
1.3. Обмеження права на інформацію як детермінанта та основа побудови суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки	72
1.4. Державна політика доступу до інформації та реалізація обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки	91
Висновки до розділу 1	118
РОЗДІЛ 2	
ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В ІНТЕРЕСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	122
2.1. Сутність і види публічно-правових механізмів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки	122
2.2. Публічно-правові механізми конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення	

національної безпеки	132
2.3. Публічно-правові механізми загального обмеження й заборони права на інформацію в інтересах національної безпеки	164
2.4. Обґрунтування окремих механізмів компенсаційного обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки	202
Висновки до розділу 2	215

РОЗДІЛ 3

СУБ'ЄКТИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В ІНТЕРЕСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. Системологія обмеження права на інформацію суб'єктами забезпечення національної безпеки	220
3.2. Суб'єкти, які здійснюють безпосереднє обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки	242
3.2.1. Роль і місце сил безпеки в обмеженні права на інформацію в інтересах національної безпеки	244
3.2.2. Роль та місце сил оборони і військово-промислового комплексу в обмеженні права на інформацію в інтересах національної безпеки	258
3.3. Суди як суб'єкти персоніфікованого обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки	267
3.4. Суб'єкти, що здійснюють обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки шляхом формування та реалізації державної інформаційної політики	278
Висновки до розділу 3	300

РОЗДІЛ 4

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДПОВІДНОСТІ ІНТЕРЕСАМ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ

4.1. Концептуальні положення щодо доречності обмеження права	304
--	-----

на інформацію та способів (засобів) обмеження, обраних суб'єктами регулювання	304
4.2. Концептуальні положення щодо необхідності обмеження права на інформацію та встановлення мінімальних обсягів інформаційних ресурсів (контенту), що обмежуються в інтересах національної безпеки	318
4.3. Концептуальні положення щодо пропорційності встановлених обмежень визначеним загрозам національній безпеці та ймовірним негативним наслідкам	333
4.4. Концептуальні положення щодо реальності обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки	347
4.5. Концептуальні засади щодо законності обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки	356
Висновки до розділу 4	370
РОЗДІЛ 5	
ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ЩОДО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В ІНТЕРЕСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ВІТЧИЗНЯНІ ТА МІЖНАРОДНІ ІНСТИТУЦІЇ	376
Висновки до розділу 5	402
ВИСНОВКИ	405
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	421
ДОДАТКИ	494

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Права і свободи людини та громадянина, як фундаментальне надбання людства, не втрачають свого значення в інформаційну (цифрову) епоху, залишаючись важливим елементом у процесі соціального розвитку кожного індивіда, адже саме в їх єдності з інформаційними (цифровими) можливостями сучасна людина має змогу задовольняти свої потреби та реалізовувати власний потенціал у різних сферах суспільного життя. Ступінь їх гарантування також залишається «мірилом» демократичних цінностей розвитку будь-якого суспільства.

Спираючись на обраний вектор суспільного розвитку та інституційних трансформацій, законодавець визначив правове становище людини і громадянина, а також в інтересах суспільного розвитку, захисту національних цінностей (інтересів) постійно здійснює регламентуючу діяльність щодо функціонування всіх суб'єктів права. В українському законодавстві таке закріплення здійснено вже на конституційному рівні шляхом окреслення комплексу прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, реалізація яких забезпечує функціонування держави на демократичних, соціальних і правових засадах.

Хоча конституційні права і свободи наділені найвищою юридичною силою, більшість із них за природою не є абсолютними, адже їх здійснення під час правозастосування може бути обмежене законом. Так, відповідно до статті 34 Конституції України, «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір», але здійснення цих прав може бути «обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей,

для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя».

Обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина з цих підстав спрямоване на досягнення розумного балансу між природними інтересами й потребами окремих осіб, інтересами суспільства, національними інтересами. Однак на практиці непоодинокими є випадки, коли не тільки правоохоронні органи та суб'єкти забезпечення національної безпеки, а й законодавець інтерпретують допустимість обмеження прав людини в бік розширення власних повноважень, чим спотворюють саму сутність балансу прав людини і національних інтересів, нівелюють їхнє значення для сучасного державотворення, а також створюють додаткові загрози національній безпеці. З іншого боку, громадяни теж доволі часто вдаються до гіперболізації обсягів належних їм прав, свобод і правових можливостей, ставлять свої інтереси вище за національні, «відсуваючи» межі їх реалізації до рівня, який загрожує національній безпеці, а тому вважають неправомірним установа будь-яких обмежень щодо власних спроможностей, навіть в інтересах забезпечення національної безпеки.

Отже, актуальна на сьогодні проблема регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки потребує вирішення в рамках заходів із реформування всієї системи суб'єктів забезпечення національної безпеки на основі аналізу накопиченого позитивного вітчизняного та зарубіжного досвіду підготовки й реалізації доктринальних основ забезпечення національної безпеки, затверджених концепцій і стратегій діяльності правоохоронних органів та складових сектору безпеки і оборони країни.

Загальні питання та правові засади організації діяльності складових сектору безпеки і оборони, правоохоронних органів і військових формувань, у тому числі з правоохоронними функціями, розглянуто в роботах О. М. Бандурки, О. Ф. Бантишева, А. І. Берлача, М. М. Бліхар, С. М.

Гусарова, Ю. В. Дубка, І. В. Зозулі, Р. А. Калюжного, В. К. Колпакова, О. Г. Комісарова, М. В. Корнієнка, В. В. Крутова, С. С. Кудінова, С. О. Кузніченка, В. А. Мандрагелі, В. І. Олефіра, О. І. Остапенка, В. П. Петкова, А. М. Подоляки, Г. П. Ситника, Є. Д. Скулиша, Д. В. Талалая, О. В. Шамари, І. М. Шопіної, Х. П. Ярмакі, О. Н. Ярмиша та інших учених.

Питанням правомірного обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні присвятили свої наукові дослідження А. В. Самотуга, Н. В. Кушакова-Костицька, С. П. Рабінович, Н. А. Савінова, М. В. Савчин, М. Ф. Селівон, С. В. Шевчук та інші теоретики.

Ці вчені зробили вагомий внесок у дослідження проблем правового та організаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань, захисту прав і свобод людини та громадянина при ускладненні оперативної обстановки, розвитку інституту надзвичайних адміністративно-правових режимів тощо. Проте у їхніх працях досліджено лише окремі аспекти регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки або ж схарактеризовано їх принагідно, під час вивчення більш загальних чи суміжних суспільних відносин. Відповідно, актуалізується потреба комплексного, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень юридичної науки, дослідження проблеми адміністративно-правових засад регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, а також визначення шляхів удосконалення такого регулювання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота спрямована на реалізацію основних положень Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, окремих положень Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021, інших стратегічних рішень сектору безпеки і оборони України, Програми інтеграції України до Європейського

Союзу, Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 року № 1023-р.

Дисертацію виконано в межах тем наукових досліджень Львівського державного університету внутрішніх справ: «Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів Національної поліції» (державний реєстраційний номер 0122U001871), «Проблеми правового регулювання публічного управління у сфері правоохоронної діяльності» (державний реєстраційний номер 0122U200304).

Мета і завдання дослідження. *Мета дослідження* полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу теоретико-методологічних джерел та адміністративно-правових актів, національної практики і міжнародного досвіду сформулювати концепцію відповідності обмеження права на інформацію інтересам національної безпеки; визначити та охарактеризувати адміністративно-правові засади регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки; сформулювати нові науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення адміністративно-правового й організаційного підґрунтя регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки та розвитку демократичних відносин в Україні.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації були поставлені такі *завдання*:

- визначити концептуальні підходи до застосування категорії «обмеження права на інформацію» у правовій науці;
- окреслити методологічні засади дослідження та практичної реалізації обмеження права на інформацію;
- розглянути обмеження права на інформацію як детермінанту національної безпеки сучасною державою;

- проаналізувати розвиток регулювання обмеження права на інформацію в системі суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки;
- виявити сутнісні ознаки державної політики доступу до інформації та формування державної політики обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки;
- узагальнити публічно-правові механізми обмеження права на інформацію з огляду на системологію інтересів національної безпеки;
- охарактеризувати публічно-правові механізми конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки;
- розглянути публічно-правові механізми загального обмеження та заборони права на інформацію в інтересах національної безпеки;
- розробити обґрунтування доцільності виділення в інтересах національної безпеки окремих механізмів компенсаційного обмеження права на інформацію;
- систематизувати суб'єкти здійснення обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки;
- охарактеризувати форми безпосереднього та персоніфікованого обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки;
- проаналізувати повноваження сил безпеки у встановленні обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки;
- дослідити функції сил оборони та військово-промислового комплексу у реалізації обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки;
- охарактеризувати повноваження й можливості громадян та їх об'єднань щодо обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки;

- проаналізувати роль та місце суду як суб'єкта обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки;
- окреслити роль і місце в обмеженні права на інформацію в інтересах національної безпеки суб'єктів, які здійснюють формування та реалізацію державної інформаційної політики;
- сформулювати концептуальні положення щодо доречності обмеження права на інформацію та способів (засобів) обмеження, обраних суб'єктами регулювання;
- сформулювати концептуальні положення щодо необхідності обмеження права на інформацію та встановлення мінімальних обсягів інформаційних ресурсів (контенту), що обмежуються в інтересах національної безпеки;
- сформулювати концептуальні положення щодо пропорційності встановлених обмежень визначеним загрозам національній безпеці та ймовірним негативним наслідкам;
- сформулювати концептуальні положення щодо реальності обмежень права на інформацію в інтересах національної безпеки;
- сформулювати концептуальні засади щодо законності обмежень права на інформацію в інтересах національної безпеки;
- розкрити особливості процедур оскарження рішень щодо обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері національної безпеки.

Предмет дослідження – адміністративно-правові засади регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки.

Методи дослідження було обрано з огляду на поставлені в ньому мету та завдання, з урахуванням його об'єкта і предмета. Методологічну основу роботи становить сукупність підходів та методів наукового пізнання. Для досягнення поставленої мети і вирішення визначених завдань під час

проведення дисертаційного дослідження використано як загальнонаукові (діалектичний, порівняльний, історичний, системний, структурний, узагальнення), так і спеціальні (порівняльно-правовий, формально-логічний) методи наукового пізнання.

Системно-структурний та системно-функціональний методи застосовано для опису публічно-правових механізмів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки (розділ 2), побудови системи цілісного знання щодо компетенції суб'єктів забезпечення національної безпеки у застосуванні обмеження права на інформацію (розділ 3), побудови концептуальних засад забезпечення відповідності обмеження права на інформацію інтересам національної безпеки (підрозділи 4.1. – 4.5.). За допомогою діалектичного методу проведено дослідження юридичного змісту побудови відносин обмеження права на інформацію у сферах реалізації державної інформаційної політики, державної політики доступу до інформаційних ресурсів і «держави у смартфоні», стратегії національної безпеки (підрозділи 1.1, 1.3, 1.4, 3.4, розділи 2, 5). Метод класифікації надав змогу дослідити практику реалізації обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки окремими суб'єктами забезпечення національної безпеки та практику оскарження їхніх рішень суб'єктами інформаційних відносин (підрозділи 1.2, розділи 3, 5). Із застосуванням історичного методу здійснено аналіз наукових поглядів на еволюцію розвитку концепцій «обмеження права на інформацію» в сучасній науці, етапи їх реалізації у сферах безпеки та оборони в різні історичні періоди, а також еволюцію державної інформаційної політики (підрозділи 1.1, 1.3, 3.1, 3.4). Завдяки порівняльно-правовому методу встановлено співвідношення публічно-правових механізмів обмеження права на інформацію (підрозділи 2.1 – 2.3), виділено ознаки конкретно-індивідуального, загального та компенсаційного обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки (підрозділи 2.2 – 2.4), а також розроблено авторську Концепцію

забезпечення відповідності інтересам національної безпеки обмеження права на інформацію (розділ 4). Структурно-логічний метод використано при визначенні основних форм і засобів як обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, так і оскарження рішень щодо обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки (розділи 4, 5). Статистичний метод використано для ілюстрації судової та адміністративної практики застосування обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки різними суб'єктами забезпечення національної безпеки в умовах різних режимів забезпечення національної безпеки. Методи моделювання, аналізу та синтезу дали змогу визначити доцільність запровадження у практику забезпечення національної безпеки авторської Концепції забезпечення відповідності інтересам національної безпеки обмеження права на інформацію. Застосування формально-логічного та логіко-семантичного методів дало можливість поглибити понятійний апарат. Завдяки методу узагальнення підготовлено висновки.

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження становлять положення філософії, феноменології, герменевтики, концепції людиноцентризму, загальної теорії держави і права, теорії національної безпеки (безпекознавства), адміністративного права та інших галузевих правових наук, які знайшли відображення у відповідних наукових працях, публікаціях вітчизняних та зарубіжних фахівців у різних сферах національної безпеки, а також у їхніх поглядах на доктринальні засади розвитку сектору безпеки і оборони України.

Нормативно-правову базу дослідження становлять Конституція України, закони України, підзаконні нормативні акти, практика національних судів та Європейського суду з прав людини, міжнародно-правові акти, що регламентують обмеження прав людини, зокрема права на інформацію в інтересах національної безпеки. Теоретичну основу дослідження формують

монографії, підручники і навчальні посібники, публікації у фахових виданнях.

Емпіричну базу дисертації становлять результати діяльності окремих складових сектору безпеки і оборони, рішення РНБО України за період з 2014 року, державна статистична звітність з 2014 до початку 2023 року, дані Єдиного державного реєстру судових рішень і практика ЄСПЛ за вказаний період, а також правова публіцистика, довідкові та енциклопедичні видання, матеріали актуальних та репрезентативних досліджень у секторі безпеки і оборони України з 2018 року, власний досвід дисертанта, набутий під час розгляду відповідних справ в адміністративних судах.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у юридичній науці досліджень адміністративно-правових засад регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, в якому комплексно, засновуючись на сучасних методах пізнання, на базі новітніх досягнень науки різних галузей права безпекознавства, з урахуванням нових політичних, правових, соціально-економічних умов, що склались у сучасній Україні у зв'язку із введенням воєнного стану, та організаційно-правових особливостей діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки України не лише розкрито їхні особливості, а й наведено ґрунтовний аналіз теоретичних, методологічних та організаційно-правових засад відповідності обмеження права на інформацію інтересам національної безпеки.

У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових концептуальних наукових положень та висновків, зокрема:

уперше:

- виокремлено відносини регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки;
- обмеження права на інформацію розглянуто як передбачені чинним законодавством та діючим режимом забезпечення національної

безпеки (національних інтересів) дії уповноважених державних органів в особі Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних і місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних та спеціальних органів, військового керівництва, інших суб'єктів забезпечення національної безпеки, а також судів, громадян та їх об'єднань із заборони (обмеження) реалізації окремими особами (групами осіб) належного їм права на здійснення інформаційної діяльності, операцій з контентом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя;

- сфери національної безпеки розглянуто як регулятор діяльності людей, що ґрунтується на уявленні про тенденції розвитку суспільних процесів, які не тільки можуть підпорядковувати спрямованість зусиль людей, а й контролюються ними, чим здійснюється детермінування обмеження права на інформацію;

- регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки віднесено до засобів досягнення певного, формально визначеного у документах стратегічного планування у секторі безпеки і оборони балансу, а суб'єктів такого регулювання рекомендовано обов'язково вводити до складу сектору безпеки і оборони, чим забезпечувати цілісність системи обмеження права на інформацію;

- реалізацію обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки визнано такою, що ґрунтується на передбаченій Конституцією України можливості втручання держави за допомогою юридичних засобів у зміст та обсяги інформаційної діяльності будь-яких суб'єктів інформаційних відносин, яке, відповідно, обґрунтовується

вимогами верховенства права, необхідності, доречності, реальності та пропорційності у поєднанні із механізмами компенсації втрат і завданої шкоди, які діють у демократичному суспільстві щодо заборон та загальних обмежень;

- запропоновано та здійснено опис: характеристик доречності внаслідок досягнення суб'єктом накладання обмеження власної мети, а також якщо потреби користувача (у широкому розумінні) інформації реалізовані або принаймні не заперечені (заборонені); біфуркації права на інформацію залежно від рівня здійснюваних обмежень із визначенням обмеження права на інформацію «необхідним» у ситуаціях, коли інформаційна діяльність, свобода збирання, зберігання, обміну відомостями тощо, переважно перестають бути детермінованими рішеннями самої держави та можуть сягати за межі заходів реалізації державної інформаційної політики, що, своєю чергою, неминуче призведе до застосування заборон, обмежувальних правоохоронних і примусових заходів, конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію, її втрат (пошкодження) тощо; визначення (обрахунку рівня зміни) інтенсивності втручання держави в реалізацію права на інформацію у ситуаціях ускладнення забезпечення інтересів держави, а також при виникненні умов необхідності подальшого застосування обмеження права на інформацію (зростання кількості та обсягів обмеження) у вигляді «тесту на пропорційність обмежувальних заходів»; реальності обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, обумовленої компенсаторним характером явища «обмеження», необхідністю у застосуванні якого проявляється в умовах зіткнення індивідуальних і публічних інтересів; правомірності обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, яка визначена як передбаченість застосування юридичних засобів можливого втручання держави у зміст та обсяг права на інформацію, які відповідають вимогам верховенства права, необхідності, доцільності та пропорційності у демократичному суспільстві;

удосконалено:

- перелік підстав обмеження права на інформацію шляхом додавання до його доктринального змісту тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих державою прав і свобод, яке здійснюється спеціально уповноваженими на це суб'єктами в інтересах забезпечення прав інших людей, а також національної безпеки та внаслідок запровадження передбачених законодавством режимів забезпечення національної безпеки (національних інтересів);

- погляди на зміст реалізації обмеження права на інформацію шляхом її представлення як міжгалузевого інституту права, котрий формується з великої кількості взаємопов'язаних, узгоджених між собою норм конституційного, інформаційного, адміністративного, кримінального, цивільного, трудового, господарського та інших галузей права, які встановлюють порядок, підстави, умови, правомірність, механізми звуження змісту й обсягу права на інформацію у кожному окремому випадку;

- погляди на обмеження права на інформацію із його тлумаченням з огляду на форми, способи та методи їх здійснення як на окремі самостійні види інформаційної діяльності суб'єктів такого обмеження права на інформацію. Запропоновано безпосереднє їх об'єднання у систему інформаційних обмежень, яка уособлюватиме зв'язок забезпечення національної безпеки із реалізацією конституційних принципів індивідуальної юридичної відповідальності та невідворотності покарання;

- персональний склад системи суб'єктів регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, наведено його характеристики, запропоновано його розподіл на підсистеми загальних суб'єктів (що формують і реалізують державну інформаційну політику, здійснюють загальнодержавне системне формування, реалізацію, проведення комплексних оглядів інформаційного простору, формування системи

стратегічних комунікацій, розробку та поширення відповідних наративів тощо), спеціальних суб'єктів (які здійснюють безпосереднє регулювання обмеження права на інформацію і до яких у мирний час відносяться переважно сили безпеки, в інших режимах – усі складові сектору безпеки і оборони), суб'єктів застосування спеціалізованого законодавства щодо обмеження права конкретної особи на інформацію, зокрема щодо доступу до інформації, окремих джерел і документів в інтересах національної безпеки;

дістали подальший розвиток:

- поширені у вітчизняній правовій науці погляди на доцільність використання у суспільній практиці категорій на кшталт «силовий блок», появи спеціалізованого «безпекового» законодавства на основі механізмів обмеження реалізації права на інформацію, що ґрунтуються на положеннях статей 3, 8, 11, 16, 17, 18, 27, 32, 34, 36, 37, 39, 44, 65, 92, 106, 107, 116 Конституції України;

- судження про загальне право на інформацію як про одне з фундаментальних прав, які забезпечують розвиток людини та всього суспільства, а також виступають чинником забезпечення функціонування держави як правової. Існування права на інформацію та його позитивне регулювання визнано невіддільною частиною європейської правової традиції розбудови і підтримки «інструменту» комунікативної взаємодії особи та держави у процесі прийняття й реалізації публічно-правових (управлінських) рішень, формою контролю за державою та її органами з боку громадянського суспільства й одним із ефективних механізмів захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина;

- визнання залежності обмеження права на інформацію від ствердження у документах стратегічного планування в секторі безпеки і оборони України пріоритету безпекових інтересів людини як кінцевого споживача заходів забезпечення національної безпеки над локальними інтересами особи чи держави, а також визнання прав і свобод людини

головною цінністю держави й кінцевою метою заходів забезпечення національної безпеки. Такі обмеження запропоновано застосовувати щодо фізичних осіб (їх груп, об'єднань), юридичних осіб (зокрема іноземних і міжнародних), країн, рухів (релігійних, політичних тощо);

- погляди на зміст гарантій права на інформацію в умовах його обмеження в інтересах національної безпеки, до яких віднесено виконання державою відповідних зобов'язань забезпечення практичної реалізації права на оскарження обмеження права на інформацію як діяльності (дій) осіб, яким таке право належить, інтереси яких щодо окремих інформаційних ресурсів (контенту) безпосередньо зачіпаються рішеннями про запровадження обмеження в інтересах національної безпеки чи бездіяльністю суб'єктів забезпечення національної безпеки щодо зняття такого обмеження і які вважають, що внаслідок цього їм було заподіяно шкоду.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені у дисертації положення, висновки і пропозиції можуть бути використані у:

– науково-дослідній сфері – для подальшої розробки загальнотеоретичних та організаційно-правових питань регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, для сприяння подальшому вивченню та розробці проблем забезпечення національної безпеки загалом. На сьогодні використовуються в науково-дослідній діяльності Державного науково-дослідного інституту МВС України (Акт впровадження від 05.09.2023), Львівського державного університету внутрішніх справ (Акт впровадження № 3 від 23.10.2023);

– правотворчості – для вдосконалення чинного законодавства та розробки нових нормативно-правових актів, які регулюють питання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки. Зокрема, пропозиції і рекомендації, розроблені автором, можуть бути використані для усунення протиріч між нормами окремих законодавчих та підзаконних актів;

– правозастосовній діяльності – для оптимізації системи регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, загальнодержавних регіональних та відомчих програм суб'єктів забезпечення національної безпеки України, удосконалення практики застосування норм чинного законодавства у сфері забезпечення національної безпеки України, підвищення ефективності діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки України; використовуються у процесі аналітичного забезпечення Верховного Суду (лист першого заступника керівника Апарату Верховного Суду № 5662/0/2-23 від 01.12.2023) та в практичній діяльності Конституційного Суду України (лист керівника Апарату Конституційного Суду України № 004-015-16/3514 від 13.09.2023);

– освітньому процесі – для підготовки підручників, навчальних посібників та інших навчально-методичних матеріалів з дисциплін «Адміністративне право України», «Інформаційне право України», «Правове регулювання інформаційної діяльності», а також під час викладання зазначених дисциплін у Львівському державному університеті внутрішніх справ (акт впровадження № 92 від 01.11.2023) та інших закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Особистий внесок здобувача. Викладені у науковій роботі положення є результатом самостійної праці автора дисертації. Наукові ідеї та розробки, які належать співавторам наукових публікацій, у пропонованому дослідженні не використовувались. Внесок здобувача до опублікованих колективних наукових праць пропорційний кількості співавторів: у науковій статті «Кримінально-правові механізми обмеження інформаційної діяльності, яка містить ознаки колабораціонізму» з'ясовано співвідношення мети запровадження кримінальної відповідальності за прояви колабораціонізму із заходами захисту національних інтересів України в умовах агресії росії (50%); у науковій статті «Administrative and legal mechanisms restriction of citizens' rights to information in the interest of national security»

схарактеризовано організаційно-правовий елемент механізму адміністративно-правового обмеження прав громадян на інформацію в інтересах національної безпеки (50%); у науковій статті «Mechanisms of Functioning of Offshore Jurisdictions in the World System» проаналізовано світовий досвід накладання господарських санкцій в інтересах національної безпеки (25%); у науковій статті «Features of Exemption from Liability for the Right to Information» проаналізовано теоретичну основу процесів скасування інформаційних прав (25%); науковій статті «Constitutional and legal provision of the right to access information in Ukraine and the countries of the European Union» визначено роль та місце Конституції України у регулюванні обмеження права на інформацію (25%); у науковій статті «Restrictions on access to public information in the national security interests, three-part test» викладено авторську концепцію застосування судами трискладового тесту правомірності обмеження прав громадян (25%); у науковій статті «The power of the president in the information age» розкрито авторські погляди на систему інформаційних повноважень Президента України (25%).

Матеріали та висновки кандидатської дисертації в пропонованій роботі не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки було оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Харків, 15–16 жовтня 2021 р.), The 4th International scientific and practical conference «International scientific innovations in human life» (Manchester, United Kingdom, October 20–22, 2021), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування» (м. Запоріжжя, 22–23 жовтня 2021 р.), The 5th

International scientific and practical conference «Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects» (Berlin, Germany, October 24–26, 2021), VII Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених» (м. Одеса, 19 листопада 2021 р.), Всеукраїнському науково-практичному семінарі Національної академії Національної гвардії України «Актуальні питання правового забезпечення у сучасних умовах» (м. Харків, 26 листопада 2021 р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції «Innovations and prospects of world science» (м. Ванкувер, Канада, 1–3 грудня 2021 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Modern science innovations and prospects» (м. Стокгольм, Швеція, 5–7 грудня 2021 р.), VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 2–3 грудня 2022 р.), III Міжнародній науково-практичній дистанційній конференції «Progressive research in the modern world» (м. Бостон, США, 1–3 грудня 2022 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій, змісту, вступу, п'яти розділів, які містять сімнадцять підрозділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 510 сторінок. Список використаних джерел містить 604 найменування і займає 72 сторінки, додатки розміщено на 16 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В ІНТЕРЕСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Наукові ідеї, розробки та положення, що присвячені вирішенню проблем обмеження законом прав і свобод людини і громадянина «в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [1], які розглянуті у цьому розділі та виносяться на захист, викладено у наукових публікаціях авторки: [2], [3], [4], [5], [6], [7].

1.1. Категорія «обмеження права на інформацію» у правовій науці

Загальне право людини на інформацію в умовах сучасного суспільства є одним із тих фундаментальних прав, які забезпечують особистості її розвиток, а також слугують чинником функціонування правової держави.

Україна, яка перебуває на шляху становлення та розвитку інформаційного суспільства, існування якого можливе лише у демократичному середовищі, де панує правова держава та максимально забезпечується реалізація прав людини, визнає право на інформацію як одне із невіддільних прав людини та громадянина, а також сприяє його закріпленню як у національному законодавстві, так і на міжнародному рівні.

Україна також обрала шлях інтеграції в транснаціональний інформаційно-правовий простір, насамперед у такий його сегмент, що був сформований на теренах Європейського Союзу. У зв'язку з цим актуальна й необхідна імплементація у законодавство України спеціальних європейських інформаційно-правових стандартів, розроблених у Європейському Союзі, з метою забезпечення реалізації права на інформацію.

У перелічених умовах варто означити безпосередній зв'язок права на інформацію із основними правами людини. У зв'язку із цим варто погодитися із зауваженням Г. Кісінджера: «У часи розвитку Інтернету світовий порядок часто прирівнюють до ствердження факту, що якщо люди мають змогу вільно отримувати та обмінюватися інформацією, то вроджене людське прагнення свободи рано чи пізно реалізує себе, а історія рухатиметься «на автопілоті» [8, с. 454].

У працях І. Л. Бачило, а також у більшості фундаментальних наукових робіт, в яких обґрунтовувалася доцільність формування інформаційного права у середовищі публічного і міжнародного публічного права та описувався його предмет, термін «право на інформацію» використовувався достатньо широко, дослідники намагалися розтлумачити сутність цієї категорії. Це доволі позитивно відобразилося у якісно нових умовах сучасного праворозуміння, оскільки в юридичній науці актуальний не лише розвиток відповідних основних понять, категорій, а й застосування їх у нормативно-правових актах, офіційних документах концептуального та іншого характеру, навчальній літературі тощо.

З іншого боку, О. В. Кохановська наголошує, що функцією права на інформацію є забезпечення отримання особою інформації безпосередньо від органів державної влади та органів місцевого самоврядування про їхню діяльність і відомостей про себе (тобто доступ до службової інформації), а також певної інформації, якою володіють юридичні особи приватного права, призначення свободи інформації полягає у забезпеченні можливості вільного

пошуку та отримання будь-якої інформації із загальнодоступних джерел, отримання відомостей про дії органів влади, але вже в інтерпретації ЗМІ, можливість ознайомлення з науковими працями, творами мистецтва, спілкування, кіно тощо. Єдине, чого свобода інформації вимагає від держави, – це політики невтручання. Навпаки, право на доступ до інформації становить обов'язок держави створити певні умови для реалізації доступу до інформації [9]. Отже, слід погодитися з думкою про те, що загалом свобода інформації є правом негативним, а право на інформацію – правом позитивним.

Визнано, що виникнення та розвиток інформаційних відносин на вказаній основі як різновиду суспільних відносин, пов'язаних із реалізацією права на інформацію, зумовлено значним перманентним підвищенням у житті кожної людини ролі та значення інформації, інформаційних ресурсів, продуктів, технологій, формування спільнот та інформаційного суспільства, глобалізацією інформаційних процесів, іншими важливими факторами. Повною мірою у контексті статті 34 Конституції України це стосується як безпосередньо права на інформацію, так й інших прав, на основі реалізації яких розбудовано широке поле інформаційних відносин, кожен із видів яких є порівняно новим об'єктом правового забезпечення.

Л. В. Кузенко, характеризуючи правове регулювання права громадян на інформацію в сфері державного управління, у відповідній дисертації, доводить, що право на інформацію становить самостійне, основне право людини та громадянина, тісно пов'язане з іншими конституційними правами й обов'язками і має базовий, початковий характер для їх реалізації, виступає водночас і чинником, що гарантує їх реальне втілення в життя [10, с. 84].

О. М. Сибіга, полімізуючи, у тому числі із Л.В. Кузенко, зауважує, що «право на інформацію», як термін (доповнено нами – Т.Ш.), не завжди вживається в чинному законодавстві для визначення інформаційних прав особи [11, с. 239]. При цьому він вказує: «це в жодному разі не можна

розглядати як неузгодженість між термінологією, яку вживають науковці для визначення прав в інформаційній сфері, та термінологією, яка закріплена в Конституції України й інших нормативно-правових актах [11, с. 239]. Також, указаний автор підсумовує, що «право на інформацію є об'єднувальним поняттям для всіх інформаційних прав особи і найчастіше трактується в законодавстві як право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію» [11, с. 239].

Повертаючись до аналізу змісту положень Конституції України, зазначимо, що, втілюючи міжнародно-правові стандарти правового статусу людини, в Основному Законі (стаття 3) встановлено, що права і свободи людини та їх гарантії, що визначають зміст і спрямованість діяльності самої держави, мають реалізовуватися за наявності утвореного державою та функціонуючого у певних правових режимах дієвого організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина [1]. Це надало змогу розширювати, за необхідністю, сферу реалізації права на інформацію до такого «розміру», де вона фактично починає поглинати функціонування достатньо розгалуженої системи державної діяльності, яка охоплює своїм регулятивним впливом усі основні сфери життя людини – особистісну (приватну), політичну, соціальну, економічну, культурну та інші. Відповідно, за сферами державного регулятивного впливу можна сформувати структуру права на інформацію в його найширшому розумінні, яка ґрунтуватиметься на класифікації прав і свобод людини та громадянина.

Отже, слід констатувати, що внаслідок реалізації зусиль правової науки, держави та суспільства сьогодні на конституційному рівні в українському законодавстві закріплено комплекс прав і свобод, обов'язків людини та громадянина, реалізація яких тією чи іншою мірою забезпечує розбудову інформаційного суспільства та загальну цифровізацію держави, що уможливорює їх подальший розгляд як основоположних.

Також у сучасному світі наявність чи відсутність у людини права на інформацію може вважатися показником рівня демократичності базових відносин у державі, цивілізованості суспільства, дотримання та захисту ним загально визнаних прав і свобод людини та громадянина.

Хоча права і свободи конституційно наділені найвищою юридичною силою, більшість з них не може вважатися абсолютними, допускається їх обмеження. Відповідно, проблема обмеження права на інформацію має також безпосередньо розглядатися серед визначальних проблем розвитку базових суспільних відносин реалізації права на інформацію за участі представників держави, яка, безумовно, становить значний науковий та практичний інтерес, а також побічно – серед проблем розвитку системи прав і свобод людини та громадянина за видами, поколіннями, формами, способами реалізації, захисту тощо.

Найбільш розлогу та стійку класифікацію прав і свобод людини та громадянина розроблено представниками науки конституційного права, яка, крім того ж, забезпечує правову визначеність (пріоритет у системі національного права) для всіх видів і форм прав людини та громадянина, а також визначає загальні принципи, напрями розвитку правового регулювання різних видів суспільних відносин, що виникають у їх реалізації, охороні та захисті.

Водночас, попри наявність в Україні значної кількості наукових праць, присвячених тим чи іншим аспектам реалізації та/або обмеження прав і свобод людини, бракує розробок, у яких здійснено комплексний аналіз досліджуваної категорії «обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки». З огляду на це, слід підтримати позицію С. П. Головатого щодо постійної потреби у ретельному переосмисленні юридичної регламентації людських прав у вітчизняному основоположному акті, насамперед у контексті висновків і рекомендацій Венеційської комісії Ради Європи (Європейської комісії за демократію через право – доповнено

нами – Т.Ш.) щодо тексту Конституції України від 28 червня 1996 року, зокрема стосовно можливих обмежень основоположних прав, не врахованих донині [12, с. 159].

Окремим проблемам реалізації права на інформацію та питанням їх правомірного обмеження, правомірного обмеження інших основоположних прав і свобод людини та громадянина в Україні присвячували наукові роботи як визнані фахівці-адміністративісти, так і сучасні дослідники проблем конституційного, адміністративного та інформаційного права: В. Б. Авер'янов [13], І. В. Арістова [14], О. М. Бандурка [15], О. А. Баранов [16], В. М. Брижко [17], О. Д. Довгань [18], Р. А. Калюжний [19], В. К. Колпаков і Т. О. Коломоєць [20], О. Г. Комісаров [21], Н. В. Кушакова-Костицька [22], А. І. Марущак [23], Н. Р. Нижник [24], Г. М. Перепелиця [25], М. М. Перепелиця [26], Г. Г. Почепцов [27], С. П. Рабінович [28], Н. А. Савінова [29], М. В. Савчин [30], А. В. Самотуга [31], М. Ф. Селівон [32], Є. Д. Скулиш [33], О. О. Тихомиров [34], В. О. Шамрай [35], С. В. Шевчук [36] та інші дослідники.

Практичним проблемам забезпечення обмеження прав і свобод людини та громадянина, зокрема в інтересах національної безпеки України, різним аспектам її забезпечення окремими державними органами приділено також достатньо уваги, однак не сформовано єдиних критеріїв для такого обмеження. Це ускладнює його практичну реалізацію.

З іншого боку, як наслідок ідеології та світогляду, сформованого ще за радянських часів, моделі радянського адміністративного права, у деяких літературних джерелах навчально-методичного спрямування право на інформацію закріплене статтею 34 та іншими статтями Конституції України трактується як політичне право, що походить від свободи слова, віросповідання, політичних поглядів тощо. Отже, як прояв права на свободу

преси та інформації, може визначатися політичними правами і свободами громадян України.

Справді, у частинах першій та другій статті 34 Конституції України описано формально різні права.

У той час, як одні вчені вважали право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань (право на інформацію) здебільшого політичним, інші вчені зазначали, що ці права і свободи є культурними (духовними), і зарахування їх до політичних прав є надмірною політизацією.

Серед історично сформованих поглядів на право на інформацію слід також виокремити його віднесення до особистих прав і свобод, складу права на життя, повагу до гідності, свободу та особисту недоторканість, свободи пересування, свободи думки і слова, світогляду та віросповідання. Також наголошувалося, що право на інформацію було закріплено в Конституції «вперше».

Отож, спостерігаємо певну еволюцію поглядів на місце права на інформацію в системі прав людини, але із застереженням, що його реалізація може бути обмежена законом в інтересах національної безпеки та у випадках, передбачених частиною третьою статті 34 Конституції. Згідно з позицією О. І. Яременка, на певному етапі розвитку інформаційних відносин необхідно було виокремити із загального права на інформацію право на доступ до окремих її видів, а також законодавчо обмежити доступ до певних видів інформації. Право на інформацію отримало свого роду «роздвоєння» [37, с. 40].

Норми міжнародного публічного права також визначають право на інформацію як одне з основних, що закріплюється у конституційних актах у багатьох державах світу, які декларують демократичний розвиток, та яке може зазнавати правомірного обмеження в інтересах національної безпеки та в умовах захисту й забезпечення базових цінностей людства. Так, Загальна декларація прав людини, яка є основним загальноновизнаним документом для

проголошення прав людини, обов'язковим для всіх держав-учасниць ООН, документом, що належить до судової практики міжнародного права, у статті 19 не лише гарантує право на свободу вираження поглядів, але й широко його тлумачить як право на доступ до інформації: «...Кожна людина має право на свободу переконань і на їхнє вираження; це право включає право на свободу вираження поглядів, а також право збирати, отримувати і поширювати інформацію та думку через засоби масової інформації, незалежно від державних кордонів...» [38].

Водночас у статті 29 Загальної декларації констатується, що свободи можуть бути обмежені «...законом з метою забезпечення належного визнання та поваги до прав і свобод інших, для задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві...» [38].

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, ратифікований Україною у 1973 році, гарантує широкий доступ до інформації подібно до Загальної декларації прав людини, а саме: «...Кожен повинен мати право на свободу думки і слова: це право включає свободу збирати, отримувати і поширювати інформацію та думки різного роду усно, письмово або друковано незалежно від кордонів...» [39].

«Свобода слова і думки», як первісна модель права на інформацію, забезпечується також Європейською Конвенцією з прав людини, ратифікованою Україною у вересні 1997 року [40], іншими регіональними системами захисту прав людини, зокрема Американською конвенцією з прав людини (стаття 13) [41] та Хартією прав людини та народів Африки (стаття 9) [42].

На рівні Європейського Союзу, з моменту набрання 1 листопада 1993 року чинності Договору про заснування Європейського Союзу (Маастрихтська угода), кожен громадянин ЄС, а також будь-яка фізична чи юридична особа, яка проживає або зареєстрована у державі-члені ЄС,

отримали широкий доступ (свободу доступу) до права на інформацію через інструменти подачі заяви (заявки), петиції до Європейського парламенту у формі скарги або запиту з питань, що входять до сфери діяльності Європейського Союзу, тощо.

Зокрема, термін «петиція» у законодавстві Європейського Союзу вживається завдяки широкому тлумаченню права на інформацію та охоплює реалізацію права на інформацію у різних формах звернень, таких як пропозиції, скарги та власне електронні петиції. Так, згідно зі статтею 227 Консолідованої версії Договору про функціонування Європейського Союзу, «будь-який громадянин Союзу або будь-яка фізична чи юридична особа, яка проживає або має зареєстрований офіс у державі-члені, має право звернутися індивідуально або разом з іншими громадянами до Європейського парламенту та подати петицію з питання, яке входить до сфери діяльності Союзу та безпосередньо стосується предмета звернення» [43].

Право подавати електронну петицію безпосередньо закріплено у статті 44 Хартії основних прав ЄС, яка наголошує, що «кожен громадянин Європейського Союзу, фізична або юридична особа, яка проживає або офіційно зареєстрована в одній із держав-членів, має право подавати петицію до Європейського парламенту» [44].

Усі петиції, відповідно до Регламенту Європейського парламенту, мають охоплювати діяльність, договори й законодавство Європейського Союзу. Петиції можуть стосуватися застосування цих положень як ЄС, так і національними органами держав-членів Європейського Союзу. Особи можуть подавати петиції до Європейського парламенту як із питань публічного характеру (стосуються економічної, політичної чи соціальної сфер), так і особистого характеру. Водночас, відповідно до статті 41 Хартії, петиція може бути надіслана будь-якою офіційною мовою Європейського Союзу.

Як зазначає О. В. Цимбалюк, першою країною у світі, яка прийняла спеціальне законодавство про право на інформацію, була Швеція. У межах такого законодавства це право було сформульовано інституційно через тлумачення поняття «права на свободу інформації» [45], про яке зазначалося вище та яке, наприклад, у законодавстві Швеції закріплено в одному з чотирьох основних законів Швеції, які становлять її Конституцію, із установленням пріоритетності цього права порівняно з іншими основними правами громадян (підданих) у відносинах з органами державної влади.

Відповідно до абзацу другого статті 1 розділу II Конституції Швеції (Закон про форму правління), серед прав і свобод кожному громадянину гарантується:

1) свобода висловлювань: свобода розповсюджувати повідомлення усно, письмово, шляхом зображення або в інший спосіб, а також висловлювати думки та почуття;

2) свобода інформації: свобода отримувати відомості та висловлюватися, а також брати участь у висловлюваннях інших осіб [46, с. 85].

Також законодавство Швеції (Закон про свободу преси) у контексті реалізації права на інформацію використовує поняття «офіційні документи» та регулює процедури «документування» й використання (користування) ними як функції державного управління із реалізації права на інформацію.

Відповідно до статті 3 розділу другого Закону про свободу, «документом» визначається зображення у вигляді письма або малюнка, а також запис на плівку, яка може читатися, прослуховуватися або сприйматися іншим шляхом лише за допомогою технічних засобів. Документ стає «офіційним», якщо він зберігається в органі влади та, згідно зі статтями 6 та 7 цього закону, надходить до органу влади або складається ним [47].

У статті 1 розділу другого Закону про свободу преси наголошується, що «кожен має право на вільний доступ до офіційних документів з метою

сприяння вільному обміну думками та доступності вичерпної інформації» [47]. Водночас, саме у Законі про свободу преси вказується на можливості обмеження права на інформацію та перелічуються дискреційні повноваження («винятки щодо права на інформацію»), зокрема:

- 1) безпека держави або її зовнішніх відносин з іншими державами або міжнародними організаціями;
- 2) централізована фінансова, грошова або валютна політика держави;
- 3) діяльність влади з інспектування, контролю або інші перевірки;
- 4) зацікавленість у розкритті та розслідуванні злочинів;
- 5) загальні економічні інтереси;
- 6) захист особистих і майнових прав приватних осіб;
- 7) зацікавленість у збереженні окремих видів тварин і рослин [47].

Інша скандинавська країна – Фінляндія – також вважається однією із найперших країн, які закріпили у власному законодавстві права на інформацію, яке з часом було гармонізовано із законодавством Європейського Союзу у контексті нових реалій і тенденцій інформаційної політики ЄС, як на це вказує О. В. Цимбалюк [45, с. 87].

На думку К. С. Полетило безпосередньо інформаційну спрямованість має така норма фінської Конституції: «Кожний має свободу слова. Свобода слова включає право висловлювати, друкувати та отримувати інформацію, думки та інші повідомлення без попереднього переслідування будь-кого. Більш детальні положення про використання свободи слова встановлюються законом. Для захисту дітей законом можуть бути встановлені необхідні обмеження на візуальні програми» [48, с. 97]. Як зауважує О. В. Цимбалюк, однією з особливостей фінського законодавства про право на інформацію є поєднання в одному правовому акті інституційних особливостей свободи доступу до інформації та норм про державну таємницю [45, с. 88].

Розвиваючи зміст права на інформацію як основоположного права, законодавець постійно наголошує, що спрямовує свої зусилля на заперечення

можливості його обмеження, принаймні щодо окремих форм його реалізації, через наявність суспільного інтересу до реалізації відповідного змісту. Так, у статті 50 Конституції України вказано, що «кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена» [1].

Але, як йдеться у праці О. М. Селезньової [49], не тільки перелічені у статті 50 та інших статтях Конституції України види інформації є необхідними людині та громадянину для реалізації своїх прав і становлять суспільний інтерес. Також дослідниця вказує, що, здійснюючи низку функцій, держава реалізує й інформаційну функцію як у зовнішній, так і у внутрішній політиці [49, с. 185].

У своїх більш пізніх працях указана авторка робить висновок, що «поняття «право на інформацію» за змістом є вузьким за поняття «інформаційні права»; вони співвідносяться як часткове та загальне» [50, с. 10], що, на її думку, дає можливість «...відносити інформаційні права до прав четвертого покоління з таких підстав:

- а) існування свідомого розуміння поняття «інформаційні права» та здійснення їх початкового теоретичного дослідження;
- б) наявність розгалуженої системи інформаційних прав, які ще донедавна не були відомі людству;
- в) самостійність інформаційних прав від прав інших поколінь;
- г) невинна і різка поява дедалі більшої кількості інформаційних прав у зв'язку з неухильним технократичним розвитком людської культури та бурхливим прогресом» [50, с. 14].

У контексті викладеного зауважимо, що світ більшості сучасних людей – це світ, створений телебаченням. У ХХ столітті ЗМІ, зокрема телебачення, перетворилися на монопольні організації, які намагаються не стільки виконувати свою основну функцію, скільки формувати та

маніпулювати громадською думкою. Тому для того, щоб мати змогу оцінити достовірність інформації, що подається ЗМІ, та висвітлити різні аспекти проблеми, необхідно знати, хто був засновником, а хто наразі є власником мовника.

Інша інформація, до якої повинні мати безпосередній доступ громадяни, як нагадують, зокрема, Задорожня Г., Михтуненко А., Коваленко Г. та інші, – це інформація про діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, а також організацій, підприємств, громадських формувань, які виконують певні функції та/або повністю чи частково фінансуються з бюджету, а також інформація про себе [51].

Отже, структурно право на інформацію ґрунтується на принципах його гарантованості, відкритості, доступності, об'єктивності, достовірності, законності одержання, використання, поширення та зберігання інформації без прив'язки до суб'єкта інформаційної діяльності, її повноти, точності та свободи щодо її обміну і може охоплювати:

- 1) право на доступ до інформації про діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування;
- 2) право на ознайомлення з інформацією про себе;
- 3) право на отримання інформації про діяльність приватних юридичних осіб.

1.2. Методологія дослідження та практичної реалізації обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки

Тенденції розвитку адміністративного та інформаційного права в європейському форматі, зокрема щодо стандартів правового регулювання й

правомірного застосування обмежень, здебільшого свідчать про концептуальну єдність національних та європейських суспільно-політичних і правових уявлень щодо його функціонального призначення та є додатковим аргументом на користь розробки й закріплення методології обмеження права на інформацію як невіддільної частини європейської правової традиції його тлумачення, а також інструменту комунікативної взаємодії особи та держави у процесі прийняття публічних рішень, форми державного контролю з боку громадянського суспільства та одного з ефективних механізмів захисту прав, свобод та законних інтересів людини, зокрема під час запровадження окремих режимів забезпечення національної безпеки.

Необхідним при цьому виглядає нагадування щодо природи та призначення методу науки, який, як підкреслює Н.В. Мірко, знаходить відображення в її методології як вченні про принципи побудови, форми і способи наукового пізнання [52, с. 269]. При цьому вказаний автор звертає увагу на допустимість певного рівня абстрагування як способу пізнання, що заснований на уявному виділенні найбільш значущих (сутнісних) властивостей і зв'язків досліджуваного предмета та ігноруванні інших, другорядних властивостей і зв'язків, які, на нашу думку, у межах дослідження трансформуватиметься у закони (принципи) адміністрування цим предметом. Так, наприклад, абстрагуючись від впливу соціальних детермінант на економічну безпеку Н.А. Фурсова наголошує на принципах:

- об'єктивності, що передбачає обґрунтований відбір показників, які кількісно та якісно відображають реальний стан соціальної сфери й дають змогу виявити детермінанти впливу на економічну безпеку;

- системності, що забезпечує формування цілісної картини соціально-економічного розвитку, дослідження особливостей взаємозв'язку і взаємозалежності між соціальними й економічними процесами та їх вплив на стан економічної безпеки;

- комплексності, що дає змогу врахувати різні аспекти життєдіяльності соціуму;
- достовірності й доступності, що вимагає використання наявної бази статистичних даних, що адекватно та в повному обсязі відображає соціально-економічний стан країни [53, с. 30].

Як вказують В. Кулик та А. Полтораков базову основу застосовуваних методів дослідження національної безпеки складають принципи:

- об'єктивності;
- всебічності;
- конкретності;
- системності;
- єдності історичного і логічного, аналізу і синтезу;
- зв'язку теорії і практики при обов'язковій опорі на практику та визнання її вирішальної ролі при розгляді даної проблеми [54].

Підтримуючи позицію А. Ю. Мигачової, Х. Б. Соломчак підкреслює, що методологія дослідження правових явищ узагальнює теоретичні положення, що мають гносеологічне значення, а також передбачає світорозуміння, світогляд дослідника, закладає правильний напрям у роботі вченого, сприяє виявленню закономірностей, а отже, зумовлює виникнення достовірного знання про правові явища, їх суті та призначення [55, с. 31].

Методологія оцінки й регулювання суспільних відносин, яка може бути побудована навколо категорії «обмеження права на інформацію», у сучасному її сприйнятті охоплює питання забезпечення наявності чи відсутності в особи всієї сукупності загальновизнаних прав і свобод людини та громадянина з огляду на процеси підтримання визначеного режиму функціонування суспільства, серед котрих чільне місце посідають процеси безпосереднього обмеження прав і свобод щодо певної особи, групи осіб, форм і способів їх діяльності з реалізації певних прав і свобод тощо.

Розробники теорії стимулів та обмежень, насамперед А. В. Малько, розглядають методологію обмеження як «стримування від протизаконного діяння, за якого створюються умови для задоволення інтересів інших суб'єктів і забезпечення суспільного інтересу в охороні й захисті», «у взаємодії з правовим стимулюванням», «має утримувати поведінку антисоціально, за допомогою встановлення меж, які звужують дії осіб до юридичного та соціального стану» [56].

Як правовий інститут «обмеження прав і свобод людини» охоплює значну кількість регуляторів й механізмів звуження змісту й обсягу прав людини поєднаних у спеціальних порядках, із виділенням підстав та умови такої діяльності, яка, у свою чергу, базується на взаємному зв'язку й узгодженості норм конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального та інших галузей права. Крім того, усі ці норми законодавства доповнюються судовою практикою національних судів, а також практикою Європейського суду з прав людини, що відповідає євроатлантичному спрямуванню розвитку України та частині першій статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [57], у якій зазначається, що суди повинні застосовувати під час розгляду справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.

Розвиваючи вказану позицію, методично вірним виглядає урахування тлумачення Конституційним Судом України принципу правової визначеності, який, за позицією Суду, означає, що «обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, установлених такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинне ґрунтуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки» [58].

С. О. Магда, говорячи про доцільність обмеження прав і свобод в умовах окремих адміністративно-правових режимів, визначає вказану категорію «як забезпечений відповідними правовими засобами та пов'язаний з певним звуженням обсягу суб'єктивних прав заздалегідь визначений результат зусиль держави в особі її органів, обумовлений необхідністю нормалізації суспільних відносин та обстановки» [59, с. 10–11].

Також поширена політико-правова позиція, згідно з якою суспільні відносини щодо реалізації права на інформацію забезпечують розвиток та становлення громадянського суспільства, існування демократичного устрою в державі тощо. За висловом Дж. Смайлі: «... «національна безпека» є кодовим словом для трайбалізму, в той час як «права людини» є кодовим словом для верховенства права» [60]. Як відмічає О.М. Гапеева національна безпека володіє «іманентними властивостями безпеки як системи, як стану і як процесу» [61, с. 12].

З іншого боку, П. П. Богуцький ґрунтуючись на методології (концепції) ціннісно-нормативного розуміння права визначає, що право національної безпеки є не тільки уособленням порядку, а й цінністю, яка забезпечує його розвиток, охорону та взаємодію з хаосом «оскільки саме на межі протистояння порядку і хаосу лише право виявляє здатність подолати хаос і забезпечити безпекові умови існування людини й суспільства, відновити або ж підтримати державу, яка своєю чергою є незамінним інституційним інструментом забезпечення національної безпеки [62, с. 81-82].

Аналізуючи проблеми методології права О. Д. Тихомиров звернув увагу на такі її ознаки як: «по-перше, вона не обмежується лише власне науковими методами, а охоплює інші форми теоретичного пізнання державно-правової дійсності; по-друге, змістова наповненість та оптимальність методології теоретичних правових досліджень залежить від рівня розвитку юридичної науки, відповідних йому норм і критеріїв оцінювання науковості їх результатів; по-третє, для сучасної загальної теорії

держави та права як юридичної наукової дисципліни властиве визнання її зумовленості світоглядними, філософськими та наукознавчими підвалинами юридичної науки ХХІ століття, новітньою науковою картиною світу права, тенденціями розвитку останнього» [63, с. 248-249].

У межах національного інформаційного законодавства гарантовано реалізацію та захист права на інформацію (будь-яких відомостей та/або даних, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [64]). Відповідно до статті 5 Закону України «Про інформацію», право на інформацію передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації особою своїх прав, свобод і законних інтересів [64].

Водночас, відповідно до частини другої статті 6 Закону України «Про інформацію», право на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [64], що, своєю чергою, доводить існування окремих видів інформаційної діяльності, які можуть бути об'єднані у систему інформаційних обмежень (форма інформаційної діяльності), способів (наприклад, цензури) та методів.

У вказаному контексті доречним буде розглянути методологічні підходи до розуміння права, що були запропоновані О. В. Петришиним (соціологічний підхід до праворозуміння) [65, с. 79-80], у межах яких вбачається взаємний обмін діяльністю суб'єктів суспільних відносин, правами та юридичними обов'язками, а також публічний інтерес, що є особливо важливим щодо обмеження права на інформацію.

Як підкреслено Ю. Ірхою, категорія «національна безпека» охоплює питання безпечного існування не тільки держави, а й суспільства та

людини [66, с. 78]. Також, згідно з позицією вказаного автора, характер обмежень конституційних прав і свобод людини та громадянина в інтересах національної безпеки, їх види, підстави, умови, строки застосування, наслідки, а також соціальне сприйняття є важливими критеріями визначення демократичності державного управління та зрілості громадянського суспільства [66, с. 82].

Відповідно, обґрунтованим виглядають підходи до обмежень як цивілізованого способу регулювання ступеня свободи людини в суспільстві, які пропонуються, зокрема, Андрієвською О. В. [67, с. 17] та Осинською О. В. [68, с. 75].

За висловом Т. С. Блантон, національна безпека сама собою не є цінністю; автор вважає її станом, який дає нації можливість захищати свої цінності [69].

Також слід урахувати те, що одержання, використання, поширення, зберігання та захист інформації у попередній редакції Закону України «Про інформацію» були віднесені до видів інформаційної діяльності переважно державних органів, підприємств, установ та організацій. Це, своєю чергою, пов'язувало проблему реалізації права на інформацію з питаннями доступу особи до відповідних даних чи відомостей, а «обмеження» доступу пов'язувалося із питаннями захисту національних інтересів та/або цінностей і формувалося в окремих правових інститутах, наприклад, інституті державної таємниці.

Інший інститут – обмеженого доступу до інформації (без урахування способу її збереження на матеріальних носіях чи відображення в електронному вигляді) – отримав поширення й у сучасній практиці регулювання інформаційних відносин. Так, Конституційний Суд України у своєму рішенні від 22.01.2020 № 1-р підтвердив, що право особи на доступ до інформації, гарантоване статтею 34 Конституції України, не є абсолютним і може обмежуватися. Такі обмеження мають бути винятками, які

передбачені законом, мати одну або декілька законних цілей і бути необхідними у демократичному суспільстві. У разі обмеження права на доступ до інформації законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть змогу оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію вказаного права і не порушувати сутнісного змісту такого права [70].

Розповсюджений у практиці забезпечення національної безпеки методологічний підхід до її розгляду як феномену цивілізаційного порядку засновується на гуманістичних началах, а тому П. П. Богуцький відзначає методологічну важливість цієї парадигми для вирішення багатьох складних питань, які мають значення для загальнолюдського сприйняття не лише права і держави, але й будь-яких соціальних норм та інститутів, яка, на його думку, є зрозумілою [62, с. 86]. Вбачається за доцільне зауважити на коректність подібних припущень лише у контексті феноменологізації обмеження права на інформацію, яким буде забезпечено сталість інформаційно-комунікаційного обміну, а право на інформацію, загалом, не підлягатиме «скороченню». Водночас також слід погодитися із тим, що встановлення будь-якого обмеження (у разі його правомірності) може відбуватись лише за умови визнання пріоритету інтересів людини над інтересами держави та визнання прав і свобод людини головною цінністю держави.

У висновках Б.Б. Руденко методологічна програма феноменології належить до неklasичної завдяки її відкритому характеру, визначенню особливого статусу суб'єкта пізнання, визнанню неодмінного впливу на пізнавальний процес й отримане знання онтогносеологічних, соціокультурних, аксіологічних та антропологічних передумов. Значення феноменології права в подоланні обмежень традиційних типів праворозуміння зумовлене збагаченням юридичної науки поняттями «інтенційність», «інтерсуб'єктивність» і «життєвий світ» [71, с. 9].

За зауваженням М. Криштанович, Я. Пушака, М. Флейчук, В. Франчука обґрунтування понятійно-категоріального апарату дослідження визначеної проблеми базується на сукупності методологічних засад аналізу та визначення його сутності [72, с. 19].

Н. М. Оніщенко та С. О. Сунегін підкреслювали, що центральним і найпершим елементом взаємодії особи, громадянського суспільства і держави є людина (індивід, особистість), яка наділена певним балансом фізико-біологічних, соціально-комунікативних і культурно-духовних характеристик [73, с. 243], а О. В. Андрієвська наголошувала на людиноцентризмі як конституційно-правовому засобі, що виключає встановлення незаконних обмежень прав людини і гарантує неможливість незаконного, свавільного втручання держави у права людини [67, с. 20].

Цитуючи В. А. Номоконова, С. А. Дроботов погоджується із необхідністю обґрунтування існування розумного балансу між правами й обов'язками, інтересами особи, суспільства і держави [74].

Вивчаючи правомірність обмеження права на інформацію, слід також зважити на позицію Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Байшева Павла Вікторовича, Бурлакової Ольги Олександрівни, Даць Ірини Вільямівни, Дедковського Вячеслава Вікторовича, Желізняка Михайла Васильовича, Кожухарової Людмили Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів другого, третього розділу другого «Прикінцевих положень» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури» [75], в якій Суд вважає, що під правомірним обмеженням конституційних прав і свобод людини та громадянина слід розуміти передбачену Конституцією України можливість втручання держави за допомогою юридичних засобів у зміст та обсяг конституційних прав і свобод

людини та громадянина, яке відповідає вимогам верховенства права, потрібності, доцільності та пропорційності у демократичному суспільстві [75].

Метою такого обмеження, на думку Суду, є охорона основоположних цінностей у суспільстві, до яких належать, зокрема, життя, свобода та гідність людини, здоров'я і моральність населення, національна безпека, громадський порядок [75].

З точки зору концепції забезпечення правомірності методів обмеження права на інформацію, цікаві пропозиції Ю. Ірхи щодо закріплення на законодавчому рівні критеріїв оцінки правомірності такого обмеження, а також запровадження тесту на пропорційність [66, с. 84].

З урахуванням пропозицій та висновків К. Моше [76] такий тест міститиме:

- 1) оцінку способів (засобів) обмеження права на інформацію;
- 2) обрання способу (засобу), який забезпечить мінімальне обмеження права на інформацію;
- 3) отримання органом, який забезпечує досягнення суспільного інтересу окремими методами (способами, засобами) обмеження права на інформацію, «вигоди» пропорційної завданій суб'єкту інформаційних відносин «шкоді». Останні заходи К. Моше відносив до «пропорційності у вузькому розумінні» [76].

З урахуванням функціонально-інституційного підходу на інституційному рівні політика обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки має компенсуватися обов'язковістю дотримання суб'єктами інформаційної діяльності вимог міжнародних стандартів у цій сфері, зокрема Сіракузьких принципів тлумачення обмежень і відступів від положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [77], Йоганнесбурзьких принципів національної безпеки, свободи висловлювання і

доступу до інформації [78], Глобальних принципів національної безпеки і свободи інформації (Цванські принципи) [79].

Враховуючи викладене обґрунтованим виглядають пропозиції методологічної основи державної політики, яка була зроблена Н.В. Коршуновою та які не втрачають актуальності щодо предмету нашого дослідження:

1) світоглядні, філософські, наукознавчі, соціологічні й теоретичні засади дослідження, до яких належать світогляд інформаційного суспільства як постіндустріального етапу поступу людства, філософські підходи, властиві для онтології, гносеології, аксіології, антропології, філософії права, соціологічні концепції глобалізації та катастроф, теорії природного права, позитивізму, нормативізму, соціологічної, інтегративної (інтегральної) юриспруденції;

2) методологічні підходи (антропологічний, феноменологічний, екзистенціальний, аксіологічний, потребовий, діяльнісний, системний тощо);

3) ключові наукові методи вивчення предмета та побудови відповідних наукових знань (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, порівняння, дедукція; діалектичний, метафізичний, герменевтичний; історичний, функціональний, синергетичний, структурний, інституціональний; конкретно-соціологічний, статистичний, формально-юридичний, порівняльно-правовий тощо);

4) принципи наукового пізнання предмета дослідження (усебічність, науковість, історизм, об'єктивність, конкретність тощо) [80, с. 51].

Повертаючись до методологічного прийому вивчення правових позицій Конституційного Суду України щодо обмеження права на інформацію, слід відзначити системно-структурні підходи шляхом співвідношення понять «обмеження основоположних прав і свобод» і «фіксація меж самої сутності прав і свобод», яке викладено у його Рішенні від 12.07.2007 № 2-рп.

Згідно з позицією Суду у законотворчій практиці прийнято здійснювати «фіксацію меж самої сутності прав і свобод» шляхом застосування юридичних способів (прийомів) – Суд визнав таку практику допустимою за умов додаткового унормування змісту та регламентації процедурних питань і окреслення загальних меж основоположних прав [81].

Широке розуміння «меж» та їх трактування як синоніму обмежень застосовано, наприклад, у роботі Ю. І. Римаренка, який підкреслював, що відповідні обмеження є наслідком нормотворчої діяльності міжнародних чи вітчизняних державних органів [82, с. 94].

Подібний підхід простежується також у працях деяких авторів під час визначення обмежень щодо відповідних прав людини і громадянина, що є юридичними та фактичними наслідками діяльності уповноважених органів державної влади, яка заснована на законі та спрямована на досягнення відповідних цілей, у результаті чого зменшується кількість варіантів дозволеної нормами права поведінки фізичних та юридичних осіб установами різних меж такої поведінки, що обов'язково мають тимчасовий, просторовий та суб'єктивний характер [83, с. 29].

Ще одним прикладом обмеження права на інформацію може слугувати його скасування як офіційна (юридична або фактична) ліквідація такого права. У Рішенні Конституційного Суду України від 22.09.2005 № 5-рп було зазначено, що: «звуження змісту та обсягу прав і свобод є їх обмеженням. ... Обсяг прав людини – це їх сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей людини, які відображені відповідними правами, що не є однорідним і загальним. Загальновизнаним є правило, згідно з яким сутність змісту основного права в жодному разі не може бути порушена» [84].

Таким чином, у межах побудови та практичної реалізації методології обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки саме право на інформацію належить до загальнолюдських прав людини, які мають бути

гарантовані кожному, а не членам соціальної групи чи окремої частини суспільства. Цей висновок підтверджується, зокрема, Декларацією про свободу слова та інформації, прийнятою Комітетом міністрів Ради Європи у 1982 році, у пункті четвертому якої підкреслюється, що свобода вираження поглядів та інформації необхідна для соціального, економічного, культурного й політичного розвитку кожної людини та є умовою гармонійного прогресу соціальних і культурних груп, націй та міжнародної спільноти [85].

Згадаємо, що чинне законодавство та доктринальні положення правової науки допускають існування системи обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, а також територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Системний підхід є основним та достатньо поширеним способом як проведення наукових досліджень у сфері права, так і практики управління суспільством. Враховуючи мету (сферу інтересів – національну безпеку) слід підтримати висновки П. П. Богуцького, що інші методологічні підходи, окрім міждисциплінарного підходу, використовуються тією мірою, яка компенсує визначений дослідницькою програмою дефіцит прийомів, принципів і правил пізнання [62, с. 91].

Безпосередньо «систему обмеження» також складають окремі види інформаційної діяльності, які включаються до неї з огляду на форми, способи та методи їх здійснення.

Ураховуючи викладене, система обмеження права на інформацію охоплюватиме:

- 1) загальні обмеження, які можуть стосуватися всіх проявів, форм і способів реалізації права на інформацію (як вимога про не порушення національних інтересів) та стосуватися форми відображення інформації,

способів її поширення, змісту контенту. Так, наприклад, Правилами внутрішнього розпорядку Києво-Могилянської академії заборонено викладачам, адміністрації та студентам використовувати російську мову, що підтримано Уповноваженим із захисту державної мови [86];

2) спеціальні обмеження, які застосовуються щодо окремих видів інформаційної діяльності окремого суб'єкта інформаційних відносин (наприклад, Вища кваліфікаційна комісія суддів України вимагала від суддів подавати декларації родинних зв'язків та доброчесності судді шляхом їх заповнення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, що згодом було визнано протиправним [87]) або під час дії надзвичайного адміністративно-правового режиму (обмеження, що встановлюються в умовах воєнного або надзвичайного стану, зокрема Радою національної безпеки та оборони чи Ставкою);

3) окремі, стосовно певних прав, які становлять право на інформацію (наприклад, Державна судова адміністрація затвердила Інструкцію з діловодства в місцевих та апеляційних судах України [88], відповідно до якої у випадку, коли вся судова справа містить гриф обмеженого доступу, така справа обліковується і зберігається за вимогами, встановленими для документів з обмеженим доступом. До автоматизованої системи документообігу суду стосовно матеріалів судової справи з обмеженим доступом вносяться лише відкриті відомості, необхідні для здійснення автоматизованого розподілу справи, відображення у звітності та формування єдиного унікального номера справи. До таких відомостей належить дата надходження, номер провадження (за необхідності), вид інформації з обмеженим доступом (таємна, для службового користування), категорія справи, результати розгляду та інші дані, що не розголошують інформацію з обмеженим доступом).

Поєднання перелічених методологічних прийомів та способів забезпечується, на нашу думку, діяльнісним підходом (всі соціальні явища, у

тому числі національна безпека як соціальний стан, зумовлені людською діяльністю), що надає можливість суб'єкту обмеження сконцентрувати власну увагу власне не скільки на проблемі обмеження права на інформацію, скільки на інших явищах, у співвідношенні або взаємодії з якими знаходиться його діяльність в інтересах національної безпеки. Перефразовуючи висновки Т. А. Авакян щодо державної політики у сфері внутрішніх справ [89, с. 108], зазначимо, що використання цього підходу дозволяє розглядати обмеження права на інформацію не як догматичне (статичне) явище або набір сформульованих заборон, а як живий організм, який функціонує, змінюється, активізується через діяльність людей, результати якої характеризують національну безпеку з позицій її соціальної значущості для суспільства.

Окремо від викладеного слід відмітити дуалізм поглядів на призначення «обмеження права на інформацію», який має місце у сучасній правовій науці та за якого кожна із правових позицій має бути реалізована засобами нормотворчості.

Згідно із першою (інформаційно-правовою), право на інформацію не підлягає обмеженню, водночас певна особа може бути обмежена щодо видів і форм власної інформаційної діяльності. Утворюване «фактичне» обмеження права на інформацію пов'язується насамперед із проблемою обмеження доступу особи до відповідних даних чи відомостей, а також узалежнено від режиму захисту національних інтересів та/або цінностей і формується в окремих правових інститутах, зокрема інституті державної таємниці.

Згідно з іншою (конституційно-правовою) позицією, право на інформацію підлягає обмеженню, як і більшість прав і свобод людини та громадянина, але у виняткових випадках, які передбачені законом, а також обумовлені необхідністю досягнення однієї або декількох законних цілей які є необхідними у демократичному суспільстві. Встановлюючи обмеження, держава забезпечує можливість представникам влади за допомогою

юридичних засобів втручатися у зміст та обсяг права на інформацію, але за умов відповідності вимогам верховенства права, необхідності, доцільності та пропорційності у демократичному суспільстві.

Подальші наукові розвідки буде проведено у контексті обох позицій, намагаючись сформулювати власну концепцію «відповідності» їх співвідношення практиці забезпечення національної безпеки окремими її суб'єктами, яка ґрунтуватиметься на:

- 1) оцінці засобів обмеження права на інформацію;
- 2) обранні засобу, який забезпечить мінімальність обмеження права на інформацію;
- 3) забезпеченні застосування обмеження з урахуванням рекомендацій та висновків Європейського суду з прав людини, інших актів та рішень, щодо яких Україна має зобов'язання у їх реалізації.

Ще одним напрямом досліджень, який варто розглядати окремо від окреслених, є скасування (ліквідація) права на інформацію, що становить крайню форму обмежень прав і свобод людини та громадянина, виникає у складі як юридичних, так і неправових санкцій щодо певних категорій осіб і сягає за межі нашого дослідження. Його слід вивчати, зокрема, в історичній ретроспективі.

1.3. Обмеження права на інформацію як детермінанта та основа побудови суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки

Визначення у Законі України «Про національну безпеку України» основ та принципів національної безпеки і оборони, цілей та основних засад державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз актуалізувало проблему детермінування суб'єктно-об'єктних відносин у цій сфері необхідністю обмежити право на інформацію

в інтересах національної безпеки. Із часу схвалення у 2020 році Стратегії національної безпеки «Безпека людини – безпека країни» вказана проблема (взаємозв'язку та взаємозалежності інтересів національної безпеки та права на інформацію) вже отримала новий «імпульс» до вирішення. Загалом події 2022-2023 років засвідчили, що більшість суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки сьогодні зазнають переоцінки, їх потрібно реорганізувати чи підлаштувати до нових інформаційно-правових реалій.

Як нами зазначалося у [6] в окремих наукових працях, зокрема, О. Л. Хитри, підкреслено зв'язок оцінювання спроможності захисту національних інтересів України, якими, відповідно до закону, є життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян, від реальних та потенційних загроз із «пильним стеженням» за їх недоторканністю [90]. При цьому вказаний автор робить висновки, що така діяльність стає основною функцією держави щодо реагування на кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України, в якій мають відобразитися суб'єктно-об'єктні зв'язки у сфері національної безпеки [90].

Детермінізм, у взаємозв'язку із соціальними процесами та їх регулюванням, є достатньо поширеним об'єктом аналізу публічно-правової науки та розглядався, зокрема, у працях: С. Г. Брателя (щодо правової детермінації термінів «контроль» і «нагляд») [91], М. Ю. Веселова (щодо факторів, які детермінують стан дорожньо-транспортного травматизму в Україні) [92], С. П. Добрянського (щодо класифікації та визначення «питомої ваги» чинників, які детермінують зміст прав людини) [93], З. В. Журавської (щодо детермінант злочинності) [94], Н. Д. Квасневської (щодо чинників детермінації постановлення завідомо неправосудних актів судової влади) [95], А. М. Корягіна (щодо кримінологічної характеристики злочинів, які детерміновано взаємовідносинами жертви та злочинця) [96],

О. В. Кузьменко (щодо детермінант конфліктних проваджень як самостійної групи адміністративного процесу) [97], С. С. Косенко (щодо особистісних характеристик неповнолітніх, які детермінують їх підвищену віктимність) [98], Л. М. Кулик (щодо детермінант існування та поширення злочинів, вчинених із використанням зброї) [99], Б. В. Мелех (щодо основних детермінант державної політики, а також засобів реалізації зобов'язань України) [100], С. А. Мозоль (щодо детермінант злочинів, які вчиняють у сфері виборчого процесу) [101], Т. В. Наливайко (щодо соціокультурної детермінації феномена громадського контролю, що підтверджується змістовою спрямованістю інституту громадського контролю на розв'язання актуальних проблем суспільного розвитку) [102], С. П. Сідак (щодо чинників детермінації порушення права на підприємницьку діяльність) [103], В. Є. Тамбовцева (щодо чинників детермінації ухилення від сплати ПДВ та його незаконного відшкодування) [104], О. В. Тимченко (щодо соціально-психологічних детермінант виникнення, методів превенції та профілактики суїцидальної поведінки працівників ОВС) [105], К. О. Шелестова (щодо соціальної детермінованості праворозуміння) [106], О. В. Усенко (щодо історичного розвитку і детермінації основних категорій у сфері охорони культурної спадщини) [107] тощо.

У межах кожної із перелічених праць детермінування трактувалося як прояв постійного та суворо регламентованого зв'язку окремих суб'єктів з відповідними суспільно важливими процесами та об'єктами, що розглядалися.

Як констатує В. С. Лук'янець, «визнаючи штучність і необґрунтованість привілеїзації жорсткої детермінації, однозначності взаємозв'язку абсолютно всіх залежностей світу, редукції цілісності природного і соціальних світів до їхніх елементів, елімінації будь-яких випадковостей з універсуму причинно-наслідкових відношень, сучасний детермінізм акцентує увагу на вирішальному значенні цілісності природних

та соціальних систем; на пріоритеті тих типів детермінації, котрі здійснюють цією цілісністю стосовно поведінки своїх елементів; на особливій ролі випадковості у формуванні процесів навколишнього Всесвіту; на виявленні тих форм детермінації, що виражаються у статистично-імовірнісних розподілах» [108].

У сучасній українській мові слово «детермінація» означає встановлення причин виникнення чого-небудь [109, с. 289], а термін «детермінований» використовується як синонім до «обумовлений» – поставлений в залежність від певних умов [109, с. 822].

Дотримуючись методологічних засад дослідження детермінант позитивної правової відповідальності людини, які були запропоновані Х. Б. Соломчак [55], принцип детермінізму обмеження прав громадян на інформацію інтересами національної безпеки має розглядатися як регулятор діяльності людей, що ґрунтується на уявленні про те, що тенденції розвитку суспільних процесів не тільки можуть спрямовувати зусилля людей, а й контролюватися з їхнього боку.

Дослідниця розрізняє динамічні (коли залежні один від одного події пов'язані строго однозначним співвідношенням) та статистичні (основу яких утворює сукупність безлічі випадкових подій, які відбуваються з окремими індивідами, що створюють цю статистичну сукупність) як два основні типи закономірностей [55, с. 38].

Загалом у контексті вивчення сфери національної безпеки термін «детермінізм» згадується у фундаментальних працях навчально-методичного характеру, а також у наукових працях В. Ф. Антипенка (щодо детермінованості тероризму, його історичних витоків, соціально-політичного психофізичного коріння) [110], А. Л. Баланди (щодо розроблення концептуально-методологічних засад дослідження соціальних детермінант національної безпеки України) [111], В. М. Білика (щодо особливостей правової детермінації поліцейської функції держави) [112], О. А. Делінського

(щодо детермінуючого характеру зв'язку між безпекою та розвитком) [113], А. О. Житка (щодо детермінантів феномена популізму, які можуть бути актуальними як для пояснення «агресивної експансії» політичного простору сучасними політиками-популістами, так і для вирішення проблеми пошуку адекватних й ефективних інструментів протидії популістським практикам XXI століття) [114], Г. В. Завірухи (щодо сучасного стану міжнародного тероризму в контексті його детермінованості глобалізаційними процесами) [115], В. А. Кротюка (щодо детермінант формування духовного потенціалу обороноздатності держави) [116], О. С. Марченка (щодо умовності уявлень про справедливість різноманітними детермінантами, а також визначення світоглядного та методологічного значення уявлень про справедливість у різні історичні епохи) [117], В. О. Скворець (щодо детермінант оптимізації розвитку в Україні громадянського суспільства) [118], Н. О. Рингача (щодо проблеми високого рівня передчасної смертності як важливої внутрішньої загрози національній безпеці України в економічній, воєнній, демографічній та соціальній сферах – найвагомійшій детермінанті втрат людського потенціалу) [119], Л. А. Шимченко (щодо детермінант формування громадянської ідентичності за умов полікультурного суспільства, його ролі у націєтворчих процесах) [120] та інші.

Визначаючи у пунктах 7-31 Стратегії національної безпеки «Безпека людини – Безпека країни» [121] поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов, її автори значну увагу приділили питанням зв'язку інформаційного та безпекового середовища, а також відносинам, які сформовані у такому середовищі.

Так, у Стратегії національної безпеки «Безпека людини – Безпека країни» йдеться про:

– стрімке зростання ролі інформаційних технологій у всіх сферах суспільного життя, розробку систем озброєнь на основі нових фізичних принципів, із використанням квантових, інформаційних, космічних, гіперзвукових, біотехнологій, а також технологій у сфері штучного інтелекту, створення нових матеріалів, робототехніки та автономних безпілотних апаратів (пункт 9) [121];

– поширення міжнародного тероризму та міжнародної злочинності, зокрема у кіберпросторі, наркоторгівлі, торгівлі людьми, релігійного та ідеологічного фундаменталізму та екстремізму, підживлюваного з-за кордону сепаратизму, нелегальної міграції, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, розповсюдження зброї масового ураження, які уможливила сучасна модель глобалізації (пункт 10) [121];

– посилення міжнародної конкуренції із застосуванням усіх інструментів національної сили – політико-дипломатичних, воєнних, економічних, інформаційно-психологічних, кіберзасобів, а також проявів її наслідків у Східній Європі, на Близькому Сході і у Північній Африці, Південно-Східній Азії, Арктиці, в інших регіонах (пункт 14) [121];

– застосовування Росією енергетичної та інформаційної «зброї» (пункт 16) [121];

– деструктивну пропаганду як ззовні, так і всередині України, використання суспільних протиріч, розпалювання ворожнечі, провокування конфліктів, підрив суспільної єдності, відсутність цілісної інформаційної політики держави, слабкість системи стратегічних комунікацій, яка ускладнює нейтралізацію цієї загрози (пункт 20) [121].

У наукових працях інформаційно-правової спрямованості «детермінізм» відповідних явищ описують: Л. П. Горбата (щодо детермінант значущих чинників визначення рівня забезпечення політико-правового, організаційно-технологічного, інформаційно-комунікаційного, кадрово-мотиваційного механізмів, якими обумовлено комплексне забезпечення

інформаційної відкритості діяльності органів публічної влади) [122], С. І. Даниленко (щодо визнання домінування інформаційно-комунікаційних компонентів за умов глобальної інформаційно-комунікаційної революції детермінуючим чинником у відносинах між суспільними інститутами як усередині держави, так і в міжнародних відносинах) [123], Д. В. Дюжев (щодо соціально-правової детермінанти інформаційного суспільства, її аксіологічного, гносеологічного, онтологічного та антропологічного аспектів) [124], О. Г. Комісаров (щодо впливу інформаційного суспільства на сферу функціонування сил охорони правопорядку) [125], С. Є. Мартинюк (щодо детермінант переходу до інформаційної фази розвитку і механізму взаємодії людини та суспільства у процесі становлення соціального організму країни, функціонування якого ґрунтується на соціальному метаболізмі переважно інформаційного характеру) [126], С. Р. Постоловський (щодо місця та рольової функції інформаційного чинника у протиборстві з сучасним міжнародним тероризмом на прикладі інформаційних стратегій США, Федеративної Республіки Німеччина та Держави Ізраїль) [127], І. І. Соловійова (щодо соціальних детермінант комп'ютерної залежності особистості) [128] тощо.

Стратегія національної безпеки «Безпека людини – Безпека країни» як три основні засади національної безпеки визнає чинники, якими вона детермінована:

- стримування – розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України;
- стійкість – здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей;
- взаємодія – розвиток стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед з Європейським Союзом і НАТО та їх

державами-членами, Сполученими Штатами Америки, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України. При цьому держава усвідомлює свою роль у реалізації цієї Стратегії, а також те, що через її діяльність із забезпечення національних інтересів і безпеки громадяни мають відчувати себе у безпеці (пункт 46 Стратегії) [121].

Як також вказано у пункті 46 Стратегії національної безпеки «Безпека людини – Безпека країни»: «Україна рішуче налаштована на утвердження конституційного принципу верховенства права, рівності усіх перед законом» [121].

Звернемо увагу на визначений у цьому сенсі зв'язок забезпечення національної безпеки із реалізацією конституційних принципів індивідуальної юридичної відповідальності та невідворотності покарання. Так, зокрема, за змістом Стратегії національної безпеки «Безпека людини – Безпека країни» держава буде:

- рішуче протидіяти спробам розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, приниження національної честі та гідності, образи почуттів громадян через їхні релігійні переконання, а також обмеженням прав або встановленню привілеїв за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, стану здоров'я, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

- рішуче протистояти гуманітарній агресії, розвивати українську культуру як основу консолідації української нації та зміцнення її ідентичності;

- забезпечувати реалізацію правоохоронними органами завдань кримінального провадження, зокрема пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованій території України, а також у районах здійснення заходів із забезпечення національної

безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій і Луганській областях;

– утверджувати принцип нульової толерантності до корупції, забезпечувати ефективну діяльність органів, які запобігають корупції та протидіють корупційним правопорушенням;

– забезпечувати прозорість, підзвітність державних органів, добросовісність посадових (службових) осіб, ефективний доступ до правосуддя, вдосконалювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, судовий розгляд кримінальних проваджень та виконання призначених судами покарань;

– підвищувати ефективність державної політики у сферах захисту державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, а також міграції [121].

У цьому контексті слід звернути увагу на висновки В. Г. Фатхутдінова щодо розгляду національної безпеки як «цілісного екзистенціального феномена, який не є відображенням комплексу корелятивно пов'язаних складових (економічна, інформаційна, політична безпека тощо) ... З виникненням інших складових національна безпека загалом не змінить своєї сутності. Водночас, коли йтиметься про прояви національної безпеки в різних сферах життєдіяльності, то поява нових суспільних відносин чи сфер життєдіяльності не вплине на зміст національної безпеки, лише змінить її форму, оскільки національна безпека проявлятиметься в нових нормах» [129, с. 167].

В. Г. Чорна у межах дослідження детермінації обмежень в адміністративному праві робить висновок про те, що необхідно розглядати правові обмеження найперше стосовно проблеми конкретних інтересів конкретних суб'єктів права, а вже опісля (як один із різновидів цієї проблеми) – стосовно самих суб'єктивних прав [130, с. 87].

Продовжуючи дослідження, авторка вказує, що правові обмеження можна розглядати як спосіб вираження суб'єктивних прав та обов'язків [130, с. 88], а адміністративно-правові обмеження – як визначені нормативно-правовими актами заходи адміністративно-правового характеру, спрямовані на координацію поведінки та дій суб'єкта-адресата у відповідні межі, визначені його правовим статусом у системі публічного адміністрування [130, с. 90].

У роботі А. О. Собакаря та О. В. Нестерцової-Собакарь [131] здійснено спробу аналізу наукових, науково-публіцистичних та нормативних джерел сучасних детермінант розвитку державної інформаційної політики в умовах забезпечення національної безпеки України та наголошено на «...визначній ролі комплексних заходів щодо захисту свого інформаційного простору та входження України в світовий інформаційний простір; усуненні негативних чинників порушення інформаційного простору, інформаційної експансії з боку інших держав; розробці і впровадженню необхідних засобів та режимів отримання, зберігання, поширення й використання суспільно значущої інформації, створення розвиненої інфраструктури в інформаційній сфері» [131, с. 70].

Також указані дослідники стверджують, що національна безпека забезпечується шляхом цілеспрямованої діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та інституцій громадянського суспільства щодо попередження, виявлення та припинення загроз безпеці особистості, суспільства і держави та протидії їм як обов'язковій і неодмінній умові захисту національних інтересів України [131, с. 67].

Такий же підхід щодо детермінування окремих дій та заходів держави необхідністю забезпечення національної безпеки, а також дій внаслідок наявності реальних та потенційних загроз національній безпеці застосовано у працях багатьох авторів, зокрема М. Д. Романюка [132].

Водночас у Стратегії національної безпеки «Безпека людини – Безпека країни» використано дещо інший підхід. Її автори, вказуючи у розділі III на національні інтереси як об'єкт захисту, зазначили у пункті 45 Стратегії національної безпеки «Безпека людини – Безпека країни» відповідні залежності як пріоритетні завдання правоохоронних, спеціальних, розвідувальних та інших державних органів відповідно до їх компетенції:

- активну та ефективну протидію розвідувально-підривній діяльності, спеціальним інформаційним операціям і кібератакам, російській та іншій підривній пропаганді;

- запобігання, виявлення та припинення проявів сепаратизму, тероризму, екстремізму, припинення діяльності незаконних збройних формувань, політично мотивованого насильства та інших зазіхань на конституційний лад;

- отримання повної і достовірної упереджувальної інформації про ситуацію в Україні та світі, протидію зовнішнім загрозам національній безпеці України, сприяння реалізації національних інтересів України [121].

З огляду на наведені приклади, вважаємо обґрунтованим зроблене вище припущення щодо детермінування окремих заходів втручання держави в інформаційне середовище метою та завданнями останньої у сфері національної безпеки та забезпечення національних інтересів. Воно (припущення), а також вказані узагальнення не можуть виглядати достатньо аргументованими та коректними за відсутності розуміння тих процесів, що детермінують саму національну безпеку. Вбачається, що достатнім аргументом, принаймні на етапі постановки наукового завдання та опису проблеми, є наявність взаємодії у секторі безпеки і оборони, координації дій складових сектора з боку Ради національної безпеки і оборони, демократичного цивільного контролю й окремих повноважень у Президента України, Верховної Ради України тощо.

Отже, слід підтримати пропозиції Х. Б. Соломчак щодо розгляду співвідношення детермінізму та взаємодії, за якого перший «поглиблює розуміння взаємодії, виділяючи в ньому складові його впливу, не обмежується лише констатацією взаємозв'язку речей, а виявляє її функціональну роль і основи» [55, с. 38].

Визначення суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки як особливої категорії також є закономірним процесом диференціації правових відносин у цій сфері, що сприятиме створенню дієвого механізму правового регулювання суспільних відносин у системі забезпечення національної безпеки України загалом, та, відповідно, щодо обмеження права на інформацію.

Так, місце, роль та статус окремих суб'єктів та об'єктів у сфері національної безпеки України досліджували багато вітчизняних правознавців, зокрема: Д. О. Беззубов [133], К. В. Бондаренко [134], К. Л. Бугайчук [135], Г. А. Гончаренко [136], О. Длугопольський [137], С. І. Крук [138], А. Г. Мосейко [139], Ю. М. Павлютін [141], С. П. Понамарьов [141], О. Л. Хитра [90], Б. В. Хуторний [142], О. Шевчук [143], І. М. Шопіна [144] та інші.

Попри те, питання щодо регулювання обмеження права на інформацію в системі суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки, визначення витоків його систематизації та впорядкування, а також проблем імплементації результатів таких досліджень у сучасну практику забезпечення національної безпеки України загалом практично не досліджені сучасною правовою наукою.

Проголошені у преамбулі до Закону України «Про національну безпеку України» основи визначення й розмежування повноважень державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюваний ним базис для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил

безпеки і сил оборони, а також декларований зв'язок і детермінація цих основ визначенням систем командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запровадженням всеосяжного підходу до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпеченням у такий спосіб демократичного цивільного контролю над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони повною мірою стосуються інформаційної сфери загалом і проблеми обмеження права на інформацію зокрема. Так, наприклад, формулюючи визначення у пункті шостому частини першої статті 1 цього закону «загроз національній безпеці України» як явищ, тенденцій і чинників, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [145], законодавець одночасно має на увазі й інформаційну діяльність як об'єкт публічного адміністрування у сфері національної безпеки, й інформаційні операції як «діяльність суб'єкта, що наділений відповідними повноваженнями в інформаційній сфері».

Слід згадати, що, відповідно до статті 4 Закону України «Про інформацію», суб'єктами інформаційних відносин є фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян, суб'єкти владних повноважень. Об'єктом таких інформаційних відносин є інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [146].

Відповідно до статті 9 згаданого Закону, основними видами інформаційної діяльності є створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона та захист інформації [146]. Варто припустити, що згадані інформаційні операції є похідними від основних видів інформаційної діяльності та/або їх комбінацією, яка утворюється у межах іншого виду чи сфери діяльності.

Говорячи про «цілеспрямованість» інформаційної діяльності, законодавець вже у межах Закону України «Про інформацію» визначив її

основи, а також розділів у змісті частини першій статті 23 два поняття: «інформаційна послуга» (діяльність із надання інформаційної продукції споживачам з метою задоволення їхніх потреб) та «інформаційна продукція» (матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення потреб суб'єктів інформаційних відносин) [146].

Загалом, ґрунтуючись на «діяльнісному» підході в праві, доцільно розглянути сутність суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки, насамперед у площині, де вона «перетинається» із сферою інформаційної діяльності, забезпеченням свободи слова, висловлювань, думок тощо.

Так, у статті 5 Закону України «Про інформаційні агентства» визначено види їх інформаційної діяльності (збирання, обробка, творення, зберігання, підготовка інформації до поширення, випуск та розповсюдження інформаційної продукції [147]) із віднесенням останніх двох до реалізації права на свободу підприємницької діяльності в інформаційній сфері.

У контексті викладеного слід проаналізувати зміст Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», в якому вільне вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань, які гарантуються Конституцією України, закріплено як «свободу діяльності друкованих засобів масової інформації» [148], а також позначено як «спосіб здійснення свободи слова» [148], який забезпечує «право кожного вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію за допомогою друкованих засобів масової інформації, крім випадків, визначених законом, коли обмеження цього права необхідно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної

конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [148].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про наукову та науково-технічну інформацію», науково-інформаційна діяльність – це сукупність дій, спрямованих на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави у науково-технічній інформації, що полягає в її збиранні, аналітично-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні [149], а фізичні та юридичні особи у сфері дії цього Закону виступають як творці і накопичувачі науково-технічної інформації, власники, виробники, зберігачі і споживачі інформаційної продукції та послуг, а також як посередники у сфері науково-інформаційної діяльності (частина друга статті 3) [149].

Додаючи елементи системного підходу та одночасно підкреслюючи методи правового регулювання інформаційної діяльності, законодавець у статті 3 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» визначає, що суб'єктами відносин, пов'язаних із захистом інформації в системах, є:

- володільці інформації;
- власники системи;
- користувачі;
- спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань організації спеціального зв'язку та захисту інформації і підпорядковані йому регіональні органи [150].

Водночас слід зробити висновок про наявність лише в останньому випадку суб'єктно-об'єктних зв'язків (відносин), в інших випадках – «на підставі укладеного договору або за дорученням власник системи може надати право розпоряджатися системою іншій фізичній або юридичній особі – розпоряднику системи» [150].

Повертаючись до змісту Закону України «Про національну безпеку України», зазначимо, що здійснюючи у частині першій статті 3 Закону опис

державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України, а згодом – визначення принципів такої діяльності, законодавець використовує ті самі елементи системного підходу, що, з одного боку, надало йому можливість закріпити такі підсистеми, як:

- захист людини і громадянина (їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності);
- захист суспільства (його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку);
- захист держави (її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності);
- захист території, навколишнього природного середовища (від надзвичайних ситуацій).

З іншого боку, це формувало побудову основи «конкуренції» таких підсистем й ізоморфного визначення повноважень суб'єктів забезпечення національної безпеки, їх «перетікання», наприклад із підсистеми захисту конституційних прав і свобод до підсистеми захисту конституційного ладу чи підсистеми захисту території.

Про наявність таких «наслідків» неодноразово зазначали вітчизняні й закордонні фахівці у сфері інформаційного права та інформаційної безпеки, однак без належної оцінки такого явища. Так, автори монографії «Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення» зазначали, що «актуальність розгляду сутності інформаційної безпеки обумовлена цілою низкою чинників:

- вона сьогодні є головним стратегічним напрямом державної політики, основою забезпечення ефективної економічної та оборонної могутності держави;
- інформаційна безпека у сучасному світі є таким атрибутом, від якого визначально залежить і ефективність життєдіяльності сучасного суспільства;

- інформаційна безпека принципово вимагає змінити обсяг і важливість інформації, яка циркулює в технічних засобах її збереження, обробки та передачі;
- інформаційна безпека визначається станом комп'ютеризації основних сфер діяльності, який вимагає врахування широкого спектру внутрішніх і зовнішніх загроз, які характеризуються функціонуванням нетрадиційних каналів, що призводять до втрати інформації і несанкціонованого доступу до неї;
- інформаційна безпека передбачає масове оснащення всіх державних установ, підприємств, організацій і приватних осіб засобами обчислювальної техніки з метою для виявлення і послаблення і, можливо, ліквідації реальної загрози створення розгалужених систем регулярного несанкціонованого контролю за інформаційними процесами і ресурсами країни;
- інформаційна безпека має враховувати реальність сьогодення, пов'язану із застосування інформаційної зброї і веденням інформаційних війн;
- вона потребує належного правового регулювання суспільних відносин у сфері інформаційної безпеки, які не повинні призвести до серйозних негативних наслідків, що могли б ускладнювати підтримання необхідного балансу інтересів особи, суспільства та держави;
- недобросовісне виконання завдань інформаційної безпеки може призвести до зниження рівня внутрішньої інформаційної безпеки України, прямим наслідком чого може стати дестабілізація соціально-політичної ситуації, проведення акцій опору щодо прийнятих тих чи інших державних рішень;
- ігнорування інформаційної безпеки призводить до погіршення ситуації із забезпеченням збереження державної таємниці, недостатньо розвиненим механізмом забезпечення службової таємниці;

– відсутність інформаційної безпеки може свідчити про відставання вітчизняних інформаційних технологій. Під час створення інформаційних систем доведеться закуповувати імпорتنу техніку і залучати іноземні фірми, через що значно підвищиться імовірність несанкціонованого доступу до інформації, зросте залежність від іноземних виробників комп'ютерної і телекомунікаційної техніки, програмного забезпечення» [72, с. 249–250].

Отож, проблема забезпечення інформаційної безпеки набуває характеристик складової частини або локальної проблематики розбудови суб'єктно-об'єктних відносин в інформаційній сфері щодо більш загальної проблеми забезпечення реалізації права на інформацію. Подібні висновки знайшли своє підтвердження, зокрема, у наукових працях І. В. Антошиної [151], О. А. Баранова [16], В. М. Брижка [152], В. П. Горбуліна [153], В. І. Гурковського [154], О. П. Дзьобаня [155], О. Г. Комісарова [125], Б. А. Кормича [156], А. І. Марущака [157], О. О. Тихомирова [158] та інших вітчизняних і зарубіжних дослідників.

О. Д. Довгань і Т. Ю. Ткачук наголошували, що забезпечення інформаційної безпеки є запорукою забезпечення інших складових національної безпеки, адже всі типи взаємовідносин між суб'єктами інформаційного суспільства ґрунтуються на споживанні й обміні інформацією, а когнітивний простір значною мірою не лише обслуговує й супроводжує, але й підміняє реальний [159, с. 90].

Указані автори дійшли висновку щодо розмежування інформаційної безпеки як стану динамічної системи та забезпечення інформаційної безпеки як процесу підтримання цього стану (включаючи самовідтворення, збереження та розвиток), що урегульовує протиріччя між організаційно-структурним і функціонально-діяльнісним підходами до визначення сутності феномена інформаційної безпеки та її системи [159, с.100].

Урахуємо також низку інших зауважень, які відображено у роботах, присвячених питанням інформаційної безпеки, та в яких окремо розглядалися суб'єктно-об'єктні зв'язки у цій сфері. Зокрема, йдеться про зауваження В. А. Ліпкана, Ю. Є. Максименко, В. М. Желіховського щодо інтегральності, наскрізного й змістовного значення – «показника захищеності всіх громадян, суспільства і держави» [160, с. 46].

Отже, у системі суб'єктно-об'єктних зв'язків доцільно мовити не про самостійність забезпечення інформаційної безпеки через обмеження права на інформацію, а навпаки – про її здатність інтегрувати заходи забезпечення різних сфер: військової, державної, економічної, політичної, громадської тощо, з метою обґрунтування доцільності такого обмеження. Відповідно, в системі суб'єктно-об'єктних зв'язків подальше нормативно-правове врегулювання застосування обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки має набувати характеру реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони, визначених у частині четвертій статті 3 відповідного Закону.

Розвиваючи вказану позицію, слід зазначити, що Рада національної безпеки і оборони України (РНБО України) у 2016 році прийняла рішення «Про Доктрину інформаційної безпеки України» [161] із відповідним змістовним наповненням, що дає змогу у подальшому вести мову про наявність «державної інформаційної політики» як єдиного «самостійного напрямку» інформаційної безпеки з точки зору побудови суб'єкта публічного адміністрування, уповноваженого обмежувати право на інформацію, а також виділення окремої групи об'єктів, щодо яких здійснюється «фактичне» обмеження.

Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що розглядати обмеження прав громадян на інформацію як детермінанту національної безпеки можна щодо заходів, які корелюються із пунктами 47–49 Стратегії національної безпеки «Безпека людини – Безпека країни» (щодо запровадження

національної системи стійкості для забезпечення високого рівня готовності суспільства і держави до реагування на широкий спектр загроз):

- 1) оцінки ризиків інформаційного впливу (втручання);
- 2) своєчасної ідентифікації загроз в інформаційному просторі і визначення вразливостей;
- 3) ефективного стратегічного планування у межах розробки Стратегії інформаційної безпеки;
- 4) кризового інформаційного менеджменту, зокрема впровадження універсальних протоколів реагування на кризові ситуації та протидію інформаційним (кібернетичним) атакам;
- 5) дієвої координації та чіткої взаємодії органів сектору безпеки і оборони, інших державних органів, територіальних громад, бізнесу, громадянського суспільства і населення у запобіганні й реагуванні на загрози інформаційного впливу та подоланні наслідків кризових ситуацій в інформаційному просторі;
- 6) поширення необхідних знань і навичок в інформаційній сфері як складової інформаційної політики;
- 7) налагодження та підтримання надійних каналів комунікації державних органів із населенням на всій території України;
- 8) розподілу відповідальності суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки та забезпечення стійкості критичної інформаційної інфраструктури, яка ґрунтується на державно-приватному партнерстві;
- 9) створення системи стратегічних комунікацій;
- 10) публічного обговорення актуальних проблем суспільного розвитку, підвищення рівня медіакультури суспільства, гарантування безпеки журналістів під час виконання професійних обов'язків;
- 11) розвитку конкуренції у сфері надання інформаційних послуг населенню.

1.4. Державна політика доступу до інформації та реалізація обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки

Згідно зі статтею 3 Конституції України, утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, який знайшов своє відображення у всіх процесах будівництва демократичної правової держави, а також є орієнтиром формування та реалізації державної політики у кожній зі сфер такого будівництва.

Відповідно до статті 34 Конституції України, кожна людина та громадянин отримали право й відповідні можливості на вільний збір, збереження, використання та поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб [1], що дозволило на початкових етапах державного будівництва та розбудови інформаційного суспільства сформувати і забезпечити реалізацію права на доступ до інформації як основи для подальшого широкого тлумачення права на інформацію. Згодом, у 2011 році, у межах права на доступ до інформації та, відповідно, права на інформацію загалом, сформовано субінститути доступу до публічної інформації й обмеження доступу до персональних даних про особу. Щодо першого з них йшлося про виокремлення інформації, якою володіють владні та інші суб'єкти, а також інформації, що становить суспільний інтерес, із його закріпленням у Законі України «Про доступ до публічної інформації» [162]. На основі цього визначено державну політику реалізації та гарантії забезпечення права кожного на доступ до публічної інформації, вже у межах якої було визначено підстави та умови обмеження відповідного права.

У сучасних умовах розвитку інформаційної сфери в інтересах національної безпеки як кількість випадків обмеження доступу до публічної інформації, так і спрощення доступу до персональних даних про особу є достатньо великою. Про це свідчить і широка практика розгляду відповідних

справ національними судами, Європейським судом з прав людини, і набуття обома сферами (доступу до публічної інформації, обмеження доступу до персональних даних) особливого, стратегічного значення та розвиток державної політики стратегічних комунікацій. Відповідні зміни та заходи, зростання ролі інформації в житті суспільства загалом зумовлюють потребу зміни та переосмислення пов'язаних із нею відносин і понять, що позначається на відповідному правовому регулюванні та нормотворчій діяльності.

Найперше, це стосується права на доступ до інформації, яке пов'язане з розширенням участі громадян в управлінні державними справами, посиленням контролю за діяльністю владних гілок тощо, що, зі свого боку, є умовами формування громадянського суспільства.

Інформаційна відкритість органів публічної влади є дуже важливою, оскільки лише за наявності дієвого механізму доступу до інформації суспільство може реально впливати на дії влади. Зазначене засвідчує також особливу актуальність наукового аналізу проблем обмеження відповідного права, які чинять негативний вплив на ефективність реалізації владними суб'єктами загальної політики відкритості доступу до інформації, особливо публічної, її «цифровізації» тощо. Як підкреслює О. Токар, концепт державної інформаційної політики був сформований західними вченими і покладений в основу моделей інформаційного суспільства, стратегій і програм інформатизації індустріально розвинутих країн як концепт політики інформатизації [163, с. 136].

Питання, пов'язані з поняттям права на доступ до інформації, механізмами доступу до публічної інформації, обмеженням доступу до персональних даних про особу, стадіями адміністративного провадження щодо доступу до інформації, досліджували у своїх наукових працях вітчизняні фахівці: Е. Е. Аблякімова [164], О. Є. Заяць [165], Н. І. Костова [166], Н. П. Каменська [167], О. В. Майстренко [168], К. С.

Маштак [169], О. В. Нестеренко [170], М. Є. Ніколайчук [171], В. М. Порада [172], Є. П. Теплюк [173], Н. Тимченко [174], І. Г. Фурман [175], К. В. Шустрова [176] та ін.

Зацікавлення станом забезпечення права на доступ до інформації, особливо публічної, також проявляли й представники громадянського суспільства – експерти громадських організацій, серед яких: І. Андрусів, Т. Дембіцька, І. Лукеря, І. Усенко та інші. Проте проблемні питання, пов'язані з юридичними колізіями щодо застосування законодавства про доступ до інформації загалом, недостатньо опрацьовані та потребують подальших наукових пошуків. Варто також зазначити, що забезпечення права на доступ до інформації надає змогу реалізувати низку інших прав та свобод людини, серед яких – право на доступ до суду, виборче право, право на освіту тощо.

Водночас гарантією здійснення права на доступ до інформації повинні бути активні дії держави, спрямовані на формування й забезпечення реалізації відповідної державної політики, організаційно-правове забезпечення розгляду кожного запиту на отримання інформації, а також оприлюднення суспільно важливої інформації у визначеній формі. Зауважимо, що в інтересах національної безпеки саме останнє (визначення форми та способів оприлюднення) закладається в основу вказаної державної політики, дотримуючись змісту статті 34 Конституції України.

Варто також наголосити, що в інтересах національної безпеки право на доступ до інформації не слід ототожнювати з більш загальним правом на інформацію, оскільки, хоча «мета» кожного з них однакова, проте їх функціональне призначення – різне. Водночас доволі часто у наукових дослідженнях відбувається таке ототожнення понять «право на інформацію» та «права на доступ до інформації».

Підтримаємо думку О. В. Нестеренка, що функція права на доступ до інформації полягає насамперед у забезпеченні отримання особою інформації безпосередньо від органів публічної влади про їх діяльність та відомостей

про себе [177, с. 27]. Щодо права на інформацію, то його головним призначенням, і у цьому ми також погоджуємося із О. В. Нестеренком, є забезпечення можливості вільного пошуку та отримання будь-якої інформації, котра міститься в загальнодоступних джерелах, а також інформації про дії влади [3, с. 248]. Також убачається, що здійснення розгляду права на доступ до інформації як складника більш загального права на інформацію є обґрунтованим і в етимологічному значенні.

До актів, які здійснюють правове забезпечення доступу до інформації, крім Конституції України, необхідно віднести Закон України «Про інформацію», Закон України «Про державну таємницю», Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікативних системах». Проте проблеми у реалізації конституційного права на доступ до інформації певний час спричиняла відсутність нормативно-правового акта, який регулював би порядок одержання інформації від суб'єктів публічної влади й її категорювання, насамперед на публічну інформацію та персональні дані про особу. Відтак, у зв'язку з виникненням нагальної потреби законодавчої регламентації механізмів реалізації права кожного на доступ до інформації та з метою забезпечення прозорості діяльності владних суб'єктів, Верховна Рада України 1 червня 2010 року прийняла Закон України «Про захист персональних даних» [178], а 13 січня 2011 року – Закон України «Про доступ до публічної інформації» [162] та виклала у новій редакції Закон України «Про інформацію» [64].

У статті 1 Закону України «Про доступ до публічної інформації», зокрема, закріплене визначення поняття публічної інформації як відображеної та задокументованої будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформації, яка отримана або створена у процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, що передбачені чинним законодавством або котра знаходиться у володінні цих суб'єктів та інших розпорядників публічної інформації, визначених законом [162].

Щодо обробки персональних даних про особу відповідний закон містить загальні та особливі вимоги, які певним чином відображають інтереси національної безпеки. Так, як загальна вимога, до частини шостої статті 6 Закону України «Про захист персональних даних», не допускається обробка даних про фізичну особу, які є конфіденційною інформацією, без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, як особлива вимога, відповідно до пунктів 6-1 та 7 частини другої статті 7 цього Закону, – не застосовується заборона обробки персональних даних: з метою забезпечення ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів (в обсягах даних, зазначених у статті 7 Закону України «Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів»); стосовно вироків суду, виконання завдань оперативно-розшукової чи контррозвідувальної діяльності, боротьби з тероризмом та яка здійснюється державним органом у межах його повноважень, визначених законом [178].

Запроваджуючи політику цифровізації та «електронного урядування», Верховна Рада України у 2015 році уточнила параметри публічної інформації із наданням законодавчого визначення поняття «публічна інформація у формі відкритих даних» як публічної інформації у форматі, що дозволяє її автоматизоване оброблення електронними засобами, вільний та безоплатний доступ до неї, а також її подальше використання [179]. У частині другій статті 10-1, якою було доповнено Закону України «Про доступ до публічної інформації», вказується, що публічна інформація у формі відкритих даних є дозволеною для її подальшого вільного використання та поширення, а будь-яка особа може вільно копіювати, публікувати, поширювати, використовувати, зокрема в комерційних цілях, у поєднанні з іншою інформацією або шляхом включення до складу власного продукту, публічну

інформацію у формі відкритих даних з обов'язковим посиланням на джерело отримання такої інформації [179].

З урахуванням викладеного, слід згадати, що функції держави стосовно управління зовнішніми і внутрішніми справами (сферами) та окремими напрямками суспільного життя прийнято відносити до категорії «політика», а також здійснювати надто широке застосування цієї категорії не тільки у сучасних правових і політичних дослідженнях, але й у пересічній суспільній практиці. Кожна сучасна держава вбачає наявність власної політики як умову та одночасно похідну її суверенітету, незалежності тощо, демонструє власні можливості, зокрема здійснюючи її диференціацію на внутрішню і зовнішню. У науковій літературі обстоюються й багато інших підходів до тлумачення політики, зокрема як способу людського життя, однієї з соціальних форм, дії владної сили у ньому, взаємодії наявних соціальних сил. Сутнісні ознаки державної політики регулювання обмежень права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки України практично не досліджені правовою наукою.

У сучасній українській мові термін «політика» продовжує використовуватися з метою позначення:

1) загального напрямку, характеру діяльності держави, певного класу або політичної партії; подій та питань внутрішньодержавного і міжнародного суспільного життя;

2) лінії поведінки у чому-небудь, певного ставлення до кого-, чого-небудь [109, с. 1035].

Як указували М. Ф. Криштанович, Я. Я. Пушак, М. І. Флейчук та В. І. Франчук у монографії «Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення», у ХХ столітті відбулося переосмислення природи безпеки і практичної політики в цій сфері, а у вітчизняних наукових розробках серед шляхів забезпечення національної безпеки України почала домінувати саме державна політика.

Вона мала здійснюватися з метою забезпечення національної безпеки безпосередньо у відповідних сферах: соціальній; економічній; фінансовій; інформаційній; екологічній; гуманітарній; оборонній, зовнішньополітичній [72, с. 11].

Вони спиралися на доктрини формування та реалізації державної політики, які були описані, зокрема, у підручнику «Державна політика: аналіз та механізми її впровадження в Україні» [180, с. 6], а також в окремих довідково-енциклопедичних виданнях, наприклад словнику-довіднику «Державне управління» за загальною редакцією В. М. Князева та В. Д. Бакуменка [181, с. 63].

Н. В. Коршунова, аналізуючи теоретико-правові основи державної політики, визначає, що державна політика є родовим явищем і поняттям щодо всіх інших видів політики в різноманітних сферах державної діяльності. Невизначеність поняття державної політики пов'язана, передусім, із багатоаспектністю у сприйнятті цього явища, складністю структури, поліфункціональністю та розмаїттям методологічних підходів, що використовують науковці [80, с. 76]. Учена пропонує включати до змісту поняття державної політики такі її найістотніші ознаки, як:

- належність до правової форми організації та здійснення діяльності держави або інших уповноважених нею суб'єктів;
- наявність загальнообов'язкового характеру;
- спеціальні засоби, форми, методи і процедури;
- свідомо-вольовий зміст, відображення суспільної свідомості й вираження волі держави та інших уповноважених нею суб'єктів;
- цілеспрямованість як орієнтація на розроблення стратегічного (довгострокового) курсу розвитку найважливіших сфер життєдіяльності суспільства й тактичного (оперативного) управління ними [80, с. 90–91].

О. Ю. Кондратенко вказує на охоплення відповідною категорією сфер людської діяльності, що спрямована на реалізацію цілей та інтересів задля

регулювання різнорівневих взаємин між суспільними групами, державами й народами, але водночас у межах відповідної статті Великої української енциклопедії він аргументує, що «політику визначають як діяльність соціальних груп, що полягає в боротьбі за владу, її утвердження, стійкість, утримання та використання. Виявляється політика в узгодженні та реалізації інтересів державних інститутів: співробітництві, переговорах, пошуках взаємоприйнятних рішень ... в англomовному середовищі для означення політики використовують терміни politics (політичний процес у межах сфери суспільної діяльності, а також процес реалізації державної влади в окремому суспільстві), policy (державне адміністрування, результати дій уряду, політичні програми, рішення владних структур) і «polity» (організаційна структура, інститути, політичні та правові норми, що регулюють суспільну поведінку). Взаємовідносини між адмініструванням та політичним процесом залежать від законодавчого механізму забезпечення статусу і прав чиновників, а також від політичного контексту, в якому такі відносини виникають» [182]. Водночас ефективність політики, як це було зазначено Президентом України Володимиром Зеленським під час брифінгу 31.12.2019 року, не обмежується лише правовою регуляцією відносин у суспільстві. Таку регуляцію здійснює система автоматичного регулювання на основі системи нормативно-правових та інших документів, ухвалених на основі деонтичних формул, яка підбадьорюється політичними засобами. Деколи вживають термін «політичне рішення» для позначення актів реалізації влади, які або можуть ґрунтуватися на правових нормах, або можуть бути результатом нових (постійних або тимчасових) правових норм за вимушених обставин [183].

Н. Г. Гнатенко, аналізуючи у своїй дисертації сутнісні ознаки груп інтересів у Верховній Раді України та їхню роль у формуванні державної політики, наголошує на широкому (функціональному) підході, який, на його думку, «слід брати за основу що під час визначення та класифікації груп

інтересів як суб'єкта політики» [184, с. 188]. Також він передбачає, що іманентною властивістю такого учасника політичного процесу як носія інтересу (лобіста) є «інтерес», який визначає структуру і спрямованість діяльності групи. Під групою інтересів вказаний автор пропонує розуміти добровільне об'єднання громадян, згуртоване спільним інтересом, яке здійснює цілеспрямовану діяльність щодо його реалізації через вплив на процес формування державної політики, а також може мати організаційну структуру або діяти без формалізації членства [184, с. 188].

Органи публічної влади, здійснюючи свої повноваження, створюють і володіють значним обсягом інформації з відкритим та обмеженим доступом, і лише чітке законодавче регулювання сприятиме отриманню зацікавленими особами потрібної їм інформації, без порушення прав та інтересів держави, що і є організаційним чинником формування відповідної політики.

З іншого боку, проблема доступу до інформації може спричинити розгляд більш загальної проблеми інформаційної відкритості та прозорості суспільних відносин у сфері діяльності органів публічної влади вже у межах іншої категорії – державної інформаційної політики.

Як зазначається на офіційному сайті Міністерства юстиції України [185], законодавство про доступ до публічної інформації охоплює:

- Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації»;
- Указ Президента України від 05.05.2011 № 547 «Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації»;
- Постанову Кабінету Міністрів України від 25.05.2011 № 583 «Питання виконання Закону України «Про доступ до публічної інформації» в Секретаріаті Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органах виконавчої влади»;

- Постанову Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 року № 740 «Про затвердження граничних норм витрат на копіювання або друк документів, які надаються за запитом на інформацію»;
- Постанову Кабінету Міністрів України від 21.11.2011 року № 1277 «Питання системи обліку публічної інформації»;
- Наказ Міністерства юстиції України від 26.05.2011 № 1434/5 «Про затвердження форм для подання запиту на отримання публічної інформації»;
- Наказ Міністерства юстиції України від 08.06.2011 № 1521/5 «Про затвердження Порядку складення та подання запитів на публічну інформацію, розпорядником якої є Міністерство юстиції України»;
- Наказ Міністерства юстиції України від 08.06.2011 № 1522/5 «Питання виконання Закону України «Про доступ до публічної інформації» в Міністерстві юстиції»;
- Наказ Міністерства юстиції України від 08.06.2011 № 1536/5 «Про затвердження Інструкції про порядок обліку, зберігання й використання документів та інших матеріальних носіїв, які містять відомості, що становлять службову інформацію в Міністерстві юстиції України»;
- Наказ Міністерства юстиції України від 04.10.2011 № 3116/5 «Про затвердження Примірного переліку видів публічної інформації, розпорядником якої є Міністерство юстиції України»;
- Наказ Міністерства юстиції України від 28.05.2014 № 846/5 «Про систему обліку публічної інформації в Міністерстві юстиції України та його територіальних органах»;
- Постанову Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних»;
- Наказ Міністерства юстиції України від 02.03.2016 № 71/7 «Про затвердження Плану заходів із забезпечення виконання постанови Кабінету

Міністрів України від 21.10.2015 № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних»;

– Наказ Міністерства юстиції України від 28.03.2016 № 897/5 «Про затвердження Переліку інформації, що підлягає оприлюдненню у формі відкритих даних, розпорядником якої є Міністерство юстиції України»;

– Наказ Міністерства юстиції України від 14.07.2017 № 1277/5 «Про затвердження Переліку відомостей, які становлять службову інформацію в Міністерстві юстиції України»;

– Наказ Міністерства юстиції України від 06.11.2019 № 3412/5 «Про внесення змін до Переліку інформації, що підлягає оприлюдненню у формі відкритих даних, розпорядником якої є Міністерство юстиції України»;

– Наказ Міністерства юстиції України від 06.02.2020 № 464/5 «Про затвердження Розміру фактичних витрат на копіювання або друк документів, що надаються за запитом на інформацію, розпорядником якої є Міністерство юстиції України, його територіальні органи, та Порядку відшкодування цих витрат».

Крім того, необхідно зазначити, що реалізація права на доступ до інформації значною мірою залежить від способів її отримання. Водночас для всебічної поінформованості важливим убачається узгодження отримання інформації і за інформаційним запитом, і шляхом ознайомлення з нею в загальнодоступних джерелах (офіційний сайт органу публічної влади тощо).

Як слушно зауважує О. Скочиляс-Павлів, належне забезпечення права на доступ до інформації можливе лише за умови гарантування всіх способів отримання інформації [186, с. 77].

Розрізняють активний та пасивний способи реалізації права на доступ до інформації, однак усталених критеріїв поділу, які засвідчили би відповідну єдність поглядів щодо того, які способи доступу до інформації варто зараховувати до активного чи пасивного доступу, не сформовано. Також різняться й думки щодо базової термінології («спосіб» чи «форма»)

для позначення видів доступу до публічної інформації. Пригадаємо, що «спосіб – певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось» [187, с. 390], а «форма – тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний із його сутністю, змістом» [187, с. 665].

З огляду на наведене, зокрема, вказаний автор вважає, що для позначення видів доступу до публічної інформації запитувачів цієї інформації доцільно вживати термін «спосіб», а для розпорядників публічної інформації, до компетенції яких належить забезпечення такої інформації, варто застосовувати поняття «форма» [186, с. 78].

Попри те, що пошуки шляхів належної імплементації права на доступ до інформації мають доволі тривалу історію, значне підвищення зацікавленості цим важливим питанням можна спостерігати останнім двадцятиріччям. Сьогодні більш ніж у 80 країнах світу прийняті закони, які врегульовують державну політику відносини між особою та владою в цій сфері. Політичний принцип доступу громадськості до інформації в найширшому розумінні означає, що громадяни та засоби масової інформації (ЗМІ) володіють правом на отримання інформації про діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування без обмежень.

Н. Костова нагадує, що, з теоретичного погляду, цей принцип має тісний зв'язок із принципом свободи преси, сутність якого, за позицією авторки, полягає у «праві вільного розповсюдження правдивої інформації в газетах і книгах» [166, с. 88]. Слід погодитися, що, з точки зору обмеження відповідного права на інформацію, в цілому чи у частині доступу до інформації, сутність обох зазначених принципів полягає у забезпеченні максимальної відкритості інформації. Інакше кажучи, можливість приховування інформації від громадськості допускається лише тоді, коли є нагальна необхідність запобігти спричиненню шкоди правам та законним

інтересам особи та держави – інтересам національної безпеки й національним інтересам.

Також, наголошуючи на важливості врахування міжнародного та зарубіжного досвіду у вирішенні проблеми забезпечення доступу до інформації, В. Порада, зокрема, зазначає, що «аналіз міжнародно-правового регулювання доступу ....., а також досвіду окремих зарубіжних країн щодо забезпечення громадянам доступу ... дозволив стверджувати, що правове регулювання права громадян на доступ ... є однією з найважливіших гарантій становлення будь-якого демократичного суспільства» [172, С. 325].

Дослідник також указує, що процес доступу до інформації від її носія (власника) до користувача може відбуватись як безпосередньо, так і за допомогою інформаційних посередників. Роль такого посередника виконують найчастіше засоби масової інформації. Загалом досвід країн, які прийняли законодавство про доступ, свідчить про «...позитивний вплив таких законодавчих змін на реалізацію громадянами основоположних прав, підвищення ефективності діяльності органів влади, а також зменшення ризиків корупції в діяльності інформативної сфери» [172, с. 325].

Як уже зазначалося, суть права на доступ до інформації полягає в тому, що кожному гарантоване право отримувати безпосередньо від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також відповідних посадових і службових осіб необхідні офіційні документи й іншу важливу інформацію про поточну діяльність цих органів.

Водночас Н. Тимченко вирізняє низку суперечностей у Законі України «Про доступ до публічної інформації», які, на нашу думку, можуть як безпосередній наслідок обмежувати права на інформацію в інтересах національної безпеки. Зокрема, автор зазначає про статтю 6 Закону, де поряд з іншими видами інформації з обмеженим доступом указана і службова інформація. Проте, на її думку, зарахування службової інформації до інформації з обмеженим доступом є дещо дискусійним. Це питання

ускладняється й відсутністю в Україні правового інституту, котрий визначав би порядок, підстави та умови надання інформації із грифом «службова інформація» [174, с. 39–40]. Крім того, далеко не кожна людина чи громадянин має достатній рівень правової обізнаності для самостійного усвідомлення (без інформованої згоди) всього обсягу своїх прав на доступ до інформації, яка вважається за законодавством України публічною чи персональними даними.

Відповідно, слід розглядати положення преамбули Закону України «Про державну таємницю» [188] щодо віднесення інформації до державної таємниці, засекречування, розсекречування її матеріальних носіїв та охорони державної таємниці як формування (створення основ регулювання) та реалізацію державної політики захисту національної безпеки України. Зауважимо, що у тексті закону термін «обмеження» застосовано більше двадцяти разів з метою позначення: «зменшення поширення та доступу до конкретної секретної інформації», «рівня охорони інформації державою», «пропорції відповідності інтересам національної безпеки України», «фіксації права на таку інформацію», «загальних обмежень, встановлених законом», «режиму діяльності», «самостійного (у формі письмової згоди) обмеження прав у зв'язку із допуском до державної таємниці», «рівня свободи інформаційної діяльності» тощо.

Безпосередньо формами обмеження права на інформацію в інтересах охорони державної таємниці, згідно із Законом України «Про державну таємницю», є:

– заборона (обмеження) права виїзду на постійне місце проживання в іноземну державу до розсекречування відповідної інформації, але не більш як на п'ять років з часу припинення діяльності, пов'язаної з державною таємницею, окрім виїзду у держави, з якими Україна має міжнародні договори, що передбачають такий виїзд і згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (стаття 29);

- обмеження свободи інформаційної діяльності, що впливають із Закону України «Про державну таємницю» (стаття 29);

- контроль з боку центрального органу виконавчої влади з питань інформаційної політики дотримання державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та громадянами вимог законів України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про державну таємницю» та інших нормативно-правових актів про державну таємницю щодо охорони секретної інформації під час підготовки матеріалів для опублікування, поширення у пресі та інших засобах масової інформації або переміщення їх через державний кордон (стаття 31);

- здійснення передачі секретної інформації до скасування рішення про віднесення її до державної таємниці та матеріальних носіїв такої інформації до їх розсекречування іноземній державі чи міжнародній організації лише на підставі міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або письмового мотивованого розпорядження Президента України з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки України на підставі пропозицій Ради національної безпеки і оборони України (стаття 32);

- визначення відповідним законодавством перебування і діяльності в Україні іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб, а також розташування та переміщення об'єктів і технічних засобів, що їм належать (стаття 33).

Також, характеризуючи проблему імплементації правових норм, котрі регулюють порядок доступу до публічної інформації, В. Кирильчук, зокрема, зазначає, що «часто суб'єкти владних повноважень не відрізняють запит на публічну інформацію та звернення громадян (які мають різну юридичну природу), що і собі ускладнює механізм реалізації права громадян на доступ до публічної інформації. Ці поняття відрізняються насамперед нормативно-

правовим регулюванням. Так, питання практичної реалізації громадянами права на звернення регулюється Законом України «Про звернення громадян», а запити на інформацію – Законом України «Про доступ до публічної інформації». Ці категорії мають абсолютно різний зміст: запит на інформацію – це прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, котра знаходиться в його володінні» [189].

Ще однією важливою проблемою щодо реалізації права на доступ до інформації є мова викладення цього чи іншого документа, незнання якої є фактичною перешкодою для розуміння нормативно-правових актів, різноманітних документів тощо. Як слушно зазначає Н. Костова «мова та практика виступають продуктами контексту. Якщо людина спеціально не займається поглибленим вивченням юридичної практики, вона нерідко не зможе зрозуміти логіки та змісту тих чи інших нормативно-правових рішень» [166, с. 91].

Також на окрему увагу у сфері доступу до інформації заслуговує проблема правового нігілізму, яка є однією з головних причин неналежного виконання вимог перелічених «інформаційних законів», а також безпекового законодавства, зокрема суб'єктами владних повноважень. Нагадаємо, що сутність правового нігілізму у традиційному розумінні полягає у негативному ставленні до права, зневірі в його можливості вирішувати нагальні проблеми відповідно до вимог соціальної справедливості.

Водночас вважаємо, що виникнення правового нігілізму у сфері доступу до інформації певною мірою спричинено безпековим законодавством. Так, у профільних інформаційних законах не врегульоване питання зловживання правом на інформацію, котра спричиняє ситуацію, коли суб'єкти владних повноважень не зацікавлені належним чином забезпечувати виконання законодавства про доступ до інформації, а у профільних безпекових законах – відсутні «межі» національних інтересів щодо національної безпеки.

Отже, через відсутність механізмів попередження зловживань у процесі реалізації права на інформацію виникає певний спротив розпорядників і користувачів інформації державній інформаційній політиці, який насамперед проявляється щодо ефективності виконання законодавчих вимог у сфері доступу до інформації. Вбачається, що подолання наявного правового нігілізму сприятиме розбудові правової держави, підвищенню рівня правової свідомості та інформаційної культури населення, утвердженню принципу верховенства права в інформаційному просторі завдяки складовим державної інформаційної політики, які М. Бурдоносова поєднала в основні групи заходів боротьби із правовим нігілізмом:

- заходи політичного характеру, які безпосередньо пов'язані з подоланням факторів, що перешкоджають розвитку правової держави;

- соціально-економічні заходи;

- заходи культурного, духовного, морального характеру [190, с. 57].

Крім того, І. Демченко до способів подолання цього явища додає:

- підвищення правової або іншої спеціальної освіти;

- обов'язкове проходження кожним новим нормативно-правовим актом ґрунтовної правової експертизи;

- залучення до законотворчої роботи науковців, визнаних спеціалістів у галузі права;

- забезпечення доступу громадськості до законопроектної роботи; підвищення якості виховання та освіти громадян, її гармонізація зі світовими стандартами й ідеалами [191].

Отже, спеціальні інформаційні закони у 2010–2011 роках визначили правові механізми реалізації права на інформацію, охопивши й ту її частину, яка стосується діяльності владних органів щодо його обмеження в інтересах національної безпеки, але не отримали широкої практики власної реалізації щодо здійснення відповідного обмеження. Також, попри певні недоліки, вказані закони містили низку суттєвих новацій щодо розширення правового

регулювання інформаційного простору, зокрема на ідеї відкритості інформації, доступ до якої здійснюється на основі:

- 1) прозорості та відкритості діяльності суб'єктів владних повноважень;
- 2) вільного отримання та поширення інформації, крім обмежень, передбачених законом;
- 3) рівноправності, незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак.

Укотре підкреслимо, що відсутність широкої практики обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки в умовах розбудови ліберальної державної політики й відкритого інформаційного суспільства призвела до сприйняття обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки як невиконання вимог чинного законодавства, що нівелює всі зусилля нормотворців щодо належного врегулювання суспільних відносин і сприяє виникненню розбіжностей між нормативно-правовими приписами та діяльністю, пов'язаною з їх реалізацією.

На нашу думку, подальше послідовне впровадження в життя (імплементация) правових норм у сфері обмеження доступу до інформації в інтересах національної безпеки у контексті сутності Стратегії національної безпеки позитивно впливатиме на розвиток громадянського суспільства, зростання активності громадян та підвищення ефективності й відкритості діяльності органів публічної влади в Україні.

Розглядаючи сутнісні ознаки державної політики реагування на кризові ситуації, що загрожують національній безпеці, О. Л. Хитра також вважає доцільним враховувати функціональний розподіл державної політики (щодо функцій суб'єктів забезпечення національної безпеки – доповнення Т. Ш.) на «формування» та «реалізацію», яке відбувається відповідно до Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», в якому, на її думку, закріплена топологія державної політики [192, с. 17]. Також, згідно з

позицією вказаного автора, забезпечення формування та реалізація державної політики в одній чи декількох сферах лише міністерствами, коли інші центральні органи виконавчої влади виконують окремі функції з реалізації державної політики, має сприйматися як результат декомпозиції проблем, які вимагають управлінського вирішення із формуванням «пакетів завдань», для яких можливе визначення конкретних управлінських заходів, рішень і дій [192, с. 17].

До вказаного слід додати, що з часу доповнення Постанови Кабінету Міністрів України від 12 березня 2005 року № 179 «Про упорядкування структури апарату центральних органів виконавчої влади, їх територіальних підрозділів та місцевих державних адміністрацій» пунктом 1-1, до сутнісних ознак додалася участь у виконанні завдань, пов'язаних із координацією роботи зі стратегічного планування, організацією підготовки пропозицій урядові щодо пріоритетів державної політики, проектів планів пріоритетних дій та координації їх подальшої реалізації, проведенням аналізу повноважень і функцій органів виконавчої влади, оцінки ефективності їх діяльності, та інших завдань з експертно-аналітичного та іншого забезпечення діяльності Кабінету Міністрів України [193].

Слід констатувати, що з 2020 року роль міністерств у питанні, що розглядається, була розподілена на такі його структурні підрозділи, як:

– директорат – самостійний структурний підрозділ, що утворюється для виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням формування державної політики в одній або декількох сферах компетенції міністерства, координацією та моніторингом її реалізації, проведенням аналізу та оцінки впливу її реалізації на заінтересовані сторони, а також інших завдань, крім тих, що пов'язані з виконанням функцій з надання адміністративних послуг, управління об'єктами державної власності або здійснення державного нагляду (контролю) [193];

– директорат стратегічного планування та європейської інтеграції – самостійний структурний підрозділ, що може утворюватися для виконання завдань, пов'язаних із стратегічним плануванням діяльності та плануванням бюджету міністерства, європейською інтеграцією, координацією виконання міністерством міжнародних зобов'язань, а також координацією роботи із забезпечення формування державної політики у сферах компетенції міністерства [193];

– експертна група – структурний підрозділ, що входить до складу директорату та утворюється для виконання завдань за визначеними напрямками (функціями) діяльності директорату; головне управління у складі директорату – структурний підрозділ, що утворюється для виконання завдань за одним напрямом (функцією) діяльності директорату [193].

Відповідно до підпункту другого пункту першого Положення про Міністерство культури та інформаційної політики, це міністерство (МКІП) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах культури, державної мовної політики, популяризації України у світі, державного іномовлення, інформаційного суверенітету України (у частині повноважень з управління цілісним майновим комплексом Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ») та інформаційної безпеки, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах кінематографії, відновлення та збереження національної пам'яті, міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин в Україні, мистецтв, охорони культурної спадщини, музейної справи, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей [194].

Водночас, відповідно до підпункту третього пункту першого Положення, Міністерство культури та інформаційної політики є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує

формування та реалізацію державної політики у сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сферах [194].

З метою реалізації вказаних функцій, а також на виконання зазначеного «функціонального» підходу у складі Міністерства культури та інформаційної політики утворено:

- Директорат мистецтв та мистецької освіти;
- Директорат книговидання, креативних індустрій та туризму;
- Директорат з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки;
- Директорат соціокультурного розвитку;
- Директорат стратегічного планування та європейської інтеграції;
- інші структурні підрозділи.

В аспекті проблеми, яка аналізується, доцільно врахувати низку публічних властивостей, які вирізнялися у вітчизняній науці у межах дискурсу «державна політика» – «публічна політика», зокрема О. П. Дем'янчуком, насамперед щодо: когерентності (як зв'язку всіх складових заходів у межах однієї політики із утворенням одного організаційного цілого, системи, розвиток якої й визначає публічна політика), ієрархії (за якою здійснюється весь процес її реалізації за вертикаллю та горизонталлю), повноцінності інструментарію (публічний порядок, який дає змогу визначати й розв'язувати проблеми) [195, с. 26].

Серед компетенції Міністерства культури та інформаційної політики немає повноважень, які безпосередньо спрямовані на встановлення чи застосування обмежень прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки (частково підпункт сто тридцять чотири пункту чотири Положення розробляє заходи щодо запобігання внутрішньому і зовнішньому інформаційному впливу, який загрожує інформаційній безпеці держави, суспільства, особи), водночас у пункті чотири Положення наявні завдання Міністерства культури та інформаційної політики. Виконуючи їх,

Міністерство культури та інформаційної політики або забезпечує встановлення іншими органами таких обмежень, або їх обґрунтовує:

- здійснює нормативно-правове регулювання в інформаційній та видавничій сферах, у сфері телебачення і радіомовлення;
- визначає перспективи та пріоритетні напрями розвитку в інформаційній та видавничій сферах, у сфері телебачення і радіомовлення;
- бере участь у формуванні державної інформаційної політики;
- вживає заходів щодо захисту прав громадян на вільний збір, зберігання, використання і поширення інформації, зокрема на тимчасово окупованих територіях, відповідно до покладених на Міністерство культури та інформаційної політики завдань;
- вживає разом з іншими органами державної влади заходів щодо захисту неповнолітніх від негативного впливу інформаційної продукції, зокрема аудіо- і відеопродукції, яка становить загрозу суспільній моралі або може зашкодити фізичному, психічному чи моральному розвитку неповнолітніх;
- бере участь у формуванні єдиного інформаційного простору, сприянні розвитку інформаційного суспільства;
- визначає порядок функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади та подає Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо інформаційного наповнення Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади;
- проводить моніторинг інформаційного наповнення веб-сайтів органів виконавчої влади та подає пропозиції зазначеним органам;
- організовує проведення досліджень впливу результатів діяльності засобів масової інформації на суспільну свідомість;
- розробляє та вносить на розгляд Кабінету Міністрів України програмні документи у сфері захисту інформаційного простору України від зовнішнього інформаційного впливу;

– забезпечує моніторинг інформації у вітчизняних та іноземних засобах масової інформації; утворює спеціалізовані експертні ради [194].

Вказане підтверджує висновки О. В. Скрипнюка щодо ознак державної політики:

1) є системою цілеспрямованих заходів, які мають на меті розв'язання суспільних проблем, задоволення суспільних інтересів, забезпечення стабільності конституційного, економічного, правового ладу країни [196, с. 7];

2) як діяльність держави, спрямована на розв'язання суспільних проблем і врегулювання суспільних відносин, має комплексний характер і може бути структурована відповідно до класифікації основних об'єктів її регулювання. Офіційним відображенням і юридичним закріпленням основних напрямів державної політики в тій чи тій галузі є спеціальні державні програми [196, с. 7];

3) здійснює держава від свого імені та в інтересах усієї держави [196, с. 8];

4) не може бути зведена до простої сукупності державних програм правового, культурного, економічного, соціального, екологічного розвитку [196, с. 9];

5) у процесі формування державної політики не можуть брати участь недержавні організації, структури громадянського суспільства, окремі громадяни; державна політика не тільки поширюється на органи державної влади, а й стосується тієї сфери, у якій ефективність дій приватних агентів, приватних корпорацій, неурядових структур тощо виявляється обмеженою [196, с. 10];

б) діяльність відбувається згідно з тією моделлю організації державної влади, а також її відносин із суспільством, яка конституційно визнана в країні та запроваджується в практиці державного й суспільного життя [196, с. 11].

Отже, узагальнюючи вказане, на відміну від положень Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», відповідна Постанова Кабінету Міністрів України не передбачає для «директоратів» такого функціонального напрямку, як безпосередня реалізація державної політики, тому у складі Міністерства культури та інформаційної політики мав би бути утворений структурний підрозділ, який би відповідав за реалізацію державної інформаційної політики, зокрема в аспекті практичного запровадження обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки.

За даними «Урядового порталу» 31 березня 2021 року відбулася презентація Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки (ЦСКІБ), створеного при Міністерстві культури та інформаційної політики [197], який зосереджуватиме свою роботу на:

- розбудові стратегічних комунікацій (розробка контрнарративів рф, проведення інформкампаній, включення українських нарративів у щоденну комунікацію Уряду);
- протидії дезінформації та формуванні стійкості до неї. Постійне сповіщення про інформаційні атаки проти України на ресурсах Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, зокрема на web-порталі, FB-сторінці, та Telegram-каналі; підвищенні обізнаності про гібридні загрози (розробка та проведення тренінгів для державних службовців, зокрема для представників комунікаційних підрозділів);
- регулярному інформуванні про гібридну агресію з боку Росії на міжнародному рівні, напрацювання механізмів протидії дезінформації спільно з міжнародними партнерами [198].

Як указував О. Л. Валевський, державна політика – це такі дії органів державної влади з розв’язання проблем, які найоптимальніше сприяють реалізації інтересів суспільства [199, с. 9].

Попри те, згідно з позицією Міністра культури та інформаційної політики О. Ткаченка Центр стратегічних комунікацій та інформаційної

безпеки спрямований на об'єднання зусиль громадських організацій та влади у боротьбі із дезінформацією, швидке реагування на фейки, а також на промоцію українських нарративів, що, на його думку, дозволяє розглядати Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки як державний механізм протидії дезінформації, який захищає інформаційний простір від викривлень та вкидів [197].

Слід урахувати зауваження О. Ф. Скакун та Д. А. Бондаренка про те, що розроблення курсу політики – прерогатива політичних партій. Виборці, які голосують на виборах за програму певної партії, обирають курс політики держави. Реалізацію обраного курсу політики здійснює через механізм держави уряд, сформований партією (або блоком партій), яка перемогла на виборах. Держава відповідальна за реалізацію політичного курсу, який повинен відповідати інтересам суспільства [200, с. 240–241].

Отже, Міністерство культури та інформаційної політики та Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки не можна вважати органами, які формують і здійснюють безпосередню реалізацію державної політики обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки.

Згідно з позицією Міністра культури та інформаційної політики, таким органом слід вважати Центр протидії дезінформації Ради національної безпеки і оборони України, за яким «лишається безпекова функція і перспектива міжнародного хабу» [197]. Це загалом відповідає дуалістичному підходу до формування державної політики розбудови інформаційного суспільства, про існування якого, зокрема, вказував О. Г. Комісаров [201, с. 159].

Відповідно до пункту першого відповідного Положення, Центр протидії дезінформації (ЦПД) є робочим органом Ради національної безпеки і оборони України, утвореним відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про створення Центру протидії дезінформації», що забезпечує здійснення заходів щодо протидії

поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, забезпечення інформаційної безпеки України, виявлення та протидії дезінформації, ефективної протидії пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою [202].

У цьому контексті слід згадати про зауваження О. Х. Юлдашева, який основним критерієм інтерпретації поняття «державна політика» пропонував вважати таку діяльність, результати якої (проекти правових актів, рішення) набувають статусу офіційних, а вся інша політична діяльність належить до недержавної політики [203, с. 8].

Серед завдань Центру протидії дезінформації слід виокремити ті, що безпосередньо стосуються формування і реалізації державної політики обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки:

- виявлення та вивчення поточних і прогнозованих загроз інформаційній безпеці України, чинників, які впливають на їх формування, прогнозування та оцінка наслідків для безпеки національних інтересів України;

- підготовка та внесення Раді національної безпеки і оборони України, Голові Ради національної безпеки і оборони України пропозицій щодо: здійснення системних заходів, спрямованих на посилення спроможностей суб'єктів сектору безпеки та оборони, інших державних органів задля забезпечення інформаційної безпеки, виявлення та протидії дезінформації, ефективної протидії пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою, розвитку національної інфраструктури у відповідній сфері;

- участь у створенні інтегрованої системи оцінки інформаційних загроз та оперативного реагування на них; розроблення методології

виявлення загрозових інформаційних матеріалів маніпулятивного та дезінформаційного характеру [202].

Отже, з огляду на аналіз системи регулювання обмежень права на інформацію в інтересах національної безпеки та загальнотеоретичні дослідження публічного адміністрування у сфері забезпечення національної безпеки, можна зробити висновок, що ці суспільні відносини порівняно з іншими складовими національної безпеки, наразі потребують не лише перегляду механізмів правового регулювання, але й спонукають до відпрацювання організаційного механізму взаємодії структурних підрозділів Міністерства культури та інформаційної політики та РНБО України, який забезпечить їх фактичну реалізацію.

Подальші організаційні заходи доцільно здійснювати щодо запровадження інструментів швидкої адаптації суспільства та держави до можливого обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки внаслідок змін безпекового середовища.

Окремим напрямом наукових розвідок варто обрати пошук організаційно-правового механізму функціонування Центру протидії дезінформації Ради національної безпеки і оборони України.

Висновки до розділу 1

На шляху становлення та розвитку інформаційного суспільства право на інформацію розглядається державою як одне із невіддільних прав людини та громадянина, яка сприяє його закріпленню як у національному законодавстві, так і на міжнародному рівні.

«Право на інформацію» є узагальненням комплексу прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, реалізація яких тією чи іншою мірою забезпечує розбудову інформаційного суспільства та загальну цифровізацію

держави і найчастіше трактується як право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію.

На початкових етапах державного будівництва та розбудови інформаційного суспільства було сформульовано і забезпечено реалізацію права на доступ до інформації як основа для подальшого широкого тлумачення права на інформацію. Згодом, у 2011 році, у межах права на доступ до інформації та, відповідно, права на інформацію загалом, сформовано субінститути доступу до публічної інформації й обмеження доступу до персональних даних про особу.

Гарантією здійснення права на інформацію є активні дії держави, спрямовані на формування й забезпечення реалізації відповідної державної політики, організаційно-правове забезпечення розгляду кожного запиту на отримання інформації, а також оприлюднення суспільно важливої інформації у визначеній формі.

В інтересах національної безпеки визначення форми та способів оприлюднення інформації закладається в основу вказаної державної політики національної безпеки, дотримуючись змісту статті 34 Конституції України. Розвиваючи зміст права на інформацію як основоположного права, законодавець постійно наголошує, що спрямовує свої зусилля на заперечення можливості його обмеження в інформаційному суспільстві, принаймні щодо окремих форм його реалізації, через наявність суспільного інтересу до реалізації відповідного змісту.

Проблема обмеження права на інформацію існує та має безпосередньо розглядатися серед визначальних проблем розвитку базових суспільних відносин реалізації права на інформацію за участі представників держави, а також побічно – серед проблем розвитку системи прав і свобод людини та громадянина за видами, поколіннями, формами, способами реалізації, захисту тощо.

Відсутність широкої практики обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки в умовах розбудови ліберальної державної політики й відкритого інформаційного суспільства призвела до сприйняття обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки як невиконання вимог чинного законодавства, що нівелює всі зусилля нормотворців щодо належного врегулювання суспільних відносин і сприяє виникненню розбіжностей між нормативно-правовими приписами та діяльністю, пов'язаною з їх реалізацією.

Обмеження права на інформацію являють собою окремі види інформаційної діяльності, які можуть бути об'єднані у систему інформаційних обмежень (форма інформаційної діяльності), способів (наприклад, цензури) та методів. «Систему обмеження» складають:

- загальні обмеження, які можуть стосуватися всіх проявів, форм і способів реалізації права на інформацію (як вимога про непорушення національних інтересів) та стосуватися форми відображення інформації, способів її поширення, змісту контенту;
- спеціальні обмеження, які застосовуються щодо окремих видів інформаційної діяльності окремого суб'єкта інформаційних відносин;
- окремі, стосовно певних прав, які становлять право на інформацію.

Методологія обмеження права на інформацію побудована відповідно європейської правової традиції його тлумачення, а також виступає інструментом комунікативної взаємодії особи та держави у процесі прийняття публічних рішень, формою державного контролю з боку громадянського суспільства та одним з ефективних механізмів захисту прав, свобод та законних інтересів людини, зокрема під час запровадження окремих режимів забезпечення національної безпеки.

Поєднання методологічних прийомів та способів забезпечується діяльнісним підходом (всі соціальні явища, у тому числі національна безпека

як соціальний стан, зумовлені людською діяльністю), що надає можливість суб'єкту обмеження сконцентрувати власну увагу не скільки на проблемі обмеження права на інформацію, скільки на інших явищах, у співвідношенні або взаємодії з якими знаходиться його діяльність в інтересах національної безпеки. Встановлення будь-якого правомірного обмеження відрізняється безумовністю пріоритетності задоволення інтересів людини над інтересами держави, але наявністю умов не загрожування національним інтересам й цінностям, а також дієвого визнання прав людини головною цінністю держави.

В основу рішення щодо обмеження права на інформацію покладено принцип детермінізму обмеження прав громадян на інформацію інтересами національної безпеки, який, ґрунтуючись на уявленні про те, що тенденції розвитку суспільних процесів не тільки можуть спрямовувати зусилля людей, а й контролюватися з їхнього боку, також виступає регулятором діяльності людей.

Окремі заходи втручання держави в інформаційне середовище детерміновані метою та завданнями останньої у сфері національної безпеки та забезпечення національних інтересів, що актуалізує «діяльнісний» підхід та дозволяє розглянути сутність суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки у площині, де вона «перетинається» із сферою інформаційної діяльності, забезпеченням свободи слова, висловлювань, думок тощо.

РОЗДІЛ 2

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В ІНТЕРЕСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Наукові ідеї, розробки та положення, що присвячені вирішенню проблем, які розглянуті у цьому розділі та виносяться на захист викладено у наукових публікаціях авторки: [2], [204], [205], [206], [207], [208], [209], [210], [211], [212].

2.1. Сутність і види публічно-правових механізмів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки

Як зазначалося в Указі Президента України від 29 грудня 2016 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Доктрину інформаційної безпеки України», комплексний характер актуальних загроз національній безпеці в інформаційній сфері потребує визначення інноваційних підходів до формування системи захисту та розвитку інформаційного простору в умовах глобалізації та вільного обігу інформації. Одним із пріоритетів державної політики в інформаційній сфері є удосконалення законодавчого регулювання інформаційної сфери відповідно до актуальних загроз національній безпеці [161].

Своєю чергою, з метою реалізації пріоритетів, визначених Доктриною інформаційної безпеки України, рішеннями суб'єктів забезпечення національної безпеки, зокрема рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», передбачені додаткові заходи обмежувального характеру (санкції) для фізичних і юридичних осіб у разі порушення законодавства в інформаційній сфері.

Можна на законодавчому рівні передбачити подальші заходи щодо удосконалення механізмів як реалізації, так і обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки. Вони повинні забезпечити захист інформаційного простору України, з одного боку, та не порушувати конституційне право громадян на інформацію – з іншого. Тому визначення цієї тонкої межі потребує детального вивчення як з боку науковців, так і юристів-практиків.

Незважаючи на виняткову важливість і актуальність питання щодо забезпечення національної безпеки, вітчизняна та зарубіжна наука не приділила достатньої уваги розробці інформаційно-правових і будь-яких інших публічно-правових механізмів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, це вказує на істотні прогалини у чинному законодавстві України.

Попри те, у правовій науковій літературі теоретичного і методологічного спрямування зосереджено чимало ідей та обґрунтованих положень, які стосуються цієї проблематики.

Теоретичним аспектам сутності механізму обмеження прав людини і громадянина присвячені праці таких учених-правознавців, як О. В. Андрієвська [67], К. Г. Волинка [213], І. І. Дахова [214], Л. В. Кузенко [10], Л. І. Летнянчин [215], А. М. Мерник [216], О. В. Нестеренко [217], О. В. Осинська [218], М. В. Савчин [219], О. В. Скрипнюк [220], В. М. Сорокун [221], Т. М. Слінько [222], С. В. Шевчук [223] та інші.

Незважаючи на значну теоретичну базу дослідження механізму обмеження прав людини і громадянина, у науковій сфері недостатньо розкрито сутність інформаційно-правових механізмів такого обмеження, зокрема в аспекті права на інформацію або в інтересах національної безпеки. Тому ця проблематика потребує подальшого наукового дослідження.

Згідно з статтею 1 Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 року всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та

правах [38]. Серед передбачених Декларацією прав людини є права, які безпосередньо пов'язані з інформаційною сферою. Зокрема, відповідно до статті 19 Декларації, кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів [38].

Усі права, визначені Декларацією, є невідчужуваними і непорушними, але, незважаючи на це, означеним міжнародним правовим актом передбачені випадки обмеження прав людини і громадянина. Так, людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [38].

Подібні норми містяться і у законодавстві України. Зокрема, згідно зі статтею 21 Конституції України, усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними [1].

Найважливішими в інформаційному розумінні є норми статей 32, 34, 35 Конституції України, які гарантують право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на свободу світогляду і віросповідання.

Що стосується обмежень прав, то не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації,

одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1].

Більш детально конституційні засади обмеження права на інформацію зазначені у Законі України «Про інформацію», де вказується, що право на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Не допускаються збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини [146].

Як зрозуміло з проаналізованих нормативно-правових актів, обмеження прав людини передбачено як на міжнародному, так і вітчизняному рівнях. Визначені також загальні підстави такого обмеження, зокрема в інтересах національної безпеки. Незважаючи на це, немає чіткого визначення механізму такого обмеження та його елементів, тому ця проблематика потребує детальнішого вивчення.

Так, в юридичній науці застосовуються такі терміни, як «механізм правового регулювання», «механізм адміністративно-правового регулювання», «механізм захисту прав і свобод людини та громадянина», «механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина», «механізм реалізації прав та свобод людини і громадянина», «конституційно-правовий механізм обмеження прав та свобод людини і громадянина» тощо. Однак поняття «механізм обмеження прав і свобод людини та громадянина», «механізм обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки» вивчено фрагментарно, їхніх визначень не сформульовано.

Щоб глибше зрозуміти термін «механізм обмеження прав та свобод людини і громадянина», слід дослідити його взаємозв'язок із механізмами суміжних явищ.

У тлумачному словнику поняття «механізм» з точки зору явищ та процесів розглядається як «внутрішня будова, система чого-небудь» [224, с. 523], із соціально-економічного погляду – це, зокрема, сукупність методичних інструментів, які дають можливість моделювати варіанти прийнятих рішень, розробляти засоби їх аналізу й реалізації, чим підвищують їх обґрунтованість і знижують ризик від упровадження [225, с. 77].

У теорії права правовий механізм визначають як певну конструкцію, яка передбачає дію послідовно організованих юридичних засобів, які дають змогу досягти конкретної юридичної цілі з дотриманням відповідної процедури, кожна ланка якого є самостійним комплексом юридичних засобів [226, с. 13].

Найбільш спорідненими у цій сфері є терміни «конституційно-правовий механізм обмеження прав та свобод людини і громадянина» та «механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина».

Так, О. В. Андрієвська конституційно-правовий механізм обмеження прав і свобод людини і громадянина розглядає як складне явище, яке становить систему взаємозв'язаних конституційно-правових засобів та інших складових (цілей, принципів, умов, підстав, форм обмежень), що втілюється у соціально корисній поведінці конкретного суб'єкта конституційно-правових відносин, у діях спеціально уповноважених здійснювати конституційно-правові обмеження суб'єктів, як послідовно здійснюваного комплексного процесу, спрямованого на охорону встановлених Основним законом України цінностей, захист законних інтересів [227, с. 85].

Конституційне обмеження прав і свобод людини як передбачені Конституцією та законами України, на думку О. Скрипнюка, можливе переважно як режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального

призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих основним законом прав і свобод в інтересах забезпечення прав інших людей, а також забезпечення національної безпеки і оборони України [220, с. 9].

Характеризуючи підстави та межі обмеження прав людини з огляду на міжнародні стандарти та національний досвід Республіки Узбекистан, С. Селіманова висловила позицію, що держава може втрутитися лише у механізм здійснення основних прав, встановивши порядок їх реалізації та лише у тому випадку, коли це є абсолютно необхідним для суспільної стабільності та безпеки, тобто якщо чия-небудь діяльність може створити загрозу життю суспільства, а також з метою забезпечення реалізації прав інших членів суспільства. Також вона підкреслює, що у Конституції Республіки Узбекистан передбачена можливість обмеження прав і свобод людини, зважаючи на потреби захисту як публічних, так і приватних інтересів [228].

Під механізмом забезпечення прав і свобод О. В. Негодченко розуміє систему способів і факторів, що забезпечують необхідні умови реалізації та захисту всіх основних прав і свобод людини [229, с. 16].

К. Г. Волинка визначає механізм забезпечення прав і свобод особи як єдине, цілісне і якісно самостійне явище правової системи, що є комплексом взаємопов'язаних і взаємодіючих юридичних передумов, нормативних засобів та загальносоціальних умов, які створюють належні юридичні і фактичні можливості для повноцінного здійснення кожним своїх прав і свобод [213, с. 3–4].

Також механізм обмеження прав та свобод людини і громадянина тісно пов'язаний з механізмом правового регулювання, який є обов'язковою умовою його функціонування. Їхній правовий зв'язок полягає в тому, що механізм правового регулювання і механізм обмежень прав та свобод людини і громадянина передбачають вплив юридичних норм на

правовідносини щодо виникнення і меж здійснення людиною та громадянином своїх прав і свобод.

Підсумовуючи викладене, можна визначити обмеження прав і свобод людини і громадянина як передбачений законодавством режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих державою прав і свобод людини і громадянина, який здійснюється спеціально уповноважених на це суб'єктами в інтересах забезпечення прав інших людей, а також національної безпеки.

Оскільки предметом дослідження є механізм обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, таке визначення слід уточнити у контексті розгляду попереднього.

Національна безпека України визначається Законом України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [145]. Сутність і характеристики загроз, а отже й вихідні дані для визначення «механізму» та його «елементів», містять документи стратегічного планування у сфері національної безпеки, зокрема Стратегію національної безпеки.

Указане дає змогу припустити, що механізм обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки насамперед охоплює, поряд з окремими суб'єктами обмеження (як елементами механізму), основну умову власного існування – передбачений законодавством режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу права людини і громадянина на інформацію, яке здійснюється вказаними спеціально уповноваженими на це суб'єктами (елементами), з метою захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз.

Характерним для правового механізму обмеження прав і свобод людини і громадянина є додержання таких принципів як законність, справедливість, пропорційність і об'єктивність, яка полягає у додержанні балансу інтересів осіб і суспільства в цілому. Обмеження прав і свобод людини і громадянина передбачає не порушення прав і свобод людини і громадянина, а лише зменшення обсягу наданих прав і свобод.

У зв'язку з різноманітністю визначення правових механізмів, є декілька підходів до його структурних елементів.

О. В. Негодченко до елементів механізму забезпечення прав і свобод включає:

- правові засоби;
- організаційні форми та методи діяльності відповідних державних органів, спрямовані на створення необхідних умов для реалізації прав і свобод людини;
- їх безпосередню охорону та захист [229, с. 16].

К. Г. Волинка до елементів механізму забезпечення прав і свобод особи зараховує:

- юридичні передумови забезпечення прав і свобод (правовий статус особи);
- нормативно-правові засоби забезпечення прав і свобод (юридичні гарантії);
- загальносоціальні умови реалізації, охорони і захисту прав і свобод особи (фактичне соціальне макросередовище, в якому здійснюється забезпечення прав і свобод) [213, с. 3–4].

Ю. Ю. Швець як складові механізму конституційно-правового захисту прав на охорону здоров'я виокремлює і об'єкт (правомочності), суб'єкти (органи державної влади, інститути громадянського суспільства), підстави (юридичні, фактичні), принципи (загальні, спеціальні), форми (судові та несудові). Науковець здійснює аналіз лише двох елементів:

- 1) нормативної основи (сукупність правових заходів);
- 2) інституційного, організаційного елементів (структура та діяльність відповідних органів) [230, с. 27].

С. М. Шило визначає, що в структурі механізму забезпечення прав людини інтегруються: а) праворегулюючі, правоохоронні механізми; б) механізми вирішення конфліктів; в) ідентифікаційні, інформаційні, організаційні, акційні елементи, що з'єднуються для процедурно-правової регламентації поведінки і правового виховання осіб задля задоволення законних прав та інтересів людей. Це виявляється в діях громадян, їхній участі в громадських об'єднаннях, правозахисних неурядових організаціях, виборах й інших різновидах впливів на органи державної влади і місцевого самоврядування [231, с. 271].

Таким чином, для більш широкого визначення механізму обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, потребують вивчення такі його сукупності елементів, як організаційно-правова та нормативно-правова.

Водночас нормативно-правова складова охоплює нормативно-правові акти міжнародного та національного рівня, які обмежують право особи на інформацію, а організаційно-правова – систему державних і недержавних органів, що мають повноваження встановлення обмеження права особи на інформацію й мають право безпосередньо застосовувати відповідні правові форми, засоби та методи обмеження.

Також, урахувуючи, що інститут обмеження права є загалом міжгалузевим і охоплює норми конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного, господарського, інших галузей права, а організаційно-правові засади обмеження прав людини і громадянина також закріплено нормами різних галузей права, то слід говорити у множині про існування механізмів обмеження відповідних прав людини і громадянина, зокрема механізмів обмеження права на інформацію в інтересах національної

безпеки. Відповідно, доречним виглядає й припущення щодо відокремлення такої правової категорії, як «правові механізми обмеження права на інформацію», що регулюються нормами різних галузей права.

Убачається, що в інформаційно-правовій сфері такими механізмами є:

- адміністративно-правовий механізм обмеження права на інформацію;
- господарсько-правовий механізм обмеження права на інформацію;
- цивільно-правовий механізм обмеження права на інформацію;
- міжнародно-правовий механізм обмеження права на інформацію;
- інші публічно-правові механізми обмеження права на інформацію.

Після прийняття Закону України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року та низки указів Президента України щодо їх безпосереднього запровадження, зокрема Указу Президента № 203/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»», можна вести мову щодо практики окремого застосування кожного з перелічених механізмів, а також необхідності їх комплексного застосування в інтересах національної безпеки з метою досягнення мультиплікаційного ефекту впливу держави на інформаційну сферу в інтересах національної безпеки.

Отож, перелічені інформаційно-правові механізми обмеження, а також їх елементи потребують подальшого наукового дослідження і удосконалення в практичній площині, насамперед у системах:

- конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію;
- загального обмеження права на інформацію та введення заборони на певний вид інформаційної діяльності, контент певного змісту;
- контролю обмеження права на інформацію.

2.2. Публічно-правові механізми конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки

Як неодноразово згадувалося, відповідно до положень Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року та Стратегії національної безпеки України у редакції 2020 року категорія «національна безпека» застосовується із метою позначення явища «захищеності» низки національних інтересів – державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз [145], що дає змогу тлумачити словосполучення «в інтересах національної безпеки» як цілеспрямовану (персонально чи конкретно організовану) діяльність щодо захисту й забезпечення національних інтересів у певний спосіб, який, своєю чергою, має забезпечити ефективність протидії реальним чи потенційним загрозам цим інтересам.

Нині основна перманентна загроза національній безпеці України виникає з боку російської федерації, зокрема в інформаційній сфері. Щодо конкретних проявів цих загроз Радою національної безпеки і оборони України прийнято низку рішень, а саме про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), які вводилися в дію Президентом України. В цих рішеннях, зокрема, з боку держави застосовуються такі санкції, як обмеження або припинення надання телекомунікаційних послуг і використання телекомунікаційних мереж загального користування.

У сучасній українській мові слово «персональний» означає той, який стосується певної, окремої особи, належить їй [109, с. 939]. В аспекті

конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію, з урахуванням позицій Е. І. Драніщевої, що слід зазначати про розвиток у людини антисуспільних особистісних якостей, які проявляються в неповазі, запереченні норм суспільної моралі, звичках керуватися в діяльності суб'єктивними уподобаннями та намірами; егоїзму і зверхності, намагання в усьому бачити лише особисту користь, ігнорування інтересів інших, зневажливого ставлення до них [232], таке обмеження права на інформацію являє собою діяльність із установаження щодо певної особи або кола осіб, що володіють виключними характеристиками суб'єкта інформаційних відносин, конкретних обмежувальних заходів щодо зазначених характеристик (властивостей) чи можливостей їх використання у межах акта публічного управління та в інтересах національної безпеки.

Таким чином, органами державної влади, поряд із судовим обмеженням права на інформацію, може застосовується й інший (позасудовий) механізм конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, який можна охарактеризувати як одностороннє, владне волевиявлення з боку цих органів публічної влади та інших уповноважених суб'єктів, які, враховуючи актуальні загрози національній безпеці, встановлюють, змінюють, відміняють правові норми у визначених порядку і формі, на підставі і з метою виконання законів у процесі управлінських функцій і завдань, що, зокрема, відповідає визначенню «акта управління» авторства С. М. Мойсак [233, с. 15] та уможлиблює подальший розгляд процесів, які відбуваються щодо таких «актів» як конкретно-індивідуального адміністративно-правового механізму обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, який, відповідно, потребує детального опису та вивчення як теоретичних, так і практичних аспектів його побудови й застосування.

Також слід урахувати й риси акта управління, що були окреслені вказаним автором та які вбачаються важливими для побудови та

функціонування адміністративно-правових та інших публічно-правових механізмів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки:

- юридичне волевиявлення;
- нормативність;
- офіційність;
- прийняття уповноваженим органом;
- односторонність;
- застосування у сфері управлінських відносин;
- підзаконність;
- регламентованість порядку прийняття;
- дотриманість відповідної форми [233, с. 15].

Окрім цього, зазначимо, що, незважаючи на виняткову значущість і актуальність питання забезпечення національної безпеки, вітчизняна та зарубіжна наука не приділила достатньої уваги розробці конкретно-індивідуальних механізмів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, схильючись переважно до політико-правових рішень або видання окремих актів управління, які самі собою часто ставали об'єктом критики як під час науково-теоретичного аналізу, так і під час практики їх застосування, зокрема оскаржувалися у національних судах, Європейському суді з прав людини. Це загалом вказує на постійне «виникнення» прогалин у чинному законодавстві України, властиве континентальній правовій родині, та призводить до формування «судових прецедентів» щодо питання, яке розглядається. Відповідно, слід врахувати зауваження Л. В. Рябець і О. В. Савченко про те, що «опозиція «індивідуальне – традиційне» породжує певну суперечність: з одного боку, суспільство має берегти соціальну пам'ять, стандартизувати колективний досвід і нав'язувати його зразки. Реакцією особистості на такий тиск є її прагнення звільнитися від влади традиції і почати розвивати власні форми освоєння світу, тобто здійснювати вільний

вибір. Така поведінка конфліктує з усталеними в суспільстві нормами. Якщо цей процес не контролювати, він стане загрозою для цілісності суспільства. Тому суспільство веде боротьбу з самоправністю і нав'язує стереотипні форми поведінки. Розв'язання цього конфлікту полягає в синтезі прагнення обох сторін уникнути крайнощів» [234].

У вказаному аспекті сучасна правова теорія розвиває погляди на співвідношення адміністративної, адміністративно-господарської та господарсько-правової відповідальності, основи якого були закладені у працях В. Б. Авер'янова [235, с. 357], О. М. Вінника [236, с. 317], Е. Ф. Демського [237, с. 19], Л. М. Дорошенко [238, с. 228], О. А. Заярного [239], Д. М. Лук'янця [240], О. П. Подцерковного [241, с. 240–241], З. Ф. Татькової [242, с. 78], В. С. Щербини [243, с. 320] та інших учених.

Згадуваний Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII «Про санкції» передбачає, що спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи можуть застосовуватися з метою:

- захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України;
- протидії терористичній діяльності;
- запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів громадян України, суспільства та держави [244].

Відповідно до частини другої статті 1 цього Закону, санкції можуть застосовуватися з боку України щодо іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність [244].

Завдяки такому закону можна констатувати практику вказаного адміністративно-правового механізму, який діє, зокрема, через анулювання

ліцензій на мовлення, наданих раніше відповідним ЗМІ, як альтернативу «судовому порядку» обмеження права на інформацію.

Якщо загалом указувати на механізми обмеження права на інформацію як на складову заходів забезпечення національної безпеки, то вони набувають характеристик передбачених законодавством режимів тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу прав людини і громадянина у заздалегідь «заявлених» межах, яке здійснюється спеціально уповноваженими на це суб'єктами з метою захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз – режимів забезпечення національної безпеки, які координуються Радою національної безпеки і оборони. Слід мати на увазі, що Законом України «Про національну безпеку України» (у статті 14) відповідні заходи поділяються на:

- воєнного або надзвичайного стану;
- особливого періоду;
- здійснювані у разі виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України.

Також цією нормою фактично врегульовано побудову архітектури механізмів конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки шляхом «розгляду пропозицій із застосування відповідно до закону спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів» [145], яку можна відобразити за допомогою послідовності (*«виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України»* → *«особливий період»* → *«воєнний або надзвичайний стан»* → *«відновлювальний період»* → *«подолання наслідків воєнного чи надзвичайного стану як кризова ситуація, що загрожує національній безпеці України та не відповідає параметрам цивільного захисту населення»* →

«надзвичайні ситуації та заходи цивільного захисту із подолання їх наслідків»), де не вказано ситуації «мирного часу».

Перелічені конкретно-індивідуальні адміністративно-правові обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки можливі у кожному із перелічених режимів, але у різних обсягах, що додатково й уточнює послідовність їх запровадження, а також слугує «запобіжником» від застосування надмірних обмежень. Так, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть установлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Зауважимо, що Конституцією України визначено, що не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України [1].

Додатковим аргументом щодо визнання «неможливості» застосування у «мирний час» позасудових механізмів конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, з огляду на положення Закону України «Про національну безпеку України», є фактичне протиставлення режимів «мирного часу» й «особливого періоду» у пункті третьому частини четвертої статті 4, частині першій статті 15, частині першій статті 17 Закону.

Окремо слід звернути увагу на появу у Законі України додаткових режимів забезпечення національної безпеки, існування яких можливо за загальної дії «мирного часу» та також «виключає» аналізовані у цьому підрозділі механізми конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки. На нашу думку, прикладами таких режимів можуть слугувати «операції із залученням сил і засобів відповідного виду або окремого роду військ (сил) поза затвердженими Головнокомандувачем Збройних Сил України межами відповідальності Командувача об'єднаних сил» (пункт третій частини п'ятої статті 16 Закону) або «виконання Національною гвардією України правоохоронних функцій, а

також розвиток нею спроможностей, необхідних для виконання завдань у складі сил оборони» (пункт другий частини п'ятої статті 18 Закону).

З урахуванням висновку щодо неможливості конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію в умовах «мирного часу» зауважимо, що окреслені характеристики адміністративно-правового механізму обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки допомагають описати такі його елементи, як організаційно-правовий та нормативно-правовий. Нормативно-правова складова обмеження права на інформацію охоплюватиме як нормативно-правові акти міжнародного (зокрема з елементами приватно-правового характеру, міжнародної технічної, фінансової допомоги, «списання боргів» тощо), так і національного рівня, а організаційно-правова – систему державних органів, міжнародних й неурядових організацій, окремих осіб (зокрема публічних осіб без надання їм державою відповідних повноважень), що мають повноваження й можливості дієвого обмеження права особи на інформацію і застосовувати відповідні правові форми, засоби й методи обмеження права на інформацію.

Отже, для визначення механізму обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, зокрема адміністративно-правового, потрібно вивчити кожен із таких елементів.

Нормативна основа механізму конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки – це норми чинного законодавства, переважно адміністративного, які закріплюють єдиний порядок регулювання суспільних відносин у сфері обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки шляхом створення, зміни чи відміни відповідних правових норм, що містяться у: Конституції України, Законах України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939-VI, «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII, «Про санкції» від 14 серпня 2014 року № 1644-VII, «Про правовий режим

надзвичайного стану» від 16 березня 2000 року № 1550-III, «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII, «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року № 3759-XII тощо.

У зв'язку з тим, що, поряд із судовим способом обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, Закон України «Про санкції» передбачив конкретно-індивідуальний адміністративно-правовий механізм, який реалізується рішенням Ради національної безпеки і оборони України та вводиться в дію указом Президента України, було прийнято низку підзаконних нормативно-правових актів, як-от: укази Президента «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 березня 2019 року «Про застосування, скасування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» № 82/2019, «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» № 266/2021, «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» № 203/2021, «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» № 265/2021, «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 березня 2021 року «Про застосування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» № 151/2021 тощо. В умовах воєнного стану – укази Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 26 листопада 2018 року № 393/2018, від 24 лютого 2022 року № 64/2022.

Зауважимо, що нормативну основу механізму адміністративно-правового обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки

становлять насамперед закони й підзаконні нормативно-правові акти, які встановлюють порядок обмеження доступу до конкретно-індивідуально визначених видів інформації та інформаційної діяльності, що додатково підтверджує зроблені вище припущення й висновки щодо «неможливості» обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки в умовах мирного часу у позасудовий спосіб, окрім заходів пов'язаних із охороною (захистом) державної таємниці, які є більше елементом трудових (службових) відносин окремих категорій працівників із працедавцем.

Організаційно-правовий елемент механізму адміністративно-правового обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки охоплює діяльність уповноважених на те органів державної влади, які за допомогою своїх владних повноважень здійснюють обмеження прав громадян в інтересах національної безпеки, зокрема на інформацію, й «здатні» застосовувати відповідні правові форми, засоби та методи обмеження права шляхом видання акта публічного управління (адміністрування). Прикладом указанного, на нашу думку, насамперед є практика функціонування військово-цивільних адміністрацій, які, відповідно до частини першої статті 5 відповідного Закону, уповноважені:

- порушувати у порядку, визначеному Конституцією і законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань;

- організовувати контроль за роботою постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні для проведення роз'яснювальної роботи серед населення, особового складу військових формувань і правоохоронних органів [245].

З огляду на викладене, конкретно-індивідуальне обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки можливо за додержання певних умов:

- 1) обмеження не може бути абсолютним, а тому повинно мати хронологічні, предметні та абсолютні межі;
- 2) обмеження можливо здійснити лише відповідно до чітко визначеного у законодавстві, яке регулює відповідний режим забезпечення національної безпеки, порядку;
- 3) обмеження здійснюється лише уповноваженими на це законом суб'єктами;
- 4) обмеження завжди має бути заходом тимчасового характеру, що застосовується у виняткових випадках, як-от умови воєнного або надзвичайного стану, та за виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України.

Аналізуючи суб'єктний склад застосування конкретно-індивідуальних обмежень права на інформацію в інтересах національної безпеки слід звернути увагу на те, що його найширше коло формується при введенні надзвичайного стану (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України).

За вказаних умов згадаємо, що правовою формою уведення надзвичайного та воєнного стану є укази Президента України. Так, надзвичайний стан в Україні або в окремих її місцевостях вводиться Указом Президента України, який підлягає затвердженню Верховною Радою України упродовж двох днів з моменту звернення Президента України. Пропозиції щодо введення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях Президентіві України подає Рада національної безпеки і оборони України. За необхідності введення надзвичайного стану з підстав, передбачених Законом України «Про надзвичайний стан», пропозиції щодо його введення подає Кабінет Міністрів України [246].

Пропозиції щодо введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях на розгляд Президентіві України подає Рада національної безпеки і оборони України. У разі прийняття рішення щодо необхідності

введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях Президент України видає указ про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях і негайно звертається до Верховної Ради України щодо його затвердження та подає одночасно відповідний проект закону [247].

Під час уведення спеціальних адміністративно-правових режимів органам державної влади дозволяється додатково застосовувати адміністративні заходи конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію у вигляді заборони або обмеження мовлення телерадіоканалів. Так, правовий режим надзвичайного стану у зв'язку з масовими порушеннями громадського порядку передбачає застосування таких додаткових заходів, як регулювання роботи цивільних теле- та радіоцентрів, заборона роботи аматорських радіопередавальних засобів та радіовипромінювальних пристроїв особистого і колективного користування та особливі правила користування зв'язком та передачі інформації через комп'ютерні мережі [246].

Заходи правового режиму воєнного стану передбачають застосування таких засобів конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію, як:

- 1) урегулювання у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, роботи підприємств телекомунікацій, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використання місцевих радіостанцій, телевізійних центрів та друкарень для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення;

- 2) заборона роботи приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачі інформації через комп'ютерні мережі;

3) вилучення у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян, у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, телекомунікаційного обладнання, телевізійної, відео- і аудіоапаратури, комп'ютерів, а також у разі потреби інших технічних засобів зв'язку;

4) вжиття додаткових заходів щодо посилення охорони державної таємниці [247].

Поряд зі спеціальними адміністративно-правовими режимами, які запроваджуються на період надзвичайного та воєнного стану, у мирний час виникають і «загострюються» суспільні протиріччя, які, за відсутності належного реагування у «судовому порядку», призводять до запровадження спеціального режиму забезпечення національної безпеки – кризової ситуації, що загрожує національній безпеці України, який, як було визначено, не тільки «включає» застосування механізмів «позасудового» конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію, але й «фіксує» відповідний перехід до заходів забезпечення національної безпеки – подолання цих кризових протиріч.

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», загрози національній безпеці України – це явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [145]. Як приклад можна розглядати заходи Національного банку України щодо протидії кризовим явищам на валютному ринку України із наділенням останнього повноваженнями перегляду характеру публічних комунікацій щодо прогнозованої траєкторії облікової ставки та її кількісних значень [248].

Розглядаючи конкретно-індивідуальні механізми застосування адміністративно-примусових заходів з метою обмеження права на

інформацію в умовах мирного часу, слід звернути увагу, що такі «позасудові дії» передбачаються окремими нормативно-правовими актами, але у зв'язку із «кризовими ситуаціями», безпосереднє існування яких у рішеннях суб'єктів забезпечення національної безпеки ще не зафіксовано. Так, законодавство щодо телебачення і радіомовлення у період «відсутності кризової ситуації, що загрожує національній безпеці України» передбачає можливість анулювання ліцензії на мовлення, яке здійснюється Національною радою з питань телебачення та радіомовлення у випадках, передбачених відповідним Законом [249].

Водночас такий стан характеризується переважно винятками із загального правила, за якими, у разі порушення законодавства про телебачення і радіомовлення іншими юридичними або фізичними особами, Національна рада з питань телебачення та радіомовлення звертається до суду або до інших органів державної влади для усунення цих порушень у визначеному законодавством порядку.

Національна рада з питань телебачення та радіомовлення також може застосовувати безпосередньо до телерадіоорганізацій та провайдерів програмної послуги такі санкції:

- оголошення попередження;
- стягнення штрафу;
- анулювання ліцензії на підставі рішення суду за позовом

Національної ради [249].

Національна рада з питань телебачення та радіомовлення може звертатися до суду про анулювання ліцензії на мовлення на підставі:

а) факту передачі ліцензії іншій юридичній або фізичній особі-неліцензіату з метою проведення нею інформаційної діяльності;

б) факту несвоєчасного подання заяви про переоформлення ліцензії у зв'язку з організаційними змінами статусу та умов діяльності ліцензіата;

в) факту невиконання розпоряджень про усунення порушень законодавства та ліцензійних вимог;

г) факту відмови ліцензіата у проведенні працівниками Національної ради з питань телебачення та радіомовлення перевірки його діяльності відповідно до вимог законодавства України;

г) факту невідповідності ліцензіата визначеним статтею 12 Закону «Про телебачення і радіомовлення» вимогам щодо заснування телерадіоорганізацій, обмеження частки власності іноземних фізичних та юридичних осіб в акціонерному або статутному капіталі телерадіоорганізації, а також до установчих і статутних документів телерадіоорганізації [249].

Після прийняття Закону України «Про санкції» сформувався механізм адміністративно-правового обмеження прав на інформацію через закриття мовлення телерадіокомпаній, які загрожують національній безпеці. Відповідно до Закону України «Про санкції», пропозиції щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій виносяться на розгляд Ради національної безпеки та оборони України Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Національним банком України, Службою безпеки України [244].

Міру відповідальності та відповідні санкції за порушення законодавства про телебачення і радіомовлення встановлює суд, однак саме Національна рада з питань телебачення та радіомовлення «анулює ліцензію на мовлення», приймаючи рішення про втрату чинності ліцензії на мовлення на підставі рішення суду. Рішення щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій щодо іноземної держави або невизначеного кола осіб певного виду діяльності (секторальні санкції), приймається Радою національної безпеки та оборони України, вводиться в дію указом Президента України та затверджується протягом 48 годин з дня видання Указу Президента України Постановою Верховної Ради України. Відповідне

рішення набирає чинності з моменту прийняття постанови Верховної Ради України і є обов'язковим до виконання [244].

Отже, організаційно-правовий елемент механізму конкретно-індивідуального адміністративно-правового обмеження права на інформацію охоплює заходи дієвої взаємодії таких державних органів, як Рада національної безпеки та оборони України, Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Служба безпеки України.

Правовою формою реалізації конкретно-індивідуального адміністративно-правового механізму обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки є укази Президента України, які вводять у дію такі санкції, як:

- 1) анулювання або зупинення ліцензій та інших дозволів, одержання (наявність) яких є умовою для здійснення певного виду діяльності, зокрема анулювання чи зупинення дії спеціальних дозволів на користування надрами;
- 2) заборона користування радіочастотним ресурсом України;
- 3) обмеження або припинення надання телекомунікаційних послуг і використання телекомунікаційних мереж загального користування [244].

Практика застосування вказаного механізму обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки в Україні лише напрацьовується, зокрема шляхом її критичного аналізу, Моніторинговою місією ООН з прав людини в Україні, яка у 2021 році дійшла висновку, що рішення про закриття трьох новинних телеканалів, які сприймаються як проросійські, не відповідає міжнародним стандартам у сфері прав людини [250].

Підсумовуючи вказане та констатуємо наявність конкретно-індивідуального адміністративно-правового механізму обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, наголосимо, що саме його застосування створює тонку межу між зловживанням суб'єктами

забезпечення національної безпеки повноваженнями на обмеження прав громадян і можливістю цих громадян повноцінно реалізовувати свої права.

Як зауважив Конституційний Суд України у справі за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини четвертої статті 42 Закону України «Про Конституційний Суд України», такі обмеження мають бути винятками, які передбачені законом, переслідувати одну або декілька законних цілей і бути необхідними у демократичному суспільстві. У разі обмеження права на доступ до інформації законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію вказаного права і не порушувати сутнісного змісту такого права [70].

Також слід урахувати, що лише глибоке вивчення цієї проблематики допоможе досягнути одну із цілей Національної стратегії у сфері прав людини, а саме: «забезпечити свободу діяльності засобів масової інформації, що включає, зокрема, свободу редакційної політики, прозорість інформації стосовно власності та джерел фінансування засобів масової інформації» [251].

Продовжуючи аналіз Закону України «Про санкції» в аспекті конкретно-індивідуальних механізмів обмеження права на інформацію, звернемо увагу на те, що, ще у пояснювальній записці щодо відповідного проєкту нормативно-правового акта зазначалося, що ним (Законом) має забезпечуватися створення механізму невідкладного та ефективного реагування на наявні і потенційні загрози національним інтересам і національній безпеці України, зокрема ворожі дії, збройний напад інших держав чи недержавних утворень, завдання шкоди життю та здоров'ю населення, захоплення заручників, експропріацію власності на території України, завдання майнових втрат та створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України

належних їм прав і свобод [252], що у поєднанні, наприклад, із стратегічними цілями стримування забезпечить розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України, а у контексті всеохоплюючої оборони України передбачає готовність сил оборони України, національної економіки, населення та всієї держави до надання відсічі збройній агресії проти України, нарощування спроможностей системи протиповітряної оборони, створення цілісної системи територіальної оборони, вжиття превентивних заходів щодо протидії воєнним загрозам, досягнення та підтримання спроможностей завдати противнику неприйнятних політичних, економічних, воєнних та інших втрат, з огляду на які він буде змушений відмовитися від ескалації або припинити збройну агресію проти України [253].

Таким чином, одним із конкретно-індивідуальних механізмів є накладання спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), які є частиною господарсько-правового механізму обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, що потребує подальшого наукового дослідження принаймні на одному рівні із адміністративно-правовим механізмом.

Варто також зазначити, що, незважаючи на виняткову значущість і актуальність питання забезпечення національної безпеки, вітчизняна та зарубіжна наука не приділила достатньої уваги окремій розробці господарсько-правового механізму обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, у науковій сфері недостатньо розкрито сутність господарсько-правового обмеження прав громадян загалом та в інтересах забезпечення національної безпеки зокрема. Отже, констатований господарсько-правовий механізм обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, на нашу думку, є одним із основних конкретно-індивідуальних механізмів позасудового обмеження прав громадян на інформацію, що охоплює накладання на суб'єктів інформаційної діяльності

(господарюючих суб'єктів) господарських санкцій, які зумовлюють певні несприятливі (негативні) для них наслідки.

З метою збільшення ефекту порівняння із іншим конкретно-індивідуальним механізмом – адміністративно-правовим, розглянемо також такі його елементи, як організаційно-правовий та нормативно-правовий.

Нормативну основу конкретно-індивідуального господарсько-правового механізму обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки становить Конституція України, Господарський кодекс України, закони України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939-VI, «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII, «Про санкції» від 14 серпня 2014 року № 1644-VII, «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року № 3759-XII тощо.

Організаційно-правовий елемент такого механізму, як і у попередньому випадку адміністративно-правового обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, охоплює діяльність уповноважених органів державної влади, які за допомогою своїх владних повноважень здійснюють обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки і мають право застосовувати відповідні правові форми, засоби та методи обмеження.

Однак, прийняття Закону України «Про санкції», а також практика застосування господарських санкцій, зокрема, до телерадіокомпаній та інтернет-провайдерів, крім суду та Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення з боку Ради національної безпеки та оборони України, Президента України та Верховної Ради України, порушили питання про наявність одночасно декількох господарсько-правових механізмів, кожен із яких відповідає ознакам конкретно-індивідуальних обмежень права на інформацію. Зауважимо, що виокремлена нами залежність конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію від наявного режиму забезпечення національної безпеки у цьому випадку не є визначальною. Так, функціонує, з одного боку, господарсько-правовий механізм накладання

господарських санкцій у звичайних умовах, а з іншого – в умовах кризової ситуації, що загрожує національній безпеці України. Саме порівняння цих двох господарсько-правових механізмів є вихідною позицією у порівнянні господарських санкцій із санкціями, що застосовуються у разі загрози національній безпеці, зокрема щодо обмеження права на інформацію у кожному із випадків.

Спочатку потрібно проаналізувати зміст і відмінності між термінами «господарські санкції» та «спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції)», а також загальний порядок їх застосування щодо суб'єктів господарювання, зокрема щодо обмеження права на інформацію.

Так, у Господарському кодексі України визначено, що учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених Господарським кодексом України, іншими законами та договором. Господарськими санкціями визнаються заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки [254].

Г. В. Смолин, О. А. Туркот та Л. В. Хомко пропонують застосовувати термін «санкція» (лат. *sanctio* – непорушний закон, найсуворіша постанова) з метою виокремлення передбачених законом або договором примусових заходів впливу, міри юридичної відповідальності за порушення законодавства або договірною зобов'язання, що застосовуються до винної особи та зумовлюють певні несприятливі (негативні) для неї наслідки [255, с. 447].

У сфері господарювання застосовуються такі види господарських санкцій:

- відшкодування збитків;
- штрафні санкції;

– оперативно-господарські санкції.

Крім зазначених господарських санкцій, до суб'єктів господарювання за порушення ними правил здійснення господарської діяльності застосовуються адміністративно-господарські санкції. Господарські санкції застосовуються у встановленому законом порядку за ініціативою учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції – уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування [254].

За порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та у порядку, встановленому законом, можуть застосовувати до суб'єктів господарювання такі адміністративно-господарські санкції:

- 1) вилучення прибутку (доходу);
- 2) адміністративно-господарський штраф;
- 3) стягнення зборів (обов'язкових платежів);
- 4) застосування антидемпінгових заходів;
- 5) припинення експортно-імпортних операцій;
- 6) застосування індивідуального режиму ліцензування на умовах та в порядку, визначених законом;
- 7) зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності;

- 8) анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності;
- 9) обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання;
- 10) ліквідація суб'єкта господарювання;
- 11) інші адміністративно-господарські санкції, встановлені цим Кодексом та іншими законами [254].

Розглядаючи «санкції» у більш широкому контексті, слід проаналізувати проблему регулювання офшорних юрисдикцій у світовій господарсько-економічній системі, які у сучасних умовах дедалі більше стають місцем безпосередньої реалізації права на інформацію, провадження окремих видів інформаційної діяльності, місцем розташування основних сховищ (серверів) контенту, а також місцем його безпосереднього виробництва тощо. Загалом сьогодні близько 70 країн і територій пропонують свої «офшорні послуги» щодо іноземного капіталу, банківських операцій, прибутковості від операцій на фінансових ринках тощо, більшість із яких безпосередньо стосується спроможності держави застосувати щодо окремих осіб саме господарсько-правові механізми обмеження їхніх прав, а також будь-які інші конкретно-індивідуальні механізми обмеження.

Офшорні механізми стали одними з найпоширеніших корпоративних інструментів, що забезпечують оптимальне проведення закордонних операцій. Застосування податкового планування з використанням офшорних схем дає змогу значно знизити податкове навантаження та залучити ці кошти на додатковий розвиток, а використання офшорних механізмів в європейському оподаткуванні зумовлено також бажанням отримувати не тільки чисті податкові пільги, але й інші унікальні складові офшорного бізнесу, як-от інформаційно-правове забезпечення, засноване на високій репутації та надійності офшорної структури.

Незважаючи на розвиток законодавства з протидії діяльності офшорних юрисдикцій, традиційно окремим об'єктом дослідження

фінансового та податкового права, проблемним питанням побудови конкретно-індивідуальних механізмів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки залишається забезпечення прозорості, зокрема публічного доступу до даних бенефіціара. Прикладом може слугувати британський публічний реєстр або Закон США про дотримання податкового законодавства на іноземні рахунки, який довів свою ефективність. Як констатує П. Єон, із 2017 року OECD ініціювала впровадження подібних заходів протидії діяльності офшорних юрисдикцій [256].

О. М. Мозговий, Т. Є. Оболенська, Т. В. Мусієць вирізняють декілька характеристик, які є ключовими з огляду на складність дії в інтересах національної безпеки за цих умов, а також констатують, що це «... місце, де можна проводити операції, що не підпадають під національне регулювання і не вважаються складовою економіки ...» [257].

Н. Бордуил також констатує, що «офшорний сектор» використовує фінансові та нефінансові (інформаційні – додано нами – Т. Ш.) послуги в країнах з низькими регуляторними стимулами для сукупності нерезидентів такої юрисдикції, а існуючі регуляторні стимули зазвичай передбачають механізм реєстрації за вигідних для нерезидента умов [258].

Описуючи офшорне фінансування та надання нерезидентам фінансових послуг, В. Вітерел звертає увагу на види інформаційно-комунікаційної діяльності глобальних корпорацій (international business corporations (IBCs) у таких юрисдикціях [259].

Ураховуючи викладене слід погодитися із висновками Т. Біна та О. Іси, що в інтересах забезпечення національної безпеки кожна країна будує власну систему господарсько-правової протидії «відмиванню доходів» у таких юрисдикціях – розвиває законодавство, що за визначених умов забезпечує державним службовцям отримання безпосереднього доступу до банківської інформації [260]. Однак зростаюча глобалізація фінансових ринків завжди

«стимулює» розвиток офшорних юрисдикцій, що зумовлює трансформацію фінансових ринків в офшори та неможливість подальшого застосування конкретно-індивідуальних обмежень як санкцій. Про це, зокрема, згадував Р.Пратт у межах опису офшорних юрисдикцій «Jersey», «London», «Switzerland», а також «New York», які є світовими фінансовими центрами [261].

Еволюція офшорного бізнесу вимагає дедалі більшої уваги до них з боку суб'єктів забезпечення національної безпеки, а також ретельного аналізу загроз національній та державній безпеці, які можуть надходити з цих територій, зокрема через інформаційну діяльність окремих осіб та/або осіб, які використовують офшорну територію як джерело фінансування відповідної інформаційної діяльності. Все це у повному обсязі стосується права на інформацію в його найширшому тлумаченні за міжнародно-правовим забезпеченням, яке, серед іншого, допускає розвиток публічно-правових механізмів регулювання права на інформацію у межах офшорних юрисдикцій.

FATF, FSF та OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development), які є наднаціональними структурними інституціями що протидіють нелегальній діяльності офшорних юрисдикцій [262], хоча й приділяють особливу увагу проблемам ухилення від сплати податків та протидії відмиванню коштів через офшорні компанії, що стимулює країни у всьому світі до розробки політики боротьби та протидії недобросовісній податковій конкуренції, побічно порушують проблему доцільності врегулювання права на інформацію та його обмеження на цих територіях, зокрема у контексті розкриття даних щодо країни походження коштів. Наприклад, FATF під час аналізу механізмів функціонування офшорних юрисдикцій й схеми виведення нелегального капіталу не тільки надає загальні рекомендації щодо розвитку та вдосконалення національних правових систем; зростання ролі фінансових та кредитних організацій в

процесі протидії відмиванню коштів; активізації співпраці окремих країн, але й пропонує країнам оцінювати ризики на основі імплементації стандартів FATF, а також основних національних і міжнародних принципів оцінки загроз національній безпеці (таблиця 1).

Також слід зважити на висновки Є. Н. Смірнова щодо доцільності розробки, відповідно до визначених критеріїв ризику FATF, «чорного» та «темно-сірого» списку країн, які ухиляються від застосування заходів протидії офшорному бізнесу [263], що в аспекті, який досліджуємо, є спробою стратифікації конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію поза межами юрисдикції України. Також, на нашу думку, найбільш ефективними інструментами у діяльності FATF щодо застосовування засобів господарсько-правового обмеження права на інформацію в інтересах протидії офшорному бізнесу є:

- обов'язкове розкриття інформації про власників офшорних компаній;
- міжнародне податкове співробітництво країн;
- інформаційний обмін.

У згаданій праці Є. Н. Смірнов зазначає, що на національному рівні значущими інструментами стали:

- впровадження концепції «контрольованих іноземних компаній»;
- реформи щодо покращення національного інвестиційного клімату;
- боротьба з корупцією та рейдерством;
- посилення контролю над активами чиновників;
- регулювання податкової системи;
- детальна конкретизація валютного і податкового законодавств [263].

Базовим документом на наднаціональному рівні, який регламентує боротьбу з офшорами в ЄС, є спеціально прийняте ще у 2004 році комюніке, яке передбачає:

- активізацію обміну інформацією між країнами-членами щодо оподаткування підприємств;
- взаємне проведення країнами-членами узгодженої політики щодо офшорних зон.

США широко просунулися в «деофшоризації», прийнявши у 2010 році Закон про податкову звітність у закордонних країнах (FATCA), який вимагає від усіх іноземних фінансових організацій надавати детальну інформацію про рух коштів платників податків США до Служби внутрішніх доходів США [264].

Отож, з урахуванням викладеного, вважаємо, що поза юрисдикцією України проблемами, які доводиться вирішувати під час застосування конкретно-індивідуальних господарсько-правових механізмів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, є:

- ізольовані нормативні та урядові заходи реагування на банкрутство банків, що загалом має короткостроковий та реактивний характер [265];
- обмеження законодавчої бази схеми захисту депозитів. Для прикладу, законодавство, що регулює схему захисту депозитів Гернсі, є поспішною законодавчою реакцією, в якій домінують інтереси репутації фінансового центру. Законодавча база є чіткою, охоплює багато аспектів, проте не зрозуміла довгострокова надійність моделі фінансування [265];

Таблиця 1

Результати оцінки FATF ризиків незастосування заходів протидії офшорному бізнесу

Період	Країни
2010	New Zealand
2011	Australia, New Zealand
2012	–
2013	Singapore, Sweden
2014	Armenia, Australia, Canada, Dominican Republic, Fiji, Italy, Sri Lanka, Sweden
2015	Austria, Canada, Cayman Islands, Cook Islands, Denmark, Finland, Isle of Man, Jersey, Lithuania, Portugal, Sweden, Switzerland, United Kingdom, United States, Vanuatu, Zimbabwe
2016	Bahamas, Bangladesh, Czech Republic, Ireland, Nigeria, Philippines, Tanzania, Ukraine
2017	Bhutan, Israel, Japan, Latvia, Netherlands, New Zealand, Tunisia, United Kingdom, Uganda
2018	Cambodia, France, Greece, Hong Kong, China, Luxembourg, New Zealand, Russian Federation, United Kingdom, United States
2019	Germany
2020	Timor Leste

– недоліки гармонізації права, що потребує посилення спроможності окремих держав вирішити міждержавні проблеми, які дублюються (наприклад, ухилення від сплати податків) [266];

– відсутність ефективного режиму боротьби з відмиванням коштів, що зумовило виникнення нових та унікальних загроз кримінальної топології. Такі загрози повинні бути усунені для попередження зловживань, нових механізмів відмивання доходів на нових та існуючих ринках (яскравим

прикладом можливих зловживань є відмивання доходів через ринок торгівлі викидами вуглецю) [267];

– вивільнення багатьох визначених нефінансових підприємств (Designated non-financial Businesses and Professions, DNFBPs) від регулювання протидії відмиванню доходів (from anti-money laundering AML/CTF) поглиблює вразливість у певних країнах і режимах AML/CTF (прикладом є Австралія);

– не вирішення проблеми зумовлюватиме використання таких прогалин у законодавстві, а регульований сектор AML/CTF продовжуватиме відповідати за дії урядів у цій галузі AML/CTF [268].

До інших адміністративно-господарських санкцій, встановлених Господарським кодексом України та іншими законами, до яких, зокрема, можна віднести Закон України «Про санкції», який передбачає, що з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави, можуть застосовуватися спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) [244].

Так, застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) призвело до закриття телеканалів «112 Україна», News One та ZIK і деяких інтернет-ресурсів. Такі персональні та секторальні санкції були передбачені в Указах Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 березня 2019 року «Про застосування, скасування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» № 82/2019, «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» № 266/2021, «Про рішення Ради

національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» № 203/2021, «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» № 265/2021, «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 березня 2021 року «Про застосування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»» № 151/2021 тощо.

За сутністю такі спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи можна вважати адміністративно-господарськими, але зарахування санкцій, передбачених Законом України «Про санкції», до адміністративно-господарських досі не отримало одностайної схвальної оцінки як в експертному середовищі, так і у межах правової науки, зокрема через застосування у Законі «Про санкції» терміна «спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи», а не «господарські санкції» або «адміністративно-господарські санкції».

С. І. Юшин до ознак адміністративно-господарських санкцій відносить:

- 1) застосовуються за порушення норм законодавства у сфері господарської діяльності, а не за порушення договірних зобов'язань;
- 2) повноваженнями щодо їх застосування наділені органи державної влади та органи місцевого самоврядування, елементом компетенції яких є контроль за дотриманням відповідних актів законодавства у сфері господарської діяльності, а не контрагенти за господарським договором;
- 3) можуть застосовуватися тільки до суб'єктів господарювання;
- 4) метою застосування є припинення вчиненого порушення та ліквідація його наслідків;
- 5) строки їхнього застосування передбачені Господарським кодексом України та іншими законами;

- б) зазвичай застосовуються в адміністративному порядку;
- 7) окрім застосування визначених заходів майнового характеру, передбачають ще й примусове здійснення визначених дій стосовно правопорушника [269].

Не всі перелічені ознаки підходять до визначення терміна «спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи», зокрема така властивість, як застосування адміністративно-господарських санкцій тільки до суб'єктів господарювання, не збігається з загальною концепцією Закону України «Про санкції».

Відповідно до вказаного закону, санкції можуть застосовуватися з боку України щодо іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність. Тому, по-перше, суб'єктами, на які накладаються відповідні санкції, виступають фізичні особи-нерезиденти, іноземці та особи без громадянства. По-друге, згадування в змісті норми «суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність» має бланкетний характер, тобто відсилку до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 № 638-IV та інших нормативних актів у цій сфері.

Аналіз Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 № 638-IV дає змогу зробити висновок, що суб'єктами, які провадять терористичну діяльність, можуть бути не тільки нерезиденти, а й резиденти України, тобто вітчизняні юридичні особи та громадяни України, за умови наявності в їхніх діях ознак терористичної діяльності.

Таким чином, спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи можуть застосовуватися не тільки до іноземної юридичної та фізичної особи, а до фізичних та юридичних осіб-резидентів України. Тому потребує роз'яснення з боку Верховного Суду України достатньо широкий перелік

суб'єктів, на яких накладаються спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи.

Ще однією відмінністю є строки застосування санкцій. Адміністративно-господарські санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання впродовж шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше як через один рік з дня порушення цим суб'єктом установлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, крім випадків, передбачених законом [254].

Рішення щодо застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів повинно містити строк їх застосування, крім випадків застосування санкцій, що призводять до припинення прав, та інших санкцій, які за змістом не можуть застосовуватися тимчасово [244].

Механізм конкретно-індивідуального господарсько-правового обмеження права на інформацію через застосування санкцій розрізняється також порядком обмеження, який передбачений у законах «Про телебачення та радіомовлення» та «Про санкції». Відповідно до Закону України «Про телебачення та радіомовлення», санкції за порушення законодавства про телебачення і радіомовлення застосовуються за рішенням суду або, у встановлених цим Законом випадках, за рішенням Національної ради телебачення і радіомовлення. У разі порушення законодавства про телебачення і радіомовлення іншими юридичними або фізичними особами Національна рада звертається до суду або до інших органів державної влади для усунення цих порушень у визначеному законодавством порядку [249].

Міру відповідальності та відповідні санкції за порушення законодавства про телебачення і радіомовлення встановлює суд. Національна рада анулює ліцензію на мовлення на підставі рішення суду про втрату чинності ліцензії на мовлення.

Зовсім інший механізм застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів у Законі України «Про санкції», де передбачено, що

рішення щодо застосування санкцій приймається Радою національної безпеки та оборони України, вводиться в дію указом Президента України.

Рішення про застосування санкцій щодо іноземної держави або невизначеного кола осіб певного виду діяльності (секторальні санкції) затверджується протягом 48 годин з дня видання указу Президента України постановою Верховної Ради України. Рішення про застосування санкцій щодо окремих іноземних юридичних осіб, юридичної особи, у якій іноземна юридична чи фізична особа є власником істотної участі, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність (персональні санкції), вводиться в дію указом Президента України без згоди Верховної Ради України [244].

На думку судді Вищого адміністративного суду України у відставці М. Цуркана, у першому випадку обов'язковою для виконання є постанова Верховної Ради, а у другому – указ Президента. Крім того, з формальної точки зору, перший вид санкцій містить елементи нормативно-правового акта, а інший – це правовий акт індивідуальної дії. Зрештою обидва акти можуть бути предметом судового контролю. Причому укази Президента та постанови Верховної Ради України можуть перевірятися як на предмет конституційності, так і щодо їх законності [270].

Відрізняються і види санкцій, що застосовуються у звичайних і в умовах кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України. Національна рада може застосовувати до телерадіоорганізацій та провайдерів програмної послуги такі санкції:

- оголошення попередження;
- стягнення штрафу;
- анулювання ліцензії на підставі рішення суду за позовом

Національної ради [249].

Спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи у сфері обмеження права на інформацію передбачають:

- 1) анулювання або зупинення ліцензій та інших дозволів, одержання (наявність) яких є умовою для здійснення певного виду діяльності, зокрема анулювання чи зупинення дії спеціальних дозволів на користування надрами;
- 2) заборона користування радіочастотним ресурсом України;
- 3) обмеження або припинення надання телекомунікаційних послуг і використання телекомунікаційних мереж загального користування [244].

Крім того, відповідно до суб'єктів, щодо яких застосовуються спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи, розрізняють санкції щодо іноземної держави або невизначеного кола осіб певного виду діяльності (секторальні санкції) та санкції щодо окремих юридичних чи фізичних осіб, а також суб'єктів, які провадять терористичну діяльність (персональні санкції).

Отже, як і адміністративно-правові механізми, конкретно-індивідуальне господарсько-правове обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки виникає у межах спеціальних режимів забезпечення національної безпеки (окрім «мирного часу») та безпосередньо становить накладання господарських санкцій на суб'єктів інформаційної діяльності в інтересах забезпечення національної безпеки та з метою припинення окремих правопорушень, ліквідації їх наслідків і загалом охоплюється чинними механізмами «спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів». Водночас особа, права якої обмежуються в інтересах національної безпеки України, переважно усвідомлює сутність і призначення таких механізмів, відтак усвідомлює й ті певні несприятливі (негативні) для неї адміністративно-господарські наслідки, яких вона зазнає.

Зауважимо, що застосовування вказаних обмежень в умовах гібридного протистояння застосовується, зокрема, й з необхідності надання адекватної відповіді держави на загрозу з боку російської федерації. Перспективами подальших наукових досліджень конкретно-індивідуальних господарсько-правових механізмів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки є: аналіз практики їх застосування, формування

теоретичного концепту «спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів з метою захисту національної безпеки», а також напрацювання, на основі роз'яснень норм Закону України «Про санкції» з боку Конституційного суду України (щодо конституційності закону «Про санкції», указів Президента України, Постанов Верховної Ради України), Верховного Суду України щодо питань порядку доведення факту загрози національній безпеці, переліку суб'єктів, до яких можуть застосовуватись відповідні санкції, змісту «спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів», порядку оскарження рішень щодо застосування санкцій тощо.

2.3. Публічно-правові механізми загального обмеження й заборони права на інформацію в інтересах національної безпеки

Історія людства дала змогу теперішньому поколінню зробити висновок про непорушність і невідчужуваність основних прав і свобод людини та громадянина. З іншого боку, можуть виникати ситуації, коли для забезпечення загальносуспільної безпеки державі необхідно застосувати відповідні обмеження прав і свобод людини. Так, Ю. О. Фігель пропонує розуміти під такими обмеженням прав людини лише встановлене відповідно уповноваженими на те суб'єктами, із дотриманням певної процедури, визначеної нормативно-правовими актами [271, с. 360].

Таке обмеження повинно реалізуватися у чітко встановленій формі та відповідати вимогам національного та міжнародного права, тобто можна зазначити про існування загального, у тому числі міжнародно-правового, механізму обмеження прав людини. Він повинен, по-перше, мати нормативно-правову складову (норми міжнародного та національного законодавства, на підставі яких функціонує механізм), по-друге, організаційну складову (процедуру, умови та порядок впровадження).

Найбільш промовистим прикладом застосування загального обмеження та побудови відповідного публічно-правового механізму загального обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки є запровадження у суспільну практику категорій «інформація обмеженого доступу» та «державна таємниця». Так, відповідно до Закону України «Про державну таємницю», остання застосовується з метою тлумачення терміна «секретна інформація» як виду таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою [188]. Віднесення інформації до державної таємниці – це процедура прийняття (державним експертом з питань таємниць) рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до державної таємниці з установленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення цих відомостей, включенням цієї інформації до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю [272], та з опублікуванням цього Зводу, змін до нього.

Державна таємниця та обмеження права на доступ до окремих видів інформації й інформаційної діяльності, яка пов'язана з її утворенням, обігом, використанням на відповідних матеріальних носіях, є традиційним об'єктом політико-правових і технічних досліджень. Зокрема, проблемам державної таємниці присвячували свої праці А. М. Благодарний [273], Ю. О. Гелич [274], О. О. Федотова [275], С. В. Сенік [276], В. В. Сергійчук [277], Я. О. Тализіна [278], А. Б. Ткачик [279], Д. О. Яковлев [280].

Проблеми «інформації з обмеженим доступом» безпосередньо розглядали І. В. Головань [281], Л. О. Євдоченко [282], В. В. Король [283], О. Г. Марценюк [284], О. В. Нестеренко [217], О. О. Овсяннікова [285], О. В.

Олійник [286], М. В. Рудик [287], О. С. Самойлова [288], Г. О. Сляднева [289].

У світовій практиці питання «широкого», «загального» або «невибіркового» обмеження прав громадян не нове. Зокрема, у більшості фундаментальних міжнародних актів, як-от Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, передбачено обмеження прав людини як виняткові випадки у разі виникнення надзвичайної ситуації, що може загрожувати національній безпеці.

Ураховуючи, що Україна веде як звичайну, так і гібридну війну з російською федерацією, виникає питання про відповідність чинним міжнародним договорам України, стандартам Ради Європи у сфері демократії, верховенства права та прав людини застосування Україною загальних заходів примусового обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки (до його «дерогації», скасування включно). Тому потребують детального аналізу науковців і практикуючих юристів загальні національні та міжнародно-правові механізми обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки та місце спеціальних режимів забезпечення національної безпеки, надзвичайних адміністративно-правових режимів у питанні їх обрання чи застосування.

Водночас у правовій науковій літературі теоретичного і методологічного спрямування зосереджено чимало ідей та обґрунтованих положень, які стосуються цієї проблематики. Теоретичним аспектам сутності механізму обмеження прав людини і громадянина присвячені праці вчених правознавців як радянського, так і пострадянського періодів, зокрема: як це зазначено у роботах М. Дженіса [290], О. М. Кудрявцева [291], Т. О. Чепульченко щодо теоретичної спадщини Е. А. Лукашевої [292], А. В.

Малька [56], Ю. А. Тихомирова [293], В. А. Туманова [294], [295], В. Є. Чиркіна [296] та інших.

Питанням забезпечення прав людини під час дії окремих адміністративно-правових режимів присвячена певна увага таких науковців: як Р. В. Афанасієв [297], Д. Н. Бахрах [298], В. В. Бібік [299], В. В. Белєвцева [300], Х. П. Дориа [301], Ю. П. Жванко [302], В. А. Ліпкан [303], С. О. Магда [304], С. С. Маїлян [305], Т. П. Мінка [306], В. Я. Настюк [307], Г. В. Кадникова [308], Н. В. Коваленко [309], Т. О. Коломоєць [20], О. О. Коренюк [310], С. О. Кузніченко [311], Ю. Д. Кучинський [312], С. К. Поповчук [313], І. В. Прянішнікова [314], К. В. Ростовська [315], С. В. Слюсаренко [316], Д. В. Смерницький та Ю. Д. Кучинський [317], О. С. Стельмах [318], Р. О. Стефанчук [319] та інші.

Окремі аспекти реагування на злочинні посягання на основи національної безпеки, зокрема в інформаційно-комунікативній сфері, досліджували такі вчені, як А. Ф. Бантишев [320], О. Ю. Гайворонський [321], І. В. Діордіца [322], Н. С. Кончук [323], А. С. Климосюк [324], В. А. Ліпкан [325], Ю. В. Луценко [326], Л. В. Мошняга [327], В. О. Навроцький [328], В. В. Притула [329], М. А. Рубашенко [330], О. С. Сотула [331], Р. Л. Чорний [332], О. А. Чуваков [333], А. Ю. Швед [334], В. М. Шлапаченко [335], О. М. Юрченко [336], В. М. Янко [337] тощо.

Отже, незважаючи на значну теоретичну базу дослідження загальних механізмів обмеження прав людини і громадянина, виняткову важливість і актуальність питання забезпечення національної безпеки, у науковій сфері недостатньо розкрито сутність застосування як механізму дерогації, так й інших загальних механізмів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, в умовах ведення надзвичайних адміністративно-правових режимів і спеціальних режимів забезпечення національної безпеки.

Тому ця проблематика потребує подальшого наукового дослідження.

Нормативно-правова складова охоплює міжнародні нормативно-правові акти, які встановлюють права і свободи людини та громадянина, зокрема порядок, підстави та умови їх обмеження. До них входять Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (скорочено – Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ)) від 04.11.1950 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року тощо.

Згідно зі статтею 1 Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 року, всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах [38].

Серед передбачених Декларацією прав людини є права, які безпосередньо пов'язані з інформаційною сферою. Зокрема, відповідно до статті 19 Декларації, кожна людина має право на свободу переконань і вільне їх виявлення; це право охоплює свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань і свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів [38].

Усі права, визначені Декларацією, є невідчужуваними і непорушними, але, незважаючи на це, окресленим міжнародним правовим актом передбачені випадки обмеження прав людини і громадянина. Так, людина повинна зазнавати тільки таких обмежень і заборон, які встановлені законом тільки з метою забезпечення належного визнання і поваги прав та свобод інших і забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту у демократичному суспільстві [38].

Подібне право на відступ від своїх зобов'язань містяться і в інших міжнародних актах. Так, відповідно до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають, що стосовно користування тими правами, що їх та чи інша держава забезпечує відповідно до цього пакту, ця держава може

встановлювати тільки такі обмеження цих прав, які визначаються законом, і лише остільки, оскільки це є сумісним з природою зазначених прав, і виключно з метою сприяти загальному добробуту в демократичному суспільстві [338].

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права передбачає, що під час «надзвичайного становища в державі», за якого життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів з відступу від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки такою мірою, в якій це диктується гостротою становища, за умови, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження [338]. Це положення не може бути підставою для невиконання вимог статей 6, 7, 8 (пункти перший та другий), 11, 15, 16 та 18.

Будь-яка держава, що бере участь у цьому Пакті і використовує право відступу, повинна негайно інформувати інші держави, що беруть участь у цьому Пакті, за посередництва Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про положення, від яких вона відступила, і про причини, що спонукали до такого рішення. Також має бути надіслано повідомлення з допомогою того ж посередника про дату, коли вона припиняє такий відступ [338].

Схожі гарантії щодо обмеження прав громадян передбачені Європейською конвенцією з прав людини. Такий відступ від положень європейського законодавства має назву «дерогація».

Відповідно до зауважень О. Платоненко, «не потрібно забувати про те, що закріплення права завжди тягне за собою заборону його порушення, отже, тягне за собою юридичні наслідки. Розуміння вищезазначених понять як винятків із загального правила дає змогу інакше поглянути на правові заборони, застосування яких теж може бути обмежене. Таке поняття, як

дерогація, дає змогу побачити, з одного боку, звичайне часткове скасування певної норми, а з іншого боку, умови, завдяки яким правова заборона порушення певного правила переходить у законну площину» [339, с. 234].

Також він указує, що дослідження положень дерогації, аболіції, нуліфікації дає змогу більш широко поглянути на застосування правових заборон та обмежень, простежити певні специфічні зв'язки цих положень із сучасним правом, зокрема із засобами забезпечення прав та свобод громадянина, які насамперед реалізується через захист, а захист – через заборону їх порушення [339, с. 234].

Аболіція: 1) скасування закону, рішення; 2) скасування посади або відмова від неї; 3) припинення кримінальної справи в стадії, коли винність ще юридично не визначена (на відміну від помилування, за якого скасовується або пом'якшується вже винесений судом вирок). У цьому значенні право аболіції зазвичай належить до компетенції глави держави; 4) відновлення честі – офіційне спростування наклепів [340].

У Великій українській енциклопедії «аболі́ція» (лат. *Abolitio* – скасування, знищення) – багатозначний термін: 1) скасування закону, рішення. 2) ліквідація посади або відмова від неї; 3) припинення кримінальної справи (лат. *abolitio criminis*) на стадії, коли винність ще юридично не встановлена (на відміну від помилування, за якого скасовується або пом'якшується вирок, винесений судом); 4) відновлення честі (лат. *abolitio infamiae*) – офіційне спростування наклепу [341].

За позицією М. М. Шумило, «аброга́ція» (лат. *Abrogatio* – скасування) – відміна, анулювання, скасування або зміна закону в зв'язку з його застарілістю, неактуальністю або в разі, якщо він не відповідає духові часу, сучасним викликам, або якщо закон чи його окремі положення суперечать конституції держави, а саме визнаний конституційним судом неконституційним. Аброгація оголошується у прикінцевих положеннях нового закону або законом про внесення змін до чинного закону. Термін

походить із римського права і до сьогодні зберігає першочергове значення [342].

У вільній енциклопедії «Вікіпедія» термін «аброгація» є синонімом слова «аболіція» у значенні скасування або зміни застарілого закону (договору, угоди) [343].

На думку М. М. Шумило, необхідність у аброгації є об'єктивною реальністю, оскільки законодавство відображає потреби суспільства і держави, які перебувають у динаміці. Вчасність і доречність аброгації – запорука ефективного розвитку економіки, політичних інститутів і громадянського суспільства. Негативною формою аброгації можна, на його думку, вважати такі зміни до законодавства, які звужують зміст та обсяг чинних прав і свобод людини. В економіці термін аброгація застосовується для позначення змін чи скасування попередньої домовленості, угоди сторін чи договору, внаслідок змін обставин, які з часом втратили актуальність [342].

Похідними від аброгації М. М. Шумило та низка інших дослідників вважають:

- дерогацію (лат. *derogatio* – обмеження) у значенні часткового скасування чинного закону;
- оброгацію (лат. *obrogatio* – зміна) у значенні внесення часткових, незначних змін до чинного закону;
- суброгацію (лат. *subrogatio* – доповнення) у значенні доповнення чинного закону новими положеннями (пунктами, частинами, статтями чи розділами).

Нуліфікація вважається багатозначним терміном, що має латинське походження від поєднання слів *nullus* – ніякий, *facio* – роблю. Завдяки універсальності застосовується у значеннях позбавлення документів юридичної сили; визнання їх недійсними, анулювання: стосовно грошей – методу стабілізації валюти, коли держава скасовує знецінені грошові знаки,

вилучає їх із платіжного обігу й замінює новими (в разі інфляції, девальвації, зміни політичної влади тощо) [344].

У Вікіпедії нуліфікація тлумачиться як позбавлення документів юридичної сили; визнання їх недійсними [345].

В інтересах національної безпеки нуліфікація – це фактична заборона застосування та користування тим чи іншим нормативно-правовим актом, дія якого скасовується повністю. Так, сьогодні, в умовах збройного протистояння з російською федерацією, Законом України «Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією» нуліфіковано «...будь-яке зобов'язання (України – доповнено Т. Ш.) щодо його виконання і не впливає на права, зобов'язання чи правове становище України, що виникли в результаті виконання зазначеного Договору до припинення його дії, відповідно до статті 70 Віденської конвенції про право міжнародних договорів» [346].

Дерогація (з англ. *derogation*) – ситуація, за якої закон, постанова або рішення скасовується частково. Як указано у вільній енциклопедії «Вікіпедія», «є юридичним терміном, що означає часткове анулювання певного закону» [347].

Поширена позиція, згідно з якою право на дерогацію реалізується як відступ під час надзвичайних ситуацій від виконання державою деяких своїх міжнародних зобов'язань щодо захисту прав людини, а також правова можливість держави призупиняти дію національного законодавства, яка надана їй міжнародним правом [348].

В актах, які стосуються законодавства Європейського Союзу, термін «дерогація» використовується в тих випадках, коли держава-член затримала реалізацію елементів законодавства ЄС в їхній власній правовій системі, враховуючи те, що для цього є узгоджені терміни. Або у випадках, коли держава-член вирішує не застосовувати особливе положення певної угоди чи

закону, в таких випадках, як надзвичайні ситуації та форс-мажорні обставини.

Умови дерогації містяться у статті 15 (відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації) Європейської конвенції з прав людини, в якій урядам держав-учасників у виняткових обставинах надається можливість відступу від зобов'язань – тимчасова, обмежена чи контрольована – для забезпечення певних прав і свобод відповідно до Конвенції [40].

Використання цього положення регулюються такими процесуальними і матеріальними умовами:

- право відступу від зобов'язань може виникнути тільки під час війни або іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації;
- держава може вживати заходів щодо відступу від своїх зобов'язань відповідно до Конвенції тільки в тих межах, яких вимагає гострота становища;
- будь-які відступи не повинні суперечити іншим зобов'язанням держави відповідно до міжнародного права;
- визначені Конвенцією права не дозволяють будь-яких відступів від зобов'язань: «Стаття 15 § 2, таким чином, забороняє будь-які відступи від зобов'язань відповідно до права на життя, за винятком контексту правомірних військових дій, заборони катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання, заборони рабства та примусової праці та правила «ніяке покарання без закону» [40].

Не дозволяються жодні відступи від статті 1 Протоколу № 6 (про скасування смертної кари в мирний час) Конвенції, статті 1 Протоколу № 13 (про скасування смертної кари за всіх обставин) Конвенції та статті 4 (право не бути судимим або покараним двічі) Протоколу № 7 Конвенції; урешті, на процесуальному рівні держава, використовуючи право відступу від зобов'язань, повинна повною мірою інформувати Генерального секретаря Ради Європи (Європейський суд з прав людини).

Підсумовуючи все вищевикладене можна сказати, що організаційно-правова складова загального міжнародно-правового механізму обмеження прав людини в інтересах національної безпеки складається з таких елементів як:

- матеріальні умови (виняткова загроза життю нації; принцип пропорційності; принцип недискримінації; неприпустимість відступу від певних основних прав людини; принцип обмеженої тривалості введеного надзвичайного (воєнного) стану; повага до інших зобов'язань за міжнародним правом);
- процедурні умови (офіційне оголошення надзвичайного стану; повідомлення Генерального секретаря ООН або Генерального секретаря Ради Європи; парламентський контроль).

Ключовим моментом у механізмі такого обмеження прав людини в інтересах національної безпеки є виникнення загрози для життя нації, реальної, прямої та виключної.

Якщо проаналізувати практику Європейського суду з прав людини, то можна зауважити, що у справі «Лоулесс проти Ірландії» Суд визначив сутність існування явної загрози для життя нації, зокрема, Суд вважає, що цей вираз повинен уживатися в звичайному і нормальному значенні слів, адже означає виняткову кризову ситуацію або надзвичайну ситуацію, яка стосується населення загалом і становить загрозу для організації життя суспільства, яке формує державу [349].

Відповідно, це можуть бути ситуації надзвичайного стану, політичного чи кримінального характеру (збройні конфлікти і конфлікти неміжнародного характеру, зокрема громадянські війни, національно-визвольні війни; внутрішні заворушення, серйозні загрози громадському порядку, підривна діяльність), стихійні лиха, економічні кризи тощо.

В Україні до них, зокрема, можуть належати надзвичайні адміністративно-правові режими та спеціальні режими забезпечення

національної безпеки. Так, Конституція України у статті 92 закріплює, що виключно законами України визначаються, зокрема, правовий режим зон надзвичайної екологічної ситуації, правовий режим воєнного і надзвичайного стану [1]. Саме введення надзвичайних режимів дає змогу найбільш широко застосовувати дерогацію, зокрема в інформаційній сфері.

Під час введення надзвичайних адміністративно-правових режимів органам державної влади дозволяється додатково застосовувати адміністративні заходи у вигляді заборони або обмеження мовлення телерадіоканалів. Так, правовий режим надзвичайного стану у зв'язку з масовими порушеннями громадського порядку передбачає застосування таких додаткових заходів, як-от регулювання роботи цивільних теле- та радіоцентрів, заборона роботи аматорських радіопередавальних засобів та радіовипромінювальних пристроїв особистого і колективного користування та особливі правила користування зв'язком та передачі інформації через комп'ютерні мережі [246].

Заходи правового режиму воєнного стану передбачають застосування таких засобів обмеження права на інформацію, як:

- 1) урегулювання у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, роботи підприємств телекомунікацій, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використання місцевих радіостанцій, телевізійних центрів і друкарень для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; заборона діяльності приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передавання інформації через комп'ютерні мережі;

- 2) у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, вилучення у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих

громадян телекомунікаційного обладнання, телевізійної, відео- і аудіоапаратури, комп'ютерів, а також у разі потреби інших технічних засобів зв'язку;

3) вжиття додаткових заходів щодо посилення охорони державної таємниці [247].

Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України [1].

У зв'язку з агресією з боку російської федерації, науковці-адміністративісти зауважують про виникнення «гібридних» або «змішаних» адміністративно-правових режимів, які поєднують ознаки особливих та інших спеціальних адміністративно-правових режимів.

Так, наприклад, на думку М. Ю. Веселова, до таких належить «режим АТО на Сході України» [350] (з 2018 року – ООС – доповнено Т. Ш.).

Крім того, в мирний час виникають кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України. Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», загрози національній безпеці України – це явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [145]. Виникнення такої кризової ситуації теж потребує застосування адміністративних заходів, схожих до тих, що використовуються в умовах особливих адміністративно-правових режимів.

Дерогація за таких «гібридних» або «змішаних» адміністративно-правових режимів має частковий характер і не може використовуватись у повному обсязі. Наприклад, подібні обмеження містяться в Законі України «Про санкції», де передбачено, що з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню,

відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави можуть застосовуватися спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи щодо широкого кола осіб або певного виду діяльності, зокрема виробників чи розповсюджувачів «контенту» з певної країни походження, що передається певною мовою та/або певними засобами без урахування змісту контенту (загальні, неперсоніфіковані санкції) [244].

Такі санкції й спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи у сфері загального обмеження права на інформацію передбачають:

- 1) анулювання або зупинення ліцензій та інших дозволів, одержання (наявність) яких є умовою для здійснення певного виду діяльності;
- 2) заборона користування радіочастотним ресурсом України;
- 3) обмеження або припинення надання телекомунікаційних послуг і використання телекомунікаційних мереж загального користування [244].

Таким чином, через нестандартні ситуації, які загрожують життю нації у зв'язку з агресією російської федерації, виникають нетипові адміністративно-правові режими. Саме настання таких надзвичайних ситуацій змусило керівництво нашої держави застосувати міжнародно-правовий механізм загального обмеження прав людини.

Зокрема, Верховна Рада України ще у 2015 році інформувала Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй та Генерального секретаря Ради Європи про стан безпекової ситуації в Донецькій та Луганській областях та про зміну території, на яку поширюється відступ України від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Обставини відступу від зобов'язання та заява Верховної Ради України містяться у Постанові Верховної Ради України «Про заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених

Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» від 21 травня 2015 року № 462-VIII.

Водночас до повного припинення збройної агресії російської федерації, виведення усіх незаконних збройних формувань, що керуються, контролюються і фінансуються російською федерацією, російських окупаційних військ, їхньої військової техніки з території України, відновлення повного контролю України за державним кордоном, відновлення конституційного ладу на окупованій території України та в окремих районах Донецької та Луганської областей, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють своїх повноважень, рішенням Кабінету Міністрів України було утворено постійно діючу Міжвідомчу комісію з питань відступу України від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод із наданням їй статусу тимчасового консультативно-дорадчого органу Кабінету Міністрів України [351].

Як нагадує В. Богатир, «24 лютого 2022 року з'явився Указ Президента № 64 «Про введення воєнного стану», а також ухвалено Закон про його затвердження. У акті глави держави міститься лише перелік статей Конституції (30–34, 38, 39, 41–44, 53), за якими тимчасово можуть обмежуватися права і свободи. Також передбачалися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану. А от роз'яснення щодо обсягу застосування відступу пізніше було надіслано у формі нотифікації Генсеку ООН» [352].

Ці заяви були необхідні для дотримання матеріальних та процесуальних умов загального механізму міжнародно-правового обмеження прав людини, зокрема в інформаційній сфері. У заяві серед матеріальних підстав можна виокремити:

- обґрунтування загрози життю нації: «Триваюча збройна агресія Російської Федерації проти України, яка супроводжується вчиненням воєнних злочинів і злочинів проти людяності як регулярними Збройними Силами Російської Федерації, так і незаконними збройними формуваннями, керованими, контрольованими і фінансованими Російською Федерацією, становить суспільну небезпеку, яка загрожує життю нації в розумінні пункту 1 статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, пункту 1 статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» [352];
- перелік заходів відступу від своїх зобов'язань відповідно до Конвенції виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища (це, зокрема, застосування обмежень прав людини, які вступають у силу після прийняття законів України «Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 12 серпня 2014 року, «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 року, «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 року, «Про військово-цивільні адміністрації» від 3 лютого 2015 року [353];
- вказано строк застосування відступу від зобов'язань: «Україна користується своїм правом на відступ від зобов'язань, визначених пунктом 3 статті 2, статтями 9, 12, 14 та 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та статтями 5, 6, 8 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в окремих районах Донецької та Луганської областей України, визначених Антитерористичним центром при Службі безпеки України у зв'язку з проведенням антитерористичної операції, на період до повного припинення збройної агресії Російської Федерації, відновлення конституційного ладу та порядку на окупованій території України та повідомлення Генеральному секретарю Організації Об'єднаних

Націй та Генеральному секретарю Ради Європи про продовження застосування у повному обсязі Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» [353].

Процесуальні умови передбачені у розділі II: «Україна інформує Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй та Генерального секретаря Ради Європи про стан безпекової ситуації в Донецькій та Луганській областях та про зміну території, на яку поширюється відступ України від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» [353].

На виконанні таких процесуальних умов було наголошено в рішенні «Greece v. United Kingdom» (вимога щодо своєчасного надання вичерпної інформації не була виконана) та рішенні «Lawless v. Ireland» (негайне надання інформації як один з елементів її достатності).

Потрібно враховувати, що при введенні державою особливого чи «гібридного» адміністративно-правового режиму, саме держава несе тягар доказування наявності надзвичайного стану, що загрожує життю нації, на чому наголошується у рішеннях Європейського суду з прав людини («The Greek Case – Denmark V. Greece»; «Norway V. Greece»; «Sweden V. Greece»; «Netherlands V. Greece»; «Ireland v. United Kingdom»).

Також слід враховувати й зауваження, які прямо вказані у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що була ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 року: «коли йдеться про цінності, пов'язані із національною безпекою, право людини на доступ до інформації стає тим юридичним надбанням, яке підлягає більш детальній регламентації через необхідність захистити інформацію, що має особливе значення для забезпечення національної безпеки і правопорядку» [354].

Відповідно, визначення меж «дозволу втручання у свободу доступу до інформації» має здійснюватися так, щоб відповідну свободу не було зведено до висловлення декларації, не було порушено сутність самої свободи доступу до інформації – змісту самого права на інформацію.

Вимога забезпечення доступу до інформації та суспільно важливих даних, що стосуються діяльності державної влади, особливо такої, що може мати значення для національної безпеки або правопорядку, виникла з різних правничих традицій, зокрема тих, згідно з якими у 1950 році ввійшли до Ради Європи її держави-засновники. Так, наприклад, Швеція, яка, з часу прийняття у 1766 році закону «Про пресу», гарантує своїм мешканцям свободу доступу до документів державної влади, та Велика Британія, де панує у цій сфері культура таємності, віднайшли спільну позицію щодо змісту відповідних положень Конвенції.

Щодо Великої Британії слід окремо наголосити на тому, що, незважаючи на її багатовікові традиції «вольностей», у цій країні не закріплено у законі порядок вільного доступу до державних документів.

Отже, виглядає сумнівним поширене у сучасній політології твердження, що «без свободи збирання, володіння і розповсюдження інформації про все, що стосується публічного життя на терені цілої країни чи місцевих громад, немає мови про демократію і верховенство права». Попри те, на нашу думку, не можна сумніватися у свободі висловлювань, яка «є фундаментом демократії», оскільки «висловлювання», як спосіб передавання й інтерпретування інформації, сприяє набуттю громадянами «поінформованості», усвідомленню ними суспільних процесів, до яких вони долучаються, відтак набуттю здатності надавати мандат на здійснення представницької влади своїм обранцям.

Отже, за усталеною в європейських країнах правовою традицією, відсутність обмежень у висловлюваннях вважається мірою та одночасно фундаментом верховенства права, а також одним із найкращих засобів

запобігання порушенню прав людини. З іншого боку, внаслідок слабкого розвитку інститутів запобігання порушенню прав людини спостерігається «утаємнення» діяльності представників влади, приховування неефективності, марнотратства громадських грошей, а також корупції.

У вільному суспільстві кожне питання, що стосується внутрішньої або зовнішньої політики, повинно бути відкритим для публічного обговорення, особливо в пресі та електронних ЗМІ. Свобода обговорення спірних і складних проблем є найкращим методом для того, щоб уряд приймав раціональні рішення, які б мали суспільну підтримку.

Щоденна практика часто відрізняється. Значна кількість питань, що стосуються внутрішньої і зовнішньої політики держави, невідомі широким колам громадськості. Ще менш відомі дії окремих посадових осіб. Приховування правди і покарання як посадових осіб, так і журналістів за витік і опублікування прихованої інформації, тією мірою, якою це стосується порушень прав людини і верховенства права, однаково практикується і в країнах «старої» демократії.

Аналізуючи практику реалізації Конвенції у площині надання (гарантування) доступу до інформації, дотичної до секторів безпеки і оборони, слід насамперед урахувати рішення Європейського суду з прав людини щодо проблеми інформаційного забезпечення доступу до праці в окремих органах державного сектора.

Згідно з позицією Європейського суду з прав людини, в окремих секторах державної служби, насамперед тих, які особливо важливі з точки зору внутрішньої і зовнішньої політики, держава повинна мати більш широкі можливості, які мають «компенсуватися», відповідно до п. 2 ст. 10 Конвенції, жорсткими умовами обмеження можливості передавати іншим інформацію, яка циркулює у цій сфері.

Відповідно, у практиці публічного управління виникає:

– по-перше, право кандидата на публічну посаду отримати доступ до інформації, зібраної щодо нього спеціальними чи іншими урядовими службами;

– по-друге запровадження переліку посад, щодо яких таке «збирання» є загрозою для національної безпеки та встановленого у державі порядку.

Так, у практиці Європейського суду з прав людини, а саме у справі «Леандер проти Швеції», розглядалися питання порушення права заявника на повагу його приватного життя за використання інформації, що зберігалася у закритому для публічного доступу реєстрі поліції безпеки, при оцінці придатності людини для зайняття посади, важливої для національної безпеки. За рішенням суду порушення «свободи одержання інформації» у контексті статті 10 не виникало, а «закон безпосередньо, на противагу супутній адміністративній практиці, повинен із достатньою чіткістю вказати сферу поширення свободи, визнану відповідною владою, з огляду на законність мети застосування цих заходів, що застосовуються з цього питання, щоб забезпечити адекватний захист особі від свавільного втручання» [355].

Водночас у рішенні Суду також звернено увагу на питання оцінки урядом діяльності із забезпечення національної безпеки, яка «повинна мати межі, адже існує ризик, що система збереження таємниці через питання національної безпеки може бути загрозою демократії під приводом її захисту» [355].

У цій та подальшій практиці Європейський суд з прав людини постановив, що право отримувати інформацію не тягне за собою презумпцію доступу до інформації, яка знаходиться у розпорядженні урядів, хоча обмежена презумпція стосовно інформації, що становить суспільний інтерес, у жодному разі не відхиляється. Іншим наслідком реалізації такої правової позиції є заклик до країн, які підписали Конвенцію, визнати її.

Відповідна Рекомендація про доступ до інформації, що належить державним органам (1981 року – Т. Ш.), закликає держави забезпечити «усім, хто знаходиться під їх юрисдикцією, право отримувати за запитом інформацію, що є в державних органах, крім законодавчих та судових, за винятками, необхідними в демократичному суспільстві для захисту законних суспільних та особистих інтересів» [356].

Також рекомендовано, щоб це право охоплювало право на розв'язання питання впродовж розумного періоду на зазначення причин відмови та право на його перегляд.

Розглядаючи питання доступу до праці у державному секторі та право на інформацію, яка має значення для національної безпеки, також слід урахувати проблему законності та доцільності (мети) відповідного обмеження у демократичному суспільстві. У практиці реалізації Конвенції та Європейського суду з прав людини вказана проблема трансформується у надання оцінки «невідкладності» та «суспільній затребуваності» (*pressing social need*) відповідних заходів в обставинах, які сформувалися щодо певної справи. Так, у справах, які стосуються статті 10 Конвенції, відповідні поняття прийнято пов'язувати з одним чи кількома особливими пунктами, передбаченими пунктом другим цієї статті.

Також погодимося, що у межах формування та реалізації державної політики забезпечення національної безпеки слід «оперувати» категоріями «національна безпека», «територіальна цілісність», «громадська безпека», «охорона порядку або запобігання злочинам», «запобігання розголошенню конфіденційної інформації», «підтримання авторитету і безсторонності суду» тощо.

Звернемо увагу, що визначення балансу пропорційності будь-якої з цих категорій із свободою вираження поглядів не має належати до компетенції національних урядів без можливості його оцінки Європейським судом з прав

людини. Так, у справі «Клас та інші проти Німеччини» суд указав, що «договірні сторони не мають необмеженого розсуду ...» [357].

Суд застосовував подібний підхід упродовж декількох років у німецьких справах щодо відповідності німецького права і практики «Berufsverbot» Конвенції, а згодом – підтримав точку зору, яка полягала у тому, що державна служба, віддалена від політичних радикалізмів, «є гарантом Конституції і демократії».

Починаючи зі справи «Фогт проти Німеччини» [358], Європейський суд з прав людини поступово визнав, що: «незважаючи на те, що держава і право накладають на державних службовців, з огляду на їхній статус, обов'язок діяти на власний розсуд, державні службовці є індивідами і, як такі, підлягають захисту статтею 10 Конвенції...», «...демократія, здатна захистити себе сама...», «...особа, призначена для виконання функцій державної влади, не може подавати скарги з приводу її звільнення, якщо це звільнення порушує її права, гарантовані Конвенцією».

У приписах статей 1 та 14 Конвенція містить постанову, що кожний, хто підлягає юрисдикції» договірних сторін, повинен користуватися правами і свободами «без дискримінації на будь-якій підставі» [354]. Окрім того, у кінці пункту другого статті 11 державі дозволяється накладати спеціальні обмеження на свободу зібрань та об'єднань для «осіб, що входять до складу збройних сил, поліції або органів державного управління...» [354].

Остаточо, однак, суд не визнав, що у справі «Фогт (VOGT) проти Німеччини» німецька влада порушила припис статті 10 Конвенції. Відтак визнається, що діяльність відповідно до конституційного порядку «є обов'язком кожної посадової особи державної служби незалежно від її/його позиції і рангу. Це означає, що кожна посадова особа державної служби... мусить однозначно відмовитися від участі в групах і рухах, які компетентна влада вважає ворожими щодо Конституції. Це не дає змоги розмежувати службу і приватне життя...» [358].

Отже, на відміну від інших справ, у яких заявникам було відмовлено у доступі до державної служби, Європейський суд з прав людини визнав, що у справі Фогт дійшло до втручання у права, гарантовані Конвенцією. П. Фогт працювала і була звільнена зі школи в зв'язку з виявленням у неї радикальних політичних поглядів.

Ще одним важливим напрямом, який потребує розгляду є обмеження свободи слова з метою забезпечення охорони громадського (публічного) порядку. Так, у справі «Енгель та інші проти Нідерландів» [359] йшлося про заборону розповсюдження газети, в якій солдати критикували дії офіцерів. Суд не знайшов порушення статті 10 Конвенції, зазначивши, що «... належне функціонування армії важко уявити без юридичних норм, розроблених для того, щоб запобігти підриву військової дисципліни військовослужбовцями, наприклад, статтями..., засноване на цій законній вимозі і само собою не суперечить статті 10 ...» [359].

Також суд визнав, що ця умова захищає також права солдат, які відбувають строкову службу, стверджуючи, що «... не виникало питання щодо позбавлення їхньої свободи вираження поглядів, але тільки покарання за образливе здійснення тієї свободи з їхнього боку. Тому, видається, що це рішення не порушило пункт другий статті 10» [359].

Аналогічні приклади було проаналізовано у роботі А. Жеплінського [360], який наголошував, що критика командирів «... не містить закликів до непокорі або насильства, ... не ставить під сумнів корисність армії ... Більшість видань містять скарги, пропозиції реформ або заохочують читачів подавати скарги ...» [360].

У практиці Великої Британії слід звернути увагу на рішення щодо презумпції отримання доступу до інформації («Гаскін проти Сполученого Королівства»). Суд постановив, що «... приватні особи і уряд зацікавлені в збереженні конфіденційності документів, повідомлених таємно (зацікавленість уряду пояснюється бажанням збільшити потік конфіденційної

інформації)» [361]. Попри те, згідно з позицією Європейського суду з прав людини, право презуміює необхідність отримання доступу тільки до інформації, життєво важливої для людини [361].

Отже, аналіз окремих загальних обмежень права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки дав змогу встановити суттєву відмінність у підходах країн ЄС та Європейського суду з прав людини до їх установаження із практикою Верховного Суду США, а також практикою застосування «капіталістичних засобів обмежень» доступу до відповідної інформації на теренах пострадянських країн.

Повертаючись до вивчення «загальності» обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, зауважимо, що гібридний характер агресії, який здійснюється російською федерацією не лише у військовій, але й інших сферах, змушує державу застосовувати додаткові механізми захисту національної безпеки, зокрема обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки за допомогою кримінально-правових норм. Зокрема, на розгляд Верховної Ради України з 2014 року регулярно надходять законопроекти, присвячені такому явищу, як колабораціонізм, яке притаманне не тільки жителям окупованих територій, але й підконтрольним українській владі, зокрема глибокому тилу. Нині явище колабораціонізму криміналізоване, однак розглядається здебільшого в контексті злочинних діянь, охоплених державною зрадою, тоді як правова природа такого явища має більш широкі форми прояву, зокрема щодо обмеження прав громадян на інформацію.

Зазначимо, що, незважаючи на виняткову значущість і актуальність питання забезпечення національної безпеки, вітчизняна та зарубіжна наука не приділила достатньої уваги розкриттю сутності загальних кримінально-правових механізмів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, насамперед через опис ознак «колабораціоніської інформаційної діяльності», їх співвідношення із загрозами інформаційній та

національній безпеці, що загалом указує на істотні прогалини у чинному законодавстві України.

Для більш широкого визначення кримінально-правового механізму обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки його доцільно також вивчати в організаційній та нормативно-правовій площинах. Попри те, нормативно-правова складова охоплює насамперед аналіз норм Кримінального кодексу України, які передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України, а організаційна – систему судоустрою та органів досудового розслідування, що мають отримати повноваження притягати до кримінальної відповідальності у цій сфері.

Так, загальне кримінально-правове обмеження права на інформацію регулюється різними нормами Кримінального кодексу України. Наприклад, у статті 329 Кримінального кодексу України об'єктом посягання є режим державної таємниці, тобто встановлений єдиний порядок забезпечення охорони державної таємниці, що забезпечує безпеку держави.

Кримінальний кодекс України також передбачає відповідальність і за інші види поширення суспільно шкідливої інформації й дезінформацію: наприклад, свідомо неправдиве повідомлення про підготування вибуху, підпалу або решту дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками (стаття 250), порушення недоторканності приватного життя (стаття 182), розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (стаття 168), розголошення комерційної або банківської таємниці (стаття 232) тощо.

Що стосується згаданих злочинів проти основ національної безпеки, то інформаційної сфери стосуються норми статей 109, 110, 111, 114 Кримінального кодексу України.

Зокрема, кримінальна відповідальність за цими статтями передбачена за:

- публічні заклики до насильницької зміни чи повалення

конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (стаття 109);

– умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (стаття 110);

– передача або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства (стаття 114) [362].

Застосування перелічених норм як частини загального кримінально-правового обмеження (механізму) права на інформацію у мирний час довело свою ефективність. Але на території сучасної України введено правовий режим воєнного стану, виникають кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України. Це унеможлиблює застосування механізмів «мирного часу», принаймні без урахування особливостей введеного правового режиму, та потребує побудови окремих механізмів кримінально-правового обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки в умовах введення кожного із таких режимів окремо.

Нагадаємо, що, відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» та чинної Стратегії національної безпеки, в Україні запроваджено «планування за загрозами», якими є «явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [145]», визначені та описані в акті введення такого режиму. Такою загрозою є, зокрема, гібридна війна, яку веде російська федерація проти України, зокрема в інформаційній сфері. Результат такої гібридної діяльності – поширення такого явища, як колабораціонізм. Отже, слід урахувати, що визначені Стратегією

національної безпеки «загрози», а також «загрози», перелічені у Стратегії інформаційної безпеки, «характерні» для мирного часу, а в умовах введення надзвичайних адміністративно-правових режимів чи спеціальних режимів забезпечення національної безпеки вони повинні застосовуватися «вибірково» та переважно у межах «кваліфікуючої ознаки» діяння колабораціонізму.

Прикладом останнього могут бути дії Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який вже у березні 2022 року на офіційному інтернет-порталі повідомив про прийняття Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» та окреслив коло «колабораційної» поведінки із включенням до такої системи:

- співпраці з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та її збройними формуваннями;
- добровільного зайняття громадянином України посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, зокрема в окупаційній адміністрації держави-агресора;
- участі в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території, або публічні заклики до їх проведення;
- здійснення пропаганди та впровадження освітніх стандартів держави-агресора у навчальних закладах;
- передавання матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням;
- організації та проведення заходів політичного характеру та/або здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором [363].

Звернемо увагу, що Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, при цьому, було наголошено як на мірах покарання за скоєння такого кримінального правопорушення (штраф, позбавленням волі строком

від 3 до 12 років із конфіскацією майна, заборобою обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на 15 років), так і правомірних заходах у разі виявлення таких фактів (невідкладно звернутися до поліції (за телефоном 102 або номерами за посиланням: <https://bit.ly/3vFEreB>)).

Теж саме слід віднести й до профілактичних заходів та заходів реагування СБУ, до органів якої, а також на гарячу лінію СБУ (0-800-501-482), на відповідну електронну пошту: callcenter@ssu.gov.ua, можуть звернутися до СБУ громадяни з повідомленнями про колаборантів. Важливим, з огляду на предмет нашого дослідження, є наявність у відповідних інформаційних повідомленнях вказівки: «Інформація, отримана через телефон довіри СБУ, є конфіденційною і буде ретельно перевірена» [363].

Аналіз норм Кримінального кодексу України підтверджує, що в цьому нормативно-правовому акті немає окремої статті, присвяченої цьому явищу, тому кваліфікація злочинів здійснюється, зокрема, відповідно до статті 111 Кримінального кодексу України, в якій об'єктивну сторону становлять:

- 1) перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту;
- 2) шпигунство;
- 3) надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

Утім, наскільки стаття 111 Кримінального кодексу України вдала для кваліфікації такого явища, як колабораціонізм? Зокрема, поняття «колабораціонізм» передбачає як наслідок обмеження прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки, наприклад, за здійснення публічних закликів до підтримки дій ворога у здійсненні ним збройної агресії або збройного конфлікту проти України, організацію та участь у проведенні інформаційних кампаній, спрямованих на забезпечення підтримки ворога тощо.

Статтею 111¹ Кримінального кодексу України визначено низку характеристик колабораціонізму та його форм, а також встановлено відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, визначеного окремо за кожним із відповідних видів діяльності, зокрема інформаційної.

Так, колабораційною діяльністю визнається:

- публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України;

- публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації;

- здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти;

- передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, зокрема окупаційною адміністрацією держави-агресора;

– добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, зокрема в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території;

– організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах;

– під заходами політичного характеру розуміються з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо;

– під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації;

– добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях.

За порушення закону передбачено різні види покарання: від позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років до виправних робіт та арештів (на строк до 6 місяців до 3 років) [362].

Верховною Радою України також було ухвалено Закон України від 03.03.2022 № 2107-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів

України щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність», яким було внесено зміни щодо запобігання й заборони колабораційної діяльності до багатьох нормативно-правових актів, що регулюють окремі види інформаційної діяльності: Виборчого кодексу України, законів: «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про державну таємницю», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», «Про політичні партії в Україні», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про громадські об'єднання», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [364].

Так, частину третю статті 18 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» викладено в новій редакції: «Діяльність профспілок, їх об'єднань, яка порушує Конституцію України та закони України, зокрема у разі засудження їхніх уповноважених осіб за вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, передбаченого статтею 111¹ Кримінального кодексу України, може бути заборонена лише за рішенням місцевого суду, а профспілок зі статусом всеукраїнських і республіканських та об'єднань профспілок з відповідним статусом – лише за рішенням Верховного Суду України» [365].

Згідно з позицією О. Маріна, комплексність підходу проявляється у тому, що: «є стаття 111 з позначкою «²», яка була прийнята через місяць. Вона називається «Пособництво державі-агресору». Вона більш сувора, ніж колабораційна діяльність. Разом з колабораційною діяльністю була прийнята стаття 436 з позначкою «²», де встановлена відповідальність за виправдання агресії. І номер «436» з позначкою «²» – в останньому розділі Кримінального Кодексу, це кримінальне правопорушення проти миру і безпеки людства» [366].

Для глибиннішого розуміння цієї ситуації потрібно детально проаналізувати сутність явища колабораціонізму.

Колабораціонізм (від франц. *collaboration* – співпраця, співробітництво) – усвідомлене, добровільне та зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам. У законодавстві більшості країн колабораціонізм кваліфіковано як злочин проти своєї держави, зрада [367].

Колабораціоністи (франц. *collabora-tionnistes*) – особи, які співробітничали з окупаційними властями у країнах, тимчасово захоплених нацистською Німеччиною під час Другої світової війни. У кримінальному порядку колабораціоністи несли відповідальність як за зраду батьківщини та деякі інші державні і військові злочини [368].

Уперше термін «колабораціонізм» використано генералом Анрі Петеном, який очолював так званий режим Віші та закликав французів до співпраці з нацистською Німеччиною.

Для вирішення питання застосування механізму кримінально-правового обмеження прав громадян на інформацію через криміналізацію колабораціонізму в сучасних умовах потрібно проаналізувати законопроекти, які подавались на розгляд Верховної Ради України щодо цього питання.

По-перше, з початку російської агресії колабораціонізм як явище розглядали у Верховній Раді України багато разів (з 2014 року). Вперше про колабораціонізм згадувалось в проекті Закону «Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України» № 4473-1 від 19.03.2014 року [369], але в результаті змін стаття 10 «Колабораційна діяльність» так і не була прийнята.

Згодом на розгляд Верховної Ради були запропоновані законопроекти «Про заборону колабораціонізму» № 6170 від 09.03.2017 року [370], «Про захист української державності від проявів колабораціонізму» № 7425 від 20.12.2017 року [371], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм)» № 2549 від 06.12.2019 року [372], «Про внесення змін до

Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за адміністративне, економічне, військове, політичне, військово-політичне та інше співробітництво з державою-агресором – колабораціонізм)» № 5135 від 23.02.2021 року [373], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність)» № 5143 від 24.02.2021 року [374], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» № 5144 від 24.02.2021 року [375].

По-друге, в законопроектах йшлося або терміни «колабораційна діяльність» або «колабораціонізм», і внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України шляхом доповнення статтею 111¹. У законопроектах сформульовано такі визначення як:

– колабораційна діяльність як умисне, добровільне співробітництво у будь-якій формі з окупаційною державою або її представниками на шкоду державним інтересам України вважається державною зрадою і тягне за собою кримінальну відповідальність [369];

– колабораційна діяльність як публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до:

1) підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора;

2) співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора;

3) невизнання поширення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями України [375];

– колабораціонізм як співпрацю громадянина України з російською окупаційною владою та створеними чи підтримуваними російською

федерацією незаконними збройними формуваннями в Автономній Республіці Крим і місті Севастополі, а також на тимчасово непідконтрольних органам влади України територіях окремих районів Донецької та Луганської областей, крім випадків, передбачених частиною другою статті 3 Закону України «Про заборону колабораціонізму» [370];

- колабораціонізм, тобто умисне і добровільне співробітництво громадянина України з державою-агресором або її представниками у будь-якій формі, в інтересах держави-агресора і на шкоду національній безпеці України чи її союзників [373];

- колабораціонізм, тобто особлива форма державної зради, яка полягає у військовому, політичному, економічному, адміністративному, культурному, інформаційному, медійному співробітництві громадянина України з державою-агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними нею незаконними збройними формуваннями, яке завдало шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України [372];

- колабораціонізм – співробітництво з ворогом, сприяння у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, надання ворогу допомоги під час підготовки та проведення агресії, при розгортанні збройного конфлікту [371].

По-третє, форми прояву колабораціонізму в інформаційній сфері сформульовані в законопроектах по-різному. Втім, детально проаналізувавши їх, можна визначити їхні загальні ознаки:

1) організація масових заходів політичного характеру (мітинги, демонстрації, пікетування, страйки), в рамках співробітництва з ворогом, з метою сприяння та надання йому допомоги у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, підтримки органів, самопроголошених чи створених ворогом, які виконували чи виконують на

тимчасово непідконтрольній Україні території функції, властиві органам державної влади чи органам місцевого самоврядування, а також, активна участь у таких заходах з метою підтримки [370]; [371]; [373];

2) неодноразове розміщення для загального перегляду у соціально орієнтованому ресурсі мережі Інтернет закликів до підтримки дій ворога у здійсненні ним агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України; закликів до підтримки органів, самопроголошених чи створених ворогом, які виконували чи виконують на тимчасово непідконтрольній Україні території функції, властиві органам державної влади чи органам місцевого самоврядування, а також розповсюдження такої інформації в мережі Інтернет з метою забезпечення зазначеної підтримки [371]; [373];

3) здійснення публічних закликів до підтримки дій ворога у здійсненні ним збройної агресії або збройного конфлікту проти України, закликів до підтримки органів, самопроголошених чи створених ворогом, які виконували чи виконують на тимчасово непідконтрольній Україні території функції, властиві органам державної влади чи органам місцевого самоврядування, з використанням засобів масової інформації [370]; [371]; [373];

4) за публічні заклики до колабораціонізму, а також виготовлення матеріалів із закликами до колабораціонізму з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів [372];

5) заклики, проведення агітації серед вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, клінічних ординаторів, аспірантів, докторантів та інших осіб незалежно від форм їх навчання і типів навчальних закладів з метою забезпечення підтримки агресивних дій ворога, розгортання збройного конфлікту проти України [371]. Або здійснення громадянином України пропаганди у навчальних закладах, незалежно від типів та форм власності, з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території

України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження освітніх стандартів держави-агресора у таких навчальних закладах [375];

6) організація та участь у проведенні інформаційних кампаній, спрямованих на забезпечення підтримки ворога при здійсненні ним збройної агресії або збройного конфлікту проти України [371]; [373];

7) організація та проведення заходів політичного характеру та/або здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах [375]. Або організація та проведення під контролем держави-агресора виборів, референдумів, опитувань, плебісцитів та інших форм безпосереднього волевиявлення громадян на тимчасово окупованих територіях [373]; [375];

8) дії окремих осіб, спрямовані на співробітництво, сприяння та надання допомоги ворогу при здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, що передбачає: здійснення інформаційно-психологічної війни, приниження української мови і культури, публічну наругу над Державним Прапором України, Державним Гербом України або Державним Гімном України, фальшування української історії, формування засобами масової комунікації альтернативної до дійсності викривленої інформаційної картини світу [371];

9) будь-які інші форми співпраці з російською окупаційною владою та створеними чи підтримуваними російською федерацією незаконними збройними формуваннями [370].

Водночас публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за

допомогою засобів масової інформації. А під інформаційною діяльністю розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації [375].

По-четверте, законопроекти, які були запропоновані у 2014–2017 роках, містили застереження щодо звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які були змушені до співпраці з агресором. Чого не скажеш про законопроекти 2021 року. Так, проект Закону України «Про заборону колабораціонізму» № 6170 від 09.03.2017 року визначав, що не підлягають відповідальності за колабораціонізм громадяни України, які були змушені співпрацювати з російською окупаційною владою та створеними чи підтримуваними російською федерацією незаконними збройними формуваннями під впливом фізичного примусу, тортур чи катувань [370].

Обмеження, визначені в законопроекті, не можуть бути застосовані щодо осіб, які співпрацювали з ворогом, сприяли йому та надавали допомогу при здійсненні ворогом збройної агресії або збройного конфлікту проти України:

1) за наслідком застосування фізичного примусу до особи або членів її родини, що підтверджується належними доказами;

2) у зв'язку з погрозою вбивством або застосуванням насильства, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення таких погроз та за наявності належних доказів;

3) з метою усунення загрожуючої небезпеки, якщо вона в не могла бути усунена іншими засобами і якщо заподіяна шкода є рівнозначною або менш значною, ніж шкода відвернена (крайня необхідність), що підтверджено належними доказами [371].

По-п'яте, у попередніх законопроектах передбачалось, що дія закону поширювалася на громадян України, які співпрацюють з російською окупаційною владою, створеними чи підтримуваними російською федерацією незаконними збройними формуваннями, а також в Автономній

Республіці Крим та місті Севастополі, на тимчасово непідконтрольних органам влади України територіях окремих районів Донецької та Луганської областей. Дія останніх законопроектів поширюється на територію всієї України щодо значної категорії осіб.

По-шосте, крім Кримінального кодексу України (нормативно-правовий аспект), законопроекти передбачають зміни до Кримінального процесуального кодексу (організаційний аспект), зокрема: слідчі органів безпеки повинні здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень. Спеціальне досудове розслідування здійснюється, зокрема, на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, які передбачені статтею 111-1.

Саме колаборанти часто виконувати визначальну роль у сприянні захопленню українських територій та допомозі агресору. Унікальні для ХХІ сторіччя події, які відбулися на території України (зокрема, анексія Криму), та способи здійснення ворожих дій вимагають розробки нових підходів до протистояння агресору. Тому впровадження кримінальної відповідальності за прояви колабораціонізму допоможе у подальшому захистити національні інтереси України в умовах агресії росії.

З іншого боку, межа між колабораціонізмом і державною зрадою доволі тонка, тому що термін «колабораціонізм» доволі розмитий, він у край рідко використовується в юридичних актах.

Крім того, деякі формулювання суб'єктів кримінальної відповідальності в законопроектах не виправдано широкі та можуть стосуватися великої кількості людей, створюючи умови для усунення владою «неугодних людей». Отже, перший досвід запровадження кримінальної відповідальності за колабораціонізм потребує детального вивчення й аналізу з боку науковців та практикуючих юристів.

2.4. Обґрунтування окремих механізмів компенсаційного обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки

Жодна посадова особа не наділена повноваженнями вчиняти дії, які спрямовані на обмеження належного людині чи громадянину права, не навівши обґрунтування такого обмеження відповідно до конструкції «обмеження не завдасть більше шкоди ніж принесе користі», а отже, не «компенсувавши» певній особі її втрат від застосування такого обмеження, зокрема щодо її права на інформацію.

Із прийняттям і набуттям чинності Закону України «Про санкції» від 14.08.2014 року № 1644-VII, а також з огляду на низку рішень щодо застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (як санкцій) до суб'єктів інформаційної діяльності та інших громадян, яким гарантовано право на інформацію, зокрема із віднесенням таких суб'єктів до категорії осіб, що перебувають під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність, так і до самого застосування, постало питання обґрунтованості й компенсації, щодо яких, зокрема, особи, на яких накладаються «санкції», позиваються до держави та її органів.

Так, у справі № 9901/22/21 позивач обґрунтовує свої вимоги тим, що спірний Указ Президента України № 43/2021 від 02.02.2021 року порушує його право як споживача аудіовізуальної інформації через припинення мовлення телевізійних каналів «NewsOne», «Zik», «112», а також указує, що за своїми наслідками у вигляді припинення мовлення вказаних трьох телевізійних каналів оскаржуваний Указ опосередковує втручання у його права (зокрема конституційні) [376] без належного обґрунтування й компенсації.

Також позивач, посилаючись на статтю 7 Закону України «Про інформацію» та статтю 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року, вказує, що вказаними нормативно-правовими актами йому гарантовано право на отримання інформації, яке охоплює, зокрема, право на отримання аудіовізуальної інформації через телекомунікаційну мережу загального користування та включає до себе свободу вибору форм і джерел одержання такої інформації.

Відповідач (представник Президента України) у відгуку на позовну заяву наполягає на тому, що «...чинним законодавством чітко встановлено, що органи державної влади виключно за наявності достатніх підстав виносять на розгляд Ради національної безпеки і оборони України пропозиції щодо застосування санкцій» [376], відтак вказує на застосування «презумпції правомірності» щодо відповідних дій чи рішень без необхідності здійснення обґрунтування своїх дій та компенсування втрат.

В апеляційній інстанції Велика Палата Верховного Суду визначила, що «... оскаржуваний Указ є актом індивідуальної дії і його видання не зачіпає конкретних прав позивача» та «...обмеження глядачеві доступу до певних телеканалів або телепрограм не означає порушення права на інформацію» [377].

У справі № 520/118/20 Харківський окружний адміністративний суд урахував позицію Головного територіального управління юстиції у Харківській області про те, що закон покладає обов'язок на засновників друкованих засобів масової інформації, які на момент набрання чинності Законом України від 09 квітня 2015 року № 317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [378] здійснювали пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та/або використовували у назві символіку комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського)

тоталітарних режимів здійснити перереєстрацію друкованого засобу масової інформації.

Водночас Суд відмовив позивачеві у задоволенні позову, а в апеляційній [379] та касаційній [380] інстанціях – залишив таке рішення без зміни, покликаючись на процедуру, встановлену Порядком прийняття рішень щодо невідповідності діяльності, найменування та/або символіки юридичної особи, політичної партії, її обласної, міської, районної організації або іншого структурного утворення, передбаченого статутом політичної партії, іншого об'єднання громадян вимогам Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», що, на думку позивача, безпосередньо проявилось у недотриманні Мін'юстом законодавчо визначеної процедури щодо встановлення невідповідності діяльності друкованого засобу масової інформації, а саме – зверненні до суду з позовом щодо припинення діяльності зазначеного об'єкта без попереднього установлення невідповідності його діяльності шляхом проведення правової експертизи [381].

Суд першої інстанції спирався на те, що чинним законодавством передбачено процедуру, яка передує зверненню Міністерства юстиції України до суду із позовом щодо припинення діяльності певного об'єкта. Зокрема, спочатку Міністерство юстиції України повинно установити невідповідність діяльності, у цьому випадку – друкованого засобу масової інформації, вимогам Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» шляхом проведення правової експертизи та складання відповідного рішення Комісією. І лише після складання рішення про невідповідність вимогам Закону Міністерство юстиції України у десятиденний строк (з моменту складання такого рішення) може звернутись із позовом до суду щодо припинення діяльності такого об'єкта.

Крім того, суд першої інстанції зазначав, що в програмних цілях газети не вбачається пропаганда комунізму, комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів. Назва газети не містить символіки комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів. Крім того, позивач не додав до матеріалів справи жодних доказів, що підтверджують фактичне використання газетою «Слово правди» у назві символіки комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, здійснення пропаганди комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

У частині другій статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» закріплено механізми обґрунтування обмеження доступу широкого кола осіб до певної категорії інформації (виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, захисту репутації або прав інших людей, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; якщо розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; якщо шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні [162]), але не зазначається, що завдані обмеженням втрати мають (можуть) бути компенсовані.

Можливість застосування таких механізмів у загальній практиці обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, зокрема у практиці застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів до суб'єктів інформаційної діяльності, потребує глибинного аналізу та формування обґрунтованої позиції як у площині правозастосування судами, так і під час дослідження таких науковими та освітянськими колами тощо.

У науковій літературі теоретичного і методологічного спрямування присвяченій проблемі захисту прав і свобод людини, зосереджено чимало ідей та обґрунтованих положень, які стосуються й проблематики, яку ми вивчаємо. Незважаючи на виняткову актуальність питання окремих обмежень права на інформацію в інтересах національної безпеки, вітчизняна і зарубіжна наука не приділила достатньої уваги розробці «обґрунтування». Це вказує на наявні та потенційні істотні прогалини у законодавстві України. Водночас судова практика адміністративних судів за 2019–2022 роки вказує на «намагання» напрацювати такі рішення.

Загалом проблема «компенсації втрат» є традиційним предметом дослідження у галузях приватного права, зокрема у працях В. В. Гаєвого [382], О. О. Єфімова [383], М. В. Краснової [384], С. В. Куліцької [385], І. П. Майстер [386], А. М. Островерх [387], А. Б. Парінова [388], С. М. Протченко [389], О. Є. Соніна [390], С. О. Цимбалюк [391], а також суспільно-наукових дослідженнях О. В. Андрієнко [392], К. М. Павленко [393], О. В. Попович [394] та інших учених.

Окремі роботи, таких авторів, як Ш. Бассуні [395], О. В. Грищук [396], О. В. Крикунов [397], Л. Л. Нескороджена [398], М. В. Сіроткіна [399], А. М. Стебелєв [400], присвячені публічно-правовому регулюванню механізмів відшкодування (компенсації) шкоди, що загалом слід визнати елементом публічно-правових механізмів загального обмеження (заборони) відповідного права.

Отже, слід констатувати, що одностайного теоретичного обґрунтування про здійснення компенсації окремих обмежень права на інформацію в інтересах національної безпеки немає. Виняток становить дослідження Л. В. Корчевної [401], яка у 1998 році частково розглядала це питання.

У практичній площині, незважаючи на зазначену теоретичну базу у сфері захисту прав і свобод людини, сучасна практика адміністративних судів ґрунтується на безпосередньому наданні Судом правової оцінки діям

щодо обґрунтування визнання інформаційної та іншої діяльності суб'єкта інформаційних відносин протиправною, які здійснюються Службою безпеки України чи іншими суб'єктами забезпечення національної безпеки у межах наданих їм повноважень і положень статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Окремо проблема, пов'язана з обґрунтуванням компенсаційного обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, стосується відсутності у Конвенції вимог, що перешкоджають державам вимагати ліцензування (позбавлення ліцензії) діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств. У зв'язку з цим така проблематика потребує подальшого наукового дослідження.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» гарантує кожному громадянину доступ до публічної інформації – відображеної та задокументованої будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформації, що була отримана або створена у процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом [162]. Критерієм обов'язковості надання відповідного доступу є суспільний інтерес до такої інформації.

У рішенні від 06.05.2020 року у справі про визнання протиправною бездіяльності, зобов'язання вчинити дії (справа № 380/2525/20) за позовом до військової частини 3002 Національної гвардії України Львівський окружний адміністративний суд окреслює коло осіб, яких стосується «суспільний інтерес», і констатує, що, згідно зі статтею 12 Закону України «Про доступ до публічної інформації», суб'єктами відносин у сфері доступу до публічної інформації є:

1) запитувачі інформації – фізичні, юридичні особи, об'єднання громадян без статусу юридичної особи, крім суб'єктів владних повноважень;

- 2) розпорядники інформації – суб'єкти, визначені у статті 13 цього Закону;
- 3) структурний підрозділ або відповідальна особа з питань запитів на інформацію розпорядників інформації [402].

Аналізуючи проблему суспільного інтересу як «компенсатора» певного обмеження права на інформацію, зокрема обмеження доступу до неї, Уповноважена Верховної Ради України з прав людини вказує, що лише за 10 місяців 2020 року вона отримала 3200 скарг стосовно додержання права на доступ до публічної та суспільно важливої інформації, а це понад 11% від усіх скарг, що надійшли до Секретаріату Уповноваженого [403, с. 4]. Це, своєю чергою, слугувало підставою для звернення додаткової уваги (реагування) на цю проблему та початку відповідного нормотворчого процесу. Так, автори підготовлених унаслідок розгляду цих скарг Рекомендацій Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з питань додержання конституційного права людини і громадянина на доступ до інформації наголошують, що «значний суспільний інтерес до якоїсь інформації, широка суспільна дискусія, якої стосується інформація, є найбільш вагомою обставиною, яка може схилити розпорядника до надання інформації» [403, с. 178], у межах яких «схиляння до надання інформації» слід сприймати саме як «компенсатор» ймовірного обмеження права на інформацію.

Предметом суспільного інтересу у вказаних відносинах вважається інформація, яка:

- свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України;
- забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо [403, с. 178].

У вказаному рішенні Львівського окружного адміністративного суду у справі № 380/2525/20 зафіксовано, що розпорядник інформації зобов'язаний обґрунтувати наявність підстав обмеження у доступі, які становлять зміст «трискладового тесту» [402].

Також, згідно з позицією Суду, з відмови у доступі до публічної інформації повинно вбачатися:

1) якому з перелічених у пункті першому частини другої статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» інтересів відповідає обмеження, а також чому обмеження доступу відповідає зазначеному інтересу (інтересам);

2) у чому конкретно полягає шкода правомірному інтересу (інтересам); яким є причинно-наслідковий зв'язок між наданням доступу та можливим настанням шкоди; чому ця шкода є істотною; яка ймовірність настання шкоди внаслідок надання доступу до інформації (пункт другий частини другої статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації»);

3) чому шкода від надання інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні (пункт третій частини другої статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації»).

Відсутність висновку розпорядника інформації щодо наявності хоча б однієї зі згаданих трьох підстав «трискладового тесту» означає, що законних підстав для обмеження доступу до інформації немає, а відмова у доступі до публічної інформації є необґрунтованою [402].

Під час судового розгляду справи № 9901/22/21 Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду проаналізував, чи має блокування інформаційного ресурсу негативний вплив на відповідного користувача, тобто, чи може він отримувати аналогічну інформацію з інших джерел; чи має місце інформація, доступ до якої обмежено, особливий для користувача характер; чи призвело блокування ресурсу до позбавлення

користувача основного джерела комунікації чи поширення власної інформації [376].

Під час визначення того, чи є суспільний інтерес в отриманні інформації, Постановою Пленуму вищого адміністративного суду України від 29 вересня 2016 року № 10 «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації» розпорядникам пропонується враховувати:

- 1) особу запитувача;
- 2) кількість осіб (фізичних чи юридичних), яких стосується запитувана інформація;
- 3) наявність суспільної дискусії на момент отримання розпорядником інформації запиту (стосується актуальної дискусії, яка ведеться, наприклад, у засобах масової інформації, парламенті чи місцевій раді);
- 4) час, який минув із моменту створення інформації/документа;
- 5) що менша ймовірність заподіяння шкоди, то більша перевага надається розкриттю інформації;
- 6) якщо інформація стосується публічного діяча або особи, яка претендує на зайняття публічної посади, то це додатковий аргумент на користь розкриття інформації;
- 7) лише дуже серйозні доводи на користь суспільного інтересу в розголошенні інформації можуть переважити можливу шкоду інтересам захисту права на невтручання в особисте життя та захисту персональних даних, коли йдеться про так звані вразливі персональні дані (дані про расове або етнічне походження, політичні, релігійні або світоглядні переконання, членство у політичних партіях та професійних спілках, засудження до кримінального покарання, а також дані, що стосуються здоров'я, статевого життя, біометричних або генетичних даних) [404].

Так само, лише після застосування «трискладового тесту», допустиме обмеження доступу до публічної інформації, заборона на поширення якої

встановлена безпосередньо Законом, водночас Суд «констатує», що незастосування «трискладового тесту» під час обмеження доступу до інформації, тягне за собою неправомірність такого обмеження [402], а отже «втрати» мають бути компенсовані.

Відповідно, з одного боку, позиція Суду та, з іншого – відсутність будь-яких інших «обґрунтувань» обмеження права на інформацію поза відносинами доступу до публічної інформації, дає змогу розглянути застосування «трискладового тесту» як основну концепцію «обґрунтування окремих механізмів компенсуючого обмеження права на інформацію». Також слід урахувати позицію Європейського суду з прав людини, згідно з якою «права слід розуміти широко, а винятки чи обмеження (прав) – тлумачити вузько» [405].

Відповідно до рекомендованого Постановою Пленуму вищого адміністративного суду України від 29 вересня 2016 року № 10 «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації» Порядку, насамперед доцільно мовити про «правомірність інтересів», задля захисту яких застосовується відповідне компенсування обмеження права на інформацію. Так, відповідно до пункту 6.3 Порядку, останні наведено у пункті першому частини другої статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» та відповідають статті 34 Конституції України.

Також Порядок орієнтує правозастосовувача на відповідність його дій єдиній меті – захисту відповідного інтересу. Своєю чергою, судам рекомендовано звертати увагу на пропорційність (ненадмірність) стосовно правомірного інтересу, який захищається, встановлення балансу між інтересом, що захищається, та якому може бути завдано шкоди (втрати) від інформаційної діяльності (реалізації та/або не реалізації права на інформацію), та правом суспільства знати запитувану інформацію.

Обґрунтовуючи правомірність обмежень через правомірність інтересів, суди повинні враховувати наявність суспільного інтересу до певної інформації (інформаційної діяльності), який не може вважатися «втраченим», а відповідний перелік видів інформаційної діяльності – вичерпним.

Отже, застосування визначених Порядком критеріїв наявності суспільного інтересу до конкретної інформації можливо здійснювати й щодо права на інформацію, зокрема в аспекті поширення:

- дискусії з питань, що хвилюють суспільство чи його частину, необхідності роз'яснення питань, які важливі для актуальної суспільної дискусії;

- з'ясування та розуміння причин, які лежать в основі рішень, що приймає державний орган, орган місцевого самоврядування, його службовець чи посадова особа;

- посилення підзвітності і підконтрольності влади суспільству загалом, зокрема шляхом забезпечення прозорості процесу підготовки і прийняття владних рішень;

- дієвого контролю за надходженням і витрачанням публічних коштів, розпорядженням державним або комунальним майном, розподіленням соціальних благ;

- виявлення ризиків для здоров'я людей, для громадської безпеки і порядку, запобігання їм та їх наслідкам;

- виявлення фактів введення громадськості в оману тощо.

Також подібні «обґрунтування» слід вважати обмеженням права на інформацію шляхом її віднесення до категорії з обмеженим доступом. Так, відповідно до рекомендацій Порядку, «трискладовий тест» застосовується у кожному конкретному випадку обмеження доступу до інформації, що раніше правомірно вже була віднесена до інформації з обмеженим доступом, з метою перевірки наявності підстав для обмеження зі спливом часу, а також застосовується до різних частин запитуваної інформації (документа); якщо

істотна шкода правомірному інтересу переважає суспільний інтерес стосовно лише частини документа (частини запитуваної інформації), то решта документа повинна бути надана на запит. Іншими словами, інформація може бути обмежена в доступі лише в тій частині, щодо якої задіяний механізм компенсаційного обмеження права на інформацію та яка пройшла «трискладовий тест».

Як було вказано у згаданому рішенні Суду у справі № 380/2525/20, «... перелік слугує для розпорядників та запитувачів тільки орієнтиром щодо інформації, доступ до якої може бути обмежено, у разі, якщо застосування «трискладового тесту» в кожному конкретному випадку надасть підстави для її обмеження. Під час складання Переліку «трискладовий тест» не застосовується, оскільки йдеться про абстрактні категорії відомостей. Натомість «трискладовий тест» обов'язково застосовується у кожному випадку, коли конкретній інформації надається статус «для службового користування» [402].

Загалом допускаючи існування обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, захисту репутації або прав інших людей, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя доктринальні положення правової науки не передбачають обґрунтування здійснення такого обмеження, але вказують на необхідність компенсування обмеження та відповідних «втрат» суб'єкту інформаційної діяльності, зокрема у площині особистих немайнових відносин та відносин реалізації «суспільного інтересу».

Практика адміністративних судів з 2019 року охоплює справи щодо забезпечення громадського порядку та безпеки, національної безпеки та оборони України, зокрема щодо: запобігання та припинення протиправної діяльності товариств, установ, інших організацій, яка посягає на

конституційний лад, права і свободи громадян; біженців. Окремим напрямом є напрацювання компенсаційних механізмів щодо обґрунтування обмеження права на інформацію через оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, органів, які обирають (призначають), звільняють, оцінюють членів Вищої ради правосуддя.

Аналіз правозастосовної практики загалом засвідчує відсутність єдиного механізму компенсаційного обмеження права на інформацію, намагання судами України та державними органами, до компетенції яких належить регулювання інформаційної діяльності, напрацювати власні шляхи й механізми застосування обмеження права на інформацію із «найменшими втратами» суб'єктів інформаційної діяльності, які ґрунтуються насамперед на врахуванні власної практики надання правової оцінки кожному з таких випадків. Одним із основних шляхів його розбудови є застосування з метою обґрунтування компенсування щодо здійснення будь-якого обмеження права на інформацію «трискладового тесту».

Подальші наукові розвідки у питанні обґрунтування окремих обмежень права на інформацію в інтересах національної безпеки доцільно спрямувати на оцінку засобів «трискладового тесту», зокрема в аспекті обрання засобу, який забезпечить мінімальність «втрат» від обмеження права на інформацію.

Ще одним напрямом досліджень варто обрати розгляд обґрунтування скасування (ліквідації) права на інформацію як крайньої форми обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки із застосуванням «трискладового тесту» за якої компенсування є неможливим чи недоцільним з огляду на інтереси національної безпеки.

Висновки до розділу 2

Можливість обмеження прав людини передбачена як на міжнародному, так і вітчизняному рівнях, в його взаємозв'язку із механізмом правового регулювання, який є обов'язковою умовою для самого обмеження. Обидва механізми передбачають вплив правових норм на відносини щодо виникнення і межі здійснення людиною та громадянином своїх прав і свобод. Національним та міжнародним правом визначені загальні підстави такого обмеження, зокрема в інтересах національної безпеки, а також основні вимоги до такого обмеження.

Незважаючи на виняткову важливість і актуальність питання щодо забезпечення національної безпеки, вітчизняна та зарубіжна наука не приділила достатньої уваги розробці публічно-правових механізмів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, визначення їх елементів, що призвело до істотних прогалин у чинному законодавстві України щодо їх регулювання. При цьому обмеження прав і свобод людини і громадянина розглядається як передбачений законодавством режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих державою прав і свобод людини і громадянина, який здійснюється спеціально уповноваженими на це суб'єктами в інтересах забезпечення прав інших людей, а також національної безпеки.

Принципами обмеження виступають: законність, справедливість, пропорційність і об'єктивність, яка полягає у додержанні балансу інтересів осіб і суспільства в цілому. Обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки передбачає не порушення цього права, а лише зменшення його обсягу, що був наданий особі.

Механізми практичного обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки охоплюють, поряд з окремими суб'єктами обмеження

(як елементами механізму), основну умову власного існування – передбачений законодавством режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу права людини і громадянина на інформацію, яке здійснюється вказаними спеціально уповноваженими на це суб'єктами (елементами), з метою захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз.

Ураховуючи, що інститут обмеження права є міжгалузевим і охоплює норми конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного, господарського, інших галузей права, а організаційно-правові засади обмеження прав людини і громадянина також закріплено нормами різних галузей права, в інформаційно-правовій сфері діють:

- адміністративно-правовий механізм обмеження права на інформацію;
- господарсько-правовий механізм обмеження права на інформацію;
- кримінально-правовий механізм обмеження права на інформацію;
- цивільно-правовий механізм обмеження права на інформацію;
- міжнародно-правовий механізм обмеження права на інформацію;
- інші публічно-правові механізми обмеження права на інформацію.

Перелічені механізми обмеження функціонують у системах:

- конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію (одностороннього, владного волевиявлення з боку органів публічної влади та інших уповноважених суб'єктів, які, враховуючи актуальні загрози національній безпеці, встановлюють, змінюють, відмінюють правові норми у визначених порядку і формі, на підставі і з метою виконання законів у

процесі управлінських функцій і завдань, що, зокрема, відповідає визначенню «акта управління»), які можливі у кожному із режимів забезпечення національної безпеки (окрім «мирного часу»), але у різних обсягах, що додатково й уточнює послідовність їх запровадження, а також слугує «запобіжником» від застосування надмірних обмежень;

– загального («широкого», «невибіркового») обмеження (як винятковий випадок у разі виникнення надзвичайної ситуації, що може загрожувати національній безпеці) права на інформацію та введення заборони (криміналізації діяння) на певний вид інформаційної діяльності, контент певного змісту;

– контролю обмеження права на інформацію.

Конкретно-індивідуальні обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки можливі за додержання певних умов:

1) обмеження не може бути абсолютним, а тому повинно мати хронологічні, предметні та абсолютні межі;

2) обмеження можливо здійснити лише відповідно до чітко визначеного у законодавстві, яке регулює відповідний режим забезпечення національної безпеки, порядку;

3) обмеження здійснюється лише уповноваженими на це законом суб'єктами;

4) обмеження завжди має бути заходом тимчасового характеру, що застосовується у виняткових випадках, як-от умови воєнного або надзвичайного стану, та за виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України.

У межах спеціальних режимів забезпечення національної безпеки (окрім «мирного часу») широко застосовується конкретно-індивідуальне господарсько-правове обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, яке становить накладання господарських санкцій на суб'єктів інформаційної діяльності в інтересах забезпечення національної

безпеки та з метою припинення окремих правопорушень, ліквідації їх наслідків і загалом охоплюється чинними механізмами «спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів». Водночас особа, права якої обмежуються в інтересах національної безпеки України, переважно усвідомлює сутність і призначення таких механізмів, відтак усвідомлює й ті певні несприятливі (негативні) для неї адміністративно-господарські наслідки, яких вона зазнає.

Міжнародно-правові механізми обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, які застосуються Україною, включають загальні заходи примусового обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки до його «дерогації», скасування включно. При цьому, жодна посадова особа не наділена повноваженнями вчиняти дії, які спрямовані на обмеження, не навівши обґрунтування такого обмеження відповідно до конструкції «обмеження не завдасть більше шкоди ніж принесе користі», а отже, не «компенсувавши» певній особі її втрат від застосування такого обмеження, зокрема, через доведення «правомірності інтересів», задля захисту яких застосовується відповідне обмеження права на інформацію.

Елементи зазначених механізмів обґрунтовуючи правомірність обмеження через правомірність інтересів повинні враховувати наявність суспільного інтересу до певної інформації (інформаційної діяльності), який не може вважатися «втраченим», а відповідний перелік видів інформаційної діяльності – вичерпним, однак чинне законодавство не містить вказівок, що завдані обмеженням втрати мають (можуть) бути компенсовані (у тому числі у площині особистих немайнових відносин та відносин реалізації «суспільного інтересу»).

Аналіз правозастосовної практики засвідчує також відсутність єдиного механізму компенсаційного обмеження права на інформацію, намагання судами України та державними органами, до компетенції яких належить регулювання інформаційної діяльності, напрацювати власні шляхи й

механізми застосування обмеження права на інформацію із «найменшими втратами» суб'єктів інформаційної діяльності, які ґрунтуються насамперед на врахуванні власної практики надання правової оцінки кожному з таких випадків. Одним із основних шляхів його розбудови є застосування з метою обґрунтування компенсування щодо здійснення будь-якого обмеження права на інформацію «трискладового тесту».

У практичній площині сучасна практика адміністративних судів ґрунтується на безпосередньому наданні Судом правової оцінки діям щодо обґрунтування визнання інформаційної та іншої діяльності суб'єкта інформаційних відносин протиправною, які здійснюються Службою безпеки України (іншими суб'єктами забезпечення національної безпеки) у межах наданих їй повноважень і положень статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

РОЗДІЛ 3

СУБ'ЄКТИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В ІНТЕРЕСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Наукові ідеї, розробки та положення, що присвячені вирішенню проблем, які розглянуті у цьому розділі та виносяться на захист викладено у наукових публікаціях авторки: [2], [406], [407], [408], [409].

3.1. Системологія обмеження права на інформацію суб'єктами забезпечення національної безпеки

Обов'язковою умовою обмеження права на інформацію є те, що воно (обмеження) може виникати та застосовуватися лише уповноваженим на це суб'єктом, на підставі та у випадках, визначених у законі, і здебільшого за рішенням суду.

У національному законодавстві окреслено процесуальний порядок здійснення такого обмеження. Водночас, попри наявність в Україні значної кількості наукових праць, присвячених тим чи іншим аспектам обмеження прав і свобод людини та громадянина, бракує праць, присвячених комплексному аналізу досліджуваної категорії «обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки», а також проблемам її застосування у різних режимах забезпечення національної безпеки. Також вбачається, що один і той же суб'єкт забезпечення національної безпеки у різних умовах і за певної конфігурації сектора безпеки і оборони буде вимушений застосовувати різні механізми обмеження права на інформацію та, відповідно, реалізовувати різні завдання, повноваження тощо, що, своєю чергою, порушує питання, з одного боку, щодо універсалізації суб'єктного складу органів уповноважених на здійснення обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, з іншого – щодо існування

органу, що буде наділений координаційними повноваженнями, а також контрольними й наглядовими функціями у цій сфері.

Загалом питанням здійснення правомірного обмеження окремих прав і свобод в Україні та окремим проблемам суб'єктного складу реалізації права на інформацію присвятили свої наукові дослідження автори, праці яких уже розглядалися у попередніх розділах. Серед них окреслимо ті, в яких викладено погляди на системологію обмеження права на інформацію, а також запропоновано низку чинників систематизації відповідних державних і недержавних органів.

Це на нашу думку, роботи, опубліковані у: 2005 році М. І. Селівонюк [32], 2007 році – А. Г. Булавиним, М. В. Кулешовим, А. І. Марущаком [410], А. В. Самотугою [31], 2008 році – М. В. Савчиним [219], 2009 році – В. М. Брижком [411], 2011 році – С. В. Шевчуком [223], 2012 році – О. Г. Комісаровим [412], Н. А. Савіною [29], 2018 році – О. А. Барановим [16], О. Д. Довганем [413], Н. В. Кушаковою-Костицькою [22], 2019 році – І. В. Арістовою [14], 2020 році – А. І. Марущаком [414].

Практичним проблемам регулювання обмеження різних прав людини і громадянина в інтересах національної безпеки України, різним аспектам її забезпечення окремими державними органами приділено також достатньо уваги, однак не сформульовано єдиних критеріїв для визначення суб'єктів такого обмеження, що ускладнює його практичну реалізацію. Попри те, права і свободи людини та громадянина завжди трактуються як фундаментальне надбання людства, важливий елемент у процесі становлення й соціалізації кожного індивіда, адже дають йому змогу задовольняти свої потреби та реалізовувати власний потенціал у різних сферах суспільного життя. Як підкреслював Ю. Ірха, «ступінь їх гарантування вважається лакмусовим папірцем демократичності розвитку будь-якого суспільства» [66, с. 78].

Хоча права і свободи наділені конституціями найвищою юридичною силою, у більшості випадків вони не є абсолютними, а їх реальне здійснення може бути обмежене уповноваженими законом суб'єктами, зокрема в інтересах національної безпеки, як засіб досягнення розумного балансу між інтересами окремих осіб і загальними інтересами суспільства і держави у відповідній сфері. На цій основі слід урахувати зауваження Ю. Ірхи, що на практиці непоодинокими є випадки, коли законодавець і правозастосовні органи надто широко інтерпретують допустимі обмеження зазначених прав і свобод, особливо в інтересах забезпечення національної безпеки, внаслідок чого спотворюється або взагалі нівелюється їхня сутність. Крім того, часто громадяни гіперболізують обсяг належних їм конституційних прав і свобод та межі їх реалізації, ставлять свої інтереси вище за національні, а тому вважають неправомірним установлення будь-яких обмежень щодо них, навіть із метою забезпечення національної безпеки [66, с. 79].

За вказаних умов доцільно вести мову про сприйняття суспільством діяльності окремих державних і недержавних органів із реалізації державної політики «національних інтересів», насамперед – забезпечення національної безпеки, захисту національного суверенітету та збереження територіальної цілісності. Відтак регулювання обмеження права на інформацію певними суб'єктами в інтересах національної безпеки, що реалізується іншими особами, безпосередньо спрямовується на досягнення певного формально визначеного у документах стратегічного планування, балансу у сфері інформаційної безпеки, а вказані учасники суспільних (інформаційних) відносин, принаймні суб'єкти такого регулювання, мають входити до складу суб'єктів сектора безпеки і оборони країни.

Відповідно до статті 12 Закону України «Про національну безпеку України», сектор безпеки і оборони України містить чотири взаємопов'язані складові:

- сили безпеки;

- сили оборони;
- оборонно-промисловий комплекс;
- громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки [145].

Функції та повноваження кожної зі складових сектору безпеки і оборони щодо регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки визначаються законодавством України комплексно (щодо здійснення заходів, спрямованих на виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз національним інтересам).

За спостереженнями Д. В. Талалая та Л. І. Щербини, категорія «суб'єкт забезпечення національної безпеки» (яка описується у положеннях про органи, що входять до сектора безпеки і оборони, Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державну спеціальну службу транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національну гвардію України, Національну поліцію України, Державну прикордонну службу України, Державну міграційну службу України, Державну службу України з надзвичайних ситуацій, Службу безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Службу судової охорони, Управління державної охорони України, Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику – доповнено нами – Т. Ш.) охоплюватиме фізичних осіб і юридичних осіб публічного права, які наділені правами й обов'язками у сфері адміністративно-правового регулювання управлінських відносин, що виникають під час забезпечення національної безпеки, і які реалізують функції виконавчої влади із забезпечення процесу управління загрозами та небезпеками, за якого державними й недержавними інституціями

гарантується прогресивний розвиток національних інтересів, збереження цінностей, джерел духовного та внутрішнього добробуту народу України, ефективне функціонування самої системи забезпечення національної безпеки держави [415, с. 76–77].

У контексті вказаного слід звернути увагу на положення абзацу другого частини другої статті 12 Закону України «Про національну безпеку України», відповідно до якого до суб'єктів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, окрім перелічених у цій частині складових сектора безпеки і оборони, слід включити «інші державні органи та органи місцевого самоврядування, що здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони» [145].

Отже, зауважимо, що за відсутності у Конституції України прямого зобов'язання певного суб'єкта забезпечувати національну безпеку та, відповідно, національні інтереси, а також, як наслідок, використання у суспільній практиці категорій на кшталт «силовий блок» і появи спеціалізованого «безпекового» законодавства, кожна особа, поведінка якої регулюється Конституцією України та національним законодавством, усвідомлює існування механізмів обмеження нею реалізації права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки, дотримуючись змісту статей 3, 8, 11, 16, 17, 18, 27, 32, 34, 36, 37, 39, 44, 65, 92, 106, 107, 116 Конституції України [1].

Ураховуючи зауваження дослідниці проблем комунікації та лінгвістики М. Б. Добровольської [416] та Окрему думку судді Конституційного Суду України Василя Лемака стосовно Висновку Конституційного Суду України від 13 листопада 2019 року № 5-в/2019 [417], будь-яке регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки слід також вважати імпліцитним завдяки «нетотожності прав і свобод людини та

громадянина, з одного боку, та формулювань тексту розділу другого Конституції України – з іншого» [417].

Стратегія інформаційної безпеки України, яка спрямована на посилення спроможностей щодо забезпечення інформаційної безпеки держави, її інформаційного простору, підтримки інформаційними засобами і заходами соціальної та політичної стабільності, оборони держави, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності України, демократичного конституційного ладу, забезпечення прав та свобод кожного громадянина [418], дає змогу розглядати досягнення її завдань певним колом суб'єктів і регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки як єдине ціле.

Загалом вказані заходи спрямовуються на:

- захист інформаційного простору України;
- ефективне функціонування системи стратегічних комунікацій;
- здійснення ефективної протидії поширенню незаконного контенту;
- забезпечення сталого процесу інформаційної реінтеграції громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях України, та поширення українського телерадіомовлення на територіях України, прилеглих до тимчасово окупованих територій;
- суттєве підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності населення;
- дотримання конституційних прав особи на вільне вираження своїх поглядів і переконань, захист приватного життя;
- забезпечення захисту прав журналістів;
- формування української громадянської ідентичності, що дозволяє також формалізувати таке коло суб'єктів у середовищі інформаційної діяльності й виділити їх регулятивні (регуляторні) повноваження [418].

Так, згідно з положеннями розділу «Механізми реалізації визначеної мети та завдань» указаної Стратегії, такими суб'єктами є:

– Рада національної безпеки і оборони України, яка діє, зокрема, з використанням спроможностей Центру протидії дезінформації (утворений у 2021 році як робочий орган Ради національної безпеки і оборони України [419]);

– Кабінет Міністрів України, який забезпечує формування та реалізацію інформаційної політики держави, забезпечує інформаційний суверенітет, фінансування програм, пов'язаних з інформаційною безпекою, спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади у цій сфері;

– органи державної влади, які діють у взаємодії з органами місцевого самоврядування, Центром протидії дезінформації та інститутами громадянського суспільства з метою забезпечення реалізації Стратегії згідно з планом заходів, який затверджується Кабінетом Міністрів України;

– центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики в інформаційній сфері, який, зокрема здійснює в межах компетенції нормативно-правове регулювання у сфері інформаційної безпеки України та може вважатися основним суб'єктом регулювання обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки;

– Міністерство оборони України, а також сили оборони, які в межах компетенції забезпечують виконання широкого спектру завдань, але їх кількість залежить від режиму забезпечення національної безпеки, а сфера обмежується воєнними загрозами;

– Служба безпеки України, яка у межах своєї компетенції здійснює виконання відповідних завдань спеціальними методами і способами;

– розвідувальні органи України, які у процесі провадження розвідувальної діяльності забезпечують протидію зовнішнім інформаційним загрозам у сфері безпеки та оборони держави;

– Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, яка, відповідно до своєї компетенції, здійснює регуляторну діяльність в українському інформаційному просторі.

Як зауважує А. Калайда, у межах власного аналізу суб'єктів правового регулювання міжнародного співробітництва Національної поліції України, вказаних суб'єктів доцільно поділити на групи, зарахувавши до першої з них суб'єктів, що покликані забезпечувати адміністративно-правове регулювання (формуванню та реалізовувати державну політику) цієї сфери, а до іншої – суб'єктів, які безпосередньо здійснюють таку діяльність [420, с. 154].

О. Д. Довгань пропонує окремо розглядати діяльність:

1) суб'єктів з інформаційно-аналітичними функціями щодо аналізу загроз;

2) суб'єктів з організаційно-управлінськими функціями (прийняття рішень, програмування й планування);

3) суб'єктів із безпосередньо виконавчими функціями [421, с. 15].

Розділяючи методологію такого підходу, слід зауважити, що сформована у такий спосіб система суб'єктів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки охоплюватиме три підсистеми:

– першу (у класифікації А. Калайди – загальні суб'єкти [420]) – підсистему державної інформаційної політики (формування, реалізація, проведення комплексних оглядів інформаційного простору, формування системи стратегічних комунікацій, розробка та поширення відповідних наративів тощо);

– другу (у класифікації А. Калайди – спеціальні суб'єкти [420]) – підсистему безпосереднього регулювання обмеження права на інформацію;

– третю – підсистему застосування адміністративними судами законодавства про обмеження права на інформацію, зокрема щодо доступу до інформації, окремих джерел і документів.

Окремого розгляду потребує питання можливості розгляду як суб'єкта обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки такого складового елемента сектора безпеки і оборони, як громадяни (представники громадянського суспільства) та їх об'єднання.

Історичний досвід засвідчує, що у часи найбільших загострень і революційних подій саме представники громадянського суспільства є найбільш активними «регуляторами» багатьох видів інформаційної діяльності, зокрема через тимчасову втрату державою контролю доступу до джерел інформації чи інформаційних ресурсів.

Як указує у своїй дисертації А. А. Головка, «як результат, при такій конфігурації політико-соціальних зв'язків як активістський тип політичної культури суспільства та відкритість владних структур, взаємодія держави та громадянського суспільства передбачає синтез взаємодії владних структур з широким членством представників неурядових організацій та громадських інституцій» [422, с. 195].

Окрім того, проведений цим дослідником аналіз досвіду США та країн Центрально-Східної Європи засвідчив, що особливе значення у реалізації цілей національної безпеки в інформаційній сфері мають недержавні аналітичні центри як приклад державно-громадської взаємодії в аналітико-прогностичному супроводі державної безпекової політики.

Убачається, що представники громадянського суспільства хоча й володіють низкою засобів впливу на реалізацію права на інформацію в інтересах національної безпеки, але не можуть розглядатися як самостійний суб'єкт регулювання відповідних обмежень. Це проаналізуємо окремо. Також убачається недоречним застосування щодо їх дій «трискладового

тесту» чи інших засобів оцінки обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, які застосовуються у національному законодавстві.

Аналізуючи проблеми доступу громадян до управління державними справами, багато сучасних учених, зокрема І. Ф. Корж, звертають увагу на те, що розвинуте демократичне та громадянське суспільство можна побудувати лише в державі, де громадяни є активними учасниками процесу формування та реалізації державної політики [423, с. 84]. Таке твердження повною мірою стосується й державної інформаційної політики і державної політики національної безпеки. Це уможливорює активну участь представників громадянського суспільства в обмеженні права на інформацію в інтересах національної безпеки.

Водночас слід погодитись також із іншою позицією сучасних учених, яка набула поширення у політико-правовій думці та сучасній правовій доктрині: визначальною рисою сучасного розвитку держав у світі є заохочення громадян та їх об'єднань до активної участі у розвитку концепції прав людини і основоположних свобод в їх захисті, використовуючи такі засоби, як національне і міжнародне право, оскільки права людини стають глобальним мірилом права [424, с. 375].

Зауважимо, що Міжнародний пакт про громадянські й політичні права визначає «три кити», на яких має ґрунтуватися відповідна участь громадян в управлінні державою – можливість обирати, бути обраним, бути допущеним до державної служби [39], які не можуть дати відповіді, зокрема, на таке питання: «чи володіють повноваженнями обмежувати інформаційну діяльність, установлювати чи змінювати правила та «регламенти» комунікаційного обміну, будь-яким чином обмежувати загальне право на інформацію «лідери думок», активні дописувачі соціальних мереж, інтернет-блогери, «вуличні активісти», представники неурядових організацій або представники мистецьких, наукових, освітянських спільнот?».

Особливо актуальне таке питання в умовах виконання заходів із забезпечення національної безпеки, захисту державного суверенітету та територіальної цілісності держави відповідно до пріоритетів національних інтересів України, визначених Стратегією національної безпеки України:

- обстоювання незалежності і державного суверенітету;
- відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України;
- суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу;
- захист прав, свобод і законних інтересів громадян України;
- європейська і євроатлантична інтеграція [121].

Відтак проблема розгляду представників громадянського суспільства як суб'єктів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки може вирішуватися у площині співвідношення положень національного безпекового законодавства та зобов'язань країни щодо розвитку інституцій демократичного суспільства або виконання низки рекомендацій суб'єктів міжнародного права з цього приводу. І. Ф. Корж щодо необхідності подібного співвідношення зауважував на наявності проблеми забезпечення відповідного рівня правової безпеки сфери участі громадян в управлінні державними справами [423, с. 89].

Як приклад, можна звернути увагу на «регуляторні повноваження» представників громадянського суспільства, які містяться у:

- підсумковому Документі Копенгагенської наради Конференції з людського виміру ОБСЄ (1990 рік);

- рекомендаціях Парламентської асамблеї Ради Європи:

№ 980 (1992 рік) «Про участь громадян у політиці»;

№ 1180 (1992 рік) «Про участь громадян у політиці» (наголошує на важливій ролі неурядових організацій (асоціацій, фондів, рухів або груп, незалежних від уряду, заснованих на некомерційній основі для захисту певних інтересів));

№ 1121 (1997 рік) «Про інструменти участі громадян у представницькій демократії»;

№ 1154 (1998 рік) «Демократичне функціонування національних парламентів»;

– Рекомендації Ради Європи CM/Res № 14 (2007 рік) щодо юридичного статусу неурядових організацій у Європі;

– Кодексі Ради Європи щодо кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень (2009 рік);

– Резолюції Ради ООН з прав людини «Простір громадянського суспільства: створення та підтримка безпечних та сприятливих умов на законодавчому рівні та на практиці» від 23 вересня 2013 року;

– інших документах міжнародних організацій та установ.

Згідно з позицією Міністерства юстиції України, розвинуте громадянське суспільство це умова демократичного врядування, оскільки його наявність полегшує захист індивідуальних і громадських інтересів громадян, стримує узурпацію влади, забезпечує підзвітність влади суспільству [425]. Також представники Міністерства:

– наголошують, що громадянське суспільство активно сприяє процесам політичної демократизації, набуття державою ознак правової, обстоюючи матеріальну і духовну незалежність людини від держави, домагаючись правової гарантії такої незалежності, захисту приватних і суспільних інтересів людей [425];

– констатують те, що законодавством України досить повно визначена адміністративна правосуб'єктність громадських організацій, що дає широкі можливості залучення громадських організацій до державного управління [425];

– визнають, що потребує удосконалення ще доволі широкий спектр актів законодавства, які регулюють цю сферу життєдіяльності суспільства. Зокрема, щодо:

- урегулювання підприємницької діяльності інститутів;
- створення умов для розвитку благодійництва і меценатства;
- запровадження механізму державного замовлення на надання інститутами окремих послуг на конкурсних засадах;
- підтримки суб'єктів господарювання та громадян, які надають фінансову допомогу чи здійснюють добровільні пожертвування інститутам для розв'язання проблем, що мають важливе суспільне значення;
- розвитку волонтерського руху;
- спрощення вимог до установчих документів інститутів та ліцензування їхньої діяльності з надання соціальних послуг;
- сприяння удосконаленню механізму участі територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення;
- удосконалення правового регулювання участі інститутів у прийнятті рішень органами виконавчої влади, діяльності громадських рад та інших консультативно-дорадчих органів, здійснення органами виконавчої влади моніторингу громадської думки з питань їхньої діяльності;
- створення правових умов для забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів виконавчої влади, публічності всіх етапів підготовки і прийняття рішень, доступу до інформації про діяльність і рішення зазначених органів [425].

Проектуючи вказані проблеми на сферу національної безпеки та механізми обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, слід звернути увагу на процедурний аспект і правовий статус «учасника прийняття рішень», яким представники громадянського суспільства наділяються як у межах загальної демократичної практики управління державою мирного часу, так і практики особливого періоду, де в обох випадках представники громадськості мають повноваження демократичного цивільного контролю сектора безпеки і оборони. Так, зокрема, Комітет міністрів Ради Європи 27 вересня 2017 року на 1295-му засіданні заступників

міністрів, схваливши Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень [426], визначив основи громадської участі у процесі прийняття політичних рішень, згідно з якими:

– громадська участь повинна мати на меті надання, збирання та розповсюдження думок фізичних осіб, прямо чи через НУО та/або представників громадянського суспільства, забезпечуючи істотний обмін інформацією та поглядами, які допомагають зробити процес прийняття рішень зваженим, для врахування потреби громадськості (пункт 5 розділу III);

– громадська участь має гарантуватися належними, структурованими та прозорими засобами, зокрема, де це потрібно, правовими чи нормативними заходами, до яких можуть належати обробка запитів на компенсацію чи відшкодування у випадку недотримання. Будь-які обмеження щодо участі мають чітко визначатися цими нормами та відповідати Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також відповідній практиці Європейського суду з прав людини (пункт 6 розділу III);

– інформація має бути прозорою та доступною громадськості, за винятком випадків, коли вона є секретною через чітко визначені законодавством причини чи обмеженою в цілях захисту даних згідно з відповідними конвенціями й іншими міжнародними зобов'язаннями Ради Європи (пункт 8 розділу III);

– для суттєвого внеску на етапі, коли рішення ще можна змінити, має вчасно надаватися доречна інформація (пункт 9 розділу III);

– масштаби та методи участі мають бути пропорційними проблемі. Органи публічної влади повинні намагатися залучити якомога більше внесків, зокрема з боку маргіналізованих, неблагополучних і вразливих груп людей (пункт 9 розділу III);

– органи публічної влади не повинні приймати остаточне рішення до кінця процесу громадської участі, який вони розпочали, якщо цього не вимагають виняткові обставини, і за умови наявності чітких обґрунтувань (пункт 18 розділу III).

Відповідно до Кодексу ефективних практик участі громадськості у процесі прийняття рішень, громадська участь в ухваленні рішень може набувати різних форм. Це: надання інформації, консультування, діалог і активна участь. Теж саме стосується й участі у прийнятті рішень на місцевому рівні [427], яке в інтересах національної безпеки трансформується у заходи національного спротиву чи взаємодії з військово-цивільними адміністраціями, основи виконання яких викладено у відповідних Законах.

Повертаючись до змісту Закону України «Про національну безпеку України», звернемо увагу, що, відповідно до статті 4 цього Закону, система цивільного контролю складається з контролю, що здійснюється: Президентом України; Верховною Радою України; Радою національної безпеки і оборони України; Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; органами судового контролю; органами громадського нагляду [145].

До предмета такого контролю насамперед належить дотримання вимог Конституції і законів України у діяльності органів сектору безпеки і оборони, недопущення їх використання для узурпації влади, порушення прав і свобод людини і громадянина, що робить суб'єктів цивільного контролю за сектором безпеки і оборони активним учасником (суб'єктом) відносин з регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, прикладом чого слід вважати утворення з метою досягнення цілей та завдань Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392, протидії поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, забезпечення інформаційної безпеки

України, ефективної протидії пропаганді, деструктивним дезінформаційним впливам та кампаніям, недопущення маніпулювання громадською думкою відповідно до статті 14 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України», Центру протидії дезінформації як робочого органу Ради національної безпеки і оборони України [419].

Теж саме певною мірою стосується й удосконалення мережі ситуаційних центрів та цифрової трансформації сфери національної безпеки і оборони, яке вже розглядалося, в аспекті державно-приватного партнерства, про яке, зокрема, йдеться у Стратегії кібербезпеки України [428] щодо невирішеності проблем захисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, розвитку цифрової грамотності, кібернавчання тощо.

Визначаючи завдання Національного координаційного центру кібербезпеки як ключового об'єднувального та координаційного органу у процесі забезпечення національної системи кібербезпеки, держава наголошує на:

- всеохоплюючому розумінні та постійному аналізі глобальних трендів кібербезпекового середовища, неухильному захисті національних інтересів України у сфері кібербезпеки;
- перманентності заходів із перегляду та уточнення повноважень і відповідальності суб'єктів забезпечення кібербезпеки держави, удосконалення законодавства у сфері кібербезпеки та оперативності дій щодо його актуалізації відповідно до безпекових умов, що змінюються;
- пріоритетності економічного і соціального розвитку суспільства;
- збалансованому забезпеченні потреб держави і прав громадян, дотриманні законності, повазі до основоположних цінностей, прав людини і громадянина;
- чіткому визначенні ролей та механізмів взаємодії під час розв'язання завдань кібербезпеки, стимулюванні до обміну інформацією, знаннями і досвідом;

- ризик-орієнтованому підході до забезпечення кібербезпеки;
- співпраці та інклюзивному діалозі всіх суб'єктів забезпечення кібербезпеки, зміцненні довіри, зокрема в рамках державно-приватного партнерства;
- впровадженні сучасних принципів, методів, підходів та механізмів публічного управління у сфері кібербезпеки;
- збалансованому розподілі наявних матеріальних, фінансових та інших ресурсів;
- проактивному підході до нейтралізації кіберзагроз;
- забезпеченні демократичного цивільного контролю за функціонуванням національної системи кібербезпеки [428].

На досягнення пріоритетів забезпечення кібербезпеки України (убезпечення кіберпростору задля захисту суверенітету держави та розвитку суспільства; захист прав, свобод і законних інтересів громадян України у кіберпросторі; європейська і євроатлантична інтеграція у сфері кібербезпеки [428]) спрямовано низку стратегічних цілей, у плані реалізації яких відповідні суб'єкти отримують безпосередні повноваження здійснювати обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки України.

Так, наприклад, реалізуючи стратегічну ціль К. 2. «Професійне вдосконалення, кіберобізнане суспільство та науково-технічне забезпечення кібербезпеки», Україна проведе докорінну реформу системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері кібербезпеки, а також здійснить заходи щодо збереження наявного кваліфікованого кадрового потенціалу суб'єктів кібербезпеки, стимулювання досліджень і розробок у сфері кібербезпеки з урахуванням появи нових кіберзагроз і викликів, створення національних інформаційних систем, платформ і продуктів. Вітчизняний науково-технічний потенціал першочергово залучатиметься до вирішення завдань із забезпечення кібербезпеки держави. Цифрові навички,

кіберобізнаність із сучасними кіберзагрозами та протидія їм ним стануть невід'ємними елементами освіти кожного громадянина України [428].

Серед заходів реалізації цієї цілі пунктом 57 Плану реалізації Стратегії кібербезпеки України передбачено забезпечення Кабінетом Міністрів України, Національним координаційним центром кібербезпеки, Національною академією наук України стимулювання досліджень і розробок у сфері кібербезпеки з урахуванням розвитку новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема хмарних та квантових обчислень, 5G-мереж, Інтернету речей, штучного інтелекту, а також виникнення нових засобів реалізації кіберзагроз з метою створення вітчизняних систем, платформ і продуктів у сфері кібербезпеки [429].

Завершуючи розгляд ролі та місця представників громадянського суспільства у регулюванні обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, слід констатувати особливу роль представників громадянського суспільства, які не беруть безпосередню участь у заходах забезпечення національної безпеки, але виконують важливу роль у питаннях їх забезпечення засобами зв'язку, контентом тощо. Відповідно до пункту п'ятнадцятого частини другої статті 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», до сфери благодійної діяльності входить сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану [430].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність», відповідна діяльність є добровільною, соціально спрямованою, неприбутковою, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги та є формою благодійної діяльності [431]. Водночас за своїм правовим статусом волонтери надають волонтерську допомогу на базі організації чи установи, що залучає до своєї діяльності волонтерів, на підставі договору про провадження волонтерської діяльності, укладеного з такою організацією чи установою, або без такого договору, що, своєю

чергою, призводить до делегування їх «повноважень» щодо регулювання обмеження права на інформацію від такої організації.

Також, відповідно до частини другої статті 7 Закону України «Про волонтерську діяльність» волонтери можуть надавати волонтерську допомогу індивідуально: вони зобов'язані повідомляти отримувачів волонтерської допомоги про те, що вони не співпрацюють з організаціями та установами, які залучають до своєї діяльності волонтерів. Волонтери не можуть надавати волонтерську допомогу індивідуально за напрямками, визначеними абзацами сьомим і восьмим частини третьої статті 1 цього Закону.

Відповідно до пункту 2-1 Прикінцевих положень Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», реєстр волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації формується і ведеться центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, та оприлюднюється на його офіційному веб-сайті. Порядок формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику [430].

Для включення до Реєстру волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації благодійник-фізична особа подає до територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, у паперовій або електронній формі (зокрема з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг) заяву із зазначенням реквізитів рахунків, відкритих у банках на ім'я такого волонтера, що призначені для здійснення

благодійної діяльності, та реєстраційного номера облікової картки платника податків або серії та номера паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний податковий орган і мають позначку у паспорті). Включення до Реєстру здійснюється за заявницьким принципом упродовж одного робочого дня [430].

Отже, представники громадянського суспільства та окремі громадяни мають й можуть бути залучені до функціонування цих підсистем, але їх розгляд як самостійних суб'єктів регулювання обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки визнано недоцільним.

Подальші наукові розвідки у питанні обмеження права на інформацію доцільно спрямувати на аналіз залежності оцінки правомірності обмеження права на інформацію, яка надається судом, від обґрунтованості позиції розпорядника інформації (контенту).

Ще одним напрямом досліджень варто обрати визначення кола суб'єктів, які можуть бути уповноважені на скасування (ліквідацію) права на інформацію як крайньої форми обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки.

У межах третьої із виокремлених підсистем особлива роль належить адміністративним судам і здійснюваним ними заходам перевірки правомірності обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки. Насамперед така діяльність стосується проблеми обмеження допуску й доступу розпорядниками інформації до певних видів інформації, а також унеможливлення обробки даних у певних інформаційних системах без набуття такого допуску/доступу.

Щодо цієї групи суб'єктів Пленум Вищого адміністративного суду України у своїй Постанові «Про практику застосування адміністративними

судами законодавства про доступ до публічної інформації» від 10.09.2016 № 10 визначає коло відносин, в яких застосовуються обмеження доступу/допуску до певної інформації, а також розглядає статус суб'єктів (розпорядників), які обмежують інформаційні права громадян.

Зокрема, у пункті 5.5 Постанови Пленум вважає, що, з урахуванням положень частини другої статті 7 Закону України «Про доступ до публічної інформації» та частини другої статті 32 Конституції України суспільними інтересами (інтереси громадськості), у яких конфіденційна інформація може бути поширена, є лише інтереси національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Вимога частини першої статті 29 Закону України «Про інформацію» щодо встановлення переваги потенційної шкоди від поширення конфіденційної інформації над правом громадськості знати її відображає принцип пропорційності обмеження права, який є аспектом принципу верховенства права, передбаченого статтею 8 Конституції України і через призму якого досліджується правомірність будь-якого обмеження права, зокрема права на отримання інформації [404].

Щодо наведеного прикладу зауважимо: функціонування Суду як суб'єкта регулювання обмеження права на інформацію (третья із виділених підсистем) залежить від його взаємодії з іншими підсистемами, а також від наявності в його складі суддів, які «спеціалізуються» на проблемі обмеження права на інформацію та проблемі практичного забезпечення національної безпеки. Водночас оцінка судом правомірності обмеження права на інформацію залежить від обґрунтованості позиції розпорядника щодо визначення:

- саме якому з національних інтересів загрожує розголошення запитуваної інформації;
- у чому полягає істотність шкоди цим інтересам від її розголошення;

– чому шкода від оприлюднення такої інформації переважає право громадськості знати цю інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки.

Отже, слід підкреслити, що національне законодавство, доктринальні положення правової науки та сучасна практика правозастосування допускають існування обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, яке застосовується уповноваженими на те суб'єктами забезпечення національної безпеки та/або судом.

До суб'єктів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки застосовується низка вимог, що стосуються окремих форм, засобів, способів і методів їхньої діяльності, механізмів здійснення й оцінки правомірності та пропорційності застосування ними відповідних обмежень.

Досвід України у сфері заходів забезпечення національної безпеки дає змогу у подальшому дослідженні проблеми обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки використовувати системний підхід до визначення суб'єктів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки із включенням до відповідної системи трьох основних підсистем:

- загальних суб'єктів, які формують і реалізують державну інформаційну політику;
- спеціальних суб'єктів, які здійснюють безпосереднє обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки;
- суб'єктів застосування законодавства щодо обмеження права конкретної особи на інформацію в інтересах національної безпеки.

3.2. Суб'єкти, які здійснюють безпосереднє обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки

Безпосереднє здійснення заходів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, а також забезпечення державного управління має глибокі історичні коріння. Багато сучасних дослідників проблем інформаційного права звертають увагу на приклади «цензурування», «заборони друку», «вилучення літератури чи засобів її розповсюдження», «облік засобів друкування», «перлюстрацію листування» та інші способи безпосереднього обмеження вільного обігу інформації окремими суб'єктами у різних країнах та у різні історичні періоди.

Зокрема, О. Яременко, аналізуючи походження сучасних систем державного управління інформаційною сферою, зазначає, що на першому етапі державотворення (1990–1994 роки) органи державного управління інформаційною сферою України формував Кабінет Міністрів України, а їх система ґрунтувалась на правонаступництві органів державного управління УРСР [37]. Він зробив висновок, що були успадковані як структурно-функціональні, так й ідеологічні основи управління інформаційними відносинами, що діяли в Радянській Україні [37].

Так, насамперед, утворене у 1990 році Головне управління по охороні державних таємниць у пресі та інших засобах масової інформації при Раді Міністрів УРСР, яке стало функціональним правонаступником Головліту УРСР (діяв з 1975 року), було уповноважене на:

– звільнення від контролю окремих матеріалів, що надходять з-за кордону відкритими (поштовими) каналами, а також відновлення їх контролю;

– обмеження користування іноземними виданнями, аудіо- і аудіовізуальними матеріалами, що надійшли відкритими (поштовими)

каналами, якщо вони містять відомості, заборонені для поширення чинним законодавством;

– перешкоджання вивозу за кордон, зокрема в міжнародних поштових відправленнях, матеріалів, якщо вони містять відомості, що не підлягають розголошенню [432].

Іншим прикладом може слугувати утворення у 1992 році Державного комітету по пресі як правонаступника Державного комітету Ради Міністрів УРСР у справах видавництв, поліграфії і книжкової торгівлі (діяв із 1973 року) із покладанням на нього повноважень:

– залучення до формування й реалізації державних тематичних програм випуску найважливіших видань видавництва, поліграфічних підприємств, книгорозповсюджувачів, а також установи й організації, яким надано видавничі права. Затвердження тематичних планів випуску літератури за державним замовленням та контролю їх виконання;

– відповідно до вимог чинного законодавства здійснення самостійно господарської діяльності, бути засновником та учасником господарських і громадських об'єднань будь-яких форм власності, спільних підприємств, консорціумів, акціонерних товариств та інших форм діяльності з вирішення завдань книговидання і преси в Україні та за кордоном;

– здійснення власної видавничої діяльності, за фінансовими результатами якої проводити розрахунки з бюджетом відповідно до чинного законодавства;

– затверджувати статuti заснованих ним редакцій, видавництв, підприємств, об'єднань, організацій;

– одержувати безплатні контрольні примірники всіх друкованих видань, що виходять в Україні або виготовляються видавництвами, установами й організаціями України за її межами. Розробляти та вносити на затвердження Кабінету Міністрів України пропозиції щодо переліку творів

друку, контрольні, обов'язкові, сигнальні примірники яких розсилаються, та список організацій, що їх одержують [433].

3.2.1. Роль і місце сил безпеки в обмеженні права на інформацію в інтересах національної безпеки

Аналізуючи окремо повноваження сучасних сил безпеки та сил оборони, а також інших складових сектора безпеки і оборони країни в обмеженні права на інформацію, слід розпочати із повноважень Служби безпеки України та визначення її ролі у системі сил безпеки. Загалом базовою гіпотезою такого аналізу, на наш погляд, має бути твердження, що безпосереднє виконання заходів обмеження права на інформацію не має стосуватися заходів реалізації державної інформаційної політики, а є формою реалізації спеціального статусу відповідних суб'єктів, зокрема Служби безпеки України як державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України [434].

Водночас розподіл відповідальності складових сектору безпеки і оборони за організацію оборони України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності за ймовірними сценаріями застосування сил безпеки і сил оборони для виконання завдань з оборони України визначається за результатами їх розгляду на засіданнях Ради національної безпеки і оборони України з урахуванням вимог законодавства України [253].

Закон України «Про національну безпеку України» відносить до сил безпеки правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного

захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України [145].

Сили оборони – це Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави [145].

Статті 12 та 14 вказаного Закону не виділяють «жорсткої» структури сил безпеки (на відміну від сил оборони), оперуючи, з одного боку, категорією «сектор безпеки і оборони», а з іншого – наслідуючи «традиції» покладати відповідні завдання на «органи державної безпеки». Прикладом означеного підходу є виділення коштів з резервного фонду державного бюджету щодо забезпечення інформаційної безпеки та захисту інформаційного простору держави. Так, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 травня 2022 року № 366-р з метою забезпечення інформаційної безпеки держави, захисту її інформаційного простору та інформування міжнародної спільноти про події, що відбуваються під час збройної агресії російської федерації, в умовах воєнного стану, введеного в дію Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні», виділено Міністерству культури та інформаційної політики 165000 тис. гривень за програмою 3801020 «Збирання, обробка та розповсюдження офіційної інформаційної продукції» для забезпечення реалізації державним підприємством «Мультимедійна платформа іномовлення України» телевізійного проекту російською мовою «FREEDOM» [435].

Щодо останнього, то слід звернути увагу на зауваження Д. В. Талалая та Л. І. Щербини про те, що досі незавершене реформування окремих компетентних державних органів, насамперед правоохоронних органів і військових формувань, утворення нових структур, наявна неоднозначність у

підходах до визначення сил забезпечення національної безпеки України, а також недостатній рівень задоволення вимог практики наявним науковим доробком з указаних питань через призму нормативно-правового забезпечення. Це створює певні труднощі для вдосконалення й розвитку, що насамперед ускладнює захист національних інтересів [415, с. 74–75].

Також ці дослідники зауважують, що «до суб'єктів забезпечення національної безпеки варто зарахувати органи галузевої та міжгалузевої компетенції, зокрема й ті, які на законодавчому рівні визначені як сили безпеки та оборони, адже реалізація саме їхньої компетенції лежить в основі безпосереднього реагування наявними силами й засобами на ті виклики та загрози, що стоять сьогодні перед державою» [415, с. 77].

Вказану проблему також відзначав С. Ю. Поляков, який вважав за необхідне підкреслити, що сектор безпеки і оборони «... ми розглядаємо як структурне утворення, що буде охоплювати собою всі ланки, діяльність яких повинна бути спрямована на забезпечення безпеки та оборони» [436].

Водночас цей науковець у 2012 році вказував на методологічні помилки використання категорії «сектор безпеки і оборони» через включення до відповідного складу органів, які «за визначенням відповідають за безпеку лише держави» [436].

У межах розглянутого питання слід звернути увагу на Постанову Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 2022 року № 1176 «Про утворення Координаційного центру забезпечення сил безпеки і оборони України», якою побічно зафіксовано структуру сил безпеки і оборони. Так, до складу Координаційного центру входять:

- заступник міністра оборони (голова Координаційного центру);
- заступник начальника Генерального штабу Збройних Сил (заступник голови Координаційного центру (за згодою));
- генеральний директор директорату економічного аналізу і планування Міністерства оборони (секретар Координаційного центру);

- перший заступник міністра фінансів;
- перший заступник міністра з питань стратегічних галузей промисловості;
- заступник міністра економіки;
- заступник міністра закордонних справ;
- заступник міністра інфраструктури;
- заступник міністра внутрішніх справ;
- заступник міністра енергетики;
- заступник міністра юстиції;
- представник Державного концерну «Укроборонпром» (за згодою);
- керівник Апарату Ради національної безпеки і оборони України (за згодою);
- заступник голови Держприкордонслужби;
- заступник голови ДСНС;
- заступник голови Держспецзв’язку;
- заступник голови Держмитслужби;
- заступник голови Держекспортконтролю;
- заступник голови ДМС;
- заступник голови Адміністрації Держспецтрансслужби (за згодою);
- заступник голови СБУ (за згодою);
- заступник керівника Антитерористичного центру при СБУ (за згодою);
- перший заступник голови Служби зовнішньої розвідки (за згодою);
- заступник голови Служби судової охорони (за згодою);
- заступник голови Національної поліції;
- заступник командувача Національної гвардії (за згодою);

– представник Управління державної охорони (за згодою) [437].

Координаційний центр забезпечення сил безпеки і оборони України є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України, утвореним з метою узгодження дій державних органів, установ та організацій з питань забезпечення сил безпеки і оборони України. Основними завданнями Координаційного центру є:

1) сприяння здійсненню узгоджених дій державних органів, установ та організацій з питань забезпечення сил безпеки і оборони України;

2) систематизація відомостей про потреби сил безпеки і оборони України;

3) підготовка пропозицій та рекомендацій щодо заходів, пов'язаних із забезпеченням сил безпеки і оборони України озброєнням, військовою технікою та іншим майном, роботами та послугами в період дії воєнного стану;

4) сприяння координації заходів, пов'язаних із забезпеченням сил безпеки і оборони України;

5) проведення моніторингу обсягу та рівня матеріально-технічного забезпечення сил безпеки і оборони України;

6) сприяння співпраці державних органів з офіційними представниками іноземних держав із питань формування запитів з української сторони з метою залучення матеріально-технічної допомоги для потреб сил безпеки і оборони України [437].

Повертаючись до розгляду повноважень Служби безпеки України, зауважимо, що чинний Закон України «Про національну безпеку України» (стаття 19) визначає її як державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку, здійснюючи з неухильним дотриманням прав і свобод людини і громадянина:

- 1) протидію розвідувально-підривній діяльності проти України;
- 2) боротьбу з тероризмом;

3) контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури;

4) охорону державної таємниці [145].

Відповідно до Стратегії інформаційної безпеки України, Служба безпеки України у межах компетенції здійснює:

– моніторинг спеціальними методами і способами вітчизняних та іноземних засобів масової інформації та Інтернету з метою виявлення загроз національній безпеці України в інформаційній сфері;

– протидію проведенню проти України спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на підрив конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності України, загострення суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації [418].

Закон України «Про Службу безпеки України» у статті 2 до її завдань відносить: у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці [434].

До завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [434].

Для виконання поставлених завдань Служба безпеки України уповноважена вести власну інформаційну діяльність, а також регулювати інформаційну діяльність інших носіїв права на інформацію, що загалом

робить її основним суб'єктом безпосереднього обмеження права на інформацію. До цього слід віднести зобов'язання:

- здійснювати інформаційно-аналітичну роботу в інтересах ефективного проведення органами державної влади та управління України внутрішньої і зовнішньої діяльності, вирішення проблем оборони, соціально-економічного будівництва, науково-технічного прогресу, екології та інших питань, пов'язаних із національною безпекою України (пункт перший частини першої статті 24);

- виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції Служби безпеки України, проводити їх досудове розслідування; розшукувати осіб, які переховуються у зв'язку із вчиненням зазначених кримінальних правопорушень (пункт третій частини першої статті 24);

- здійснювати контррозвідувальні заходи з метою попередження, виявлення, припинення і розкриття будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України (пункт четвертий частини першої статті 24);

- забезпечувати захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності України від протиправних посягань з боку окремих осіб та їх об'єднань (пункт п'ятий частини першої статті 24);

- здійснювати контррозвідувальне забезпечення оборонного комплексу, Збройних Сил України, інших військових формувань, дислокованих на території України, енергетики, транспорту, зв'язку, а також важливих об'єктів інших галузей господарства (пункт шостий частини першої статті 24);

- здійснювати відповідно до законодавства профілактику правопорушень у сфері державної безпеки (пункт восьмий частини першої статті 24);

- сприяти забезпеченню режиму воєнного та надзвичайного стану в разі їх оголошення, а також ліквідації наслідків стихійного лиха, значних

аварій, катастроф, епідемій, епізоотій та інших надзвичайних ситуацій (пункт одинадцятий частини першої статті 24);

– виконувати за дорученням Президента України інші завдання, безпосередньо спрямовані на забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки держави (пункт шістнадцятий частини першої статті 24);

– здійснювати функцію технічного регулювання у сфері спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації (пункт дев'ятнадцятий частини першої статті 24);

– здійснювати за участю Міністерства закордонних справ України міжнародне співробітництво щодо подання пропозицій до комітетів Ради Безпеки ООН та до іноземних держав про включення (виключення) фізичних або юридичних осіб та організацій до відповідних санкційних переліків і розгляду запитів іноземних держав про включення (виключення) до (з) переліку осіб, пов'язаних із провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції (пункт двадцятий частини першої статті 24).

Відповідно до статті 25 Закону України «Про Службу безпеки України» вона наділена низкою інших повноважень безпосереднього здійснення обмеження права на інформацію, але у межах реалізації власних повноважень:

– вимагати від громадян і посадових осіб припинення правопорушень і дій, що перешкоджають здійсненню повноважень Служби безпеки України, перевіряти у зв'язку з цим документи, які посвідчують їх особу, а також проводити огляд осіб, їх речей і транспортних засобів, якщо є загроза втечі підозрюваного або знищення чи приховання речових доказів злочинної діяльності (пункт перший частини першої);

– одержувати на письмовий запит керівника відповідного органу Служби безпеки України від міністерств, державних комітетів, інших

відомств, підприємств, установ, організацій, військових частин, громадян та їх об'єднань дані і відомості, необхідні для забезпечення державної безпеки України, а також користуватись з цією метою службовою документацією і звітністю. Отримання від банків інформації, яка містить банківську таємницю, здійснюється у порядку та обсязі, встановлених Законом України «Про банки і банківську діяльність». Отримання від Центрального депозитарію цінних паперів, Національного банку України та депозитарних установ інформації, що міститься у системі депозитарного обліку цінних паперів, здійснюється в порядку та обсязі, встановлених Законом України «Про депозитарну систему України» (пункт третій частини першої);

– проводити гласні і негласні оперативні заходи у порядку, визначеному Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» (пункт восьмий частини першої);

– здійснювати співробітництво з громадянами України та іншими особами, зокрема на договірних засадах, дотримуючись умов добровільності і конфіденційності цих відносин (пункт дев'ятий частини першої);

– в інтересах контррозвідки і оперативно-розшукової діяльності створювати інформаційні системи та вести оперативний облік в обсязі і порядку, що визначаються завданнями, покладеними на Службу безпеки України цим Законом (пункт дванадцятий частини першої).

Відповідно до частини другої статті 25 Закону України «Про Службу безпеки України», у разі проведення заходів щодо боротьби з тероризмом і фінансуванням терористичної діяльності Служба безпеки України, її органи і співробітники також мають право здійснювати низку обмежень права на інформацію через:

– залучення в установленому законодавством порядку до проведення перевірок, ревізій та експертиз кваліфікованих спеціалістів установ, організацій контрольних і фінансових органів (пункт другий);

– подачу за матеріалами оперативно-розшукової діяльності до суду заяви про скасування реєстрації і припинення діяльності суб'єктів підприємництва, а також за наявності підстав, передбачених законом, подавати до суду позови про визнання недійсними угод у порядку, встановленому законодавством України (пункт четвертий);

– за постановою слідчого та з санкції відповідного прокурора з нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, а у невідкладних випадках – з наступним повідомленням прокурора протягом доби в разі загрози знищення, приховування або втрати предметів чи документів, які можуть бути використані в розкритті та розслідуванні злочинної діяльності, на строк до 10 діб опечатування архівів, кас, приміщень (за винятком жилих) чи інших сховищ, взяття їх під охорону, а також вилучення предметів і документів у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України (пункт шостий);

– ініціювання в судовому порядку згідно із законом питання про включення (виключення) фізичних або юридичних осіб та організацій до (з) переліку осіб, пов'язаних із провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції (пункт сьомий);

– ініціювання в судовому порядку питання надання доступу до активів, що пов'язані з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням, за зверненням особи, яка може документально підтвердити наявність виняткових умов, викладених у відповідних резолюціях Ради Безпеки ООН, або потреби в покритті основних та надзвичайних витрат (пункт восьмий).

З метою підвищення ефективності інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень, взаємодії, координації і контролю за діяльністю органів виконавчої влади, правоохоронних органів та військових формувань у сферах національної безпеки і оборони у мирний час, а також в особливий період, зокрема в умовах воєнного стану, в умовах

надзвичайного стану та під час виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України, Рада національної безпеки і оборони України у рішенні від 04 червня 2021 року визнала необхідним розширення та подальший розвиток єдиної мережі ситуаційних центрів, до складу якої повинні входити Головний ситуаційний центр України, Урядовий ситуаційний центр, ситуаційні центри органів сектору безпеки і оборони, ситуаційні центри центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а також резервні та рухомі ситуаційні центри [438].

Водночас Урядовий ситуаційний центр, ситуаційні центри органів сектору безпеки і оборони, ситуаційні центри центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, резервні та рухомі ситуаційні центри мають бути оснащені уніфікованим програмним та апаратним забезпеченням із інформаційно-аналітичного супроводження прийняття управлінських рішень із включенням до власної структури:

- сховища даних і системи керування базами даних;
- інструментів аналізу та візуалізації даних від різних джерел, а також побудови прогностичних моделей на їх основі;
- модулю геоінформаційних систем і технологій для створення та роботи з наборами геопросторових даних;
- захищеного відеоконференцзв'язку для забезпечення синхронного обміну аудіовізуальною інформацією в режимі реального часу;
- електронних комунікаційних мереж для забезпечення обміну інформацією, включаючи передачу даних та аудіовізуальної інформації з різними ступенями обмеження доступу між комунікаційними вузлами, ситуаційними центрами та іншими суб'єктами інформаційного обміну;

- технічної підтримки програмно-апаратного комплексу для забезпечення інтеперабельності, стійкого і безперервного функціонування, тестування, конфігурації та відстеження продуктивності згідно з визначеним регламентом.

Прикладом інших рішень сил безпеки та держави загалом у сфері забезпечення інформаційної безпеки, зокрема через обмеження права на інформацію окремих користувачів інформації слід вважати також рішення спрямовані на врегулювання матеріально-технічного забезпечення побудови загальнонаціональної цифрової багатоканальної телемережі МХ-7 відповідно до Програми підвищення обороноздатності і безпеки держави [439].

До основних завдань Програми входять:

- розбудова повноцінної державної телекомунікаційної інфраструктури на базі оператора загальнонаціональної цифрової багатоканальної телевізійної мережі;

- підвищення рівня інформаційної безпеки держави шляхом розширення зони охоплення населення послугами цифрового телевізійного мовлення;

- протидія негативним впливам інформаційної пропаганди.

Стратегія інформаційної безпеки України, мета якої – посилення спроможностей щодо забезпечення інформаційної безпеки держави, її інформаційного простору, підтримки інформаційними засобами та заходами соціальної та політичної стабільності, оборони держави, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності України, демократичного конституційного ладу, забезпечення прав та свобод кожного громадянина, передбачає низку заходів, що охоплюють обмеження права на інформацію суб'єктами, що віднесені нами до групи, яка аналізується у цьому підрозділі:

- створення системи раннього виявлення, прогнозування та запобігання гібридним загрозам, зокрема створення системи протидії дезінформації та інформаційним операціям, спрямованої на запобігання,

максимально швидке виявлення та реагування держави і суспільства на інформаційні загрози;

- ужиття заходів щодо запобігання та протидії поширенню дезінформації та деструктивної пропаганди стосовно європейської та євроатлантичної інтеграції України;

- підготовка та проведення складовими сил оборони інформаційно-психологічних операцій та інших заходів, спрямованих на запобігання, стримування та відсіч збройної агресії російської федерації проти України;

- посилення відповідальності за поширення недостовірної інформації (дезінформації);

- запровадження дієвих механізмів виявлення, фіксації, обмеження доступу та/або видалення з українського сегмента мережі Інтернет інформації, розміщення якої обмежено або заборонено законом;

- унеможливлення розповсюдження та демонстрації інформаційних та аудіовізуальних продуктів (продукції), проведення гастрольних заходів, що популяризують або пропагують державу-агресора та її органи влади, представників органів влади держави-агресора та їхні дії, що створюють позитивний образ держави-агресора, виправдовують чи визнають правомірною окупацію території України, містять заклики до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, екстремізму, сепаратизму, комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки, насильства, жорстокості, розпалювання національної, міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі і ненависті, вчинення терористичних актів, посягання на права та свободи людини і громадянина тощо;

- протидія інформаційним кампаніям, спрямованим на залучення та/або втягування громадян України, зокрема дітей, до не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань;

- захист інформаційного простору України від незаконного контенту;
- забезпечення інформаційної безпеки, захист прав і свобод, зокрема персональних даних військовослужбовців та представників інших складових сил безпеки та оборони України, ветеранів війни, членів їхніх сімей;
- формування у громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях, розуміння безальтернативності відновлення територіальної цілісності України та розуміння майбутнього цих територій у складі України, відсутності сприйняття процесу відновлення територіальної цілісності як загрози для себе, розуміння політики України на період тимчасової окупації та потреби використання тих можливостей, що надає Україна своїм громадянам, які проживають на тимчасово окупованих територіях;
- забезпечення громадянами України підтримки відновлення територіальної цілісності України, розуміння політики України щодо звільнення тимчасово окупованих територій, необхідності захисту і повноцінної реалізації національно-культурних, соціальних та політичних прав громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях;
- визначення механізмів регулювання роботи підприємств телекомунікацій, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій, закладів культури та засобів масової інформації, а також використання місцевих радіостанцій, телевізійних студій та друкарень для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; заборони роботи приймально-передавальних радіостанцій особистого та колективного користування і передачі інформації через комп'ютерні мережі, унеможливлення вільного обігу інформаційної

продукції, що містить пропаганду війни, національної і релігійної ворожнечі, формування захищеного суспільства від деструктивного впливу дезінформації та маніпулятивної інформації в інформаційному просторі України, а також в умовах запровадження правового режиму воєнного стану.

3.2.2. Роль та місце сил оборони і військово-промислового комплексу в обмеженні права на інформацію в інтересах національної безпеки

Як вказано у Стратегії інформаційної безпеки України, Міністерство оборони України, а також сили оборони в межах компетенції забезпечують:

- моніторинг інформаційного простору, прогнозування та виявлення інформаційних загроз національній безпеці держави у воєнній сфері;
- підготовку та проведення інформаційних заходів оборони держави, координацію залучення до них суб'єктів забезпечення національної безпеки держави;
- розвиток і функціонування системи стратегічних комунікацій сил оборони;
- здійснення правових, організаційних, технічних, інформаційних та інших дій щодо забезпечення власної інформаційної безпеки, зокрема захисту єдиного інформаційного середовища сил оборони, зокрема в місцях дислокації, розгортання та застосування угруповань, військових частин і підрозділів Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;
- зв'язки з українськими та іноземними засобами масової інформації щодо висвітлення ситуації у районах здійснення заходів із

забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях;

– протидію інформаційним операціям та іншим заходам інформаційного впливу, спрямованим проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;

– донесення достовірної інформації до військовослужбовців Збройних Сил України, інших складових сил оборони [418].

Воєнний кабінет Ради національної безпеки і оборони України, який функціонував із 2015 до 2022 року як робочий орган Ради національної безпеки і оборони України в особливий період, забезпечував обговорення пропозицій щодо застосування сил і засобів структур сектору безпеки і оборони України для відбиття збройної агресії проти України, а також організації взаємодії сил і засобів структур сектору безпеки і оборони України, а також із центральними (місцевими) органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування під час виконання покладених на них завдань в особливий період [440]. Це надавало йому ролі одного з ключових органів управління, дії якого спрямовуються на регулювання (застосування) обмеження права на інформацію або побічно призводили до застосування таких обмежень органами, представники яких уходили до Кабінету.

Отже, можна сформулювати алгоритм обмеження права на інформацію в особливий період в інтересах національної безпеки, зокрема щодо воєнної безпеки: *«формування загальної інформаційної політики в особливий період»* → *«формування політики інформаційної безпеки в особливий період»* → *«формування Воєнним кабінетом основ реалізації політики обмеження права на інформацію в особливий період»* → *«визначення Воєнним кабінетом кола суб'єктів обмеження права на інформацію серед членів самого Кабінету»* → *«безпосереднє здійснення обмеження права на інформацію уповноваженим*

суб'єктом, який є членом Воєнного кабінету та має визначені законом повноваження».

Як варіант розвитку алгоритму, що може бути застосований на останньому етапі, – «уповноваження Воєнним кабінетом певного суб'єкта, який є членом Воєнного кабінету, але не має визначених законом повноважень здійснювати обмеження права на інформацію, на здійснення такого обмеження» або «уповноваження Воєнним кабінетом певного суб'єкта, який є членом Воєнного кабінету та має повноваження здійснювати обмеження права на інформацію, але не володіє відповідними технічними (технологічними) можливостями щодо обмеження відповідного виду інформаційної діяльності (інформаційної операції), залучити до здійснення такого обмеження суб'єкта чи особу, яка володіє необхідними технологіями чи правами на них».

Водночас Кабінет, для виконання покладених на нього завдань, мав право в установленому порядку:

– одержувати від органів виконавчої влади, органів військового управління, органів місцевого самоврядування, військово-цивільних адміністрацій, підприємств, установ і організацій інформацію, документи та матеріали, необхідні для виконання покладених на нього завдань;

– залучати керівників центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів військового управління, правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування, військово-цивільних адміністрацій до розгляду питань на засіданнях Кабінету;

– заслуховувати керівників органів військового управління, правоохоронних органів щодо підготовки та ведення військами (силами) операцій, бойових (спеціальних) дій, ресурсного забезпечення Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів;

– утворювати робочі та експертні групи для опрацювання окремих питань діяльності Кабінету.

У 2017 році на підставі рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 вересня 2017 року «Про Ставку Верховного Головнокомандувача» (містило інформацію обмеженого доступу) було утворено Ставку Верховного Головнокомандувача та відповідним Указом Президента України від 13 вересня 2017 року [441] затверджено Положення про неї, що також містило інформацію обмеженого доступу.

У зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України, що загрожує її державній незалежності та територіальній цілісності, для забезпечення стратегічного керівництва Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України від 24 лютого 2022 року «Про Ставку Верховного Головнокомандувача», відповідно до статті 8 Закону України «Про оборону України», Указом Президента України [442] обидва органи «фактично» було об'єднано шляхом:

- утворення Ставки Верховного Головнокомандувача;
- затвердження персонального складу Ставки Верховного Головнокомандувача;
- припинення діяльності Воєнного кабінету Ради національної безпеки і оборони України;
- доручення координатору Ставки Верховного Головнокомандувача (Секретар Ради національної безпеки і оборони України) організувати діяльність Ставки Верховного Головнокомандувача, визначити основні та запасні місця її роботи.

Прикладами реалізації вказаних повноважень Кабінету, а згодом – Ставки Верховного Головнокомандувача, є, зокрема, рішення Ради національної безпеки і оборони України «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» [443], «Про нейтралізацію загроз інформаційній безпеці держави» [444], «Про військово-технічне співробітництво України з окремими державами» (містить інформацію

обмеженого доступу) [445], а також низка рішень, пов'язаних із застосуванням персональних обмежувальних заходів (санкцій).

Згідно з Положенням про Генеральний штаб Збройних Сил України, він є головним органом військового управління з планування оборони держави, стратегічного планування застосування Збройних Сил України та визначених сил і засобів інших складових сил оборони, координації і контролю за виконанням завдань у сфері оборони органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та силами оборони у межах, визначених законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України [446].

На виконання визначених у Положенні завдань Генеральний штаб Збройних Сил України наділений низкою повноважень із регулювання інформаційної діяльності, яка загалом відповідає його місцю у запропонованому вище «алгоритмі» та, як наслідок, уможливорює безпосереднє здійснення ним обмеження права на інформацію щодо певного кола осіб, контенту тощо:

- бере участь в оцінюванні рівня воєнних загроз національній безпеці України (підпункт перший пункту четвертого Положення);
- здійснює аналіз і прогноз тенденцій розвитку засобів збройної боротьби, форм і способів її ведення, оцінювання обстановки в районах імовірних дій Збройних Сил в інтересах ефективного планування оборони держави та застосування Збройних Сил (підпункт третій пункту четвертого Положення);
- організовує залучення органів управління та військових частин розвідки Збройних Сил до заходів добування розвідувальної інформації (підпункт четвертий пункту четвертого Положення);
- організовує взаємодію між складовими сил оборони під час виконання завдань за призначенням (підпункт п'ятнадцятий пункту четвертого Положення);

- здійснює заходи із забезпечення безпеки операцій (підпункт шістнадцятий пункту четвертого Положення);
- організовує планування спеціальних, інформаційних та психологічних операцій Збройних Сил та інших складових сил оборони (підпункт двадцять четвертий пункту четвертого Положення);
- забезпечує здійснення заходів з організації та підтримання дій руху опору (підпункт двадцять п'ятий пункту четвертого Положення);
- здійснює розроблення та впровадження комплексу організаційних, режимних і технічних заходів щодо запобігання несанкціонованому застосуванню озброєння, здійснює керівництво та контроль за їх проведенням (підпункт п'ятдесят другий пункту четвертого Положення);
- бере участь в організації використання повітряного, водного, інформаційного простору держави (підпункт п'ятдесят третій пункту четвертого Положення);
- організовує в межах компетенції відкритий, спеціальний, фельд'єгерський зв'язок, забезпечує у Міністерстві оборони та Збройних Силах здійснення заходів з організації моніторингу та оцінки захищеності інформації, захисту інформації та кібербезпеки в інформаційно-телекомунікаційних системах (підпункт шістдесят сьомий пункту четвертого Положення);
- організовує і здійснює комплекс заходів щодо забезпечення охорони державної таємниці, криптографічного та технічного захисту інформації, протидії технічним розвідкам, захисту іншої інформації з обмеженим доступом у Збройних Силах, надання електронних довірчих послуг у Збройних Силах (підпункт шістдесят восьмий пункту четвертого Положення);
- організовує та здійснює контроль за станом охорони державної таємниці, захисту іншої інформації з обмеженим доступом,

криптографічного та технічного захисту інформації, протидії технічним розвідкам, аудиту інформаційної безпеки у Збройних Силах (підпункт шістдесят дев'ятий пункту четвертого Положення);

- бере участь у створенні національної системи кібербезпеки та проведенні її періодичного огляду (підпункт сімдесят третій пункту четвертого Положення);

- організовує виявлення, аналіз і прогнозування потенційних інформаційних загроз, що призводять до погіршення іміджу Збройних Сил, вживає заходів щодо запобігання таким загрозам та їх нейтралізації (підпункт сто тридцять восьмий пункту четвертого Положення).

Слід мати на увазі, що реалізація Генеральним штабом Збройних Сил України вказаних повноважень, зокрема щодо обмеження права на інформацію, незалежно від правового режиму в якому вони реалізуються, скеровується Стратегією воєнної безпеки України та державною політикою у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва, яка, зокрема, спрямована на створення сучасних, мобільних і боєздатних сил оборони, які стануть невіддільною складовою вільної, заможної, демократичної і правової України, користуватимуться повагою в суспільстві та в іноземних партнерів і міжнародних організацій, спільно з іншими складовими сектору безпеки і оборони, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями та суспільством забезпечать всеохоплюючу оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності [253].

Створення в Україні на основі сучасних стандартів корпоративного управління та управління якістю, ефективної реалізації кадрового потенціалу конкурентоспроможного, високотехнологічного, функціонально збалансованого, економічно ефективного, фінансово самодостатнього та прибуткового, раціонально диверсифікованого, ресурсо- та енергоефективного, цифровізованого вітчизняного оборонно-промислового

комплексу, здатного задовольнити наявні та перспективні потреби Збройних Сил України та інших військових формувань в озброєнні, військовій та спеціальній техніці, закладено у Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України [447].

Водночас ціллю державної військово-промислової політики є створення на основі сучасних стандартів корпоративного управління та управління якістю, ефективної реалізації кадрового потенціалу конкурентоспроможного, високотехнологічного, функціонально збалансованого, економічно ефективного, фінансово-самодостатнього та прибуткового, раціонально диверсифікованого, ресурсо- та енергоефективного, цифровізованого вітчизняного оборонно-промислового комплексу, здатного задовольнити існуючі та перспективні потреби Збройних Сил України та інших військових формувань в озброєнні, військовій та спеціальній техніці [447].

Також указана Стратегія визначає коло завдань нормативно-правового забезпечення реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу, зокрема інформаційних відносин, а саме – розроблення і прийняття правових актів, спрямованих на:

- розроблення та впровадження правових механізмів щодо стимулювання диверсифікації виробництва на підприємствах оборонно-промислового комплексу;
- впровадження механізмів державного протекціонізму та державної підтримки вітчизняних підприємств-виробників;
- упровадження механізмів удосконалення державного регулювання у сфері трансферу технологій;
- удосконалення правового регулювання щодо укладення офсетних (компенсаційних) угод з іноземними постачальниками під час закупівлі за імпортом товарів, робіт і послуг для потреб національної безпеки та оборони з метою локалізації виробництва для збільшення питомої ваги вартості

сировини, матеріалів, вузлів, агрегатів, деталей і комплектувальних виробів вітчизняного походження, виконання робіт та надання послуг вітчизняними виробниками на митній території України у вартості товарів, робіт і послуг, що закупаються;

- впровадження механізмів державно-приватного партнерства в оборонно-промисловому комплексі з метою спільного розроблення та реалізації інвестиційних та інноваційних проектів, налагодження трансферу технологій, залучення компетенцій, кадрів, інновацій, технологій, капіталу і досвіду управління приватних підприємств і організацій для спільного вирішення завдань із забезпечення національної безпеки;

- удосконалення системи захисту прав інтелектуальної власності на оборонні технології;

- розроблення, затвердження та впровадження нормативно-технічних документів, які регламентують і регулюють розроблення, виготовлення, ремонт, модернізацію і утилізацію продукції військового призначення та подвійного використання [447].

Із 2015 до 2019 року в Україні діяла Міжвідомча комісія з питань оборонно-промислового комплексу, яка, відповідно до Положення про неї, була робочим органом Ради національної безпеки і оборони України, утвореним відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про стан виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України та додаткові заходи щодо забезпечення обороноздатності держави», що, зокрема, здійснював:

- аналіз ефективності державного регулювання діяльності у сфері розроблення, виробництва, модернізації та ремонту озброєння і військової техніки та функціонування оборонно-промислового комплексу і готував пропозиції щодо його вдосконалення;

- брав участь у підготовці проектів нормативно-правових актів із питань реалізації державної політики у військово-технічній та військово-промисловій сфері;

- готував пропозиції щодо впровадження державно-приватного партнерства в оборонно-промисловому комплексі [448].

Окрім того, Комісія для виконання покладених на неї завдань була уповноважена у встановленому порядку:

- одержувати від органів державної влади, підприємств, установ і організацій необхідну інформацію;

- запрошувати на свої засідання посадових осіб державних органів, підприємств, установ та організацій [448].

3.3. Суди як суб'єкти персоніфікованого обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки

Демократичний поступ України неможливий без контролю за процесами формування й прийняття рішень органами публічної влади, їхньою діяльністю з боку суспільства та активної участі громадян у ньому, що передбачає отримання кожним його членом достовірної і повної інформації про цю діяльність. Водночас актуальним як у практичному, так і в теоретичному аспектах є наукове дослідження гарантій права на інформацію (в аспекті його обмеження), вивчення проблемних питань щодо порядку його реалізації, зокрема практики судового захисту цього права. Так, наприклад, після повномасштабного вторгнення РФ було обмежено доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень [449], що ускладнювало моніторинг судових справ, пов'язаних із війною. За таких умов особливо важливим стало надання офіційної інформації, зокрема статистичної, від судової влади.

Відповідно до опитування суддів і працівників суду, проведеного ГО «Вектор прав людини», перед початком повномасштабного вторгнення [450] дев'ять із десяти суддів зазначили, що висвітлення справ, пов'язаних зі збройним конфліктом, впливають на рівень довіри до судової гілки влади. Одна суддя (Слов'янський міськрайонний суд Донецької області – Т. Ш.) зазначила, що у всіх новинах про подібні справи, з якими вона ознайомилась, «суд був на задньому плані», тобто не акцентувалась увага на роботі суду, а більше йшлося про суть самої справи, обставини злочину, обвинувачених тощо, тож ця інформація, на її думку, не може особливо вплинути на формування думки про суд.

Також респонденти(-ки) зазначили фактори, що можуть формувати в громадськості негативне сприйняття суду:

- негативна, без належних аргументів критика судів з боку інших державних органів і прокуратури;
- необ'єктивність сторін судового процесу та медіа під час висвітлення подій та однобічне подання інформації;
- відсутність розуміння представниками(-цями) медіа тонкощів процесуальних особливостей розгляду справ, пов'язаних зі збройним конфліктом в Україні;
- різні погляди суспільства на питання, що вирішуються в суді, тож рішення, які ухвалює суд, а також сприйняття самого суду, можуть бути також різними [450].

Також 84% суддів і працівників суду, що взяли участь в опитуванні «Комунікація судовою владою справ, пов'язаних з війною: 10 питань-відповідей» [450], вважають важливим в умовах воєнного стану публічно висвітлювати судові процеси, пов'язані з війною в Україні. Попри те, 80% із них зазначили, що з урахуванням чинного законодавства висвітлення позитивно вплинули на справу, а 20% – нейтрально, 83% усіх суддів, які взяли участь в опитуванні, проголосували за те, що комунікаційну діяльність

у справах, пов'язаних із війною, суд має здійснювати постійно, а 10% – після завершення воєнного стану.

Загалом представники(-ці) судової гілки влади, які взяли участь у дослідженні, сформуvalи два чіткі ключові повідомлення:

- навіть в умовах війни Україна здатна забезпечити належне здійснення правосуддя;
- відповідальність за злочини, зокрема пов'язані з війною, невідворотна [450].

Окремо представники суду, що взяли участь в опитуванні дійшли згоди, що під час висвітлення судових справ щодо війни діють «... наступні застереження:

- захист персональних даних;
- інформація щодо перебігу війни;
- розголошення таємної інформації;
- вплив на суспільство;
- безпека суду;
- неупередженість;
- дотримання презумпції невинуватості;
- посилення на загальні законодавчі обмеження» [450].

Із прийняттям у 2011 році нової редакції Закону України «Про інформацію», Закону України «Про доступ до публічної інформації» у національне законодавство не тільки були введені раніше відсутні у ньому поняття, зокрема «публічна інформація», але й певною мірою оновлені вітчизняні погляди на регулювання питання про забезпечення реалізації права на інформацію загалом, що у сфері діяльності суб'єктів владних повноважень актуалізувало проблему гарантій зазначеного права, основною з яких є можливість звернення до судового захисту у разі його порушення, а також накладання заборон щодо його реалізації виключно судом.

Ідея судового захисту основних прав та свобод людини з визначенням ролі в ньому Суду як «влади» набула активного розвитку після закінчення Другої світової війни. Так, резолюцією 217А (ІІТ) Генеральної асамблеї ООН 10 грудня 1948 року прийнято Загальну декларацію прав людини, у статті 8 якої зазначено, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами у разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом [38].

Подальше закріплення права на судовий захист на міжнародному рівні відбулося 16 грудня 1966 року, коли резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 2200А (XXІ) був прийнятий Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, що передбачав конкретні дії з боку держав-учасниць щодо закріплення права на судовий захист. Так, у частині 3 статті 2 цього Пакту зазначено, що держава повинна гарантувати кожному, чий права і свободи порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть якщо це порушення було вчинене особами, які діяли як особи офіційні, і таке право має гарантуватися судом або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави.

Відповідно до частини першої статті 14 цього документа, всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Кожен має право під час визначення його прав та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону [39].

Разом із Конституцією України у 1996 році право на судовий захист набуло значення конституційного права людини та громадянина. Зокрема, стаття 55 Основного Закону встановлює, що права і свободи людини та громадянина захищаються судом. Кожному гарантовано право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1].

У Постанові Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 року «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» зазначено, що конституційні права та свободи людини і громадянина є безпосередньо чинними. Вони визначають цілі й зміст законів та інших нормативно-правових актів, зміст і спрямованість діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і забезпечені захистом правосуддя [451].

Згідно з пунктами першим і другим Постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30 травня 1997 року «Про посилення судового захисту прав і свобод людини та громадянина», вся діяльність судів має підпорядковуватися захисту цих прав і свобод [452, с. 2].

Відповідно, закріплення на конституційному і законодавчому рівнях права на інформацію передбачає його судовий захист. Як констатує Є. Тептюк, специфіка судового захисту права на інформацію полягає в тому, що людина робить власний вибір – звертатися чи не звертатися до суду щодо захисту свого інформаційного права, тобто судова гарантія за загальним правилом починається з моменту прийняття судом до розгляду відповідного звернення про порушення права людини [173, с. 114–115].

Аналіз судової практики останніх років засвідчує, що порушення норм інформаційного законодавства проявляється під час обмеження реалізації права на інформацію, зокрема у формі накладання обмеження на доступ окремої особи до певного виду (контенту) публічної інформації, що підтверджується шляхом перевірки обмеження на відповідність трьом вимогам, зазначеним у частині другій статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації». Судова практика чітко вказує на найтипівіші помилки, які трапляються під час отримання інформації, що унеможливорює подальше оскарження або робить його безперспективним.

У своїй праці О. Полотнянко наголошує, що «... суди звертають увагу на те, що для того, щоби мати можливість у подальшому оскаржити бездіяльність розпорядника інформації, запит має містити:

1) чітке визначення витребуваної інформації, яка задокументована або іншим чином зафіксована;

2) чітку вказівку на те, що запит на доступ до публічної інформації подається саме відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», а не за іншою процедурою;

3) визначення, до якого саме розпорядника інформації адресується запит» [453].

Варто зазначити, що, згідно з висновком Вищого адміністративного суду України, відмова у наданні інформації є обґрунтованою тільки в тому випадку, коли розпорядник у листі конкретизує, якому саме інтересу загрожує розголошення запитуваної інформації, та всебічно обґрунтовує істотність шкоди цьому інтересу від її розголошення (підпункт 5.5 Постанови пленуму Вищого адміністративного суду України № 10 від 29 вересня 2016 року «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації»).

Водночас на практиці обмеження права на інформацію щодо доступу до публічної інформації, який розглядався нами вище, відбувається за наявності декількох системних порушень з боку владних структур:

– відмови у задоволенні запиту, підставою для якої є віднесення запитуваної інформації до інформації з обмеженим доступом;

– необґрунтованого ненадання інформації щодо володіння, користування чи розпорядження державним або комунальним майном і бюджетними коштами;

– обмеження доступу до частини інформації та надання її у неповному вигляді;

- пояснення відмови у наданні інформації запитувачу відсутністю зазначеної ним мети її отримання, що може супроводжуватись пропозицією ознайомлення з такою інформацією у приміщенні розпорядника;
- надання запитувачу відповіді, що суперечить сутності запиту;
- неправомірної аргументації відмови у наданні інформації непоширенням положень Закону України «Про доступ до публічної інформації» на діяльність державних і комунальних підприємств та установ, незважаючи на те, що вони є розпорядниками суспільно необхідної інформації та інформації щодо розпорядження бюджетними коштами [453].

Загалом аналіз практики подачі та розгляду скарг щодо порушення права на інформацію засвідчує, що наявність правопорушень у цій сфері пов'язана як з неточністю окремих положень інформаційного законодавства, так і з намаганням розпорядників інформації, різних суб'єктів інформаційної діяльності, зокрема тих, які наділені повноваженнями здійснювати обмеження права на інформацію, відшукати певні «правові» способи такого обмеження у кожній конкретній ситуації, щодо окремої особи або групи осіб. Зауважимо, що переважно йдеться про бездіяльність посадової особи у питанні реалізації права на інформацію у формі ненадання доступу до відповідного інформаційного ресурсу чи контенту.

У цьому контексті варто виокремити статтю 23 Закону України «Про доступ до публічної інформації», що надає право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність розпорядників інформації у разі:

- відмови у задоволенні запиту на інформацію;
- відстрочки задоволення запиту на інформацію;
- ненадання відповіді на запит на інформацію;
- надання недостовірної або неповної інформації;
- несвоєчасного надання інформації;
- невиконання розпорядниками обов'язку оприлюднювати інформацію;

– інших рішень, дій чи бездіяльності розпорядників інформації, що порушують законні права та інтереси запитувача [162].

Аналіз судової практики також показує, що за умови надання позивачем належних доказів порушення його права на інформацію, а з боку відповідача – недостатньої аргументації правомірності його дій, суди переважно задовольняють позовні вимоги. Водночас повна відмова судом у задоволенні позовних вимог наявна у разі непоширення дії Закону України «Про доступ до публічної інформації» на оспорювані відносини, звернення запитувача інформації до неналежного розпорядника або в разі відсутності належних доказів протиправності дій відповідача. На думку О. Полотнянко, досі проблемними є питання, пов'язані з протиправним віднесенням інформації до конфіденційної та службової, а також із неможливістю відшкодування майнової і моральної шкоди [453].

Також вказаний автор звертає увагу на те, що трапляються випадки неоднакового розуміння судами належності доказу надання відповіді розпорядником і механізму забезпечення доступу до інформації [453].

Доречно зазначити, що судовий захист права на інформацію в Україні не обмежений системою національних судів. Нагадаємо, що стаття 55 Конституції України передбачає право кожного після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися щодо захисту своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій, членом яких є Україна.

До зазначених міжнародних судових установ належить насамперед Європейський суд з прав людини. Нагадаємо, що Україна як член Ради Європи у 1977 році ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини й основоположних свобод [40] від 4 листопада 1950 року.

Як зазначив Європейський суд з прав людини, «Конвенція має на меті захист не теоретичних чи ілюзорних, а конкретних і дієвих прав». Сьогодні вона є частиною законодавства України, що позитивно вплинуло на якісні

зміни у правовому регулюванні відносин між державою та громадянином, пов'язані безпосередньо з рішеннями Європейського суду з прав людини, які, відповідно до Конвенції і Конституції України, також стають частиною національного законодавства.

Конвенцією передбачено якісно нову методологічну основу впливу діяльності Європейського суду з прав людини на правову систему України. Це зумовлено передачею до Європейського суду з прав людини здебільшого заяв, у яких оскаржуються дії насамперед органів виконавчої влади в межах здійснення останніми адміністративних функцій. Якщо раніше регулювання діяльності органів виконавчої влади традиційно відбувалось національним правом з огляду на захист інтересів держави, то положення Конвенції спрямовані на захист передусім прав людини від неправомірних дій державних органів [173, с. 116].

Першим рішенням Європейського суду з прав людини з питань доступу до інформації, яка перебуває в розпорядженні держави, було рішення у справі «Леандер проти Швеції» 1987 року. У ньому сформульовано тогочасний підхід Суду до питання доступу до архівів спецслужб з інформацією про особу пана Леандера, який у своєму зверненні оскаржував порушення статті 8 та статті 10 Конвенції.

У цьому рішенні Європейським судом з прав людини уперше була сформульована його позиція щодо отримання заявником інформації, що перебуває в державних органах. Відповідно до цієї позиції, положення статті 10 про «свободу одержувати інформацію» Конвенції загалом містить заборону урядові здійснювати обмеження будь-кого в одержанні ним інформації, яку інші хотіли б або були б не проти йому передати [361, с. 6–7].

Одним із фундаментальних рішень Європейського суду з прав людини щодо порушення права на інформацію вважається рішення у справі Угорської спілки громадянських свобод проти Республіки Угорщина. Заявник стверджував, що рішення національних судів Угорщини про відмову

йому в доступі до інформації стосовно парламентської скарги, яка перебувала на розгляді в Конституційному суді, є порушенням його права на доступ до інформації, що становить суспільний інтерес. У рішенні у цій справі Судом, зокрема, було зазначено, що стаття 10 Конвенції не дає змоги вводити умовні обмеження, які вважаються формою непрямой цензури, якщо вони створюють перешкоди владним структурам у зборі інформації.

Попри те, до функцій преси належить не лише збір інформації, але й проведення громадських обговорень, що є невіддільною частиною свободи преси. Проте здійснення цих функцій належить громадським організаціям, які також роблять важливий внесок в обговорення та вирішення громадських справ.

Отже, Європейський суд з прав людини визначив, що, оскільки заявником у зазначеній справі виступило громадське об'єднання, яке стало учасником судового процесу з питань прав людини, зокрема, задля захисту свободи інформації, воно, як і преса, може долучатись до захисту демократії.

Відтак у своєму рішенні Європейський суд з прав людини здійснює доволі широке тлумачення права на інформацію, трактуючи його як таке, що має на меті заборону на обмеження державою доступу особи до інформації, яку інші хочуть чи можуть захотіти отримати. У висновках у цій справі Суд, зокрема, зазначив, що справа стосується саме втручання державних органів на основі цензурної сили монополії на інформацію, що є неприпустимим, оскільки обов'язками держави щодо преси та громадських об'єднань як «сторожових псів демократії» належить також знищення бар'єрів для виконання пресою покладених на неї функцій [361, с. 132].

Розглянуте рішення встановлює правило, згідно з яким обов'язком державних органів, зокрема парламенту та його членів, а також судів є опублікування інформації, розпорядниками якої вони є відповідно до закону, особливо інформації, необхідної для проведення громадських обговорень суспільно значущих питань. Користування правом на інформацію дає

громадськості можливість впливати на прийняття рішень державного значення, а також сприяє захисту прав громадян і боротьбі з корупцією.

У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Герцегфалві проти Австрії» 1992 року було визнано порушення права на одержання інформації, з посиланням на відсутність у національному законодавстві будь-якого положення, що передбачало б відмову в доступі до друкованих матеріалів, радіо й телебачення щодо особи, яка примусово утримується у психіатричному закладі. Справа ««Оупен Дор» і «ДабМн Уел Вумен» проти Ірландії» (1992 рік) стосувалася права передавати інформацію та права доступу до інформації щодо можливостей зробити аборт за кордоном.

Заявником у цій справі оскаржувалося судове рішення, яким двом компаніям було заборонено надавати таку інформацію вагітним жінкам під час консультування. Європейський суд з прав людини визнав наявність порушення статті 10 з урахуванням низки чинників, а саме загального характеру цієї заборони, можливості одержання такої інформації з інших джерел і відсутності будь-якої заборони для жінок виїздити за кордон фактично задля проведення операції [173, с. 121].

Крім того, Європейським судом з прав людини було визнано порушення статті 10 у справі «Кіпр проти Туреччини» 2001 року, в якій органами влади Туреччини було запроваджено надто жорсткі умови цензури шкільних підручників, що призначалися для початкових шкіл греків-кіпріотів у північній частині Кіпру [455].

Варто зазначити, що 23 березня 2020 року Європейський суд з прав людини ухвалив рішення на користь заявника у справі «Центр демократії та верховенства права проти України». Судом визнано порушення статті 10 Конвенції через відмову у доступі до інформації про освіту та трудову діяльність політичних лідерів, що міститься в їхніх автобіографіях. Це одна з найважливіших судових справ, у якій у Європейському суді з прав людини було доведено, що доступ до інформації повинен надаватися запитувачам.

Окрім того, очікується рішення у справі «Лещенко проти України», у якій оскаржується незаконність відмови у доступі до інформації про умови передачі Віктору Януковичу землі у Межигір'ї [455].

Таким чином, судовий захист є основною гарантією права на інформацію, якій належить ключова роль у системі гарантій реалізації конституційних прав особи, оскільки саме у процесі вирішення спорів у суді виявляються найсуттєвіші законодавчі недоліки та суперечності.

Водночас до способів судового захисту як важливої гарантії права людини на інформацію потрібно віднести як безпосередній судовий захист права конкретної людини на інформацію, що здійснюється системою адміністративних судів на чолі з Верховним Судом України під час розгляду та вирішення ними відповідних судових справ, так і судовий захист конституційного права людини на інформацію, що здійснюється Європейським судом з прав людини, рішення якого використовується як орієнтир для подальшої національної судової практики різних держав.

3.4. Суб'єкти, що здійснюють обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки шляхом формування та реалізації державної інформаційної політики

Однією зі складових державної політики національної безпеки є державна інформаційна політика, яка, згідно з позицією Міністерства юстиції України, охоплює регулюючу діяльність державних органів, спрямовану на розвиток інформаційної сфери суспільства, що охоплює не тільки інформаційні системи, телекомунікації і засоби масової інформації, але й всю сукупність виробництва і відносин, пов'язаних зі створенням, одержанням, зберіганням, обробкою, використанням і поширенням інформації у всіх її видах – статистичної, адміністративної, масової, інформації про діяльність

органів державної влади та органів місцевого самоврядування, правової інформації, інформації про особу, інформації довідково-енциклопедичного характеру та соціологічної інформації [456].

Як констатує Р. Ю. Прав, суб'єкти інформаційної політики є головним елементом системи національної безпеки в інформаційній сфері України, від дій якого залежить стан, тенденції та ефективність реалізації політики [457].

У сучасній українській мові слово «суб'єкт» використовується у вісьмох основних значеннях, кожне із яких, окрім шостого, може використовуватися у межах регулювання реалізації права на інформацію та його обмеження: 1) істота, здатна до пізнання навколишнього світу, об'єктивної дійсності й до цілеспрямованої діяльності; 2) особа, група осіб, організація і т. ін., яким належить активна роль у певному процесі, акті; 3) особа чи організація як носій певних прав та обов'язків; 4) людина, як носій певних фізичних і психічних якостей; людина як об'єкт дослідження; 5) людина, особа; 6) презирлива назва особи, яку не хочуть називати; 7) предмет судження; 8) теж саме, що підмет [109, с. 1408–1409].

Аналізуючи першу підсистему, яку ми виокремили у попередньому підрозділі, зауважимо, що сучасне адміністративне та інформаційне право розглядає суб'єкта формування державної інформаційної політики, насамперед як учасника регулювання відповідних суспільних відносин інформаційного обміну (регуляторної діяльності), але акцентує увагу на скерованості його повноважень та функцій предметно-практичними завданнями публічного управління (адміністрування) загалом та, як наслідок, його участю в адміністративно-правовому регулюванні – формуванні і реалізації відповідної складової державної політики національної безпеки. Так, наприклад, ще у 2015 році А. Дацюк, В. Садовський, О. Полтораков, Р. Марутян у межах аналізу державної політики у сфері національної безпеки і оборони України звертали увагу на не підготовленість до російської агресії

як суб'єктів забезпечення національної безпеки, так і законодавчої основи їх діяльності [458].

Безпосередньо вказані автори наголошували на організаційних причинах, які призвели до низької ефективності системи забезпечення національної безпеки України. Це, зокрема такі:

- система забезпечення національної безпеки України формувалась на основі застарілої радянської системи, з використанням її складових (радянської армії, міліції, КДБ, прикордонних військ, які залишилися Україні у спадок від СРСР), радянського законодавства і досвіду її функціонування у минулому столітті в умовах двополярного світу;

- формування системи забезпечення національної безпеки України тривало під тиском світових і регіональних лідерів, які захищали власні національні інтереси, а не інтереси України (вимоги до України стосовно відмови від ядерної зброї без надання їй дієвих гарантій безпеки);

- політичне керівництво України впродовж періоду незалежності нашої держави формально ставилось до захисту національних інтересів (виконання законодавства з питань національної безпеки, Стратегій національної безпеки не організовувалось), воно й не докладало необхідних зусиль для формування і розвитку системи забезпечення національної безпеки України (хронічне недофінансування програм розвитку складових сектору безпеки щороку погіршувало їхнє становище і призводило до поширення корупції та повного занепаду);

- багатовекторна зовнішня політика в умовах цілеспрямованого поглиблення розбіжностей у політичних орієнтаціях населення за регіональним принципом і налаштованість представників політичного керівництва держави на реалізацію власних, корпоративних, а не національних інтересів сприяли відцентричним тенденціям і неготовності системи забезпечення національної безпеки до протидії загрозі сепаратизму;

– незавершеність формування і, як наслідок, неспроможність самої системи забезпечення національної безпеки України до аналізу безпекового середовища та своєчасного виявлення загроз, а також значний вплив на керівництво суб'єктів забезпечення національної безпеки України з боку іноземних спецслужб призводить до ухвалення помилкових управлінських рішень з питань забезпечення національної безпеки [458].

В. Г. Пилипчук у 2016 році зауважував, що державну інформаційну політику та політику національної безпеки визначає Верховна Рада України, у складі якої діють такі профільні комітети: з питань свободи слова та інформаційної політики; з питань інформатизації та зв'язку; з питань національної безпеки і оборони [459, с. 25].

Станом на кінець 2022 року у Верховній Раді дев'ятого скликання діє низка комітетів, на які покладено відання сферами, які можна віднести до предмета нашого дослідження та формуванням щодо них державної політики, здійснення законодавчого забезпечення її реалізації тощо.

Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики (номер 4 у переліку комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання, затвердженому відповідною постановою ВР) відає:

- культурно-просвітницькою діяльністю (видавничча справа, бібліотечна справа, народні художні промисли);
- культурно-мистецькою діяльністю (професійні творчі спілки, театри, музика, школи естетичного виховання, арт-ринок, дизайн, галереї, організація виставок, концертів, фестивалів тощо);
- медійною індустрією (телебачення, ОТТ та IPTV, платформи з розповсюдження інформації, радіо), національна кіноіндустрія;
- аудіовізуальним ринком;
- рекламною діяльністю;

- охороною історико-культурної спадщини (музейна справа, архівна справа, діяльність заповідників, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей);
- друкованими, електронними засобами масової інформації, зокрема соціальними медіа, мережею Інтернет;
- туризмом і туристичною діяльністю;
- курортами та рекреаційною діяльністю;
- державною політикою у сфері свободи совісті та релігійних організацій;
- державною політикою у сфері розвитку та використання державної мови та мов національних меншин в Україні;
- засадами благодійної діяльності, зокрема меценатської;
- державною політикою у сфері інформації та інформаційної безпеки (крім питань, що належать до сфери національної безпеки та оборони);
- висвітленням діяльності Верховної Ради України;
- державною політикою у сфері сімейно-шлюбних відносин;
- державною політикою сприяння становленню інституту сім'ї, забезпечення надання державної допомоги сім'ям з дітьми, захисту безпритульних дітей, оздоровлення та відпочинку дітей;
- демографічною політикою [460].

Комітет з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва (номер 9 у переліку комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання, затвердженому відповідною постановою ВР) відає:

- законодавчим забезпеченням відсічі зовнішньої агресії проти України, невійськових міжнародних форм і методів стримування держави-агресора [460].

Комітет з питань інтеграції України до Європейського Союзу (номер 10 у переліку комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання, затвердженому відповідною постановою ВР) відає:

– співробітництвом з інституціями ЄС з питань забезпечення відсічі зовнішньої агресії проти України, невійськових міжнародних форм і методів стримування держави-агресора [460].

Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки (номер 12 у переліку комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання затвердженому відповідною постановою ВР) відає:

- національною безпекою України;
- організацією та діяльністю органів служби безпеки, розвідки і контррозвідки, захистом державної таємниці;
- правовим режимом державного кордону, воєнного та надзвичайного стану;
- оборонно-промисловим комплексом, державною системою страхового фонду документації, військовим і військово-технічним співробітництвом України з іншими державами, а також участю України в міжнародних миротворчих операціях;
- державною політикою у сфері оборони;
- боротьбою з тероризмом;
- здійсненням цивільного, зокрема парламентського, контролю над Воєнною організацією держави;
- військовою службою, Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, та їх реформуванням;
- альтернативною (невійськовою) службою;
- соціальним і правовим захистом військовослужбовців і членів їхніх сімей;
- військовою наукою та освітою;
- державною системою спеціального зв'язку;
- космічною діяльністю (щодо питань, які належать до сфери національної безпеки та оборони);

– законодавством про забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури [460].

Комітет з питань освіти, науки та інновацій (номер 14 у переліку комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання, затвердженому відповідною постановою ВР) відає:

– інноваційною діяльністю, розвитком високих технологій (крім питань, які віднесені до предметів відання інших комітетів) [460].

Комітет з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин (номер 15 у переліку комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання, затвердженому відповідною постановою ВР) відає:

- додержанням прав і свобод людини і громадянина;
- запровадженням європейських стандартів захисту прав і основоположних свобод людини в національне законодавство;
- діяльністю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- громадянством, статусом іноземців та осіб без громадянства;
- законодавчим забезпеченням збирання і використання персональних даних про особу (крім захисту інформації та персональних даних в інформаційно-телекомунікаційних системах);
- етнонаціональною політикою, міжнаціональними відносинами та правами корінних народів і національних меншин в Україні;
- імміграцією, біженцями та особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту;
- законодавчим забезпеченням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- співробітництвом з Радою Європи (РЄ), Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) у сфері додержання (захисту) прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин;

– співробітництвом з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародною організацією з міграції, Радою ООН з прав людини відповідно до статутних завдань зазначених організацій, що збігаються з компетенцією Комітету;

– політикою з питань тимчасово окупованих територій України;

– реінтеграцією населення, що проживає на тимчасово окупованих територіях України;

– реалізацією прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та створенням умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання;

– відновленням і розвитком деокупованих територій України;

– захистом прав і свобод осіб, які порушено внаслідок тимчасової окупації частини території України або втрати контролю над її частиною;

– реалізацією прав і свобод громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях України [460].

Комітет з питань свободи слова (номер 19 у переліку комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання затвердженому відповідною постановою ВР) відає:

– забезпеченням свободи слова;

– захистом права громадян на інформацію;

– захистом прав і свобод працівників ЗМІ;

– наданням гарантії діяльності засобів масової інформації, захистом прав журналістів і працівників засобів масової інформації [460].

Комітет з питань цифрової трансформації (номер 23 у переліку комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання, затвердженому відповідною постановою ВР) відає:

– законодавчими засадами цифровізації та цифрового суспільства в Україні;

– Національною та державними програмами інформатизації;

- програмами ЄС «Єдиний цифровий ринок» (Digital Single Market, EU4Digital) та іншими програмами цифрового співробітництва;
- інноваціями у сфері цифрового підприємництва, розвитком екосистеми стартапів;
- дослідницькими центрами у сфері цифрових технологій;
- цифровою індустрією та телекомунікаціями;
- електронним урядуванням і публічними електронними послугами;
- електронною демократією;
- електронними довірчими послугами та цифровою ідентифікацією;
- державними інформаційно-аналітичними системами, електронним документообігом;
- державними інформаційними ресурсами, електронними реєстрами та базами даних;
- електронною комерцією (електронною торгівлею, електронним бізнесом);
- віртуальними активами, блокчейном та токенизацією;
- смарт-інфраструктурою (міста, громади тощо);
- розвитком сфери «відкритих даних»;
- радіочастотним ресурсом;
- розвитком орбітальної економіки;
- законодавчими засадами адміністрування, функціонування та використання мережі Інтернет в Україні;
- кібербезпекою та кіберзахистом, зокрема у сфері критичної інфраструктури;
- технічним і криптографічним захистом інформації;
- розвитком цифрових компетентностей, цифровими правами [460].

З огляду на викладене, доречний опис О. Токар змісту державної інформаційної політики, у межах якого вказуються її загальні межі: «...враховуючи розвиток інформаційних технологій, їх проникнення у

найважливіші сфери життя суспільства, необхідно брати до уваги перехід від принципу безпеки інформації до принципу інформаційної безпеки» [163, с. 133] із подальшим поясненням відповідної залежності: «за умов поширення в українському інформаційному просторі інформації негативного характеру, формування негативного іміджу нашої країни, слабкої розвиненості інформаційної інфраструктури зростає значення цієї складової інформаційної політики» [163, с. 134].

Окрім того, вказаний автор, наголошуючи на тому, що головним суб'єктом державної інформаційної політики є держава (органи державної влади) та місцеве самоврядування, підтримує твердження В. С. Пашкової, яка, своєю чергою, розглядає інформаційну політику як «сукупність законів і положень, присвячених створенню, виробництву, збиранню, зберіганню та організації розповсюдження інформації і доступу до неї» [461, с. 4] із віднесенням «здійснення впливу на шляхи, якими окрема особа і суспільство в цілому робить політичний, економічний та соціальний вибір» [461, с. 4] до основного значення такої політики.

З іншого боку, на пострадянському просторі існувала позиція, зокрема у працях А. Манойло, А. Петренко, Д. Фролова, щодо віднесення до змісту «інформаційної політики» способів поводження з наявними інформаційними потоками і ресурсами з боку різних інституціональних суб'єктів. Звернемо увагу, що, виділяючи таким чином контекст кількісного контролю за рухом інформаційних потоків, обсягами контенту та/або контролю за розподілом потоків інформації для того щоб інформація доходила до певної цільової групи і давала запланований ефект, перелічені автори ще у 2003 році вирізняли залежність суб'єктного складу (держава, державні органи, окремі організації і заклади, які можуть мати свої уявлення та інтереси у роботі з інформацією) від їх технічних (технологічних) можливостей обробки інформації поряд з іншими ресурсами діяльності [462].

Ю. В. Нестеряк також вважає особою, суспільство і державу практично рівнозначними суб'єктами інформаційної політики, додаючи щодо останніх двох наявність структурного поділу на інституції та організації [463, с. 66]. Водночас він критикує вказаний вище підхід, зазначаючи, що «... держава має взяти на себе функції координатора дій різних суб'єктів суспільства і сформувати таку законодавчу і нормативно-правову базу, яка б спрямовувала ці дії в сприятливе для розвитку особистості й суспільства русло. Механістичний підхід до інформації зводив інформаційну політику лише до кількісного контролю інформаційних потоків» [463, с. 69].

Проблема суб'єктного складу державної інформаційної політики була також предметом розгляду у межах багатьох заходів із реформування публічного адміністрування в інформаційній сфері. Так, зокрема, експертна рада при Міністерстві інформаційної політики у 2015 році представила проект Концепції інформаційної безпеки України, який було розроблено згідно з графіком виконання програми дій Уряду на 2015 рік [464].

У статтях 9 і 10 проєкту розглядалося співвідношення, а також повноваження центрального органу виконавчої влади у сфері державної інформаційної політики, суб'єктів реалізації державної інформаційної політики України та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки.

Окрім вказаного, важливо врахувати зауваження О. Д. Довганя про те, що органи державної влади здійснюють формування системи інформаційної безпеки на декількох рівнях: законодавчому; адміністративному; процедурному; програмно-технічному [421], що, з урахуванням положень Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», призводить до висновку про доцільність визнання основними суб'єктами державної інформаційної політики інститутів саме цього рівня.

Згідно з аналізованим проєктом центральний орган виконавчої влади в сфері державної інформаційної політики мав:

- розробляти концептуальні документи в сфері сталого розвитку інформаційного простору та забезпечувати контроль за їх виконанням у системі органів виконавчої влади;
- координувати діяльність центральних органів виконавчої влади щодо забезпечення сталого розвитку інформаційного простору України;
- брати участь у формуванні та реалізації стратегій, програм і планів, якими визначаються цільові настанови, принципи і напрями реалізації положень Концепції інформаційної безпеки України;
- здійснювати підготовку нормативних документів, що регламентують порядок зв'язків із громадськістю органів державної влади та оприлюднення інформації про їхню діяльність, а також координувати та контролювати діяльність підрозділів центральних органів виконавчої влади, що здійснюють комунікацію з громадськістю [465].

Також було викладено систему суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки України (громадяни України, об'єднання громадян, громадські організації та інші інститути громадянського суспільства; Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, інші центральні органи виконавчої влади та органи сектору безпеки і оборони України; засоби масової інформації та комунікації різних форм власності, підприємства, заклади, установи та організації різних форм власності, що здійснюють інформаційну діяльність; наукові установи, освітні і навчальні заклади України, які, зокрема, здійснюють наукові дослідження та підготовку фахівців за різними напрямками інформаційної діяльності, в галузі інформаційної безпеки [465]).

Відповідно до статті 10 проєкту, центральним органом, спеціально уповноваженим здійснювати координацію та контроль забезпечення інформаційної безпеки як складової національної безпеки і оборони в межах компетенції та покладених на нього функцій, було визначено Раду національної безпеки і оборони України, що не втрачає актуальності й

сьогодні, дотримуючись статті 3 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони».

Попри те, не всі вказані у проєкті пропозиції були реалізовані, а рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» [161] було затверджено відповідний документ, у змісті якого хоча й декларувалося «уточнення засад формування та реалізації державної інформаційної політики» [161], але не визначалася відповідна система суб'єктів.

Так, у розділі 6 «Механізм реалізації Доктрини»:

– Рада національної безпеки і оборони України уповноважувалася на здійснення координації діяльності органів виконавчої влади щодо забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері;

– Кабінет Міністрів України – на забезпечення здійснення інформаційної політики держави, фінансування програм, пов'язаних з інформаційною безпекою, спрямування і координацію роботи міністерств, інших органів виконавчої влади у цій сфері;

– Міністерство інформаційної політики України набувало повноважень з організації та забезпечення:

- моніторингу засобів масової інформації та загальнодоступних ресурсів вітчизняного сегмента мережі Інтернет з метою виявлення інформації, поширення якої заборонено в Україні;

- моніторингу загроз національним інтересам і національній безпеці в інформаційній сфері;

- сприяння Міністерству закордонних справ України щодо донесення офіційної позиції України до іноземних засобів масової інформації;

- формування поточних пріоритетів державної інформаційної політики, контролю їх реалізації;

- координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційного суверенітету України;
- урядових комунікацій;
- кризових комунікацій, зокрема під час проведення антитерористичної операції та в особливий період;
- вжиття заходів в інформаційній сфері, пов'язаних із запровадженням правових режимів надзвичайного чи воєнного стану;
- розроблення стратегічного нарративу і його імплементації;
- вироблення і впровадження стратегії інформаційного забезпечення процесу звільнення та реінтеграції тимчасово окупованих територій;
- розроблення та впровадження єдиних стандартів підготовки фахівців у сфері урядових комунікацій для потреб державних органів;
- допоміжний орган у складі Міністерства інформаційної політики України уповноважувався сприяти координації діяльності органів виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційного суверенітету України та взаємодії з іншими державними органами в інформаційній сфері;
- Міністерство закордонних справ України спрямовувало свою діяльність на:
  - формування та реалізацію стратегії публічної та культурної дипломатії України;
  - координацію інформаційної діяльності державних органів у зовнішньополітичній сфері;
  - забезпечення просування інтересів України за кордоном інформаційними засобами;
  - забезпечення донесення позиції України до керівництва іноземних держав, парламентів та урядів, зовнішньополітичних відомств, представників бізнесу та експертних кіл, широкої громадськості, сприяння просуванню позитивного іміджу України;

- сприяння просуванню українських телеканалів у кабельні та супутникові мережі за кордоном;
- забезпечення налагодження взаємодії з міжнародними партнерами як на двосторонній, так і на багатосторонній основі з метою застосування міжнародного досвіду та найкращих практик у контексті протидії інформаційним загрозам;
  - Міністерство оборони України уповноважувалося забезпечувати функціонування системи військово-цивільних зв'язків у місцях постійної дислокації та розгортання підрозділів Збройних Сил України, інших військових формувань, а також організовувати і забезпечувати:
    - зв'язки з українськими та іноземними засобами масової інформації щодо висвітлення ситуації в районі проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях;
    - протидію спеціальним інформаційним операціям, спрямованим проти Збройних Сил України та інших військових формувань;
    - супроводження інформаційними засобами виконання завдань оборони України;
    - донесення достовірної інформації до військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань, зокрема через засоби масової інформації Збройних Сил України;
      - Служба безпеки України набувала обов'язків з:
        - моніторингу спеціальними методами і способами вітчизняних та іноземних засобів масової інформації та мережі Інтернет з метою виявлення загроз національній безпеці України в інформаційній сфері;
        - протидії проведенню проти України спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на підрив конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності України, загострення суспільно-політичної та соціально-економічної ситуацій;

- Розвідувальні органи України уповноважувалися сприяти реалізації та захисту національних інтересів України в інформаційній сфері за кордоном, протидіяти зовнішнім загрозам інформаційній безпеці держави;
- Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України отримувала повноваження з формування і реалізації державної політики у сферах організації спеціального зв'язку, захисту інформації, телекомунікацій та користування радіочастотним ресурсом України;
- Національний інститут стратегічних досліджень уповноважувався на науково-аналітичне та експертне супроводження процесу формування і реалізації державної інформаційної політики.

Розглядаючи вказані переліки та відповідні повноваження у контексті обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, слід погодитися із висновками Р. Ю. Права щодо важливості покладення на систему суб'єктів, якими є уповноважені представники Кабінету Міністрів України, урядових комунікацій в інформаційній сфері – комплексу заходів, що передбачають діалог із цільовою аудиторією з метою роз'яснення урядової позиції та/або політики з певних проблемних питань [457].

Чинна Стратегія інформаційної безпеки [418], на відміну від Доктрини, яка діяла до її схвалення, не виділяє поняття «державна інформаційна політика», але у розділі «Механізми реалізації визначеної мети та завдань» оперує низкою похідних.

Так:

- Рада національної безпеки і оборони України уповноважується на координацію діяльності органів виконавчої влади щодо забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері, зокрема з використанням спроможностей Центру протидії дезінформації;
- Кабінет Міністрів України – формування та реалізацію інформаційної політики держави, забезпечення інформаційного суверенітету, фінансування програм, пов'язаних з інформаційною безпекою, спрямування і

координацію роботи міністерств, інших органів виконавчої влади у цій сфері, розробку та затвердження плану заходів з реалізації Стратегії, на основі якого відповідні органи виконавчої влади мають реалізовувати заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки;

– Органи державної влади у взаємодії з органами місцевого самоврядування, Центром протидії дезінформації та інститутами громадянського суспільства мають забезпечувати реалізацію Стратегії згідно з планом заходів, який затверджується Кабінетом Міністрів України;

– Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики в інформаційній сфері:

- здійснює в межах компетенції нормативно-правове регулювання у сфері інформаційної безпеки України;

- визначає перспективи та пріоритетні напрями розвитку у сфері інформаційної безпеки України;

- разом із Міністерством закордонних справ України сприяє популяризації та формуванню позитивного іміджу України у світових інформаційних ресурсах і національних інформаційних ресурсах іноземних держав з метою захисту її політичних, економічних та соціально-культурних інтересів, зміцнення національної безпеки і відновлення територіальної цілісності України;

– Міністерство оборони України, а також сили оборони забезпечують:

- моніторинг інформаційного простору, прогнозування та виявлення інформаційних загроз національній безпеці держави у воєнній сфері;

- підготовку та проведення інформаційних заходів оборони держави, координацію залучення до них суб'єктів забезпечення національної безпеки держави;

- розвиток і функціонування системи стратегічних комунікацій сил оборони;

- здійснення правових, організаційних, технічних, інформаційних та інших дій щодо забезпечення власної інформаційної безпеки, зокрема захисту єдиного інформаційного середовища сил оборони, зокрема в місцях дислокації, розгортання та застосування угруповань, військових частин та підрозділів Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;

- зв'язки з українськими та іноземними засобами масової інформації щодо висвітлення ситуації у районах здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях;

- протидію інформаційним операціям та іншим заходам інформаційного впливу, спрямованим проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;

- донесення достовірної інформації до військовослужбовців Збройних Сил України, інших складових сил оборони;

- Служба безпеки України здійснює:

- моніторинг спеціальними методами і способами вітчизняних та іноземних засобів масової інформації та Інтернету з метою виявлення загроз національній безпеці України в інформаційній сфері;

- протидію проведенню проти України спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на підрив конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності України, загострення суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації;

- Розвідувальні органи України мають сприяти реалізації та захисту національних інтересів України в інформаційній сфері за кордоном, здійснювати виявлення та протидію зовнішнім інформаційним загрозам у сфері безпеки та оборони держави;

- Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення – бере участь у забезпеченні захисту українського інформаційного простору

від пропагандистської аудіовізуальної продукції держави-агресора, сприяє розповсюдженню українського телерадіомовлення на тимчасово окупованих територіях України.

Зауважимо, що, порівняно із Доктриною, перелік суб'єктів зазнав суттєвого скорочення, зокрема через «переведення» окремих органів та учасників інформаційних відносин до категорії «залучених» або таких, що «забезпечують науково-аналітичне та експертне супроводження процесу формування та реалізації державної інформаційної політики».

Також звернемо увагу на те, що, започаткований у Стратегії національної безпеки 2020 року, «перехід» до планування «за ризиками» призвів до можливості віднесення до загальних суб'єктів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, за пропонованою нами класифікацією, лише Кабінету Міністрів України та Центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики в інформаційній сфері (сьогодні – Міністерство культури та інформаційної політики України (МКІП)).

Відповідно до пункту першого Положення про Міністерство культури та інформаційної політики України, саме на нього, як головний орган у системі центральних органів виконавчої влади, покладено забезпечення формування та реалізації державної політики у сферах культури, державної мовної політики, популяризації України у світі, державного іномовлення, інформаційного суверенітету України (у частині повноважень з управління цілісним майновим комплексом Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ») та інформаційної безпеки, а також забезпечення формування та реалізації державної політики у сферах кінематографії, відновлення та збереження національної пам'яті, міжнародних відносин, релігії та захисту прав національних меншин в Україні, мистецтв, охорони культурної спадщини, музейної справи, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей [194].

До основних завдань Міністерства культури та інформаційної політики віднесено ті, що дають змогу розглядати його як суб'єкта обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки у межах:

- першої з виокремлених нами підсистем щодо:
  - забезпечення формування та реалізації державної політики у сферах інформаційного суверенітету (у частині повноважень з управління цілісним майновим комплексом Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ»), інформаційної безпеки України, державної політики у сферах популяризації України в світі, стратегічних комунікацій, зокрема з питань поширення суспільно важливої інформації в Україні та за її межами;
  - забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сферах;
  - участі у формуванні та реалізації державної політики з питань тимчасово окупованих територій України у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим і м. Севастополі та населення, що на них проживає, з метою їх реінтеграції в єдиний культурний та інформаційний простір України [194];
- другої з виділених нами підсистем – здійснює нормативно-правове регулювання:
  - окремих інформаційних прав, свобод і законних інтересів (у сферах культури та мистецтв);
  - інформаційного суверенітету (у частині повноважень з управління цілісним майновим комплексом Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ»);
  - інформаційної безпеки України;
  - державної мовної політики, в інформаційній та видавничій сферах, у сфері телебачення і радіомовлення;
  - вжиття разом з іншими органами державної влади заходів щодо захисту неповнолітніх від негативного впливу інформаційної продукції,

зокрема аудіо- і відеопродукції, яка становить загрозу суспільній моралі або може зашкодити фізичному, психічному чи моральному розвитку неповнолітніх;

- розробки заходів щодо запобігання внутрішньому і зовнішньому інформаційному впливу, який загрожує інформаційній безпеці держави, суспільства, особи тощо [194].

В аспекті «можливостей» інших державних і недержавних органів установлювати обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки та контролювати їх дотримання, слід розглянути ознаки адміністративно-правових обмежень (заборон), які виокремили представники сучасної адміністративно-правової науки, зокрема В. Г. Чорною [130, с. 91].

Так, застосовуючи певні обмеження (заборони) в інтересах національної безпеки, Міністерство культури та інформаційної політики та інші суб'єкти регулювання повинні:

- мати певні обов'язки (зобов'язання) щодо регулювання інформаційної діяльності;
- відповідати характеристикам власної легітимності й нормативної визначеності власних дій;
- слугувати полігалузевим інструментом державної інформаційної політики;
- формувати позитивні політико-правові, економіко-правові, соціально-правові та інші наслідки своєї діяльності;
- застосовувати заходи примусу й притягати «джерело інформаційної загрози» до відповідальності;
- притягаючи до відповідальності, не повинні мати на меті «покарати», а лише забезпечувати національні інформаційні інтереси;
- самостійно визначати міру (межу) власних повноважень у кожному випадку застосування обмежень, через що останні завжди мають індивідуальний (адресний) характер;

- мати «цільового» адресата регулюючого впливу щодо кожного виду інформації (стаття 10 Закону України «Про інформацію»), зокрема у питаннях доступу до нього (пункт перший частини другої статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації»);
- прямо застосовувати «захисні» механізми інформаційно-правового регулювання як форму власної діяльності;
- не допускати виникнення правового спору (конфлікту) між такими адресатами, але використовувати можливість бути учасниками публічно-правового спору;
- обґрунтовувати своєю діяльністю застосування до «адресата» заходів примусу, мотивувати (стимулювати) його правомірну поведінку в умовах застосування обмежень права на інформацію засобами наративу;
- «супроводжувати» та контролювати відповідну поведінку «адресата» в умовах обмежень, зокрема формування й реалізацію ним певних управлінських рішень, актів, документів, стандартів тощо;
- фіксувати акти «зворотнього зв'язку адресата» – проявів психофізичної реакції на застосування обмежень;
- вести активну попереджувальну роботу з метою утримання «адресата» від порушення встановлених обмежень чи вчинення протиправних дій.

Висновки до розділу 3

Хоча права і свободи наділені конституціями найвищою юридичною силою, у більшості випадків вони не є абсолютними, а їх реальне здійснення може бути обмежене уповноваженими законом суб'єктами, як засіб досягнення розумного балансу між інтересами окремих осіб і загальними інтересами суспільства і держави, зокрема в інтересах національної безпеки.

Сучасні адміністративне та інформаційне право розглядають суб'єкта формування відповідної інформаційної політики, насамперед як учасника регулювання суспільних відносин інформаційного обміну (регуляторної діяльності), але акцентує увагу на скерованості його повноважень та функцій предметно-практичними завданнями публічного управління (адміністрування) загалом та, як наслідок, його участю в адміністративно-правовому регулюванні – формуванні і реалізації відповідної складової державної політики національної безпеки.

До суб'єктів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки застосовується низка вимог, що стосуються окремих форм, засобів, способів і методів їхньої діяльності, механізмів здійснення й оцінки правомірності та пропорційності застосування ними відповідних обмежень.

Конституція України не визначає окремого суб'єкта (-ів), основним функціональним призначенням якого є забезпечення національної безпеки та національних інтересів, що дозволяє використання у суспільній практиці категорій на кшталт «силовий блок» і появу спеціалізованого «безпекового» законодавства, за яким кожна особа, поведінка якої регулюється Конституцією України та національним законодавством, усвідомлює існування механізмів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки певним колом суб'єктів та за умови дотримання вимог статей 3, 8, 11, 16, 17, 18, 27, 32, 34, 36, 37, 39, 44, 65, 92, 106, 107, 116 Конституції України.

Безпосереднє виконання заходів обмеження права на інформацію не має стосуватися заходів реалізації загальнодержавної інформаційної політики, а є формою реалізації спеціального статусу відповідних суб'єктів, зокрема Служби безпеки України як державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України. Для виконання поставлених завдань Служба безпеки України уповноважена вести власну інформаційну діяльність, а також

регулювати інформаційну діяльність інших носіїв права на інформацію, що загалом робить її основним суб'єктом безпосереднього обмеження права на інформацію.

На сучасному етапі розвитку держави повноваженнями суб'єкта обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки володіють:

- Рада національної безпеки і оборони України, яка діє, зокрема, з використанням спроможностей Центру протидії дезінформації;

- Кабінет Міністрів України, який забезпечує формування та реалізацію інформаційної політики держави, забезпечує інформаційний суверенітет, фінансування програм, пов'язаних з інформаційною безпекою, спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади у цій сфері;

- органи державної влади, які діють у взаємодії з органами місцевого самоврядування, Центром протидії дезінформації та інститутами громадянського суспільства з метою забезпечення реалізації Стратегії національної безпеки згідно з планом заходів, який затверджується Кабінетом Міністрів України;

- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики в інформаційній сфері, здійснює в межах компетенції нормативно-правове регулювання у сфері інформаційної безпеки України та може вважатися основним суб'єктом регулювання обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки;

- Міністерство оборони України, а також сили оборони, які в межах компетенції забезпечують виконання широкого спектру завдань, але їх кількість залежить від режиму забезпечення національної безпеки, а сфера обмежується воєнними загрозами;

- Служба безпеки України, яка у межах своєї компетенції здійснює виконання відповідних завдань спеціальними методами і способами;

– розвідувальні органи України, які у процесі провадження розвідувальної діяльності забезпечують протидію зовнішнім інформаційним загрозам у сфері безпеки та оборони держави;

– Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, яка, відповідно до своєї компетенції, здійснює регуляторну діяльність в українському інформаційному просторі.

Суб'єкти обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки можуть бути поєднані в систему залежно від режиму забезпечення національної безпеки, яка складається із підсистем:

– підсистеми державної інформаційної політики (загальні суб'єкти), які здійснюють загальнодержавне системне формування, реалізацію, проведення комплексних оглядів інформаційного простору, формування системи стратегічних комунікацій, розробку та поширення відповідних наративів тощо;

– підсистеми безпосереднього регулювання обмеження права на інформацію спеціальними суб'єктами, до яких у мирний час відносяться переважно сили безпеки, в інших режимах – всі складові сектора безпеки і оборони;

– підсистеми застосування адміністративними судами законодавства про обмеження права на інформацію, зокрема щодо доступу до інформації, окремих джерел і документів. Особлива роль адміністративних судів полягає у виключній можливості здійснювати заходи перевірки правомірності обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки. До способів судового захисту як важливої гарантії права людини на інформацію потрібно віднести як безпосередній судовий захист права конкретної людини на інформацію, що здійснюється системою адміністративних судів на чолі з Верховним Судом України під час розгляду та вирішення ними відповідних судових справ, так і судовий захист конституційного права людини на інформацію, що здійснюється

Європейським судом з прав людини, рішення якого використовується як орієнтир для подальшої національної судової практики різних держав.

Представники громадянського суспільства хоча й володіють низкою засобів впливу на реалізацію права на інформацію в інтересах національної безпеки, але не можуть розглядатися як самостійний суб'єкт (підсистема), але можуть бути залучені до функціонування цих підсистем.

РОЗДІЛ 4

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДПОВІДНОСТІ ІНТЕРЕСАМ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ

Наукові ідеї, розробки та положення, що присвячені вирішенню проблем, які розглянуті у цьому розділі та виносяться на захист викладено у наукових публікаціях авторки: [2], [466], [467], [468], [469].

4.1. Концептуальні положення щодо доречності обмеження права на інформацію та способів (засобів) обмеження, обраних суб'єктами регулювання

Загальноприйнято, що права і свободи людини визначають засади правового захисту особи у будь-яких суспільних відносинах. Окрім того, вони належать людині від народження, є природними і невідчужуваними, необхідною складовою сучасного суспільства та основою для розбудови сучасної правової держави. Також не викликає жодного заперечення аксіоматичність домінування прав і свобод в обґрунтуванні рішень чи дій держави та її органів, актах національного та міжнародного законодавства, судових рішень.

Права та свободи людини є непорушними, вони не можуть бути ні відчуженими, ні обмеженими, окрім обставин, щодо яких у статті 29 Загальної декларації прав людини 1948 року вказано: «Кожна людина, здійснюючи свої права і свободи, повинна зазнавати лише таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших та з метою задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві» [38].

Погодимось, що, реалізуючи власні права і свободи, кожна людина може зазнавати певних обмежень, але «... в умовах реальної загрози безпеці (особистій, громадській, національній, державній, міжнародній) важливо на законодавчому рівні чітко визначити межі допустимого втручання у свободу людини, тобто того, що не допустимо для держави та світової спільноти навіть за найнебезпечнішої загрози» [470].

Як влучно зауважує І. І. Дахова, не можна забувати, що саме право є мірилом свободи, яка не може бути абсолютною [214, с. 18].

У науковій літературі теоретичного і методологічного спрямування, присвяченій проблемі обмеження прав і свобод людини, зосереджено чимало ідей та обґрунтованих положень, які стосуються проблематики принципів обмеження, насамперед – пропорційності.

Незважаючи на практичну важливість та актуальність питання доречності обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, що загалом підтвердила судова практика, вітчизняна і зарубіжна наука не приділила достатньої уваги цій проблемі, що вказує на доцільність напрацювання загальної «концепції доречності обмеження прав людини» та окремих принципів доречності, зокрема щодо обмеження права на інформацію.

Констатована відсутність концепції доречності обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки призводить до суттєвих ускладнень у питаннях судового захисту права на інформацію.

У сучасній суспільній практиці обмеження будь-яких прав чи реалізації законних інтересів людини розглядається у комплексі зі спеціальними формами управління суспільством, а також конкретними заходами забезпечення такого управління залежно від умов навколишнього середовища. Так, зокрема, у зонах збройних конфліктів обмежується користування засобами фото- та відеофіксації, забороняється користування

засобами зв'язку біля розташування сил безпеки і оборони, рекомендується вимикати інструменти геопозиціонування тощо.

Згідно з влучним висловом П. Бадура, «... є стримування від неправомірної поведінки, що створює умови для задоволення інтересів ... і суспільних інтересів в охороні і захисті» [471].

На думку більшості респондентів, які потрапили у зазначені умови, такі обмеження є «доречними», а їх застосування – «правомірним».

У всесвітньо відомій праці К. Хессе з основ конституційного права також містилася оцінка подібних випадків обмеження прав людини, за якою таке обмеження визнавалося правомірним у разі його встановлення законом, визначення його тривалості (постійне або тимчасове), відповідності принципам справедливості, пропорційності, законності, обумовленості об'єктивними причинами, спрямованості на встановлення балансу інтересів осіб і суспільства загалом.

В сучасній українській мові «доречний» – це той, який відповідає ситуації; зроблений до речі; своєчасно [109, с. 320].

Загалом доречність вважається ознакою культури комунікації, яка відображає її точність, логічність, виразність, чистоту, вимагає такого добору мовних засобів, що відповідні змістові і характерові повідомлення. Водночас слід зазначити, що, з точки зору побудови й регулювання інформаційних відносин доречність має урахувувати ситуацію й склад учасників цих відносин, їх естетичні, політичні, економічні завдання тощо, що, своєю чергою, дозволяє у відносинах забезпечення національної безпеки наділити «доречність обмеження права на інформацію» функцією транспондера.

Транспондеруючи завдання забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності, суверенітету, публічної й громадської безпеки як, власне, мету самого обмеження права на інформацію, дія «обмеження» стає доречною, якщо внаслідок її виконання досягається така мета, що встановлювалася суб'єктом накладання обмеження, а також якщо потреби

користувача цієї інформації (у широкому розумінні) реалізовані або принаймні не заперечені (заборонені).

У комунікативному аспекті до засобів «доречного» досягнення відповідної мети слід віднести: риторичний діалог, закличну чи питальну форму звертання, повторення попередньо висловленої думки з метою її підсилення, дослівне цитування або переказування цитати «своїми словами», відповіді на запитання, порівняння тощо.

У мовознавчій літературі, зокрема, доречність пов'язується із умінням обрати найбільш вдалу форму спілкування, інтонаційну тональність, інколи офіційність [472].

Чинне інформаційне законодавство майже не використовує термін «доречність». Під час його застосування не наводиться його законодавче визначення, однак як засіб оцінки та доведення відповідності «доречність» широко застосовується у регулюванні господарської діяльності, зокрема суб'єктів інформаційних відносин.

Так, пункт 18 Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 03.11.2020 року № 640 містить Вимоги до оцінки відповідності та доречності інвестиційних послуг і звітування перед клієнтом, відповідно до яких торговці повинні перед наданням будь-яких інвестиційних послуг, зокрема з управління фінансовими інструментами та коштами, отримати від клієнта чи потенційного клієнта необхідну інформацію щодо знань і досвіду у сфері інвестицій, доречних для конкретного виду фінансового інструменту чи послуг, фінансового стану цієї особи, зокрема її здатності зазнавати шкоди, її інвестиційних цілей, стійкості до ризиків, щоб торговець міг оцінити, чи є запропонована/передбачена інвестиційна послуга або фінансовий інструмент доречними для цієї особи, такі які відповідають потребам цієї особи, зокрема її стійкості до ризиків і здатності зазнавати шкоди [473].

На основі викладеного сформовано «принципи доречності інформації», до яких належать:

- а) відсутність необ'єктивних суджень;
- б) корисність інформації та її суттєвість;
- в) зрозумілість і простота сприйняття;
- г) можливість порівняти інформацію за різні звітні періоди [474].

Згідно з даними порталу «Освіта UA» щодо проблем реалізації в Україні принципів бухгалтерського обліку, доречність інформації визначається її суттєвістю і своєчасністю.

Інформація визнається суттєвою, якщо її пропуск або неправильний розрахунок може вплинути на рішення користувачів. Своєю чергою, включення у звіт несуттєвої інформації може погіршити її зрозумілість.

Теж саме стосується часового виміру, згідно якого подання інформації, зокрема звітної, має відбуватися у термін, який дає можливість користувачеві використати таку інформацію із максимальною ефективністю. Відповідно, можливо передбачити втрату ефективності через затримку, запізнення інформації, незважаючи на її «вихідну» цінність, достовірність, доречність. Так, інформація, наведена у фінансових звітах, повинна не тільки відображати результати минулої діяльності, а й бути корисною для прогнозування майбутніх прибутків, дивідендів та інших виплат.

Те ж стосується «якості» облікової інформації, яка розкривається через сукупність властивостей або характеристик, які відображають ступінь придатності такої інформації для використання користувачами. З огляду на співвідношення «якість – доречність», фінансова звітність повинна містити лише доречну інформацію, яка впливає на прийняття рішень користувачами, дає змогу вчасно оцінити минулі, теперішні та майбутні події, підтвердити та скоригувати їхні оцінки, зроблені у минулому.

Згідно з позицією О. В. Будько, доречність інформації означає її здатність впливати на рішення користувачів. Водночас «доречною»

інформацією вважається та, яка є своєчасною, суттєвою та цінною для користувачів.

Своєчасність інформації визначається у здатності її формування та отримання без затримок. Надмірне прострочення подання інформації може призвести до втрати її доречності. Щоб забезпечити своєчасність інформації, часто необхідно подати її до того, як будуть відомі всі аспекти господарської діяльності на шкоду її надійності. Очікування того моменту, коли стають відомі всі аспекти господарської операції, може забезпечити високу надійність інформації, але зробити її малокорисною зацікавленим користувачам.

Суттєвою є та інформація, відсутність якої може вплинути на кінцеві рішення користувачів. Суттєвість означає, що необхідно знехтувати незначними моментами, але відобразити у фінансовій звітності всі суттєві обставини. Водночас розподіл операцій на суттєві та несуттєві є суб'єктивним, а отже є предметом професійного судження ... Цінність інформації обумовлена можливістю її використання для оцінки результатів діяльності [475, с. 55].

Підсумовуючи розгляд концептуальних основ регулювання господарських процесів (в аспекті обліку та звітності), Н. М. Головай зауважує, що, відповідно до Концептуальних основ складання та подання фінансових звітів за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку, нею виокремлено чотири якісні характеристики, завдяки яким інформація у звітності є корисною для користувачів: зрозумілість, доречність, достовірність, зіставність [476].

Проявом принципів доречності у регулюванні обмеження доступу до окремих джерел інформації, що потенційно може становити суспільний інтерес, слід також вважати наявність висновку розпорядника інформації щодо наявності хоча б однієї з трьох підстав «трискладового тесту», за

відсутності якого відмова у доступі до публічної інформації, як зазначає О. С. Твердохліб [477, с. 66], вважається законодавцем необґрунтованою.

Іншим прикладом застосування принципів доречності є здійснюване, відповідно до статті 26 Закону України «Про запобігання корупції», обмеження особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які звільнилися або іншим чином припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування після припинення відповідної діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування використовувати в інший спосіб у своїх інтересах інформацію, яка стала їм відома у зв'язку з виконанням службових повноважень, крім випадків, встановлених законом та/або протягом року з дня припинення відповідної діяльності представляти інтереси будь-якої особи у справах (зокрема в тих, що розглядаються в судах), в яких іншою стороною є орган в якому вони працювали на момент припинення зазначеної діяльності [478].

Отже, застосування принципу доречності під час обмеження права на інформацію загалом проявляється за встановлення окремими користувачами інформації відповідності рівня обмеження власним інформаційними потребам.

Теж саме відбувається, якщо поглянути на обмеження права на інформацію з точки зору користувача окремого інформаційного продукту.

Отримана інформація за цих умов вважається доречною, якщо вона впливає на подальші рішення користувачів шляхом надання допомоги в оцінці ними минулих, теперішніх або майбутніх подій, як підстав відповідних обмежень, а також якщо вона виправдовує чи забезпечує підтвердження минулих оцінок.

У питаннях доречності обмеження права на інформацію доречність заходів залежить від доречності інформації, яка, відповідно, більш детально розкривається, зокрема, через виділену Н. М. Головай, таку додаткову її

якісну характеристику, як суттєвість. Авторка вважає, що «інформація є суттєвою, якщо її відсутність або неправильне відображення може вплинути на економічні рішення користувачів, прийняті на основі фінансових звітів» [476]. Тобто суттєвою вважається інформація, яка є важливою для прийняття відповідних управлінських рішень.

Також слід врахувати й висновки Н. В. Мірко про те, що доречність і своєчасність інформації (аналітичної – доповнено нами) визначається їх впливом на прийняття управлінських рішень. Своєчасна та доречна інформація дає змогу оперативно оцінити теперішні та майбутні події та вжити необхідних заходів для виправлення або поліпшення ситуації. Принцип доречності також передбачає відсутність зайвої інформації, яка не потрібна для прийняття управлінських рішень [52, с. 270].

Загальноприйнятий у питаннях обґрунтування обмеження прав і свобод людини тест на пропорційність охоплює оцінку трьох критеріїв, першим з яких є доречність – спрямованість засобів обмеження на досягнення завдань влади, спрямованість на досягнення її загальної (програмної) мети, яка у праці Дж. Крістоферсона отримала характеристику принципу «балансування» [479, с. 33].

За результатами аналізу застосування принципу пропорційності у судовій діяльності, що був проведений С. Погребняком [480], оцінюючи доречність засобу, суд повинен взяти до уваги факт існування категорично заборонених засобів, що робить недоречним подальший аналіз тих чи тих обмежень на предмет їх пропорційності. Крім того, у цій ситуації оцінюванню підлягає легітимність мети відповідного заходу обмеження [480, с. 52].

Отже, оцінюючи доречність тих чи інших заходів обмеження права на інформацію, у суб'єкта накладання такого обмеження постійно виникає необхідність підтвердити легітимність власної діяльності або застосування «презумпції правомірності» щодо власних дій чи рішень, як це було зроблено

представником Президента України у відгуку на позовну заяву щодо визнання протиправним і скасування Указу Президента України № 43/2021 від 02. 02. 2021 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 лютого 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» в частині застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до товариства з обмеженою відповідальністю «Новини 24 години», товариства з обмеженою відповідальністю «Телерадіокомпанія «112-ТВ» і товариства з обмеженою відповідальністю «Нові комунікації» [376].

Отже, доречність заходів обмеження права на інформацію обумовлена не стільки легітимністю органу, що застосовує обмеження, скільки залежністю поширення такої легітимності на захід обмеження права на інформацію від виконання умов «розмірності засобів, заходів чи дій, за допомогою яких вона досягається» [480, с. 52], а також дотримання вимоги «ефективності в тому сенсі, що застосування певного заходу повинне ґрунтуватися на деяких емпіричних даних про його здатність для просування або досягнення визначеної мети» [479, с. 161].

Відтак слід урахувати й інші висновки С. Погребняка щодо способів побудови пропорційності (вертикально із залежністю від послідовного виконання однієї юридичної вимоги за іншою (доречність, необхідність, балансування) або горизонтально від доречності до необхідності і навпаки), які, на думку автора, є важливою передумовою для забезпечення прав людини, утвердження верховенства права [480, с. 54].

Основним і найбільш застосовуваним обґрунтуванням «недоречності» обмеження права на інформацію слід визнати об'єктивну неможливість досягти практичної мети обмеження права на інформацію у відповідних умовах (відносинах), в яких відбувається застосування обмежень.

У такому випадку інформаційна діяльність переважно є такою, що перебуває поза компетенцією суб'єкта застосування обмежень, а обмеження або набуває характеру накладання на суб'єкта інформаційних відносин окремих заборон (санкцій), або визнання дії давньоримського принципу «*neto ultra posse obligatus est* або *impossibilium nulla obligatio est*» та спрямування зусиль суб'єкта, який намагався застосувати обмеження права на інформацію, на проведення низки заходів відновлення доречності, зокрема шляхом міжнародної технічної допомоги, звернення по сприяння до урядів і правоохоронних структур інших країни, виконання попередньо укладених договорів у системах колективної безпеки тощо.

Б. Шлоер пропонував звертати увагу як на юридичну можливість (виконати законними шляхами), так і на фактичну можливість (об'єктивна можливість виконати певний обов'язок) [481, с. 11–12].

Іншими проявами «недоречності» обмеження права на інформацію вважаємо:

- а) непридатність інформації до обмеження права на неї через зовнішні чинники (фактори);
- б) наявність альтернативи обмеженню права на інформацію;
- в) застосування санкцій із «зменшенням обтяження»;
- г) акцентування уваги на соціальній, моральній, релігійній, суспільній та іншій ціннісноорієнтованій оцінці поведінки особи.

Під час дії правового режиму воєнного стану, який був введений внаслідок збройній агресії РФ, практику адміністративних судів України слід розділити на декілька груп судових рішень із різним ступенем застосування сторонами принципу доречності, а також його врахування безпосередньо судами. Насамперед слід зазначати про обмеження прав, оскаржувані порушення яких були виправлені суб'єктом владних повноважень і судом встановлено відсутність підстав вважати, що повне відновлення законних прав та інтересів позивача неможливе без визнання рішень, дій або

бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправними після такого виправлення.

Так, у справі № 9901/536/19 про визнання протиправним і нечинним Указу Президента України від 19 березня 2019 року № 82/2019 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 березня 2019 року «Про застосування, скасування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» « суд звертає увагу на доречність у накладанні санкцій: «...Президент України в межах наданих йому повноважень вводить в дію рішення РНБО, самостійно не запроваджує персональні санкції щодо юридичних чи фізичних осіб, особисто не здійснює перевірку фактів та відомостей, що стали підставою для застосування санкцій до будь-кого із суб'єктів застосування санкцій...» [482], а у справі № 9901/33/21 про визнання протиправним і нечинним того ж Указу Президента України, в пункті 8 додатку № 2, відповідно до якого застосовано санкції до ТОВ «ТРК «Нові комунікації», зазначає: «Чинне законодавство України не містить положень, які б встановлювали обов'язок вказувати в Рішенні Ради національної безпеки і оборони України або у відповідному Указі Президента України підстави для застосування санкцій» [483].

З іншого боку у вказаній категорії справ, зокрема у справі № 9901/22/21 [376], Суд констатує, що позивач, не погоджуючись із прийняттям оскаржуваного Указу, вказує на порушення його індивідуального права на доступ до інформації за його безпосередньої відсутності у переліку осіб, на яких поширюється Указ про введення в дію обмежувальних заходів (санкцій).

Відповідно, враховуючи позицію Суду, до цієї групи судових рішень у справах слід включати справи, у яких предметом судового розгляду є «доречність» застосування обмеження права на інформацію у контексті забезпечення права позивача на отримання інформації, гарантованого

Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року.

Іншим прикладом застосування принципу доречності у справах щодо забезпечення громадського порядку та безпеки, національної безпеки та оборони України, зокрема щодо запобігання та припинення протиправної діяльності товариств, установ, інших організацій, яка посягає на конституційний лад, права і свободи громадян, є врахування позиції Конституційного Суду України, який у рішенні від 01. 12. 2004 року № 18-рп/2004 надав визначення поняттю «охоронюваний законом інтерес», вказавши, що останній регулює ту сферу відносин, заглиблення в яку для суб'єктивного права законодавець вважає неможливим або недоцільним [484].

У справах щодо біженців, зокрема справі № 522/5503/22, Суд оцінює доречність побоювань Позивача повертатись у країну громадянського походження з огляду на наявність конвенційних ознак (щодо визначення статусу біженця) в країні походження [485].

Також, розглядаючи справи щодо біженців, Суд вважає доречними заходи обмеження комунікаційних можливостей позивачів через дотримання вимог частини другої статті 16 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», відповідно до яких з особою, яка не розуміє державної мови, працівник державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями може спілкуватися мовою, прийнятною для сторін, а також за допомогою перекладача [486].

У справах щодо припинення діяльності ЗМІ чи інших суб'єктів інформаційної діяльності з підстав, визначених у Законі України від 09 квітня 2015 року № 317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», зокрема справі № 520/118/20 [381], Суд вважає обмежувальні заходи доречними за умови попереднього прийняття

центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань державної реєстрації юридичних осіб, реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, громадських спілок, інших громадських формувань, у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку, рішення про невідповідність діяльності, найменування та/або символіки юридичної особи, політичної партії, іншого об'єднання громадян вимогам цього Закону.

Суд ураховує також те, що Постановою Кабінету Міністрів України від 27 травня 2015 року № 354 затверджено Порядок прийняття рішень щодо невідповідності діяльності, найменування та/або символіки юридичної особи, політичної партії, її обласної, міської, районної організації або іншого структурного утворення, передбаченого статутом політичної партії, іншого об'єднання громадян вимогам Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

Отже, «доречність» як принцип регулювання та основа обґрунтування застосування обмеження права на інформацію запозичено зі сфери культури комунікації, де вона виконує роль ознаки точності, логічності, виразності, чистоти висловлювань. Здійснюючи регулюючий вплив на інформаційні відносини, «доречність» враховує ситуацію й склад учасників цих відносин, їх етичні, політичні, економічні завдання тощо, транспондерує завдання забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності, суверенітету, публічної й громадської безпеки (у відповідних відносинах), як, власне, мету самого обмеження права на інформацію.

Обмеження права на інформацію набуває характеристик доречності внаслідок досягнення суб'єктом накладання обмеження власної мети, а також якщо потреби користувача інформації (у широкому розумінні) реалізовані або принаймні не заперечені (заборонені). До принципів такої діяльності як «принципів доречності інформації» можливо віднести:

а) відсутність необ'єктивних суджень;

- б) корисність інформації та її суттєвість;
- в) зрозумілість і простоту сприйняття;
- г) можливість порівняти інформацію за різні звітні періоди.

У практичній площині застосування принципу доречності в обмеженні права на інформацію загалом проявляється під час встановлення окремими користувачами інформації відповідності рівня обмеження власним інформаційними потребам.

Те саме відбувається, якщо розглянути обмеження права на інформацію з точки зору користувача окремого інформаційного продукту. Отримана інформація вважається доречною, якщо вона впливає на подальші рішення користувачів шляхом надання допомоги в оцінці ними минулих, теперішніх або майбутніх подій, як підставі відповідних обмежень чи самообмеження, а також якщо вона виправдовує чи забезпечує підтвердження минулих оцінок.

Отже, в оцінці дій влади щодо обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки «доречність» є першим з критеріїв пропорційності, що відображає спрямованість засобів обмеження на досягнення завдань влади, на досягнення її загальної (програмної) мети, обумовленість не стільки легітимністю органу влади, що застосовує обмеження, скільки залежністю поширення такої легітимності на захід обмеження права.

Вивчення практики правозастосування з урахуванням принципу доречності є перспективною подальших досліджень у цьому напрямі.

4.2. Концептуальні положення щодо необхідності обмеження права на інформацію та встановлення мінімальних обсягів інформаційних ресурсів (контенту), що обмежуються в інтересах національної безпеки

Після повномасштабного російського вторгнення Україна шляхом направлення вербальної ноти ¹ офіційно повідомила про відступ від зобов'язань за Європейською конвенцією прав людини та Міжнародним пактом про громадянські та політичні права [487]. Зокрема, це надало державі повноваження встановити додаткові зобов'язання щодо військової служби, обмеження щодо окремих прав, як-от право на приватність, свободу релігії та вираження поглядів, права на мирні зібрання, права на ефективні засоби правового захисту, права власності, права на освіту та свободу пересувань. Тому Україна тимчасово, до завершення воєнного стану, не виконуватиме деякі зобов'язання, і це не становитиме порушення міжнародних договорів.

Те саме стосується й запровадження обмеження права на здійснення окремих видів професійної інформаційної діяльності, таких як професійна журналістика. Як указано у пункті п'ятдесят четвертому Огляду ООН «Оновлена інформація щодо ситуації у сфері прав людини в Україні. Звітний період: 24 лютого–26 березня», у запровадженні обмежень виникла об'єктивна необхідність: «УВКПЛ занепокоєне безпековими ризиками, з якими стикаються журналісти/-ки та працівники/-ці ЗМІ в Україні» [488].

Лише з 24 лютого 2022 року до 26 березня 2022 року ММПЛУ зафіксувала сім випадків загибелі журналістів/-ок та працівників/-ць ЗМІ (п'ять чоловіків і дві жінки) під час бойових дій. Ще 13 журналістів/-ок і працівників/-ць ЗМІ (12 чоловіків і одна жінка) раптово опинилися у зоні

---

¹ «Вербальна нота» означає: «документ, який повинен якнайсерйозніше братися до уваги»). Текст таких нот складається від третьої особи і не підписується. Вербальна нота починається і закінчується формулами ввічливості.

Вербальні ноти використовуються для вирішення широкого кола питань. У них викладаються політичні, економічні, науково-технічні та інші проблеми як двостороннього, так і багатостороннього характеру.

бойових дій, із них сім (усі чоловіки) отримали поранення. Принаймні у чотирьох випадках напади були спрямовані на журналістів/-ок, які мали чітке маркування як працівників ЗМІ – були одягнені у відповідний захисний одяг або рухалися в автомобілях із написами «телебачення» чи «преса» – і не перебували поруч із будь-якими можливими військовими цілями. В інших випадках журналісти/-ки наражалися на небезпеку через артилерійські обстріли» [488].

У пункті другому Вербальної ноти № 4132/28-110-17626 Верховна Рада України звертає увагу ООН на те, що, відповідно до статті 3 Указу Президента України від 24. 02. 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні тимчасово, на період воєнного стану, вводяться передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, що передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах і в обсязі, необхідному для забезпечення впровадження та виконання воєнного стану [487].

Відтак, констатуючи активне застосування у нормативно-правових актах, пов'язаних із обґрунтуванням обмеження прав людини, зокрема права на інформацію, категорії «необхідність», слід нагадати, що у сучасній українській мові слово «необхідність» використовується у двох основних значеннях: як «потреба у чому-небудь» або як «об'єктивний закономірний зв'язок між явищами матеріального світу, який впливає із самої природи речей, розкриває їхні суттєві риси» [109, с. 769].

Водночас у повсякденному вжитку у такому значення слово «необхідний» застосовують: 1) без якого неможливо обійтися; конче потрібний; 2) те, що обов'язково потрібне для забезпечення нормальних умов життя, праці і таке інше; 3) закономірний, не випадковий [109, с. 769]). Також

застосовують слово «необхідний» (якого неможливо обійти, обминути) [109, с. 769]).

У Великій українській енциклопедії необхідність розглядається як «філософська категорія, яка відображає внутрішні, стійкі, суттєві зв'язки явищ і визначає їх закономірну зміну і розвиток» [489].

На думку Г. Ю. Носової, «в онтологічному сенсі необхідність зображає таке відношення між об'єктивними подіями, за якого одна подія неминуче викликає, зумовлює чи визначає іншу. Онтологічно необхідність вважають апріорною: її встановлюють за допомогою емпіричних досліджень на підставі законів природи та суспільства – регулярності й повторюваності реальних подій та процесів, що вивчають природничі і суспільні науки. Повторюваність може мати різний характер: у законах універсального типу вона призводить до правдивих передбачень, у статистичних законах – лише до правдоподібних та ймовірних. Одне з основних завдань науки – пізнання необхідного» [490].

В українському сегменті вільної енциклопедії «Вікіпедія» необхідність визначено як систему зв'язків і відносин, що зумовлює зміну, поступальний рух, розвиток у жорстко визначеному напрямку з жорстко визначеними результатами. Іншими словами, необхідність – це такий зв'язок, що обов'язково призводить до певної події [491].

Окреслено такі види необхідності:

- логічну (формальну) – судження, протилежне якому завжди буде хибним;
- реальну (фізичну) – фактичну зумовленість явища певними обставинами;
- моральну – зобов'язання поведінки, чинності етичних, моральних, релігійних та інших переконань [491].

З огляду на викладене, зазначимо, що у сучасній правовій науці, зокрема у праці А. М. Мерник, В. О. Кузьміної, Б. М. Бурлакова, правовий

інститут обмеження прав людини розглядається як необхідний і безумовний інструмент функціонування демократичного суспільства та визнається складником правової системи будь-якої держави та сучасного суспільства, що об'єктивно зумовлює його законодавче врегулювання і створення як окремого інституту права міжгалузевого характеру.

Також вказані дослідники зауважують, що «обмеження повинні мати правовий характер і накладатися лише відповідно до загального інтересу – національної безпеки, правопорядку, захисту норм моралі, захисту прав і свобод іншої людини, коли право іншої людини у правомірному балансі переважає. Правова процедура накладення обмежень повинна полягати в застосуванні трикутника правомірності обмеження прав людини, який є досягненням сучасної правової науки та судової практики. Навіть з активним розвитком суспільства та появою прав четвертого покоління такий механізм не втрачає своєї ефективності й продовжує діяти, що свідчить про його ефективність і гарантує непорушність принципу верховенства права під час вирішення конкретних справ щодо обмеження прав людини» [492, с. 45].

Як приклад слід навести абзац восьмий підпункту 2.2 пункту другого мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) від 22 січня 2020 року № 1-р(І)/2020 у справі за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини четвертої статті 42 Закону України «Про Конституційний Суд України»: «... право особи на доступ до інформації, гарантоване статтею 34 Конституції України, не є абсолютним і може підлягати обмеженням. Такі обмеження мають бути винятками, які передбачені законом, переслідувати одну або декілька законних цілей і бути необхідними у демократичному суспільстві. У разі обмеження права на доступ до інформації законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально

досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію вказаного права і не порушувати сутнісного змісту такого права» [70].

Поняття «необхідний у демократичному суспільстві» слід безпосередньо застосовувати у процедурах обмеження права на інформацію з огляду на положення статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Так, у Посібнику Європейського суду з прав людини за статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод «Право на повагу до приватного і сімейного життя» у перекладі з доповненнями О. Дроздова та О. Дроздової вказано: «щоб визначити, чи є конкретне порушення статті 8 «необхідним у демократичному суспільстві», Суд врівноважує інтереси держави-члена проти права заявника» [493].

У ранній та провідній справі за статтею 8 Суд уточнив, що «необхідні» в цьому контексті не мають гнучкості таких висловів як «корисні», «розумні» або «бажані», але передбачає існування «нагальної соціальної потреби» за втручання в питання. Національні органи влади повинні провести первинну оцінку нагальної соціальної потреби в кожному конкретному випадку; відповідно, для них залишається межа довіри. Однак їхні рішення залишаються предметом перегляду Судом. Обмеження права в рамках Конвенції не можна розглядати як «необхідне в демократичному суспільстві», – двома ознаками якого є толерантність і широта поглядів, якщо тільки, крім іншого, вона не є пропорційною встановленій законній меті [493, с. 20–21].

Як нагадує Л. Павлова, у судових рішеннях у справі «Хендісайд проти Сполученого Королівства» (1976 рік), «Сілвер та інші проти Сполученого Королівства» (1983 рік) сформульовано таке визначення поняття необхідності: воно не є синонімом прикметника «необхідний» і не має тієї гнучкості, як терміни «допустимий, звичайний, корисний, розумний або бажаний») [494].

Також у рішеннях Європейського суду з прав людини звертається увага на: по-перше, межі розсуду, надані державним органам влади, обов'язок держави-відповідача продемонструвати існування нагальної соціальної позиції за втручанням («*Piechowicz проти Польщі*»), по-друге, на законодавчі рішення, з метою надання оцінки якості парламентського та судового перегляду необхідності («*Animal Defenders International проти Сполученого Королівства*»).

В останньому випадку Суд наголошує на особливій важливості визначення пропорційності загальних заходів держави-відповідача у цьому відношенні, так само «... як і ризик зловживання, якщо загальний захід повинен бути пом'якшений, що є ризиком, який передусім повинен оцінюватися державою» [493, с. 21].

Такі питання обґрунтованості та необхідності також виникали у справі № 5310/71 «Ірландія проти Великобританії» [495] чи справі № 12778/17 «Арпарслан Алтан проти Туреччини» [496], у яких вказувалося, що обґрунтування доцільності застосування певних обмежень, їх необхідність та аргументованість має здійснюватися у кожному конкретному випадку, водночас: «...недостатньо дати загальне пояснення для обмежень, варто ще й аргументувати їх необхідність та пропорційність в індивідуальних справах» [496].

У зв'язку із цим, а також зважаючи на практику Європейського суду з прав людини наведений вище «Відступ від зобов'язань ...» можна віднести до категорії дискреції держави та передбачити тривалість його дії до завершення дії правового режиму воєнного стану. Відповідно, рішення щодо застосування конкретних обмежень буде обґрунтовувати рішення щодо відступу, факт якого, зокрема, стане предметом вивчення у випадках оскарження дії влади у Європейському суді з прав людини.

Як засвідчує Т. І. Фулей, у межах аналізу Рішення Європейського суду з прав людини від 10 серпня 2006 року у справі № 21040/02 «Ляшко проти

України» (Lyashko v. Ukraine) національний Суд повинен перевірити, чи було втручання виправданим і необхідним у демократичному суспільстві, та, зокрема, чи було воно пропорційним, і чи були причини, надані національними органами влади на його виправдання, важливими та достатніми.

Таким чином, важливо визначити, чи належним чином національні органи влади використали свою свободу повноважень, звинувативши заявника [497, с. 30]. Окрім того, вказаний автор констатує, що загалом «необхідність» будь-якого обмеження здійснення свободи вираження поглядів має бути обґрунтована з усією переконливістю [497, с. 30].

Своєю чергою аналізуючи дискреційні повноваження держави у питанні обмеження права на інформацію у демократичному суспільстві, практика Європейського суду з прав людини насамперед ґрунтується на тому, що національна влада має оцінити, чи існує «нагальна суспільна необхідність», що виправдовує таке обмеження, і тут вона (держава) користується певною свободою розсуду.

Те саме стосується безпосередньо розповсюдження масової інформації, щодо чого у справі «Фрессоз та Руар проти Франції» (Fressoz and Roire v. France) від 21 січня 1999 року Європейський суд з прав людини наголосив: «Національне право на свободу розсуду може суперечити інтересові демократичного суспільства у забезпеченні і підтриманні свободи преси. Так само слід приділити велику увагу цьому інтересові, якщо йдеться про *mutatis mutandis* – визначення, згідно з пунктом другим статті 10, відповідності обмеження законно поставленій меті (рішення у справі «Ґудвін проти Сполученого Королівства» (Goodwin v. Royaume-Uni) від 27 березня 1996 року, а також «Ворм проти Австрії» (Worm v. Autriche) від 29 серпня 1997 року)» [498].

Серед перелічених у Відступі були й обмеження окремих інформаційних прав, зокрема щодо збору, зберігання, використання та

розповсюдження конфіденційної інформації про особу без її згоди (Україна вимушена відступити від зобов'язань за статтею 17 Пакту та статті 8 Конвенції). На підставі аналізу змісту вказаних Вербальних нот зазначимо, що були введені відмови від зобов'язань за:

- статтею 19 Пакту та статтями 9-10 Конвенції (щодо права вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на власний розсуд);
- статтями 17, 22, 25 Пакту, статтею 14 Конвенції та статтею 1 Додаткового протоколу до Конвенції (щодо свободи підприємництва, вільного обрання виду та способу діяльності).

Також органи військового управління разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування були уповноважені здійснити відступ від зобов'язань за статтями 3, 8 (пункт 3), 9, 12, 13, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27 Пакту та статті 4 (пункт 3), 8, 9, 10, 11, 13, 14, 16, статті 1, 2 Додаткового протоколу, статтю 2 Протоколу № 4 до Конвенції:

- регулювати роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних компаній, видавництв, теле-, радіомовників та інших підприємств, установ, організацій та закладів культури й засобів масової інформації, використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри і друкарні для військових цілей і проведення роз'яснювальної роботи у збройних силах і серед населення (пункт одинадцятий Вербальної ноти № 4132/28-110-17626);
- заборонити роботу приймально-передавальних радіостанцій для особистого та колективного використання та передачі інформації через комп'ютерні мережі (пункт одинадцятий Вербальної ноти № 4132/28-110-17626);

- у разі порушення вимог або невиконання заходів воєнного стану вилучати у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян електронне комунікаційне обладнання, телевізійну, відео- та аудіотехніку, комп'ютери та, якщо необхідно, інші технічні засоби зв'язку (пункт дванадцятий Вербальної ноти № 4132/28-110-17626);
- вживати додаткових заходів щодо посилення охорони державної таємниці (пункт двадцять перший Вербальної ноти № 4132/28-110-17626).

Інший прояв «необхідності» у питанні обмеження права на інформацію виникає у регульованих статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод відносинах. Так, Є. Белоусов та М. Кахнова звертають увагу, що структурно цю статтю можна поділити на дві частини, однією з яких є складові частини права на свободу вираження поглядів, іншою – вичерпний перелік легітимних обмежень досліджуваного права [499, с. 281].

Інформація може бути «необхідною» для здійснення заявником свого права на свободу вираження поглядів, відобразити (відбивати) мету особи, її прагнення та інтереси, характер відповідних відомостей чи характеристики відповідної інформаційної діяльності, здатність і реальні можливості запитати у держави ці відомості та/або віднести їх до категорії «публічна інформація» тощо.

Також, виражаючи певні погляди, користувач інформаційного продукту визначає її окремі якісні характеристики, зокрема: «готовність» до масового споживання, віднесення до засобів стратегічних комунікацій, загальну доступність, наявність обмеженого доступу чи розповсюдження, а саме – через висловлювання чи коментування.

Попри те, на думку дослідників «свобода дотримуватися своїх поглядів» включає право особи мати власну позицію щодо того чи іншого питання, гарантує захист особі від приписування їй певної позиції на основі її попередніх висловлювань і негативних наслідків, які можуть виникнути з

цього, а також забороняє примушувати особу розголошувати іншим свою позицію. Свобода одержувати інформацію передбачає можливість для засобів масової інформації отримувати її будь-якими незабороненими засобами та право громадськості отримувати суспільно необхідну інформацію. Свобода передання інформації являє собою не лише написані слова або усні висловлювання, але й зображення, фотографії і навіть культурну спадщину, що призначені для висловлення ідеї або подання інформації ... статтею 10 Конвенції захищається не тільки сама ідея, але й форма її вираження ...» [499, с. 281].

Отже, обмежене право на інформацію може стосуватися інформації як певних відомостей (документів, що їх формалізують у контексті статті 1 Закону України «Про інформацію»), що була «необхідною» для здійснення особою, у подальшому – заявником в Європейському суді з прав людини, свого права на свободу вираження її поглядів чи свободу одержувати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Щодо першого слід також урахувати висновки Європейського суду з прав людини у справі «*Фогт (VOGT) проти Німеччини*», згідно з якими свобода дотримуватися думки охоплює захист особи від можливих негативних наслідків у випадках, коли їй приписуються ті чи інші погляди після попередніх публічних висловлювань [358]. Відповідно, Суд побічно окреслює зміст поняття «негативна свобода», вкладаючи у його сутність нерозголошення особою власних думок. Слід наголосити, що одним із проявів «необхідності» обмеження права на інформацію є саме формування «негативної свободи» інформаційних відносин, зміст якої варто окремо дослідити на предмет її віднесення до загроз національній безпеці.

Як нагадують Є. Белоусов та М. Кахнова, вирішуючи питання про наявність у справі порушення статті 10 Конвенції, Європейський суд з прав людини застосовує так званий «трискладовий тест» (the three-part test):

законність обмежень, легітимна мета, заради якої застосовувалось обмеження, та необхідність у демократичному суспільстві [499, с. 281].

Повертаючись до умов воєнного стану, слід зазначити про застосування серед засобів трискладового тесту категорії «необхідність в умовах воєнного стану» замість категорії «необхідність у демократичному суспільстві».

Так, наприклад, громадські організації «Центр демократії та верховенства права» та «Лабораторія цифрової безпеки» у червні 2022 року, в умовах дії в Україні правового режиму воєнного стану, оприлюднили Рекомендації громадських організацій щодо обмежень прав людини у воєнний час [500], у яких наголошено на природності зміщення в умовах війни балансу між свободою вираження і прагненням держави захистити національну та інформаційну безпеку в бік державного інтересу.

Водночас автори рекомендацій зауважують, що обмеження, які вводяться, повинні бути законними, мати легітимну мету та бути необхідними в конкретний період. Так, запроваджені в Україні у відповідь на російську агресію обмеження охоплюють виключення поширення російської символіки, забороняють інформаційну підтримку та схвалення збройної агресії, обмежують можливість поширювати дані щодо переміщення українських військових і техніки [500].

Рішеннями Ради національної безпеки і оборони України [501], [502] також встановлено спеціальний формат «єдиного марафону», що передбачає:

– об'єднання усіх загальнонаціональних телеканалів, програмне наповнення яких формується переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних передач на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації – цілодобовому інформаційному марафоні «Єдині новини #UАразом»;

– стале функціонування об'єктів цифрового ефірного мовлення та безперебійну трансляцію телевізійних каналів у МХ - 1, -2, -3, -5;

- цілодобовий моніторинг ефірної мережі, обладнання головної станції мультиплексування, супутникових та наземних каналів зв'язку;
- резервування супутникових каналів доставки програм та обладнання головної станції мультиплексування;
- резервну доставку телеканалів до цифрових передавачів із залученням альтернативного оператора супутникового зв'язку;
- вимкнення з цифрового мовлення каналів на підставі недотримання вимог таких обмежень;
- блокування інформаційних ресурсів, зокрема шляхом формування та реалізації додавання до списку заблокованих ресурсів російських веб-сайтів, які можуть загрожувати національній безпеці чи сприяти агресії проти України на підставі розпоряджень Національного центру оперативного управління мережами телекомунікацій (НЦУ) [503].

Обґрунтування обмеження права на інформацію необхідністю забезпечення національної безпеки, захисту суверенітету, територіальної цілісності тощо завжди породжує проблему відновлення обмеженого права у зв'язку із втратою актуальності самого обмеження, про яку й зазначено вище та яка зумовлює питання щодо можливості відновлення обмеженого права загалом.

У сучасних суспільно-політичних науках подібні процеси прийнято описувати за допомогою терміна «біфуркація» – набуття нових особливостей унаслідок рухів динамічної системи за незначної зміни її параметрів.

М. С. Кармазіна, розглядаючи її види та форми у межах Енциклопедії сучасної України, зокрема, вирізняє політичну біфуркацію – перехід політичного процесу, явища, феномена, що розглядається як відкрита система, на новий рівень розвитку в результаті порушення балансу взаємовпливу, взаємозв'язку між власне системою і зовнішнім середовищем (суспільно-політичною системою). Наслідок переходу – виникнення політичного явища, процесу, феномена іншого рівня, зокрема розпад імперії

й утворення незалежних держав, перетворення унітарної держави на федеративну, об'єднання кількох політичних партій, синтез ідей в теорію, концепцію, парадигму [504].

Відповідно, біфуркація права на інформацію в умовах запровадження обмеження щодо цього права становить обрання правовою системою вектора подальшого розвитку права на інформацію після запровадження обмеження. Попри це, слід погодитися із авторами Рекомендацій громадських організацій щодо обмежень прав людини у воєнний час щодо:

- недоцільності одноманітного підходу до обмеження права на інформацію в умовах воєнного стану для адміністрування тимчасово окупованих територій, «сірих зон» і підконтрольних Україні територій;

- дотримання принципів необхідності й пропорційності за будь-якого обмеження прав і врахування контексту кожної конкретної справи, за необхідності – із залученням оцінки фахівців (представників громадянського суспільства, правозахисників, волонтерів) щодо доцільності та актуальності обмежень;

- дотримання заборони на відступи від норм міжнародного гуманітарного права;

- забезпечення фіксації представниками громадянського суспільства, правозахисниками, волонтерами випадків надмірних або непропорційних обмежень прав людини та спроб зловживання державною дискрецією з метою подальшого оскарження у судовому порядку для уникнення неправомірного застосування інституту відступу від зобов'язань;

- необхідності врегулювання підстав та умов, за яких можливі додаткові обмеження свободи вираження у воєнний час, зокрема завчасного передбачення переліку забороненого контенту, що доповнюватиме вимоги мирного часу, та відповідні санкції за його поширення;

- деталізації та належного розмежування повноважень органів у сфері запровадження додаткових обмежень права на інформацію (Рада

національної безпеки і оборони України, Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, Міністерство культури та інформаційної політики, Національна комісія з питань електронних комунікацій тощо) на період воєнного стану з огляду на межі їх компетенції у заходах оборони та забезпечення національної безпеки загалом;

- розробки, запровадження та поширення каналами стратегічних комунікацій окремих «кризових протоколів національного спротиву» – передбачуваних обмежень права на інформацію із визначенням часових періодів їх запровадження та дії, а також спеціального режиму функціонування суб'єктів інформаційної діяльності на тимчасово непідконтрольних Україні територіях;

- доцільності уніфікації державних інформаційних ресурсів у напрямі створення переліків чинних обмежень свободи вираження поглядів, що запроваджуються на всіх рівнях управління державою в умовах воєнного стану, зокрема й воєнно-цивільними адміністраціями;

- створення постійно діючої системи моніторингу актуальності обмежень і виявлення втрати обмеженнями такої актуальності, подальшої їх необхідності чи непропорційності конкретним обставинам;

- постійного покращення обізнаності у локальному та регіональному контекстах, набуття здатності збереження повідомлень про вчинені воєнні злочини, а також ефективності протидії поширенню шкідливої та небезпечної інформації, пов'язаної з конфліктом, завдяки співпраці з соціальними мережами та комунікаційними платформами;

- доцільності обмеження дискреції правоохоронних органів щодо огляду ними телефонів громадян під час дії воєнного стану задля уникнення можливих порушень щодо таких видів інформації, як адвокатська, медична таємниця чи інших видів таємниць;

- доцільності встановлення законодавчого обмеження на використання технологій штучного інтелекту з попереднім аналізом їх

впливу на права людини, а також процесуальний статус отриманої внаслідок застосування таких технологій інформації;

– доцільності врегулювання критеріїв публікації даних щодо військовополонених та загиблих із категоризуванням мети самої публікації (розповісти світові про воєнні злочини, підкреслити гуманне ставлення до військовополонених чи загиблих, тощо);

– поширення серед військовослужбовців, громадян на окупованих чи тимчасово непідконтрольних територіях інформації щодо цифрової безпеки та цифрових навичок [500].

Постановлення кожного із означених проблемних питань можна охарактеризувати як проходження правом на інформацію певної точки біфуркації – досягнення правовою системою критичного значення обмеження права на інформацію.

Отже, здійснюючи «необхідне» обмеження права на інформацію, держава має чітко усвідомлювати наслідки проходження «точки біфуркації», за якою інформаційна діяльність, свобода збирання, зберігання, обміну відомостями тощо, переважно перестає бути детермінованою рішеннями самої держави та може сягати за межі заходів реалізації державної інформаційної політики, що, своєю чергою, неминуче призведе до застосування заборон, правоохоронних і примусових заходів.

Завершуючи розгляд «необхідності» обмеження права на інформацію, слід вказати на ймовірність застосування окремих обмежень випадково, поза заходами забезпечення національної безпеки, з необережності тощо.

4.3. Концептуальні положення щодо пропорційності встановлених обмежень визначеним загрозам національній безпеці та ймовірним негативним наслідкам

Запровадження та подальший перебіг процедур установаження обмеження права людини на інформацію визначають чинники та умови, за яких відповідні правові можливості можуть бути реалізовані у зменшених обсягах від потреб користувача інформації та/або неповною мірою щодо певного контенту.

Згідно з позицією Д. Терлецького, засновані на обмежувальному застереженні, явному чи опосередкованому, такі умови дають змогу пропорційно обмежувати конституційно закріплені права, зокрема «підконституційними», законодавчими нормами [505, с. 13].

Він підтримує позицію А. Барака, згідно з якою здебільшого конституційно закріплені права є відносними і можуть бути обмежені [506] та через яку він стверджує про «нетотожність прав людини як таких і конституційних прав. Останні становлять визнані державою і адресовані передусім державі вимоги, які покладають на неї негативні та позитивні зобов'язання та відповідальність» [505, с. 13].

М. В. Савчин наголошує на тому, що пропорційність визначає сумірність між здійсненням основного права та необхідністю його обмежень. Саме критерій пропорційності забезпечує обґрунтований і легітимний характер обмежень основних прав. Принцип пропорційності охоплює адекватність засобів обраній меті, неприпустимість надмірних обмежень, неприпустимість сваволі, заборону формалізму [219, с. 25–26].

Як вказано у монографії «Верховенство права», в різні історичні епохи співвідношення державних і приватних інтересів мало неоднакове значення. Часто держава вважала власні інтереси вищими, всіляко нехтуючи правами

своїх підданих, зокрема надмірно і неконтрольовано обмежуючи такі права [507, с. 472].

На думку Ю. О. Зінченко, з надмірним і неконтрольованим обмеженням прав людини пов'язано, зокрема, формулювання цілей такого обмеження і його справедливість, що, своєю чергу є змістом ідеї пропорційності. Вона ж слугує плацдармом для становлення принципу пропорційності, який є необхідним елементом у визначенні правомірності обмеження прав людини, і започаткований у ліберальній традиції [508, с. 83]. Дослідниця наголошує, що принцип пропорційності не можна розглядати окремо від принципу верховенства права, оскільки перший є необхідною складовою останнього [508, с. 83].

Аналізуючи вказану працю, слід звернути увагу на зроблені висновки, відповідно до яких виникнення ідеї пропорційності у ліберальній традиції пов'язано із засобами протидії обмеженням природних прав людини, а закріплення принципу пропорційності у Законі – однією з гарантій правомірності дій влади за співвідношення нею приватного і публічного інтересу та, відповідно, намагання обмежити права приватних осіб.

Отже, у межах ліберальних систем організації державної влади визнається намагання влади розширити власні можливості за рахунок права приватних осіб, але лише шляхом втручання у такі права «тією мірою, якою це необхідно для уникнення більшого лиха» [508, с. 85].

Ю. А. Зінченко доводить, що становлення принципу пропорційності є процесом віднайдення «балансу» необхідного державного втручання у приватні справи з огляду на зовнішні умови та ситуацію.

С. О. Кузніченко вказує, що, обмежуючи права людини, органи публічної влади повинні діяти виважено, обґрунтовуючи застосування заходів державного примусу і пропорційність ужитих ними заходів [311, с. 33].

Ю. О. Євтошук звертає увагу на те, що правомірність у діяльності державних органів залежить, зокрема, від дотримання принципу пропорційності, який визначає міру можливого втручання у права та свободи людини, тим самим забезпечуючи їх захист від надмірного державного впливу [509, с. 93].

Як вважає А. В. Міт'яєва, держави змушені обмежувати права людини для досягнення балансу між правами індивіда та інтересами суспільства загалом [510, с. 297].

Тієї ж думки й С. В. Шевченко. Він вказує на «принцип пропорційності як принцип правообмеження та балансування прав та свобод окремої людини в інтересах загального блага» [511, с. 103], який володіє ознаками універсальності та «реалізується в різних галузях права як принцип балансування (дотримання балансу між приватними та публічними інтересами), так і як принцип правообмеження (розумне співвідношення між легітимним обмеженням прав людини та метою, яку необхідно досягти, застосовуючи таке обмеження)» [511, с. 107].

На думку Б. А. Тоцького, дотримання принципу пропорційності є обов'язковим у визначенні змісту обмежень, встановлених у статтях 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 41, 42, 43, 44, 47, 54 Конституції України, відповідно до інтересів національної безпеки та охорони громадського порядку, здоров'я та моральності населення тощо [512, с. 70].

Також дослідник зазначає, що, згідно з принципом пропорційності *stricto iuris*, для того, щоб виправдати певні обмеження прав, має існувати відповідне відношення («пропорційні» у вузькому сенсі слова) між результатом, який досягається за досягнення легітимної мети, та шкодою, яка завдається правам через використання законних засобів. Обмеження прав не буде пропорційним *stricto iuris*, якщо шкода, заподіяна при обмеженні прав, буде більшою за ту користь, що буде досягнута [512, с. 72–73].

Відтак він робить висновок, що дискусія про балансування та пошук такого балансу фактично є метафорою, оскільки шкали для математичного розрахунку балансу не існує в принципі [512, с. 73].

Слід погодитися, що запропонована багатьма авторами концепція «балансування» щодо проблеми обмеження права на інформацію набуває характеру опису заходів із попередження ймовірного конфлікту через обмеження права як автора певної продукції (контенту), так і розповсюджувача, користувача чи інших суб'єктів інформаційної діяльності. Водночас «балансування» набуватиме також ознак пошуку альтернативного контенту чи джерела інформації, що має зменшити негативний ефект для окремих суб'єктів інформаційної діяльності, яких таке обмеження формально не мало стосуватися.

Також наголосимо, що відповідне «балансування» повинно запроваджуватися лише щодо контенту, адже через наявність альтернативних правових засобів обмеження права на інформацію в цьому аспекті діяльності обмеження автоматично стає непропорційним. Відповідно, слід підтримати висновки Б. А. Тоцького, що головним аспектом у дослідженні альтернативних методів при обмеженні прав є досягнення легітимної мети, адже якщо така мета не досягається або досягається меншою мірою, то така альтернатива не відповідатиме вимогам принципу пропорційності [512, с. 73].

За спостереженнями Р. А. Майданика, згідно з принципом співрозмірності (пропорційності), органи влади, зокрема, не можуть покладати на громадян зобов'язання, які перевищують межі необхідності, що ґрунтуються на публічному інтересі, для досягнення цілей, які вимагається досягнути за допомогою застосовуваної міри (або дій владних органів). Відповідно, застосовувана міра повинна бути пропорційна (відповідати) цілям [513, с. 42].

На думку С. П. Погребняка, обмеження прав має умовний характер, не може бути безпідставним і безмежним, оскільки, як відомо, в умовах правової держави заборона надмірного державного втручання у свободу особи розглядається як аксіоматична вимога: держава має право обмежувати права людини тільки тоді, коли це дійсно необхідно, і тільки в такому обсязі, в якому її заходи відповідатимуть меті [514, с. 294]. Також, вважає учений у правовій державі проголошується і діє принцип пропорційності (розмірності, адекватності) [515, с. 192–193].

З огляду на викладене, слід урахувати, що поняття пропорційності є наскрізним для різних сфер людської діяльності саме у значеннях «домірності», «розмірності» чи «адекватності».

Так, філологи звертають увагу на латинське походження слова «пропорційність» від поєднання прийменника *pro* («за», «для», «про») та іменника *portio* («частина», «частка», «відношення», «пропорція»), а також на його зв'язок із словом «порція» [516, с.600].

Слово «порція» має також латинське походження та проникло до української мови через польське посередництво із значеннями «частина», «частка», «стосунок», «пропорція» [516, с. 533].

У сучасній українській мові слово «пропорційний» означає:

- 1) який має правильне співвідношення розмірів, частин чого-небудь; розмірний;
- 2) який ґрунтується на дотриманні пропорцій, правильного співвідношення між чим-небудь [109, с. 1164].

У логіці та філософії, окрім терміна «пропорційність», застосовують категорію «предикативність» – один із термінів судження, у якому говориться про предмет (суб'єкт). Предикат – це: «... 1. У логіці – один із двох термінів судження, а саме той, в якому щось говориться про предмет мови (суб'єкт). 2. В математичній логіці предикат часто розуміють як пропозиційну функцію, тобто як функцію, що визначена на якійсь

предметній області і значеннями якої є висловлювання або їхні істиннісні значення. 3. Лінгвістично – присудок» [517].

Велика юридична енциклопедія у 6 томах не містить тлумачення терміна «пропорційність», але розкриває поняття «пропорційна виборча система» у межах чого М. І. Ставнійчук застосовує термін «преференція» [518].

Також слід звернути увагу на зміст Закону України «Про акціонерні товариства», у пункті двадцять четвертому статті 1 якого розкрито значення терміна «пропорційний викуп акцій», до якого входить умова його здійснення «за згодою акціонера» (до 2022 року – «пропорційно кількості акцій певного типу та/або класу, запропонованих кожним акціонером до продажу») [519].

Загалом, слід наголосити: і юристи, політологи чи економісти, і представники інших галузей знань широко застосовуючи категорію «пропорційність», намагаються сформулювати універсальну дефініцію відповідного поняття, що, своєю чергою, допоможе досягати обраних галузевих цілей.

Прикладом універсалізації знання щодо «пропорційності» може слугувати визначення, що викладене у «Великій українській енциклопедії» (співмірність елементів і їх зв'язків в одній системі, найпростіший вид функціональної залежності [520]) – одному із базових енциклопедично-довідкових джерел національного бібліографічного онлайн-покажчику «Корпус енциклопедичних видань України» [521].

Отже, пропорційність, як і будь-яке інше абстрактне явище, не тлумачиться гомогенно не тільки в сфері національної безпеки, а й навіть у межах жодної з перелічених галузей знань.

І. І. Завідняк, аналізуючи обмеження прав людини і основоположних свобод у контексті принципу пропорційності та на прикладі конституційних засад діяльності Служби безпеки України, вказує, що «звуження прав

людини і основоположних свобод за своїм змістом означає зменшення якісних характеристик певного права, а скорочення – кількісних його характеристик» [522, с. 164].

Водночас вказаний автор аналізує Порядок отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації, який діяв із 2007 до 2016 року та містив низку правил із дотримання пропорційності. Зокрема, відповідно до пункту 3 Порядку, заходи могли здійснювати тільки ті підрозділи, яким відповідно до закону було надано право на провадження оперативно-розшукової діяльності.

Для отримання дозволу керівник підрозділу, у провадженні якого перебувала оперативно-розшукова чи контррозвідувальна справа, або його заступник вносив на розгляд суду клопотання про отримання дозволу, погоджене у визначених законом випадках прокурором або, відповідно до пункту чотирнадцятого, інформація мала використовуватися виключно для запобігання скоєнню злочину чи встановлення істини під час здійснення досудового розслідування злочинів, запобігання, своєчасного виявлення і припинення розвідувальних, терористичних та інших посягань на національну безпеку, в інтересах контррозвідки, для забезпечення безпеки під час здійснення розвідувальних заходів, захисту сил, засобів та інформаційних систем і облікових даних розвідувальних органів та джерел розвідувальної інформації, а також з метою її доведення до підрозділів, правоохоронних органів, органів державної влади та інших заінтересованих органів у випадках, передбачених законом чи відповідно до пункту п'ятнадцятого, якщо запобігання скоєнню чи припинення злочину та/або затримання особи, яка перебуває в розшуку, потребує здійснення невідкладних заходів, інформація мала негайно передаватися засобами зв'язку з дотриманням правил конспірації [523].

З огляду на аналіз наведеного прикладу, слід погодитися із І. І. Завидняком у тому, що пропорційність у практиці забезпечення національної

безпеки завжди буде пов'язана із обранням «необхідного засобу», який забезпечить досягнення мінімальності обмеження права на інформацію та, одночасно, максимального задоволення потреби суб'єкта забезпечення національної безпеки. За влучним висловом вказаного автора, «індивідуальний тягар покладатиметься на особу державним правовим актом тільки тією мірою, яка необхідна для досягнення певної легітимної та суспільно необхідної мети» [522, с. 166].

Конституційний Суд України в низці своїх рішень посилається або безпосередньо на принцип пропорційності [524], [525], або на тісно пов'язану з пропорційністю вимогу розмірності (домірності) [526], [81], або вживає терміни «розмірність» [527] і «домірність» [528], [529] як синоніми пропорційності.

Загалом слід вказати на «базову позицію» Конституційного Суду України із цього питання, яка була викладена у Висновку Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України) (реєстр. № 1027) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 24 грудня 2019 року № 9-в/2019: «...будь-яке втручання в права людини навіть за наявності легітимної мети, всупереч вимозі домірності, неодмінно спричинятиме скасування або обмеження прав і свобод людини» [529].

У 1965 році Федеральний конституційний суд Німеччини в одному зі своїх рішень зазначив: «У Федеральній Республіці Німеччина принцип пропорційності є неписаним конституційним принципом. Він походить з принципу верховенства права і, у дійсності, з природи основних прав, оскільки вони відображають загальне право на свободу громадянина від

держави, які можуть бути обмежені державними органами тільки у випадку переслідування абсолютно необхідного публічного інтересу» [36, с. 479].

Як нагадує О. І. Косілова, у цьому рішенні Федерального конституційного суду Німеччини визначено, що під час обмеження прав та свобод має бути забезпечений принцип пропорційності, який полягає у забороні надмірного впливу, вимагає, щоб втручання в основне право мало легітимну мету і слугувало відповідним, необхідним і пропорційним засобом досягнення цієї мети:

а) мета, спрямована на обмеження, повинна бути легітимною, тобто мати конституційно-правові підстави;

б) втручання повинно виступати засобом досягнення цієї мети;

аа) відповідний – такий, що слугує досягненню мети;

bb) необхідний – потрібний (найм'якший засіб);

сс) співрозмірний – пропорційний: балансування тягаря втручання та встановленої мети. Вимога пропорційності вимагає, щоб тягар втручання в загальний баланс не був непропорційним до ваги причин, що виправдовують його [530, с. 29].

У контексті безпосереднього обмеження права на інформацію, зокрема обмеження доступу до офіційної документації – «засекречування», Рада Європи у 2009 році визнала можливість такого обмеження, але із урахуванням того, що «обмеження, чітко встановлені у законі, є необхідними у демократичному суспільстві і пропорційними цілям захисту:

- 1) національної безпеки, оборони та міжнародних відносин;
- 2) громадської безпеки;
- 3) попередження, розслідування та судового переслідування кримінальної діяльності;
- 4) дисциплінарного розслідування;
- 5) перевірки, контролю та нагляду з боку державних органів;
- 6) приватного життя та інших законних приватних інтересів;

- 7) комерційних та інших економічних інтересів;
- 8) економічної, монетарної політики і політики обмінного курсу держави;
- 9) рівності сторін у судовому провадженні та ефективного здійснення правосуддя;
- 10) навколишнього середовища,
- 11) обговорень усередині державного органу або між такими органами стосовно вивчення питання [531, с. 102–103].

Також у частині другій статті 3 відповідної Конвенції обмеження обґрунтовуються тим, що відповідна інформаційна діяльність «завдасть або ймовірно може завдати шкоди хоча б одному з інтересів, перелічених у пункті 1, якщо тільки відсутній переважаючий суспільний інтерес...» [531, с.103] в такій діяльності.

З іншого боку, принцип пропорційності сформувався як принцип прецедентного права і отримав свій розвиток у практиці Європейського суду з прав людини, який його часто застосовував у прийнятті рішень, а також правоохоронній практиці в аспекті регулювання застосування державного примусу відповідними посадовими особами.

Щодо останнього «пропорційність» безпосередньо визначена у Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятому Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 року, де зазначається, що працівники правоохоронних органів зобов'язані поважати і захищати гідність і права людини; застосовувати примусові заходи тільки у випадках крайньої необхідності та в тих межах, в яких це потрібно для виконання обов'язків.

Окрім того, у коментарі b) до статті 3 Кодексу вказано: «Національне законодавство, як правило, обмежує застосування сили посадовими особами з підтримання правопорядку відповідно до принципу пропорційності. Це слід розуміти таким чином, що при тлумаченні цього положення повинні поважатися ці національні принципи пропорційності. Це положення в

жодному разі не тлумачиться таким чином, ніби воно уповноважує на застосування такої сили, яка є непропорційною законній меті, якої потрібно досягти» [531, с. 179–180].

У практиці реалізації положень статті 29 Закону України «Про Національну поліцію України» застосування принципу пропорційності набуває характеру оцінювання відповідним поліцейським шкоди, яка заподіюється ним охоронюваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, а також блага, для захисту яких він застосовує примус чи створеної загрози заподіяння шкоди. Так, на думку авторів науково-практичного коментаря до Закону України «Про Національну поліцію», у діяльності слідчих підрозділів органів Національної поліції України до «пропорційності» належить оцінка потреб досудового розслідування слідчим суддею або судом, які зобов'язані врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні [532, с. 1112].

Відтак звернемо увагу на практику Європейського суду з прав людини щодо питання правомірності застосування сили при затриманні у контексті тлумачення Судом статей 3 та 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод крізь призму принципу пропорційності.

Так, Європейський суд повторює: аби потрапити під дію статті 3 Конвенції, погане поводження має сягнути мінімального рівня жорстокості. Оцінка цього мінімального рівня жорстокості залежить від усіх обставин справи. Для того, щоб з'ясувати, чи було поводження «таким, що принижує людську гідність» у розумінні статті 3 Конвенції, Європейський суд має розглянути питання про те, чи втілювалася мета образити та принизити заявника (Постанова Європейського суду у справі «Пірс проти Греції» (*Peers v. Greece*), скарга N 28524/95, §§67-68 і 74, ECHR 2001 III), і чи торкалася

розглянута в зв'язку з цим міра особи заявника несумісним зі статтею 3 Конвенції чином (Постанова Європейського суду у справі «Ранінен проти Фінляндії» (Raninen v. Finland) від 16 грудня 1997 року, Recueil 1997 VIII, §55). Проте відсутність такої мети не може остаточно виключити встановлення порушення статті 3 Конвенції (Постанова Великої Палати Європейського суду у справі «В. проти Сполученого Королівства» (V. v. United Kingdom), скарга № 24888/94, §71 in fine, ECHR 1999-IX) [533].

Зокрема, на підставі аналізу рішень Європейського суду з прав людини, С. П. Погребняк наголошує на традиції проведення тесту на пропорційність, яка історично сформувалася та має основну двоетапну структуру. На першому етапі слід установити, що владними діями виявилось обмежене певне право. На другому етапі влада повинна показати, що вона мала певну легітимну мету, а обмеження було пропорційне цій меті [514].

Відповідно до оцінки В. С. Смородинського, у роботах М. Коен та І. Пората цей «тест» віднесено до визначення засобів: доцільності – засіб, призначений для досягнення публічною владою певної мети; необхідності – з усіх придатних публічною владою має бути обрано той засіб, що найменше обмежує права приватної особи; балансу інтересів (пропорційність у вузькому сенсі, або принцип балансування) – збиток, завданий приватній особі обмеженням її прав, має бути пропорційним суспільній вигоді від досягнення цілей такого обмеження [534, с. 384].

Б. А. Тоцький розглядає вказані засоби як основні критерії пропорційності, а саме:

- 1) обмеження має бути передбачене певним правовим актом (зокрема індивідуальним);
- 2) обмеження повинно мати легітимну ціль;
- 3) пропорційність *stricto iuris* (обмеження має бути співрозмірним до тієї правомірної мети, яка досягалась) [512, с. 71].

Дослідник, розділяючи погляди А. Приймак [535, с. 53], пропонує використовувати основні вимоги принципу правової визначеності у ситуація тесту на пропорційність:

1. Чітке формулювання правової норми у контексті рішення ЄСПЛ у справі «*Olsson v. Sweden*»: «Норма не може розглядатися як «право», якщо її не сформульовано з достатньою точністю так, щоб громадянин мав змогу, якщо потрібно, з відповідними рекомендаціями, певною мірою передбачити наслідки, що її може потягнути за собою вчинена дія» [536];

2. Однозначність правозастосування у контексті рішення ЄСПЛ у справі «*Brumărescu v. Romania*»: «Неможливість скасування остаточного судового рішення, яке набрало чинності, є однією із заборук стабільного правового становища особи, адже судові рішення повинні бути зрозумілі, чіткі та стабільні. Так, «коли суди остаточно вирішили питання, їхнє рішення не повинно ставитися під сумнів»» [537];

3. Чітке формулювання умов, за яких здійснюється обмеження чи позбавлення свободи [512, с. 71].

Своєю чергою Р. А. Майданик пропонує для розгляду «межі застосування принципу співрозмірності (пропорційності)», які, на його думку, визначають основні цілі й засоби їх досягнення (міри з реалізації), цінності та пріоритети, які лежать в основі вибору тих чи інших засобів та в сукупності становлять основні елементи методології зазначеного принципу [513, с. 45].

Критерієм межі застосування принципу співрозмірності (пропорційності) він пропонує визначати взаємозв'язок прав та обов'язків [513, с. 45].

На відміну від «трискладового тесту», тест на пропорційність загалом не вказує на кількість обмежувальних заходів – «інтенсивність втручання», яка, у випадку її зростання, є додатковим свідченням ускладнення забезпечення інтересів держави в умовах, які виникли, та, відповідно,

подальшого обмеження права особи. Отож, слід зважити на те, що збільшення інтенсивності заходів забезпечення національної безпеки може призвести до подальшого обмеження права на інформацію, зокрема щодо відомостей, які безпосередньо пов'язані із такими заходами.

«Непроходження» тесту на пропорційність має вказати на необґрунтованість обмеження права на інформацію та, як вже було зазначено, спонукати до пошуку альтернативних шляхів обґрунтованого виключення певних видів чи способів інформаційної діяльності чи доступу до певного контенту. Згідно з позицією Конституційного Суду України, заходи фінансового контролю за діяльністю об'єднань громадян та їх членів, які не здійснюють публічних владних повноважень або не фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України чи місцевих бюджетів, не можуть бути надмірними та такими, що непропорційно обмежують свободу політичної та громадської діяльності, нівелюють сутність права громадян на свободу об'єднань [525].

Прикладом непропорційності втручання в права особи також може слугувати неналежно суворе покарання, застосоване до неї, про що Європейський суд з прав людини вказує у справі «Швидка проти України»: «як зазначено в Кодексі України про адміністративні правопорушення та у подальших роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України, адміністративні правопорушення (тобто незначні правопорушення за законодавством України) караються арештом лише у виключних випадках... Проте національні суди застосували до заявниці, шістдесятирічної жінки без судимостей, найбільш суворе покарання за правопорушення, яке не призвело до жодного насильства або загрози. Вчиняючи так, суд посилався на відмову заявниці визнавати свою провину, таким чином накладаючи на неї стягнення за небажання змінити свої політичні погляди. Суд не вбачає цьому жодного виправдання і вважає захід непропорційним встановленій

меті» [538], а також у справі «Yordanova та інші проти Болгарії» [539], деяких інших справах.

4.4. Концептуальні положення щодо реальності обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки

У висновках Ю. С. Разметаєвої інформаційна складова сучасних конфліктів, а також нерівномірна цифровізація світу не залишають іншого вибору, ніж розробити гнучкі та динамічні стратегії та об'єднати зусилля навколо підтримки фундаментальних принципів і дотримання прав людини [540, с. 268].

Те саме підкреслює й І. І. Дахова. На її думку, функціонування суспільства і держави обов'язково спричиняє ситуації, які вимагають від держави обмежити певні права і свободи, і заслуговують на окремі дослідження [214, с. 17].

Вказаний автор звертає увагу на те, що Джун М. Росс (June M. Ross) у власному дослідженні, розглядаючи проблеми співвідношення обмеження прав людини у міжнародно-правових актах, порушувала питання «можливості» такого обмеження та умов його здійснення, що містяться в Канадській хартії прав і свобод [541], а вітчизняний дослідник С. В. Шевчук порушував питання про можливість обмеження реалізації прав і свобод особи на основі аналізу відповідної практики Європейського суду з прав людини щодо обмеження прав людини [36].

Дослідниця історії держави та права Н. В. Федіна, аналізуючи праці Т. Гоббса, аргументує, що він, не конкретизуючи форму державного устрою, наголошував на тому, що суверен повинен мати «достатньо влади для покарання порушників закону, оголошення війни й укладення миру, здійснення правосуддя, встановлення законів про власність та інших заходів,

необхідних для здійснення завдань держави». Це, на її думку, відображає сутність урядування, яка зводиться до встановлення і підтримки верховної влади, але не свободи індивіда як приватної особи [542, с. 21–22].

Отже, вказаний автор акцентує на реальній можливості суверена зменшувати обсяги прав чи свобод індивіда.

Щодо обмеження права на інформацію, то доцільно згадати про вичерпність переліку таких можливостей, що викладений у статті 6 Закону України «Про інформацію»:

- 1) в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку;
- 2) з метою запобігання заворушенням чи злочинам;
- 3) для охорони здоров'я населення;
- 4) для захисту репутації або прав інших людей;
- 5) для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно;
- 6) для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [64].

Проблему «реальності» та «можливості» не тільки обмежувати право на інформацію, але й загалом реалізації будь-яких прав людини неодноразово порушували вітчизняні та закордонні фахівці. Так, наприклад, О. П. Дзьобань та С. Б. Жданенко, підкреслюють, що показником політичної стабільності суспільства й держави дедалі частіше є рівень реальної захищеності соціально-економічних, цивільних і політичних прав і свобод особистості [543, с. 9].

Традиційно засоби, а також коло умов їх застосування, за наявності яких у людини з'являються можливості задовольняти власні потреби, забезпечуючи власне існування чи гарантуючи розвиток власної особистості, охоплюються поняттям змісту прав людини, серед характеристик якого також традиційно вирізняють «обсяги» таких прав (на думку Т. М. Слінько, це їх сутнісні властивості, виражені кількісними показниками можливостей

людини, які втілені у відповідні права, що не є однорідними і загальними [544, с. 43]) як основу для відповідного регулювання чи обмеження.

Згідно з позицією Конституційного Суду України, висловленою у абзаці другому пункту 10 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 70 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 10, пункту третього частини другої, частин п'ятої, шостої статті 11, статті 15, частини першої статті 17, статті 24, пункту третього розділу VI «Заключні положення» Закону України «Про політичні партії в Україні» (справа про утворення політичних партій в Україні) від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007: «необхідно відрізнити поняття «обмеження основоположних прав і свобод» від прийнятого у законотворчій практиці поняття «фіксація меж самої сутності прав і свобод» шляхом застосування юридичних способів (прийомів), визнаючи таку практику допустимою, якщо додаткове унормування процесу створення політичних партій спеціальним законодавством ставить за мету не звужити обсяг прав і свобод, а уточнити зміст та регламентацію процедурних питань і окреслити загальні межі основоположних прав» [81].

Попри те, Конституційний Суд України досі не визначив власної позиції щодо «реальності» самого обмеження, хоча й використовує термін «можливість». Так, у абзаці третьому підпункту 2.1 пункту другого мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 вказано, що: «Конституційний Суд України вважає, що обмеження

щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права» [545].

Те саме стосується й рішень у справі за конституційними скаргами Байшева Павла Вікторовича, Бурлакової Ольги Олександрівни, Даць Ірини Вільямівни, Дєдковського Вячеслава Вікторовича, Желізняка Михайла Васильовича, Кожухарової Людмили Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів другого та третього розділу другого «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури» від 28 січня 2016 року № 955-VIII зі змінами від 12 липня 2019 року № 5-р(І)/2019, в якому Конституційний Суд України вважає, що «...під правомірним обмеженням конституційних прав і свобод людини і громадянина слід розуміти передбачену Конституцією України можливість втручання держави за допомогою юридичних засобів у зміст та обсяг конституційних прав і свобод людини і громадянина, яке відповідає вимогам верховенства права, потрібності, доцільності та пропорційності у демократичному суспільстві. Метою такого обмеження є охорона основоположних цінностей у суспільстві, до яких належать, зокрема, життя, свобода та гідність людини, здоров'я і моральність населення, національна безпека, громадський порядок» [75], а також у справі за конституційним поданням Верховного

Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів», положень частин першої, третьої статті 29 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», абзацу дев'ятого пункту другого розділу другого «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 28 серпня 2020 року № 10-р/2020, де Конституційний Суд України наголошує: «... обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина є можливим у випадках, визначених Конституцією України. Таке обмеження може встановлюватися виключно законом – актом, ухваленим Верховною Радою України як єдиним органом законодавчої влади в Україні. Встановлення такого обмеження підзаконним актом суперечить статтям 1, 3, 6, 8, 19, 64 Конституції України» [546].

Проблема обсягів прав і свобод і її взаємозв'язок із питанням їх обмеження безпосередньо окреслена в окремій думці судді Конституційного Суду України І. Д. Сліденка стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо правосуддя вимогам статей 157 і 158 Конституції України (законопроект № 3524/П). Так, суддя Конституційного Суду України І. Д. Сліденко, висловлюючи методологічні заперечення щодо вказаного Висновку Конституційного Суду України, наголошує, що обрана Конституційним Судом України методологія дослідження Законопроекту не дає можливості встановити відповідність його положень вимогам статті 157 Конституції України, Висновок має виключно формальний характер та не дає відповіді на питання щодо еventуального або

реального обмеження чи скасування прав і свобод людини та громадянина в представленому законопроекті [547].

Водночас у пункті «В» субстанційних заперечень суддя Конституційного Суду України І. Д. Сліденко зазначає, що «...в Конституції розмістили ряд норм-запобіжників які забезпечували додатковий захист Конституції. Зокрема такою нормою-запобіжником є принцип, сформульований в статті 22, який забороняє будь-яке звуження, обмеження або скасування існуючих прав і свобод. Сама собою вона є наслідком необхідності виконання фундаментального конституційного принципу, сформульованого в статті 3 Конституції України: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Однак такі норми-запобіжники не дають змоги здійснювати перегляд Конституції в частині прав і свобод у тих випадках, коли йдеться про скасування або заміну інституційних гарантій прав і свобод. Слід зауважити, що, відповідно до сучасних уявлень про конституцію саме гарантії, а не формальне закріплення суб'єктивних прав є ознакою реальної конституції, яка відповідає цінностям конституціоналізму. Гарантії є невід'ємною частиною інституту прав і свобод, яка має навіть більш принципове значення ніж самі суб'єктивні права, про що, зокрема, відзначалось ще в Декларації прав людини і громадянина 1789 року» [547].

Етимологія слова «реальність», як і «дійсність», «реалістичність», «реалізація» чи «реалія», пов'язана із запозиченням із середньолатинської мови слів за значенням «дійсний» чи «речовий» [548, с. 38].

У сучасній українській мові «евентуальний» означає можливий за певних умов, за відповідних обставин [109, с. 335], а «реальний»: 1) який існує в об'єктивній дійсності; дійсний; 2) який можна здійснити, виконати; 3) який відзначається вмінням і здатністю правильно враховувати і тверезо

оцінювати об'єктивні умови, можливості і т. ін.; 4) який має практичне значення, практично потрібний; 5) реалістичний» – це той, що стосується реалізму [109, с. 1205].

З огляду на вказане, слід звернути увагу на положення статті 4 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права: «...держави може встановлювати ... обмеження цих прав ...» [39].

На думку В. П. Мельника, у сучасній філософії «реальність» (об'єктивна) – буття усіх речей, явищ та процесів, як вони існують самі собою, незважаючи на смисли, що надає їм людина [549].

Також він вказує, що «осмислення сутності об'єктивної реальності на основі новітньої наукової картини світу спрямовує увагу філософів ХХ століття у бік «у собі буття» універсуму – у спробі на новому рівні віднайти єдність суб'єктивної та об'єктивної реальності, людини та світу ... подальший розвиток філософської думки у ХХ–ХХІ століттях ознаменований радикальною відмовою від традиційного типу філософування в семантичному полі об'єктивної реальності і суб'єкт-об'єктної опозиції та переходом до бачення реальності як артикульованої принципово семіотично» [549].

Зауважимо, що у доктрині матеріалізму застосовували словосполучення «об'єктивна реальність», яке використовується й сьогодні, зокрема у документах стратегічного планування у сфері забезпечення національної безпеки.

Загалом, на думку вказаних та багатьох інших авторів, з урахуванням позиції Конституційного Суду України, реальне обмеження прав і свобод утворює встановлене певним приписом реальне звуження змісту та (або) обсягу прав і свобод людини. Зокрема, О. В. Осинська вказує, що воно відбувається щодо її можливостей мати, володіти, користуватися й розпоряджатися соціальними цінностями, свободою дій і поведінки з метою захисту суверенітету і територіальної цілісності або громадського порядку,

забезпечення економічної й інформаційної безпеки, охорони здоров'я, суспільної моралі й забезпечення захисту прав і свобод людини та є показником державних стандартів рівня життя людини [218, с. 5].

Б. В. Буткевич та В. В. Речицький аргументують, що Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод вимагає, щоб реальному застосуванню обмежень передувало виконання необхідної умови, а саме – визнання необхідності таких обмежень не просто в державі, а в демократичній державі [550, с. 48].

Відповідно, згідно з позицією вказаних авторів, ««демократична держава», на відміну від «простої» держави вдається до реалізації обмежень лише у крайньому випадку, тобто коли без цього вже очевидно не можна обійтися, що, відповідно, робить саме обмеження безумовно реальним, а не декларативним» [550, с. 48].

Також дослідники зауважують, що у більшості випадків атмосфера демократичної держави є (має бути) такою, що сама собою спонукає індивідів до корекції їх дещо екстравагантної, зухвалої для суспільства поведінки. Крім того, суттєве значення тут має також притаманний демократичним державам високий рівень терпимості до проявів людського індивідуалізму, егоїзму чи егоцентризму. Простіше кажучи, демократичні держави запобігають зловживанню правами своєю терпимою атмосферою. У таких держав гідність людини цінується дуже високо, відтак вони усіляко уникають проявів державного примусу чи насильства» [550, с. 48].

Згідно з висновками Є. С. Разметаєвої, «попри те, що Україна не може гарантувати додержання прав людини на відповідній території в повному обсязі, права осіб мають бути забезпечені на підконтрольній Україні території, у тому числі через спеціальні тимчасові механізми ... права людини повинні бути забезпечені та здійснюватися без обмежень, незалежно від обставин, однак для умов конфлікту діють спеціальні правила та правові режими. Конфлікт не може бути підставою для відмови від прав і скасування

відповідних зобов'язань щодо них, проте держава може оголосити про відступ від окремих зобов'язань на визначених територіях» [540, с. 263].

О. П. Дзьобань і С. Б. Жданенко наголошують, що реальна взаємозумовленість феноменів національної безпеки і прав людини часто має суперечливий характер. А витoki вказаного протиріччя лежать у поділі між інтересами, цінностями й цілями окремих індивідів і їх об'єднань, з одного боку, і інтересами великих людських спільнот, частиною яких вони є [543, с. 20].

Вказані автори зробили висновок про те, що права і свободи особистості сьогодні – це один із найважливіших об'єктів політики національної безпеки. Фіксуючи реальну захищеність та гарантуючи права і свободи особистості в конкретній спільноті, права людини можуть слугувати гуманістичним орієнтиром розвитку не тільки держави загалом, але й системи національної безпеки, яка сформувалася в країні. Попри те, проблема взаємозалежності національної безпеки і прав людини не є проблемою вибору за принципом «або/або». Це – проблема компромісу між забезпеченням національної безпеки і дотриманням прав людини, між реалізацією прав людини і захистом національної безпеки [543, с. 21].

З огляду на викладене, актуальне зауваження М. А. Комзюка щодо «реальності» того, що, на відміну від заборони, правове обмеження в принципі неможливо порушити [551, с. 53]. Учений підтримує позицію О. Г. Братко, що таке обмеження завжди є обмеженням будь-якого суб'єктивного права, причому таке, яке забезпечується обов'язками відповідних посадових осіб.

Отже, реальне обмеження права на інформацію володіє декількома характеристиками:

– виникає в умовах конфлікту індивідуальних і публічних інтересів,

- призводить до проявів, пов'язаних із різноманітністю підходів (цілей) реагування на загрози національній безпеці України,
- засвідчує факти державно-примусового підтвердження існування суб'єктивного права на інформацію,
- слугує засобом проголошення «належності» права на інформацію окремій (конкретній) особі,
- через певні обставини унеможлиблює максимальні (бажані обома сторонами інформаційних відносин) обсяги реалізації права на інформацію.

У межах доведення «реальності» обмеження права на інформацію виникає питання щодо ймовірності зловживання такими обмеженнями, а також існування механізмів контролю відмови від «реального обмеження» права на інформацію у зв'язку зі змінами у безпековому середовищі, які, разом з іншими подібними питаннями, потребують окремого дослідження.

4.5. Концептуальні засади щодо законності обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки

Одним із основних прав громадян у сучасній політико-правовій реальності та у документах стратегічного планування у сфері національної безпеки визнається право на інформацію. Сучасний процес державотворення в Україні дедалі більше набуває характеристик цифровізації та інформаційно-правової діяльності держави, яка вже «усвідомила» й «охопила» державними інформаційними ресурсами весь масштаб дійсності, коло процесів, що тривають у суспільстві, зокрема тих, що безпосередньо пов'язані з реалізацією конституційного положення, яке стосується дотримання та належної реалізації прав і свобод людини та громадянина.

Загальна декларація прав людини у статті 29, передбачаючи можливість обмеження прав людини, встановлює, що за реалізації своїх прав

і свобод людина повинна зазнавати тільки тих обмежень, які встановлені законодавством з метою забезпечення визнання і поваги до прав та свобод інших і задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту у демократичному суспільстві.

Щодо цього А. М. Мерник та Я. М. Радченко нагадують, що укладення переліку законних підстав допустимих обмежень використання людиною, громадянином закріплених прав і свобод, можливість їх звуження лише відповідно до сучасних міжнародно-правових стандартів є нагальним завданням функціонування суспільства і держави [552, с. 51].

І. І. Дахова, у межах аналізу окремих рішень Європейського суду з прав людини, акцентує на рішенні у справі «Savin v. Ukraine» від 18.12.2008 року у якому Суд вказує, що втручання у права, гарантовані статтею 8 Конвенції, є неправомірним, якщо воно здійснюється не «згідно з законом», не відповідає законним цілям і не може вважатися «необхідним у демократичному суспільстві» [214, с. 17].

На те саме формулювання, але у справі «S. and Marper v. the United Kingdom» від 04.12.2008 року, звертають увагу А. М. Мерник та Я. М. Радченко, зазначаючи про справедливість твердження, що із усього різноманіття принципів обмежень прав і свобод особливо вирізняється принцип законності, тому що саме він забезпечує оптимальний баланс інтересів суб'єктів правового обмеження [552, с. 52].

Як нагадує В. М. Сорокун, кожна особа має певні обов'язки та відповідальність перед суспільством, а зовнішній прояв суб'єктивних прав завжди є підставою для конфлікту або втручання у права інших осіб, через що, на його думку, визнається законність деяких обмежень на користування правами [221, с.136].

Слід згадати зауваження М. В. Савчина, який стверджував, що обмеження прав і свобод людини мають здійснюватися «... виключно на підставі закону, яким запроваджуються певні заходи, спрямовані на

забезпечення балансу приватних і публічних інтересів з метою захисту національної безпеки, громадського порядку, життя і здоров'я інших людей, авторитету правосуддя» [553, с. 291].

У дисертації О. В. Андрієвської серед основних ознак конституційно-правових обмежень прав і свобод людини та громадянина міститься обов'язковість й виключність встановлення обмежень на підставі закону [554, с. 13-14].

Конституційний Суд України вважає «законні» обмеження правомірними та у своїх рішеннях, зокрема у Рішенні у справі за конституційними скаргами Байшева Павла Вікторовича, Бурлакової Ольги Олександрівни, Даць Ірини Вільямівни, Дєдковського Вячеслава Вікторовича, Желізняка Михайла Васильовича, Кожухарової Людмили Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів другого та третього розділу другого «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури», вказує, що під правомірним обмеженням конституційних прав і свобод людини та громадянина слід розуміти передбачену Конституцією України можливість втручання держави за допомогою юридичних засобів у зміст та обсяг конституційних прав і свобод людини та громадянина, яке відповідає вимогам верховенства права, потрібності, доцільності та пропорційності у демократичному суспільстві. Метою такого обмеження є охорона основоположних цінностей у суспільстві, до яких належать, зокрема, життя, свобода та гідність людини, здоров'я і моральність населення, національна безпека, громадський порядок [75].

Інформація, яка є єдиною ланкою між державою і громадянським суспільством, одним із ефективних засобів утвердження відносин між особою і державою, отримала «спеціальне» інформаційне законодавство,

зокрема із визначенням у Законі можливості обмежити відповідне право на інформацію. Соціальна корисність, економічна цінність і потенційна небезпека інформації водночас вимагають детального правового регулювання окремих складових інформаційної сфери, розвитку механізмів забезпечення інформаційної безпеки особи, суспільства і держави тощо.

З огляду на викладене, доцільно згадати про зауваження А. М. Мерник, В. О. Кузьміної та Б. М. Бурлакова, які вказували, що права людини можуть і в певних випадках повинні правомірно обмежуватися задля забезпечення спільного інтересу. Проте таке обмеження не завжди буває правомірним, оскільки невиключні випадки незаконного зловживання своїми можливостями, що призводять до порушення прав людини та громадянина. Зловживання своїм правом може полягати в незаконності підстав обмеження, порушення їх процедурних механізмів реалізації, неспільномірності наслідків обмеження та відвернутої загальної шкоди [492, с. 42].

Обіг інформації в суспільстві вже не перше десятиліття дає підстави для висновку про виникнення та швидкий розвиток нового типу суспільних відносин – інформаційних, які, на жаль, значною мірою не є об'єктом випереджального правового регулювання. Так, зокрема, С. С. Єсімов, обґрунтовуючи оновлення змісту права на доступ до публічної інформації звертає увагу на те, що «для підтримки балансу принципово важливо дотримуватися певних обмежень, тобто обмеження доступу до інформації. По-перше, обмеження права на інформацію має бути встановлено законом. Адекватно цій вимозі необхідно забезпечити доступність такого закону для громадян. Поняття доступності передбачає його ясність, несуперечність, відсутність зворотної сили. Нечіткі формулювання уможливають вибіркоче правозастосування, що ставить власників права на інформацію в нерівні умови. По-друге, будь-яке обмеження повинно бути спрямовано на захист законних інтересів. Такі цілі обмеження доступу до інформації, як виняткова ситуація, яка може поставити державні органи або їхніх посадових осіб у

невигідне становище, не можна ні приховано, ні безпосередньо класти в основу законного обмеження права на інформацію» [555, с. 65].

Загалом наукова новизна інформації як предмета дослідження й регулювання відповідного права та його реалізації вже сьогодні призвела до суттєвого збільшення обсягів законодавчих рішень і судової практики, на підставі яких юридична наука об'єктивно формує уявлення про «глибину» знання людства у цій галузі, загрози для його існування та розвитку, окремих загроз для суспільства та держави тощо.

І. І. Дахова зауважує, що закон повинен бути належно доступним і передбачуваним, достатньо точно сформульованим, щоб громадянин мав змогу узгоджувати з ним свою поведінку. Ця позиція, на її думку, підтверджується та отримує подальше поширення, з огляду на рішення Європейського суду з прав людини у справі «Olsson v. Sweden» від 24.03.1988 року, де вказується, що «... не може розглядатися як «право», якщо її не сформульовано з достатньою точністю так, щоб громадянин мав змогу, якщо потрібно, з відповідними рекомендаціями, певною мірою передбачити наслідки, які може потягти за собою вчинена дія» [214, с. 61].

Хоча особливе законодавство, аналізуючи яке слід зважити на виокремлені Т. І. Дудаш особливості практики Європейського суду з прав людини (практика ЄСПЛ формулює своє поняття «закон», який становить не лише акт парламенту, але й будь-яке джерело права певної держави, судове прецедентне право. Все це вважається «законом», який дає підстави для встановлення обмежень за умови, якщо відповідні норми їх є чіткими та доступними [556, с. 237]), й передбачає охорону суб'єктивних прав, існує ще багато труднощів у їх застосуванні права на інформацію, які виникають на практиці.

Так, у вказаному рішенні Конституційний Суд України доходить до висновку, що, змінивши Законом форму трудового договору з безстрокової на контрактну, законодавець реалізував свої повноваження у сфері

законодавчого визначення засад регулювання праці і зайнятості (пункт шостий частини першої статті 92 Конституції України), не обмеживши суб'єктів права на конституційну скаргу у їхніх конституційних правах на працю, а лише змінивши спосіб реалізації цих прав [75].

Аналізуючи різні способи й форми правомірного обмеження права на інформацію, слід врахувати класифікацію відповідних правових форм, що була запропонована у фаховій літературі, зокрема М. А. Комзюком, а саме:

а) заборона на певний варіант реалізації права чи свободи, тобто встановлення поведінки (відносна заборона);

б) заборона на реалізацію права (свободи) загалом (абсолютна заборона);

в) втручання (вторгнення) в право (свободу) уповноважених державних органів (характеризується активними діями державних органів і пасивною поведінкою особистості);

г) обов'язок;

д) відповідальність. [551, с. 54].

Щодо останнього слід зважити на особливості звільнення від відповідальності за порушення права на інформацію тих суб'єктів, які здійснили правомірне обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки України, зокрема матеріальної відповідальності на базі комплексної оцінки загроз національній безпеці України.

Насамперед слід вивчити висновки О. С. Йоффе, який виділяв зовнішнє чи внутрішнє ставлення до події, яка характеризується шкідливими діями і є надзвичайною за характером (форс-мажор), через що їй неможливо запобігти економічно прийнятними засобами. Він поєднував виконання суспільно корисного завдання («кейс») і «форс-мажор» на підставі відсутності вини правопорушника [557, с. 473].

Згідно з позицією О. В. Дмитрієвої, «неможливість запобігти вчиненню будь-якого порушення» (як одна із підстав застосування обмеження права на інформацію – доповнено нами), як основна ознака відповідальності без вини, є коректною. «Випадок» має суб'єктивний характер, а «форс-мажор» – об'єктивний [558].

В інформаційній сфері до таких обставин можна віднести випадки:

- поширення спам-контенту або комп'ютерного вірусу, здатного знищити інформацію в повному обсязі або в глобальному масштабі, який не може бути виявлено портативними засобами відповідного комп'ютерного антивірусу;
- збій комп'ютерних систем або середовищ передачі медіа (включаючи глобальну комп'ютерну мережу);
- випадки локальних інформаційних конфліктів чи інформаційних війн, які призводять до руйнівних наслідків.

Згадаємо, що особа, стосовно якої має бути застосоване (або вже застосоване) обмеження права на інформацію, отримує загальну характеристику «порушника» – особи, поведінка якої прямо чи опосередковано пов'язана із загрозами національній безпеці України, є особливим учасником деліктних правовідносин і на неї поширюються не тільки положення конструкції загального делікту, але й спеціальні правила, зокрема про звільнення від відповідальності. Водночас на загальнотеоретичному рівні йшлося про хибне розуміння звільнення від цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну відсутністю складу злочину.

Так, О. В. Церковна вважає, що «...підстави, що виключають відповідальність, і підстави виключення відповідальності в цивільному праві можуть бути обмежені лише в договірних зобов'язаннях. Але в деліктах, у зв'язку з тим, що вони виконують важливу охоронну функцію, у зв'язку з вимогами дотримання законності та забезпечення надійності цивільних

відносин, відшкодування та відповідальність майже однакові, а сам факт заподіяння шкоди вже є правопорушенням. Тому категорії «звільнення від відповідальності» та «не притягнення до відповідальності» фактично тотожні» [559].

Із таким твердженням не можна погодитися, оскільки виконання деліктних зобов'язань і цивільно-правову відповідальність не слід ототожнювати хоча б тому, що їх охоронна та компенсаційна функції збігаються.

Якщо шкоду відшкодовано добровільно, то немає потреби в судовому рішенні про її примусове стягнення та притягнення до відповідальності. Це, очевидно, розуміє О. В. Церковна, яка зазначає, що «...підстави звільнення поліцейського від відповідальності є загальними підставами, як і для всіх правопорушників, і, крім того, додатковими, зумовленими специфікою діяльності поліцейських» [559].

Слід розрізняти непритягнення до відповідальності та виключення відповідальності. Між ними є принципова відмінність, яка полягає в тому, що непритягнення до відповідальності залежить від потерпілого. Водночас презюмується, що це право потерпілого. Під час звернення до суду держава лише оцінює підстави для притягнення до відповідальності за порушення права на інформацію і надає офіційну оцінку. Тут ми спираємося на те, що закон не допускає свавільного втручання в особисту сферу, а також передбачає підстави та порядок втручання в неї. Отже, як нагадує С. В. Ясечко, за суворого дотримання інформаційних прав підстав для притягнення особи до будь-якої відповідальності немає [560].

У підставах звільнення від майнової відповідальності здебільшого відсутній такий елемент складу цивільного правопорушення, як протиправність дій, що виключає притягнення до відповідальності, а не, як помилково вказується в літературі, за звільнення від цивільної відповідальності. Саме собою звільнення від відповідальності свідчить про:

- 1) відсутність підстав для притягнення до відповідальності;
- 2) одночасну наявність обставин, які законом визнаються достатніми для звільнення від цивільно-правової відповідальності.

Отже, йдеться про звільнення від відповідальності, коли були підстави для притягнення до відповідальності. У протилежному випадку йдеться лише про підстави, що виключають притягнення до відповідальності.

Як аргументує А. А. Кодинець, суб'єкти інформаційних відносин «звільняються від відповідальності ... якщо судом буде встановлено, що ця інформація є суспільно необхідною, тобто становить суспільний інтерес, і право громадян знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення» [561].

Відповідно до статті 29, частини третьої статті 30 Закону «Про інформацію», предметом суспільного інтересу є інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод та обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливих екологічних та інших негативних наслідків діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо [146].

Крім того, особа, відповідно до статті 30 згаданого Закону, не може бути притягнута до відповідальності за винесення оціночних суджень. Такими судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, що не містять фактичних даних, критики, оцінки вчинків, а також висловлювання, які не можна витлумачити як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (використовувати гіперболу, алегорію, сатиру). Оцінні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості.

Відповідно до Закону «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [148], журналіст не несе відповідальності за опублікування інформації, що не відповідає дійсності, принижує честь і гідність громадян і

організацій, порушує права і законні інтереси громадян або є зловживанням свободою друкованих ЗМІ та правами журналіста, якщо:

- ця інформація отримана від інформаційних агентств або від засновника (співзасновників);
- міститься у відповіді на запит на інформацію, поданий відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» або у відповідь на запит; це дослівне відтворення публічних виступів чи повідомлень суб'єктів владних повноважень, фізичних та юридичних осіб;
- є дослівним відтворенням матеріалів, опублікованих іншим друкованим ЗМІ з посиланням на нього;
- розкриває таємницю, яка спеціально охороняється законом, але ця інформація не була отримана журналістом незаконним шляхом;
- за такі дії закон передбачає звільнення або непритягнення до кримінальної відповідальності [561].

Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [562] у частині шостій статті 17 встановлює, що журналіст та/або засіб масової інформації звільняється від відповідальності за поширення недостовірної інформації, якщо судом буде встановлено, що журналіст діяв добросовісно та перевірів це.

Крім того, для майнової відповідальності не виключається:

- 1) неможливість притягнення до кримінальної відповідальності у зв'язку з відсутністю у правопорушника майна для стягнення його на користь потерпілого;
- 2) потерпілий відмовився прийняти відшкодування або навіть уклав угоду з правопорушником про відмову від відшкодування.

Ми вважаємо, що в обох випадках не йдеться про звільнення, тому що відповідальність ініціюється державою, і тільки державний орган може когось від неї звільнити.

Звертаємо увагу на некоректність чинного законодавства про відшкодування шкоди, зокрема статті 1166 Цивільного кодексу України – відшкодування шкоди з використанням механізмів, які притаманні юридичній відповідальності: походять від держави і можуть бути нею забезпечені. Отже, якщо особа, щодо якої обмежено право на інформацію не застосовує активної протидії такому обмеженню, виникає необхідність переглянути ідеологію глави 82 Цивільного кодексу України та сконцентрувати її на відшкодуванні збитків загалом та/або запровадженні механізмів компенсаційного обмеження, а замість застосування заборон – притягнення до відповідальності, накладання санкцій, майнових обмежень тощо.

Звільнення від майнової відповідальності є крайнім заходом і має застосовуватися лише тоді, коли є потреба захистити цінності, пріоритетніші за завдану шкоду, як це притаманно доречності обмеження права. Принаймні це послаблює компенсаційну (відновлювальну) функцію відповідальності, порушує загальні принципи рівності сторін і справедливості. Водночас усі підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності, з точки зору їх використання, під час обмеження права на інформацію можна поділити на кілька груп:

- загальні;
- спеціальні;
- організаційні (окремі).

Перші встановлюються в загальних положеннях про зобов'язання, спеціальні містяться в окремих інститутах цивільного права, окремі – в його нормах. Отож, власник джерела підвищеної небезпеки звільняється від відповідальності, якщо джерело підвищеної небезпеки вибуло з його володіння внаслідок протиправних дій третіх осіб. Водночас позитивне право не виключає перетину загальних, спеціальних та індивідуальних підстав звільнення від цивільно-правової відповідальності, що ускладнює їх

системність і взаємозалежність із статтею 617 Цивільного кодексу України. Загальними підставами звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання є непереборна сила, вина кредитора, випадок, інші обставини, що спричиняють неможливість виконання зобов'язання, якщо вони виникли не з причини вини боржника.

Отже, особа звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо доведе, що порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили. Іншими словами, особа, яка зазнає обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки, отримує «зобов'язання» довести наявність обставин, що є підставою для звільнення від обмеження, зокрема у межах звільнення від відповідальності за дії, що містять загрози національній безпеці та пов'язані з її інформаційною діяльністю чи поведінкою загалом. Це зумовлює необхідність розгляду справ про звільнення від майнової відповідальності як обов'язковий елемент обґрунтування законності обмеження права на інформацію.

З часів римського приватного права особа звільнялася від відповідальності у разі непереборної сили. Окремого визначення заслуговує його вплив на непрягнення особи до кримінальної відповідальності чи звільнення її від відповідальності за порушення інформаційних прав.

Проаналізуємо форс-мажорні обставини та їх шкідливі наслідки, пов'язані з випадковими або навіть «сліпими» природними явищами. Здебільшого під форс-мажорними розуміють надзвичайні та неминучі обставини. Їх поділяють на дві групи:

а) стихійні лиха (землетруси, повені, пожежі, тайфуни, різкі коливання температури, що спричиняють загибель урожаю або пізніе дозрівання хліба тощо). Вони мають надзвичайний характер – виходять за межі звичайних природних явищ і є неминучими – їм неможливо запобігти в результаті профілактичних заходів і подолати за сучасного стану науки і техніки та можливостей ДСНС України;

б) деякі обставини суспільного життя (військові дії, масові захворювання (епідемії), наприклад, пандемія COVID-19, національні та галузеві страйки).

В. А. Ойгензіхт вказував на такі ознаки форс-мажору, як:

1) об'єктивність;
2) складність;
3) наявність об'єктивно випадкового зв'язку між діями суб'єкта і результатом;

4) наявність об'єктивно необхідного причинного зв'язку за виникнення загрози та об'єктивно випадкового зв'язку, щойно вона виникає;

5) непереборність цього прояву навіть під час усунення фактора несподіваності і прояву загрози або з цього моменту при його прояві в конкретній ситуації наявними фізичними, економічними і технічними засобами [563, с. 134].

Відповідно до статті 616 Цивільного кодексу України, якщо порушення сталося з вини кредитора, суд, відповідно, зменшує розмір збитків та неустойки, що стягуються з боржника. Суд також має право зменшити розмір збитків і неустойки, що стягуються з боржника, якщо кредитор умисно або з необережності сприяв збільшенню збитків, завданих порушенням зобов'язання, або не вжив заходів щодо їх зменшення.

Може статися так, що потерпілий неправильно оцінив отриману інформацію і завдав шкоди своїми діями. Зокрема, якщо інформація про кризу на фінансовому ринку чи ринку цінних паперів була поширена, то рішення власника про збиткову фінансову операцію є наслідком не такої інформації, а низької кваліфікації власника. Випадок як підстава звільнення від відповідальності розглядається як обставина, яку можна і потрібно було передбачити та запобігти, але цього не було зроблено. Іноді це пов'язано з психічним станом особи, яка вчинила правопорушення, але не

усвідомлювала або не могла усвідомлювати його протиправність і передбачати негативні наслідки.

Випадок (інцидент) виникає, коли психічний стан кривдника характеризується відсутністю його вини, наприклад, якщо під час сварки особа розголосила відомості, зокрема про усиновлення, що завдало шкоди. Відповідно до пункту першого частини другої статті 614 Цивільного кодексу України особа не є винною, якщо вона доведе, що вжила всіх необхідних заходів для належного виконання зобов'язання.

Так, відповідно до частини першої статті 1186 Цивільного кодексу України, не відшкодовується шкода, завдана особою, яка під час вчинення своїх дій не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними. Випадок слід відрізнити від провини у вигляді необережності в момент передбачення.

Якщо провина пов'язана з передбачуванним негативним наслідком, то під час події навіть немає можливості передбачити настання негативних наслідків. Ні дії, ні їхні наслідки не охоплюються свідомістю правопорушника. Інші випадки звільнення від відповідальності можуть бути передбачені безпосередньо законом або договором. Так, відповідно до частини третьої статті 1187 Цивільного кодексу України, особа, яка протиправно заволоділа транспортним засобом, механізмом, іншим предметом, завдала шкоди діяльності з його використання, зберігання або утримання, зобов'язана відшкодувати її на загальних підставах.

Водночас це означає, що власник джерела підвищеної небезпеки звільняється від відповідальності. Нас цікавить питання звільнення від відповідальності за поширення інформації. Тут перетинаються інтереси її власників щодо забезпечення недоторканності такої інформації, зокрема з обмеженим доступом, та необхідності її надання у передбачених законодавством випадках, наприклад, надання кредитних історій, статистичної інформації тощо.

Враховуючи зазначене, цілком актуальним є те, що звільнення від відшкодування збитків називається «право на заподіяння шкоди», під яким розуміють обставини, які зазвичай пов'язують із умисним (навмисним) заподіянням шкоди на підставі прямого чи непрямого дозволу (наказу), закону, або жертві [564, с. 13].

Загалом проведений аналіз дає підстави стверджувати, що звільнення від відповідальності за правопорушення слугує не лише встановленню справедливості, а й є гарантією законності в діяльності суб'єктів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки.

Висновки до розділу 4

Запровадження та подальший перебіг процедур обмеження права людини на інформацію визначають чинники та умови, за яких відповідні правові можливості можуть бути реалізовані у зменшених від потреб користувача інформації обсягах та/або неповною мірою щодо певного контенту.

Відповідними чинниками та умовами, які у сукупності складають Концепцію відповідності інтересам національної безпеки обмеження права на інформацію, є: доречність обмеження права на інформацію та способів (засобів) обмеження, обраних суб'єктами регулювання; необхідність обмеження права на інформацію та встановлення мінімальних обсягів інформаційних ресурсів (контенту), що обмежуються; пропорційність встановлення обмеження визначеним загрозам національній безпеці та ймовірним негативним наслідкам; реальність обмеження; законність обмеження.

Доречність обмеження права на інформацію виявляється окремими користувачами інформації через встановлення: а) відповідності рівня

обмеження власним інформаційними потребам; б) спрямованості засобів обмеження на досягнення завдань влади, її загальної (програмної) мети; в) поширення на захід обмеження права на інформацію легітимності органу влади, що застосовує обмеження. Отримана інформація за цих умов вважається доречною, якщо вона впливає на подальші рішення користувача інформації щодо оцінки ним минулих, теперішніх або майбутніх подій, як підстав відповідних обмежень, а також якщо вона виправдовує чи забезпечує підтвердження минулих оцінок. Суб'єкт обмеження права на інформацію має постійно підтверджувати легітимність власної діяльності або застосовувати «презумпцію правомірності» щодо власних дій чи рішень.

Недоречність обмеження права на інформацію є оціночною категорією, яка вказує на об'єктивну неможливість досягти практичної мети обмеження права на інформацію у відповідних умовах (відносинах, в яких відбувається застосування обмежень). У такому випадку інформаційна діяльність переважно є такою, що перебуває поза компетенцією суб'єкта застосування обмежень, а обмеження або набуває характеру накладання на суб'єкта інформаційних відносин окремих заборон (санкцій), або визнання дії давньоримського принципу «*nemo ultra posse obligatus est* або *impossibilium nulla obligatio est*» та спрямування зусиль суб'єкта, який намагався застосувати обмеження права на інформацію, на проведення низки заходів відновлення доречності, зокрема шляхом міжнародної технічної допомоги, звернення по сприяння до урядів і правоохоронних структур інших країни, виконання попередньо укладених договорів у системах колективної безпеки тощо. Проявами «недоречності» обмеження права на інформацію є: а) непридатність інформації до обмеження права на неї через зовнішні чинники (фактори); б) наявність альтернативи обмеженню права на інформацію; в) застосування санкцій із «зменшенням обтяження»; г) акцентування уваги на соціальній, моральній, релігійній, суспільній та іншій ціннісноорієнтованій оцінці поведінки особи.

Необхідність обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки визначається шляхом встановлення обсягів інформаційних ресурсів (контенту), що обмежуються відповідно тлумаченню «необхідний у демократичному суспільстві» у статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також мінімальних обсягів інформаційних ресурсів (контенту), доступ до яких гарантовано суб'єктом забезпечення національної безпеки, як суб'єктом обмеження. Виражаючи певні погляди, користувач інформаційного продукту оперує якісними характеристиками необхідності, насамперед: «готовністю» до масового споживання, віднесенням до засобів стратегічних комунікацій, загальною доступністю, наявністю обмеженого доступу, розповсюдження через висловлювання чи коментування тощо.

Держава загалом, яка не є суб'єктом забезпечення національної безпеки, отже, не може бути суб'єктом обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, у межах режиму забезпечення національної безпеки має гарантувати особі дотримання «трикутника правомірності обмеження прав людини» («правовий характер» - «загальний інтерес» - «права людини»), у межах якого інформація (контент) може бути «необхідною» для здійснення особою свого права на свободу вираження поглядів, відображати (відбивати) мету особи, її прагнення та інтереси, характер відповідних відомостей чи характеристики відповідної інформаційної діяльності, здатність і реальні можливості запитати у держави певні відомості та/або віднести їх до категорії «публічна інформація» без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів.

Обґрунтування обмеження права на інформацію необхідністю забезпечення національної безпеки, захисту суверенітету, територіальної цілісності породжує ряд проблем, основними з яких є відновлення обмеженого права у зв'язку із втратою актуальності самого обмеження, а також біфуркація обмеженого права на інформацію в умовах запровадження

обмеження щодо цього права, яка вимагає обрання правовою системою вектора подальшого розвитку права на інформацію після запровадження обмеження. Здійснюючи «необхідне» обмеження права на інформацію, держава має чітко усвідомлювати наслідки проходження «точки біфуркації», за якою реалізація права на інформацію переважно перестає бути детермінованою рішеннями самої держави та може сягати за межі заходів реалізації державної інформаційної політики, що, своєю чергою, неминуче призведе до застосування заборон, правоохоронних і примусових заходів.

Категорія «пропорційності» має наскрізне значення для різних сфер людської діяльності, що дозволяє характеризувати пропорційність обмеження права на інформацію як «домірність», «розмірність» чи «адекватність», у їх загальнозживаному тлумаченні, таких обмежень визначеним загрозам національній безпеці та ймовірним негативним наслідкам. Безпосередньо намагання здійснити пропорційне обмеження права на інформацію набуває характеру заходів із попередження ймовірного конфлікту через обмеження права як автора певної продукції (контенту), так і розповсюджувача, користувача чи інших суб'єктів інформаційної діяльності.

У разі коли пропорційне обмеження права на інформацію набуває характеристик «балансування» між загальними інтересами національної безпеки та приватними інтересами суб'єкта інформаційної діяльності (приватними інтересами суб'єкта забезпечення національної безпеки) відбувається правомірний пошук альтернативного контенту чи джерела інформації, що має зменшити негативний ефект для окремих суб'єктів інформаційної діяльності, яких таке обмеження формально не мало би стосуватися. Виключення можливості «балансування» та, як наслідок, необґрунтованості обмеження права на інформацію, має забезпечувати проходження суб'єктом обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки «тесту на пропорційність», який, на відміну від «трискладового тесту», не вказує на кількість обмежувальних заходів –

«інтенсивність втручання», яка, у випадку її зростання, є додатковим свідченням ускладнення забезпечення інтересів держави в умовах, які виникли, та, відповідно, подальшого обмеження права особи. Збільшення інтенсивності заходів забезпечення національної безпеки може призвести до подальшого обмеження права на інформацію, зокрема щодо відомостей, які безпосередньо пов'язані із такими заходами.

Реальність обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки є одним із базових проявів правових можливостей влади та правового «буття речей» суверенітету, які у чинному законодавстві представлені у статті 6 Закону України «Про інформацію» у вигляді вичерпного переліку. Засоби обмеження, а також коло умов їх застосування, за наявності яких у людини з'являються можливості задовольняти власні потреби, забезпечуючи власне існування чи гарантуючи розвиток власної особистості, охоплюються «обсягом» права на інформацію, як основою для відповідного регулювання чи обмеження.

«Реальне» обмеження права на інформацію виникає в умовах конфлікту індивідуальних і публічних інтересів, проявів різноманітності підходів (цілей) реагування на загрози національній безпеці України, фактів державно-примусового підтвердження існування суб'єктивного права на інформацію, проголошення його «належності» окремій особі, але через певні обставин, унеможлиблюють його реалізації нею та у бажаних обома сторонами обсягах.

У межах доведення «реальності» обмеження права на інформацію виникає питання щодо ймовірності зловживання такими обмеженнями, а також існування механізмів контролю відмови від «реального» обмеження права на інформацію у зв'язку зі змінами у безпековому середовищі, які, разом з іншими подібними питаннями, потребують окремого дослідження.

Законність обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки є проявом дії статті 29 Загальної декларації прав людини щодо

забезпечення визнання і поваги до прав та свобод інших, задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту у демократичному суспільстві. За умов, що обмеження права на інформацію передбачене спеціальним «інформаційним законодавством», до якого забезпечено доступ суб'єкта інформаційної діяльності, його (обмеження) зміст прояснено, є несуперечливим, не має подвійного тлумачення та відсутні зворотня сила, нечіткі формулювання, вибіркоче (індивідуальне) правозастосування, що ставить власників права на інформацію в нерівні умови, а також загального спрямування на захист законних інтересів такі «законні» обмеження вважаються правомірними.

Правомірність обмеженням права на інформацію в інтересах національної безпеки означає передбачену Конституцією України можливість втручання держави за допомогою юридичних засобів у зміст та обсяг права на інформацію, яке відповідає вимогам верховенства права, необхідності, доцільності та пропорційності у демократичному суспільстві. Метою такого обмеження є охорона основоположних цінностей у суспільстві, до яких належать, зокрема, життя, свобода та гідність людини, здоров'я і моральність населення, національна безпека, громадський порядок.

Поряд з правомірністю втручання законність обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки включає питання встановлення відповідальності за порушення застосованих до суб'єктів інформаційної діяльності обмежень, звільнення від відповідальності за порушення права на інформацію для тих суб'єктів, які здійснили правомірне обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки України, зокрема матеріальної відповідальності на базі комплексної оцінки загроз національній безпеці України.

РОЗДІЛ 5

ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ЩОДО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В ІНТЕРЕСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ВІТЧИЗНЯНІ ТА МІЖНАРОДНІ ІНСТИТУЦІЇ

Наукові ідеї, розробки та положення, що присвячені вирішенню проблем, які розглянуті у цьому розділі та виносяться на захист викладено у наукових публікаціях авторки: [565].

Однією з гарантій забезпечення прав і свобод людини, яка покладає на державу відповідні зобов'язання, є практична реалізація права на оскарження [566, с. 72].

Як свідчить практика Комітету ООН з прав людини забезпечення дотримання державами-учасницями взятих на себе зобов'язань згідно із МПГПП та відновленню порушених прав та свобод ґрунтується на можливості громадян держав-учасниць направляти Комітету ООН індивідуальні повідомлення щодо фактів відповідних порушень [567, с. 25]. За позицією І. А. Шумило «механізм подання індивідуальних скарг (англ. individual complaints) до Комітету ООН з прав людини застосовується доволі часто і нині виступає одним із найефективніших механізмів» [567, с. 25].

При цьому слід мати на увазі, що чинне законодавство України містить лише один приклад визначення терміну «оскарження» який пов'язаний із Міжнародною конвенцією про спрощення та гармонізацію митних процедур, у межах якої оскарження – це дія особи, інтереси якої безпосередньо зачіпаються рішенням чи бездіяльністю митної служби і яка вважає, що в результаті цього їй було завдано шкоди, пов'язана із зверненням до компетентного органу про відшкодування завданих збитків [568], а також відносить «подання скарги» до одного з різновидів звернення громадян, право на яке гарантовано державою, про що йдеться, зокрема, в Указі

Президента України від 07. 02. 2008 № 109/2008 «Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» [569].

Як зазначає Конституційний Суд України, відповідно до частини другої статті 55 Конституції України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. При цьому у рішенні у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про вибори народних депутатів України" (справа про вибори народних депутатів України) від 26 лютого 1998 року № 1-рп/1998 зафіксовано позицію Суду, що Конституція України, таким чином, надає громадянам право безпосередньо звертатися до суду із скаргою на рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [570]. Також Суд наголошує на тому, що у цьому відношенні не може бути будь-яких винятків щодо «здійснення громадянами України конституційного права безпосередньо звертатися до суду ... проте... Закон ... в ряді випадків обмежує судовий захист ... встановивши децю інший порядок ніж той, що передбачений частиною другою статті 55 Конституції України» [570].

У Рішенні у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) від 7 травня 2002 року № 8-рп/2002 Конституційний Суд України уточнює, що судовий захист прав і свобод людини і громадянина необхідно розглядати як вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина та саме держава бере на себе такий обов'язок відповідно до частини другої статті 55 Конституції України [571].

Право на судовий захист передбачає й конкретні гарантії ефективного поновлення в правах шляхом здійснення правосуддя. Відсутність такої можливості обмежує це. А за змістом частини другої статті 64 Конституції України таке право як право на судовий захист (право на ефективне поновлення в правах шляхом здійснення правосуддя) не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану.

При цьому, за позицією Суду, Конституція України гарантує кожному судовий захист його прав у межах конституційного, цивільного, господарського, адміністративного і кримінального судочинства України. Норми, що передбачають вирішення спорів, зокрема про поновлення порушеного права, не можуть суперечити принципу рівності усіх перед законом та судом і у зв'язку з цим обмежувати право на судовий захист [571].

Загалом слід підтримати висновки Буткевича В. Г., що оскільки основний закон не дає чіткого переліку рішень, дій та бездіяльності, то звідси презюмується, що в суді можна оскаржити будь-яке діяння чи рішення таких органів і осіб [572, с. 412].

Відповідно, за позицією Новожилова В. С., основними завданнями процедури оскарження – процесу реалізації права на оскарження, є, по-перше, встановлення фактичної обґрунтованості скарги, а якщо така встановлена, то, по-друге, виправлення допущених порушень при прийнятті / вчиненні рішень, дій чи бездіяльності, а також, якщо можливо, компенсація шкоди (за наявності такої) [573, с. 108].

Подібні вимоги до процедури оскарження висуває й Комітет ООН з прав людини та Управління Верховного комісара ООН з прав людини, до якого, переважно, першочергово направляються скарги (індивідуальні повідомлення). При цьому І. А. Шумило звертає увагу на те, що на першій стадії Управління доводить до відома Комітету факт надходження повідомлення в рамках процедури, передбаченої Протоколом I до МПГПП, відповідно до правил 84 та 86 Правил процедури Комітету, від автора

повідомлення можуть запитуватися роз'яснення та додаткова інформація з цього приводу, а попередній розгляд скарги спрямований на те, щоб «переконатися в тому, що: повідомлення відноситься до держави-учасниці відповідної конвенції, яка визнала компетенцію комітету отримувати і розглядати індивідуальні повідомлення про порушення; факти, наведені в повідомленні, мають відношення до відповідного міжнародного договору з прав людини; існує дійсна можливість вчинення зазначеного в повідомленні порушення, тобто предмет повідомлення не є абсурдним» [567, с.29].

У свою чергу В. В. Рева, аналізуючи генезу процедур оскарження рішень, дій чи бездіяльності митних органів, звертає увагу на «наявність вагомих правових підстав для захисту прав та свобод громадян і юридичних осіб, які є найвищою цінністю держави» [574, с. 18], як на історичну основу побудови процедур оскарження.

Погодимось також із висновками О. В. Цельєва, що «правова визначеність процедури оскарження надає людині можливість ефективно нею скористатися, що призводить до запуску контрольного механізму держави за діяльністю своїх органів та їхніх посадових осіб» [566, с. 72].

Аналіз праць перелічених вище вітчизняних дослідників, а також Бондаренка К.В. [575], Бородіна І.Л. [576], Галай В.О. [577], Грибок І.О. [578], Давиденка Л.М. [579], Заєць А.П. [580], Ігоніна Р.В. [581], Крупної Л.В. [582], Лученка Д.В. [583], Мацелик Т.О. [584], Мельника Р.С. [585], Осадчого А.Ю. [586], Паращич І.М. [587], Плукар В.В. [588] дозволяє розглянути власне «теорію практичного оскарження», яка побудована на описі природи публічно-правового спору та визнанні за громадянином правової можливості висловити свою незгоду із накладеними на нього (його права і свободи) обмеженнями.

Поєднавши наукові здобутки викладених авторів зі сферою національної безпеки та можливістю обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки слід зазначити, що основними завданнями

судочинства, насамперед адміністративного, в аспекті оскарження та, одночасно, застосування принципів забезпечення національної безпеки буде як гарантування особі доступу до суду та ефективного судового захисту права на інформацію, так і не допущення свавільних рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень сектору безпеки і оборони. Щодо останнього яскравим прикладом виглядає цитата із виступу 10 грудня 2022 року у м. Осло лауреата Нобелівської премії миру 2022 року Центру громадянських свобод у виконанні Олександри Матвійчук: «...люди в Китаї опираються цифровій диктатурі...» [589].

Отже, припустимо, що, за умов, де ні право на оскарження, ні інститут оскарження напряму не реалізують завдань (інтересів) національної безпеки, вони виступають засобом контролю належного функціонування відповідного механізму реалізації завдань забезпечення національної безпеки кожним суб'єктом, що включений до складу сектора безпеки і оборони, та, відповідно, можуть набувати характеристик ключових засобів (елементів) самого механізму.

Загалом право на оскарження обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки має охоплювати реалізацію таких його складових як:

- 1) право на захист особою своїх інформаційних прав (можливостей) від незаконного втручання чи обмеження;
- 2) право особи вимагати від держави та/або окремих органів публічної влади – суб'єктів забезпечення національної безпеки дотримуватися, охороняти і захищати право на інформацію;
- 3) право особи звернутися до примусової сили держави загалом з метою захисту своїх інформаційних прав від неправомірних дій (бездіяльності) окремих суб'єктів забезпечення національної безпеки, їх службових (посадових) осіб.

При цьому слід передбачити можливість реалізації права на оскарження обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки у будь-якій з існуючих форм оскарження, а саме: позасудовому (адміністративному), судовому оскарженні. Як вважають представники ГО «Центр демократії та верховенства права» (ЦЕДЕМ), щодо захисту порушеного права на доступ до інформації: «з метою захисту свого порушеного права на доступ до публічної інформації запитувач може звернутися:

- 1) зі скаргою до керівника розпорядника або вищого органу;
- 2) з адміністративним позовом до суду;
- 3) зі скаргою до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. ...

Запитувач має право обрати орган для оскарження на власний розсуд, може звертатися до них поодиночі чи одночасно» [590]. Таким чином, не зважаючи на власне «активну позицію» представники громадських організацій не можуть вважатися суб'єктом вирішення скарги щодо обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки.

Поряд із викладеним слід врахувати, що Законом України «Про національну безпеку України» однією зі складових сектора безпеки і оборони є окремі громадяни та представники громадянського суспільства, які виконуючи завдання із забезпечення національної безпеки набувають здатності обмежувати право громадян на інформацію, про що йшлося у попередніх розділах, та які, фактично, набувають ознак «розпорядника», а їх дії підлягають адміністративному оскарженню. Так на офіційному інтернет-сайті «Миротворець» вказано, що «Центр «Миротворець» є незалежною недержавною організацією, створеною групою вчених, журналістів та спеціалістів з питань дослідження ознак злочинів проти національної безпеки України, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, які займаються творчою науковою та журналістською діяльністю. За

інформаційною підтримкою Центру «Миротворець» було створено однойменний сайт, який також є незалежним недержавним ЗМІ (засобом масової інформації)» [591]. Також сайт містить окремий розділ «подати скаргу», у межах якого розміщено мету оскарження дій цієї організації - виключення із загального доступу відомостей про об'єкти досліджень центру «миротворець» [592].

Як констатує В. В. Рева відмінності між зазначеними інститутами обумовлюються суб'єктним складом щодо прийняття рішення за скаргою, правовою регламентацією процедур захисту, рівнем їх забезпеченості, юридичними гарантіями тощо [574, с. 186].

Вважаємо, що незалежно від обраної форми, всі «скарги» суб'єктів інформаційної діяльності, у т.ч. окремих громадян, мають бути спрямовані до персоніфікованих органів державної влади – суб'єктів забезпечення національної безпеки та/або складових сектора безпеки і оборони, а також містити вмотивовані вимоги, які стосуються захисту права на інформацію в аспекті «документа», що містить певний контент чи є результатом (предметом) інформаційної діяльності, відносно якого застосоване обмеження, що становить можливе або наявне порушення права на інформацію.

З іншого боку, у відповідності до статті 9 Закону України «Про національну безпеку України», рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, посадових і службових осіб сектору безпеки і оборони країни (за необхідності) мають бути оскаржені в суді із подальшим здійсненням судами контролю за виконанням судових рішень [145]. При цьому реалізацією права особи на судовий захист є можливість оскарження судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанцій. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина [593].

Також прикладом обрання особою форми оскарження обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки слід вважати здійснення особою звернення до суб'єкта забезпечення національної безпеки щодо роз'яснення його дій на виконання вимог статті 40 Конституції України («Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк» [1]), а також Закону України «Про звернення громадян», що в аспекті нашого дослідження не може бути частиною (різновидом) адміністративного оскарження, яке, відповідно, має виступати: «одним з елементів правозахисного механізму, що утворюють правові норми, які регулюють суспільні відносини, що виникають в результаті звернення фізичної чи юридичної особи до суб'єкта публічної адміністрації, в межах його повноважень, з вимогою про відновлення прав і законних інтересів особи, котра вважає, що вони були порушені відповідним рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень, зміст якого характеризується наявністю правовідносин між громадянином та органами публічної адміністрації, що виникають у зв'язку з реалізацією ними управлінських функцій» [574, с. 186].

Не зважаючи на те, що Закон України «Про національну безпеку України» визначає судове оскарження основною формою оскарження рішень складових сектора безпеки і оборони, розділ III Закону, в аспекті демократичного цивільного контролю та контролю держави (її представників) за власною діяльністю, передбачає форми «представницького» оскарження такі як:

– контроль Президента України за сектором безпеки і оборони як безпосередньо, так і через очолювану ним Раду національної безпеки і

оборони України та створювані ним у разі необхідності консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби;

- контроль Секретаря Ради національної безпеки і оборони України за виконанням рішень Ради національної безпеки і оборони України;

- контроль комітетів Верховної Ради України за діяльністю органів сектору безпеки і оборони відповідно до їх повноважень;

- гарантування неухильного і безумовного дотримання державними органами спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронними органами спеціального призначення та розвідувальними органами вимог Конституції України щодо забезпечення національної безпеки комітетом Верховної Ради України, до повноважень якого належить забезпечення контрольних функцій Верховної Ради України за діяльністю цих органів;

- вивчення, підготовка і попередній розгляд окремих питань у сферах національної безпеки і оборони, а також діяльності сектору безпеки і оборони тимчасовими спеціальними комісіями Верховної Ради України;

- проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес тимчасовими слідчими комісіями Верховної Ради України у порядку, встановленому законом;

- здійснення Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, у межах своїх повноважень визначених законом, парламентського контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина;

- розгляд Верховною Радою України щорічних і письмових звітів про діяльність складових сектору безпеки і оборони поданих Кабінетом Міністрів України, Службою безпеки України, Управлінням державної охорони України;

- організація та проведення Верховною Радою України відповідно до Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України "Про Регламент Верховної Ради України", парламентських слухань з питань

національної безпеки і оборони, що становлять суспільний інтерес і потребують законодавчого врегулювання;

– офіційне запрошення Верховною Радою України, відповідно до Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України "Про Регламент Верховної Ради України", або вимагання присутності на пленарному засіданні для заслуховування посадових чи службових осіб органів сектору безпеки і оборони;

– здійснення Кабінетом Міністрів України, відповідно до статей 113, 116, 117 Конституції і законів України, у межах звітування щодо дотримання законодавства та реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони перед Президентом України і Верховною Радою України контрольних заходів;

– забезпечення Кабінетом Міністрів України цивільного контролю за діяльністю Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної міграційної служби України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших органів виконавчої влади, які входять до сектору безпеки і оборони України;

– забезпечення центральними органами виконавчої влади, що мають у підпорядкуванні утворені відповідно до законів України військові формування, розвідувальні та правоохоронні органи, цивільного контролю у межах своїх повноважень, а також створення ними необхідних умов для здійснення іншими суб'єктами цивільного контролю, забезпечення об'єктивного і своєчасного інформування Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Ради національної безпеки і оборони України про стан справ у підпорядкованих органах сектору безпеки і оборони, інформування із цих питань громадськості у порядку, визначеному цим та іншими законами України;

– забезпечення місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених Конституцією і законами України цивільного контролю за виконанням підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності, службовими (посадовими) особами і громадянами законів України, інших нормативно-правових актів з питань національної безпеки і оборони, інформування із цих питань громадськості у порядку, визначеному цим та іншими законами України, а також взаємодія з органами військового управління під час планування та проведення (в умовах присутності цивільного населення) потенційно небезпечних заходів за участю особового складу Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів з використанням озброєння і військової техніки з метою запобігання і недопущення надзвичайних ситуацій, а також ліквідації їх наслідків;

– здійснення цивільного контролю громадянами України через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад, особисто шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до державних органів у порядку, встановленому Конституцією України, Законом України «Про громадські об'єднання» та іншими законами України;

– здійснення громадського нагляду обмеженого Законом України «Про державну таємницю».

У свою чергу, повертаючись до «адміністративного оскарження», звернемо увагу на статтю 7 Закону України «Про інформацію», яка уповноважує суб'єктів інформаційних відносин вимагати усунення будь-яких порушень їх права на інформацію, що, загалом кореспондується із загальними обов'язками складових сектора безпеки і оборони, але може тлумачитися останніми як завдання певних підрозділів «зв'язків із громадськістю», «прес-служби» тощо. При цьому у відповідності до частини

третьої згаданої статті «забороняється вилучення і знищення друкованих видань, експонатів, інформаційних банків, документів з архівних, бібліотечних, музейних фондів, крім встановлених законом випадків або на підставі рішення суду» [146], що слід вважати першочерговим предметом оскарження обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки.

Також слід мати на увазі, що у відповідності до частини дев'ятої статті 26 Закону України «Про інформацію» обмеження, які стосуються професійної інформаційної діяльності, зокрема журналістів чи працівників засобів масової інформації, можуть бути оскаржені до суду в установленому порядку [146].

У відповідності до наявного у частині другій статті 12 Закону України «Про національну безпеку України» складу сектора безпеки і оборони та повноважень складових сектора безпеки і оборони, що викладені у статтях 15 – 23 цього Закону, безпосередня реалізація права на оскарження обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки залежить від наявності у «скаржника» статусу спеціального суб'єкта адміністративних відносин (переважно це військовослужбовці, працівники правоохоронних органів, члени їх сімей). Наприклад, у відповідності до частини другої статті 1 Закону України «Про звернення громадян» військовослужбовці мають право подавати звернення за Законом України «Про звернення громадян», які не стосуються їх службової діяльності [594].

У відповідності до пункту п'ятого загальних положень Інструкції про організацію розгляду звернень та проведення особистого прийому громадян у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України до рішень, дій (бездіяльності), які можуть бути оскаржені, належать такі у сфері управлінської діяльності дії, унаслідок яких:

– порушено права і законні інтереси чи свободи громадянина (групи громадян);

- створено перешкоди для здійснення громадянином його прав і законних інтересів чи свобод;

- незаконно покладено на громадянина будь-які обов'язки або його незаконно притягнуто до відповідальності [595].

Відповідно до розділу V Дисциплінарного статуту Збройних Сил України (статті 110 – 120) з першої групи питань усі військовослужбовці вправі звертатися до:

- посадових осіб;
- органів військового управління;
- органів управління Військової служби правопорядку;
- органів, які проводять досудове слідство;
- інших державних органів [596].

З другої групи питань, інших питань службової діяльності скарга подається:

- безпосередньому командирові (начальникові) тієї особи, дії якої він оскаржує;

- в порядку підпорядкованості (в разі, якщо особи, які подають скаргу, не знають, з чиєї вини порушені їх права, заява чи скарга подається) [596].

За позицією ГО «ЦЕДЕМ» у процесі розгляду скарги керівник чи вищий орган може:

- скасовувати або змінювати оскаржувані рішення;
- невідкладно вживати заходів до припинення неправомірних дій;

виявляти,

- усувати причини та умови, які сприяли порушенням;
- забезпечувати поновлення порушених прав;
- забезпечувати реальне виконання прийнятих у зв'язку із заявою чи скаргою рішень;

- вживати заходів щодо відшкодування у встановленому законом порядку матеріальних збитків, якщо їх було завдано громадянину в результаті ущемлення його прав чи законних інтересів;

- вирішувати питання про відповідальність осіб, з вини яких було допущено порушення, зокрема питання притягнення до дисциплінарної відповідальності;

- вживати інших заходів для відновлення порушених прав [590].

Відповідно, оскарження обмеження права на інформацію керівникові органу військового управління, командирові військової частини тощо має відбуватися з урахуванням:

- по-перше, обов'язкової класифікації за встановленими статтею 3 Закону України «Про звернення громадян» видами звернень (віднесення звернення саме до «скарги»);

- по-друге – проходження «етапу» безпосереднього розгляду скарги посадовими особами органів військового управління, військових частин під час особистого прийому громадян, який проводиться згідно із затвердженим графіком або за допомогою засобів зв'язку через визначені контактні центри, телефонні «гарячі лінії»;

- по-третє, відокремлення такого звернення від категорії звернень громадян з повідомленнями про надзвичайні ситуації, правопорушення або події, які загрожують національній безпеці України, можуть викликати суспільний резонанс та потребують невідкладного вжиття заходів, повідомлень про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» за участю військовослужбовців, працівників Міністерства оборони України, Збройних Сил України;

- по-четверте, унесення інформації до електронних реєстраційних карток у системі електронного документообігу Міністерства оборони України (СЕДО-М) (внесення записів до журналів особистого прийому);

по-п'яте, повернення звернення заявникові з відповідним роз'ясненням у термін не пізніше ніж через десять днів з дня його надходження, крім випадків, передбачених частиною першою статті 7 Закону України «Про звернення громадян» у разі його оформлення без дотримання встановлених у Законі та вказаній вище Інструкції вимог (копія такого звернення залишається у провадженні того органу військового управління, військової частини, до якого звернувся громадянин);

по-шосте, не пізніше ніж у п'ятиденний термін прийняття одного з таких рішень: прийняти до провадження; передати на вирішення до іншого органу військового управління; надіслати за належністю до іншого центрального органу виконавчої влади, якщо питання, порушені у зверненні, не входять до компетенції органів військового управління, військової частини, про що одночасно повідомляється заявнику; залишити без розгляду за наявності підстав, визначених у статті 8 Закону України «Про звернення громадян».

Враховуючи наявність класифікації оскарження обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки за видами та формами діяльності у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України фактично утворено інституційну класифікацію суб'єктів розгляду відповідних скарг, до якої слід віднести:

– посадових осіб органів військового управління, військових частин, які уповноважені розглядати звернення громадян, організувати перевірки викладених у зверненні обставин, застосовувати інші заходи для об'єктивного вирішення поставлених автором звернення питань, з'ясовувати та приймати рішення про усунення причин і умов, які спонукають авторів скаржитись;

– структурний підрозділ Міністерства оборони України, відповідальний за організацію розгляду звернень громадян, яким, при надходженні колективних звернень, повторних звернень з питань, що не

вирішені по суті та які потребують втручання керівництва Міністерства оборони України, готуються доповіді Міністру оборони України, його заступникам, Державному секретарю Міністерства оборони України, а також окремі доручення органам військового управління, військовим частинам відповідно до компетенції;

– керівників органів військового управління, командирів військових частин, відповідальних за розгляд звернення за окремим дорученням Міністра оборони України, його заступників, державного секретаря Міністерства оборони України, які, за потреби, надають письмову доповідь за належністю разом із копією (проєктом) відповіді заявнику та копією (проєктом) листа відповідному органу влади.

При цьому слід врахувати, що одним із ключових завдань кожного з вказаних суб'єктів розгляду є надання обґрунтованої оцінки факту обмеження права на інформацію, яка, на думку В. В. Реви, має бути визначена як «юридичне обґрунтування висунутих вимог ... за наступних підстав: юридична оцінка фактів, викладених у скарзі заявником не має вказівного значення для суб'єкта, що здійснює вирішення спору; дослідження фактичних обставин справи, їх юридична оцінка є обов'язком суб'єкта владних повноважень, який розглядає справу; покладення обов'язку на заявника надати належну аргументацію по справі, може створювати для нього труднощі в оформленні скарги» [574, С. 187].

У практиці Служби безпеки України використано ті ж самі підходи до розбудови інституційної класифікації суб'єктів розгляду скарг щодо обмеження права на інформацію з урахуванням відмінностей організаційно-штатної структури Служби, а саме:

– співробітники Приймальні Служби безпеки України або відповідних РСП у день надходження скарги реєструють та надають їх керівникам підрозділів ЦУ, органів, закладів, установ Служби безпеки України або надсилають їх за належністю (про що повідомляється

громадянину, який подав цю скаргу, із посиланням на відповідні норми законодавства) за підписом начальника Приймальні Служби безпеки України або особи, що виконує його обов'язки;

– начальник Приймальні Служби безпеки України або особа, що виконує його обов'язки розглядає скарги на дії співробітників-військовослужбовців або працівників Служби безпеки України, що надійшли до ЦУ Служби безпеки України з регіонів України без розгляду порушених питань на місцях;

– особисто Голова Служби безпеки України або особа, що виконує його обов'язки (якщо особа звертається до ЦУ Служби безпеки України) або особисто начальник органу, закладу, установи Служби безпеки України або особа, що виконує його обов'язки (якщо особа звертається до органу, закладу, установи Служби безпеки України) розглядає скарги Героїв України, Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, інвалідів Великої Вітчизняної війни, жінок, яким присвоєне почесне звання України “Мати-героїня”, скарги на дії співробітників-військовослужбовців або працівників Служби безпеки України.

При цьому Інструкцією про порядок розгляду в Службі безпеки України звернень громадян на співробітників Служби безпеки України, які розглядають та вирішують порушені у зверненні питання, покладено обов'язки:

– перевіряти, чи не звертався заявник до Служби безпеки України раніше з цього самого питання та яке рішення було прийнято;

– об'єктивно, всебічно і вчасно розглядати звернення, перевіряти викладені в них факти, за потреби запитувати необхідні документи та вживати інших заходів для об'єктивного вирішення порушених у зверненнях питань;

– у разі прийняття рішення про обмеження доступу громадянина до відповідної інформації при розгляді звернення скласти про це висновок та

надати роз'яснення заявнику про порядок оскарження такого рішення. У висновку, який затверджується керівником підрозділу ЦУ, органу, закладу, установи Служби безпеки України або особою, яка виконує його обов'язки, зазначаються підстави обмеження доступу з посиланням на норми законодавства України;

- відмінити або змінювати оскаржувані рішення у випадках, якщо вони не відповідають законодавству України, невідкладно вживати заходів для припинення неправомірних дій осіб, рішення яких оскаржують;

- повідомляти заявника про результати перевірки звернення і суть прийнятого рішення;

- на вимогу заявника надавати для ознайомлення матеріали перевірки його звернень, крім матеріалів, у яких містяться відомості, що становлять державну таємницю, службову інформацію, інформацію про слідчу, оперативно-розшукову та контррозвідальну діяльність Служби безпеки України, коли їх розголошення може зашкодити проведенню оперативно-розшукових заходів та розслідуванню;

- виявляти та усувати причини, що викликають скарги громадян, аналізувати стан роботи зі зверненнями, враховувати результати аналізу у практичній роботі, вносити керівництву Служби безпеки України обґрунтовані пропозиції щодо її вдосконалення [597].

У практиці Міністерства внутрішніх справ України інституційна класифікація суб'єктів розгляду скарг на обмеження права на інформацію включає:

- керівників апарату МВС, закладів, установ, підприємств, що належать до сфери управління МВС або їх заступників (в порядку підлеглості - вищий апарат МВС, заклад, установа, підприємство, що належить до сфери управління МВС або посадова особа відповідно до чинного законодавства) відповідно до їх повноважень, які проводять первинний розгляд письмових звернень громадян;

– безпосередніх виконавців, які здійснюють перевірку за зверненнями та обов'язково спілкуються з їх авторами, з'ясовують усі порушені питання та обставини, детально вникають в їх суть, вживають заходів щодо захисту конституційних прав громадян у межах своєї компетенції відповідно до чинного законодавства;

– представників громадськості, які за згодою можуть залучатися до перевірки звернень громадян;

– перших керівників апарату МВС, закладів, установ, підприємств, що належать до сфери управління МВС, які особисто розглядають звернення і в першу чергу приймають Героїв України, Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, осіб з інвалідністю внаслідок війни. Особлива увага приділяється розв'язанню проблем, порушених у зверненнях ветеранів війни та праці, інвалідів, непрацездатних осіб та тих, хто постраждав унаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, багатодітних сімей, одиноких матерів, інших осіб, які потребують соціального захисту та підтримки.

При цьому, у відповідності до вимог пункту 7.4. розділу 7 Положення про порядок роботи зі зверненнями громадян і організації їх особистого прийому в системі Міністерства внутрішніх справ України за кожною скаргою, в якій громадяни порушують питання про наявність порушень чи недоліків у роботі апарату МВС, закладів, установ, підприємств, що належать до сфери управління МВС або скаржаться на дії працівників ОВС, проводиться ретельна перевірка викладених фактів апаратом МВС, закладами, установами, підприємствами, що належать до сфери управління МВС, до якого звернувся громадянин, а також за її результатами надаються матеріали керівникові апарату МВС, закладів, установ, підприємств, що належать до сфери управління МВС або його заступникам, в яких зазначається, підтвердились чи ні наведені відомості (факти) і які заходи вжиті для усунення виявлених порушень чи недоліків та притягнення до відповідальності винних осіб [598].

У практиці Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини право на інформацію віднесено до напрямку діяльності «громадянські та політичні права», що знайшло своє відображення й у підходах до «оскарження» безпосередньо Уповноваженим (його представниками), або за його сприяння, обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки. Так, зокрема у відповідності до частини першої статті 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» він має право:

- звертатися до Конституційного Суду України з поданням: про відповідність Конституції України законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які стосуються прав і свобод людини і громадянина; про офіційне тлумачення Конституції України;

- безперешкодно відвідувати органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, бути присутнім на їх засіданнях;

- на ознайомлення з документами, у тому числі тими, що містять інформацію з обмеженим доступом, та отримання їх копій в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, органах прокуратури, включаючи справи, які знаходяться в судах;

- вимагати від посадових і службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності сприяння проведенню перевірок діяльності підконтрольних і підпорядкованих їм підприємств, установ, організацій, виділення спеціалістів для участі у проведенні перевірок, експертиз і надання відповідних висновків;

- бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій, у тому числі на закритих судових засіданнях, за умови згоди суб'єкта права, в інтересах якого судовий розгляд оголошено закритим;

- брати участь у судовому розгляді справ, провадження в яких відкрито за його позовами (заявами, клопотаннями (поданнями)); вступати у справи, провадження в яких відкрито за позовами (заявами, клопотаннями (поданнями) інших осіб, на будь-якій стадії їх судового розгляду;

- ініціювати незалежно від його участі у судовому провадженні перегляд судових рішень;

- направляти у відповідні органи акти реагування Уповноваженого у разі виявлення порушень прав і свобод людини і громадянина для вжиття цими органами заходів;

- перевіряти стан додержання встановлених прав і свобод людини і громадянина відповідними державними органами, в тому числі тими, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, здійснюють виконання судових рішень, вносити в установленому порядку пропозиції щодо поліпшення діяльності таких органів у цій сфері;

- здійснювати інші повноваження, визначені законом [599].

При цьому, за зауваженням представників ГО «ЦЕДЕМ» «омбудсмен не розглядає тих звернень, які розглядаються судами, (тобто порушення Вашого права уже оскаржується у судовому порядку), зупиняє вже розпочатий розгляд, якщо заінтересована особа подала позов, заяву або скаргу до суду» [590]. Теж саме вказано й у Рекомендаціях Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з питань додержання конституційного права людини і громадянина на доступ до інформації [403, с. 261].

Як вказано у роз'ясненнях Уповноваженого щодо особливостей реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану, які були підготовлені спільно з ГО «Центр з доступу до інформації»: «в

умовах тотальної дезінформаційної війни з боку інформаційних спецслужб, а також агресивних та нелюдських дій військових формувань російської федерації на території України життєво важливим є дотримання балансу між можливістю вільно виражати свої погляди та отримувати достовірну інформацію про хід війни з одного боку та захистом життя та здоров'я людини, яка може постраждати від реалізації такого права – з іншого» [600], що дозволило, з урахуванням пункту третього Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» №64/2022 (затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» реєстр. № 2102-ІХ від 24.02.2022), частини першої статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану, пункту другого статті 29 Загальної декларації прав людини 1948 року, Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012, Закону України «Про доступ до публічної інформації», визначити основними шляхами реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану:

- ознайомлення з інформацією, оприлюдненою її розпорядниками в офіційних джерелах;
- відвідування засідань колегіального органу;
- ознайомлення з документами у спеціально відведеному місці розпорядником інформації;
- направлення запиту та відповідно отримання відповіді на нього;
- ознайомлення з інформацією в інформаційних сервісах, що працюють на основі відкритих даних.

При Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини з метою сприяння його діяльності та діяльності його Представника щодо парламентського контролю за додержанням конституційного права людини на інформацію у 2019 році було утворено Координаційну раду з питань доступу до публічної інформації (з 31 жовтня 2022 року діє Експертна рада

при представнику Уповноваженого з інформаційних прав [601] – доповнено нами Т. Ш.), яка «персонально складається із представника Уповноваженого з дотримання права на інформацію та представництва у Конституційному Суді України, окремих народних депутатів України, представників міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, представників неурядових організацій та науково-експертного середовища» [602].

Також, у вказаних вище Рекомендаціях Уповноважений визнає обґрунтованими в умовах воєнного стану окремі обмеження (ускладнення) реалізації права на інформацію через:

- впровадження контролю за змістом і поширенням інформації;
- тимчасове призупинення роботи державних реєстрів та баз даних;
- запровадження особливого режиму роботи та посилення охорони об'єктів державного значення;
- запровадження комендантської години;
- відстрочення в задоволенні запитів на інформацію тощо [603].

Відповідно, за позицією Уповноваженого, окремі обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки є такими, що можуть істотно ускладнити та впливати на можливість громадян в реалізації свого права на інформацію, що й має бути враховане під час «юридичного обґрунтування висунутих вимог», що розглядалося нами раніше. В умовах воєнного стану державою можуть бути запроваджені такі обмеження як заходи інформаційної безпеки:

- впроваджено контроль за змістом і поширенням інформації з метою обмеження або недопущення неправдивої інформації або інформації, оприлюднення якої може завдати шкоду життю та здоров'ю людини, національній безпеці держави;
- обмежено інтернет-провайдерами доступ до інформаційно-пропагандистських ресурсів ворога на території України;

– врегульовано роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використання місцевих радіостанцій, телевізійних центрів та друкарень для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення;

– заборонено роботу приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі;

– інші заходи прямо визначені окремими законами України.

Окрім Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини при судовому оскарженні обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки України на рівні Європейського Суду з прав людини може діяти Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини, який є посадовою особою Міністерства юстиції, на яку покладено повноваження щодо здійснення представництва України в Європейському суді з прав людини під час розгляду справ про порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, координації виконання його рішень, а також інформування Комітету міністрів Ради Європи про хід виконання рішень Суду [603].

При цьому сучасна практика заходів забезпечення національної безпеки, окрім сталих представницьких функцій та завдань інформаційно-аналітичного забезпечення оскарження порушень Конвенції, якими є:

– здійснення представництва України в Суді під час розгляду справ про порушення нею Конвенції, справ за заявами України стосовно порушення Конвенції іншими Договірними Сторонами, а також як третьої сторони під час розгляду справ за заявами громадян України або юридичних осіб резидентів України проти інших Договірних Сторін;

- координація роботи, пов'язаної з підготовкою матеріалів для розгляду справ у Суді та виконанням його рішень, співпраця з цією метою з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями; інформування Комітету міністрів Ради Європи в установленому ним порядку про хід виконання Україною рішень Суду у справах, в яких Україна є стороною;

- аналіз обставин, що призвели до порушення Конвенції, та розроблення пропозиції щодо здійснення заходів, спрямованих на усунення недоліків системного характеру, констатованих у рішеннях Суду;

- подання необхідної інформації уповноваженим особам, які проводять перевірку дотримання Конвенції;

- передбачає його залучення до роботи: міжвідомчої робочої групи з питань відшкодування втрат, завданих тимчасовою окупацією частини території України; Міжвідомчої комісії з питань відступу України від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод; Міжвідомчої комісії з питань узагальнення правової позиції держави щодо відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та підготовки консолідованої претензії України до російської федерації щодо реалізації її міжнародно-правової відповідальності за збройну агресію проти України; Комісії з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Враховуючи викладене вбачається, що накладені суб'єктами забезпечення національної безпеки у різних режимах забезпечення національної безпеки, у тому числі й в умовах воєнного стану, обмеження щодо реалізації права на інформацію мають бути першочерговим предметом як судового, так і адміністративного (представницького) оскарження. При цьому Секретаріат Уповноваженого, на який відповідним Положенням покладено завдання з організаційного, правового (юридичного), науково-консультативного, інформаційно-аналітичного, науково-експертного,

контрольно-ревізійного, матеріально-технічного, фінансового, а також іншого забезпечення діяльності Уповноваженого в межах чинного законодавства України [604], у вказаному аспекті має здійснювати:

- моніторинг додержання визначених форм реалізації конституційного права на інформацію, надавати пропозиції Уповноваженому щодо запровадження нових форм або скасування неефективних та таких, що не відповідають інтересам національної безпеки, не забезпечують права і свободи людини;

- аналіз економічних, політичних, соціальних та інших процесів, що відбуваються в країні і за її межами, стосовно реалізації права на інформацію, захисту прав і свобод людини та готувати відповідні пропозиції Уповноваженому;

- моніторинг чинних законів і підзаконних нормативно-правових актів щодо їх відповідності вимогам та стандартам у галузі захисту прав і свобод людини і громадянина, у т.ч. щодо права на інформацію;

- прийом та розгляд звернень громадян України, іноземців, осіб без громадянства або осіб, які діють в їхніх інтересах, відповідно до чинного законодавства України та роз'яснювати заходи, що їх має вжити особа, яка подала звернення до Уповноваженого;

- підготовку пропозицій щодо відкриття провадження у справах про порушення права на інформацію та здійснювати реалізацію відкритих проваджень;

- підготовку пропозицій щодо проєктів нормативно-правових актів, що розробляються або внесені на розгляд до Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, позицій та висновків Уповноваженого до проєктів нормативно-правових актів, наданих Уповноваженому їх розробниками;

- направлення звернень за належністю до органу, до компетенції якого належить розгляд справи, та контролює розгляд цього звернення;

- перевірку стану додержання форми реалізації права на інформацію органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності;
- моніторингові візити до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, без попереднього повідомлення про час і мету таких відвідувань;
- стале і надійне функціонування інформаційно-телекомунікаційної системи Секретаріату та технічний захист інформації;
- висвітлення діяльності Уповноваженого у засобах масової інформації, на офіційному веб-порталі Уповноваженого та у соціальних мережах;
- оприлюднення та надання інформації за запитами, адресованими Уповноваженому, відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Висновки до розділу 5

Гарантією права на інформацію є виконання державою відповідних зобов'язань забезпечення практичної реалізації права на оскарження обмеження права на інформацію як діяльності (дій) осіб, яким таке право належить, інтереси яких щодо окремих інформаційних ресурсів (контенту) безпосередньо зачіпаються рішеннями щодо запровадження обмеження в інтересах національної безпеки чи бездіяльністю суб'єктів забезпечення національної безпеки щодо зняття такого обмеження і які вважають, що в результаті цього їм було завдано шкоди.

Набуваючи форми «подання скарги» оскарження обмеження права на інформацію може бути віднесене до одного з різновидів звернення громадян, право на яке також гарантовано державою.

Практична реалізація оскарження завжди пов'язана із безпосереднім зверненням до компетентного органу щодо відновлення права на інформацію та відшкодування завданих збитків. Незалежно від обраної форми, всі «скарги» суб'єктів інформаційної діяльності, у т.ч. окремих громадян, мають бути спрямовані до персоніфікованих органів державної влади – суб'єктів забезпечення національної безпеки та/або складових сектора безпеки і оборони, а також містити вмотивовані вимоги, які стосуються захисту права на інформацію в аспекті «документа», що містить певний контент чи є результатом (предметом) інформаційної діяльності, відносно якого застосоване обмеження, що становить можливе або наявне порушення права на інформацію.

Реалізація права на оскарження обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки є можливою у будь-якій з існуючих форм оскарження, а саме: позасудовому (адміністративному), судовому оскарженні. Не зважаючи на власне «активну позицію» представники громадських організацій не можуть вважатися суб'єктом вирішення скарги щодо обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки.

Забезпечення права на оскарження відноситься до основних завдань судочинства та у правовій демократичній державі, одночасно, є одним із принципів забезпечення національної безпеки – «не допущення свавільних рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень сектору безпеки і оборони», засобом демократичного цивільного контролю (представницького оскарження) належного функціонування відповідного механізму реалізації завдань забезпечення національної безпеки кожним суб'єктом, що включений до складу сектора безпеки і оборони, та,

відповідно, можуть набувати характеристик ключових засобів (елементів) самого механізму.

Право на оскарження обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки охоплює: 1) право на захист особою своїх інформаційних прав (можливостей) від незаконного втручання чи обмеження; 2) право особи вимагати від держави та/або окремих органів публічної влади – суб'єктів забезпечення національної безпеки дотримуватися, охороняти і захищати право на інформацію; 3) право особи звернутися до примусової сили держави загалом з метою захисту своїх інформаційних прав від неправомірних дій (бездіяльності) окремих суб'єктів забезпечення національної безпеки, їх службових (посадових) осіб.

Особливою формою оскарження обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки є здійснення особою звернення до суб'єкта забезпечення національної безпеки щодо роз'яснення його дій на виконання вимог статті 40 Конституції України, а також Закону України «Про звернення громадян», що не може вважатися проявом (різновидом) адміністративного оскарження.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукової проблеми адміністративно-правових засад регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, що полягає у розробленні, на підставі аналізу чинного законодавства та практики його реалізації, концепції забезпечення відповідності інтересам національної безпеки обмеження права на інформацію, з'ясуванні публічно-правових механізмів та особливостей обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, розбудові авторської системології обмеження права на інформацію суб'єктами забезпечення національної безпеки, а також у виробленні на цій основі науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій з удосконалення чинного адміністративного та інформаційного законодавства, документів стратегічного планування в секторі безпеки і оборони, правозастосовної практики забезпечення національної безпеки та організації національного спротиву, задоволенні інформаційно-гуманітарних та інформаційно-безпекових потреб кожної людини.

В підсумку проведеного дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети:

1. Встановлено, що за відсутності у Конституції України прямого зобов'язання забезпечувати національну безпеку та, відповідно, національні інтереси, а також, як наслідок, використання у суспільній практиці категорій на кшталт «силовий блок» й появи спеціалізованого «безпекового» законодавства, кожна особа, поведінка якої регулюється Конституцією України та національним законодавством, дотримуючись статей 3, 8, 11, 16, 17, 18, 27, 32, 34, 36, 37, 39, 44, 65, 92, 106, 107, 116 Основного Закону, усвідомлює існування механізмів обмеження реалізації її права на інформацію.

Наголошено, що обмеження права на інформацію виникає внаслідок запровадження передбачених законодавством режимів забезпечення національної безпеки (національних інтересів), за яких відбувається тимчасове загальне або конкретно-індивідуальне призупинення чи звуження обсягу визначених та гарантованих державою прав і свобод та яке здійснюється спеціально уповноваженими на це суб'єктами в інтересах забезпечення прав інших людей, а також національної безпеки.

2. Загальне право на інформацію віднесено до фундаментальних прав, які забезпечують розвиток людини та всього суспільства, а також виступають чинником забезпечення функціонування держави як правової інституції. Існування права на інформацію та його позитивне регулювання визнано невіддільною частиною європейської правової традиції розбудови і підтримки «інструменту» комунікативної взаємодії особи та держави у процесі прийняття й реалізації публічно-правових (управлінських) рішень, формою контролю за державою та її органами з боку громадянського суспільства й одним з ефективних механізмів захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина.

Загальне право на інформацію розглянуто у його найширшому тлумаченні щодо свободи слова чи преси, а також щодо права на об'єктивну інформацію про те, що відбувається в суспільному житті. Наголошено, що у такому, широкому, його розумінні право на інформацію поглинає свободу слова, яка спрямована на вільний обіг оціночної інформації, думок і позицій осіб, обмін думками про стан держави, суспільства, державних справ, приватних інтересів, а у вузькому – концентрується на отриманні змістовної інформації з публічних ресурсів.

3. У межах авторського тлумачення права на інформацію акцентовано увагу на закріпленій у законі правовій можливості вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації особою своїх прав, свобод і законних інтересів,

відповідно до якої обмеження права на інформацію розглянуто як передбачені чинним законодавством та діючим режимом забезпечення національної безпеки (національних інтересів) дії уповноважених державних органів в особі Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних і місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних та спеціальних органів, військового керівництва, інших суб'єктів забезпечення національної безпеки, а також судів, громадян та їх об'єднань із заборони (обмеження) реалізації окремими особами (групами осіб) належного їм права на здійснення інформаційної діяльності, операцій з контентом, в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Вирішення проблеми обмеження права на інформацію в сучасних умовах віднесено до визначальних завдань забезпечення розвитку інформаційних відносин за участі представників держави, які, безумовно, становлять неабиякий науковий та практичний інтерес.

4. Встановлене детермінування обмеження права на інформацію забезпеченням сучасною державою її національних інтересів (національної безпеки) розглянуто як регулятор діяльності людей, що ґрунтується на уявленні про тенденції розвитку суспільних процесів, які не тільки можуть підпорядковувати спрямованість зусиль людей, а й контролюються з їхнього боку шляхом поєднання у сфери національної безпеки. У межах авторської концепції забезпечення відповідності обмеження права на інформацію інтересам національної безпеки такими визнано інформаційну безпеку та кібербезпеку.

5. Запропоновано розглядати обмеження права на інформацію як міжгалузевий інститут права, який формується з великої кількості взаємопов'язаних, узгоджених між собою норм конституційного, інформаційного, адміністративного, кримінального, цивільного, трудового, господарського та інших галузей права, які встановлюють порядок, підстави, умови, правомірність, механізми звуження змісту й обсягу права на інформацію у кожному окремому випадку.

6. Встановлення будь-якого обмеження права на інформацію визнано залежним від ствердження у документах стратегічного планування в секторі безпеки і оборони України пріоритету безпекових інтересів людини як кінцевого споживача заходів забезпечення національної безпеки над локальними інтересами особи чи держави, а також визнання прав і свобод людини головною цінністю держави й кінцевою метою заходів забезпечення національної безпеки. Такі обмеження запропоновано застосовувати щодо фізичних осіб (їх груп, об'єднань), юридичних осіб (зокрема іноземних і міжнародних), країн, рухів (релігійних, політичних тощо).

7. Заходи обмеження права на інформацію з огляду на форми, способи та методи їх здійснення визнано такими, що становлять окремі, самостійні види інформаційної діяльності суб'єктів такого обмеження права на інформацію; запропоновано безпосереднє їх об'єднання у систему інформаційних обмежень, яка уособлюватиме зв'язок забезпечення національної безпеки з реалізацією конституційних принципів індивідуальної юридичної відповідальності та невідворотності покарання.

Проведений аналіз суспільних відносин регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки та загальнотеоретичні дослідження публічного адміністрування у сфері забезпечення національної безпеки засвідчили, що такі суспільні відносини порівняно з іншими складовими національної безпеки наразі потребують не лише перегляду механізмів правового регулювання, а й спонукають до відпрацювання

організаційного механізму взаємодії державних органів, які формують, реалізують, координують реалізацію державної інформаційної політики з органами, котрі здійснюють безпосереднє обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, а також Радою національної безпеки і оборони України як органом, що забезпечує координацію фактичної реалізації заходів забезпечення національної безпеки уповноваженими на це суб'єктами.

8. Регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки віднесено до засобів досягнення певного, формально визначеного у документах стратегічного планування в секторі безпеки і оборони балансу; суб'єкти ж такого регулювання мають обов'язково входити до складу сектору безпеки і оборони, чим забезпечувати цілісність системи обмеження права на інформацію. Функції та повноваження кожного зі складових сектору безпеки і оборони щодо регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки визначаються законодавством України комплексно (щодо здійснення заходів, спрямованих на виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз національним інтересам).

9. Реалізацію обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки визнано такою, що ґрунтується на передбаченій Конституцією України можливості втручання держави за допомогою юридичних засобів у зміст та обсяги інформаційної діяльності будь-яких суб'єктів інформаційних відносин, яке, відповідно, обґрунтовується вимогами верховенства права, необхідності, доречності, реальності та пропорційності у поєднанні з механізмами компенсації втрат і завданої шкоди, які діють у демократичному суспільстві щодо заборон та загальних обмежень.

10. Обмеження права на інформацію набуває характеристик доречності внаслідок досягнення суб'єктом накладання обмеження власної

мети, а також якщо потреби користувача (в широкому розумінні) інформації реалізовані або принаймні не заперечені (заборонені). Обсяги отриманої інформації (контенту) за цих умов вважаються доречними, якщо вони впливають на подальші рішення користувачів шляхом надання допомоги в оцінці ними минулих, теперішніх або майбутніх подій як підстав відповідних обмежень, а також якщо вони виправдовують чи забезпечують підтвердження минулих оцінок.

Застосування принципу доречності при обмеженні права на інформацію констатовано щодо рівня обмеження (загальний, конкретно-індивідуальний, компенсаційний) окремих користувачів інформації чи груп користувачів та його відповідності власне інформаційним потребам цих користувачів (груп користувачів). Те ж саме відбувається, якщо поглянути на обмеження права на інформацію з точки зору користувача окремого інформаційного продукту (контенту).

11. Наголошено, що, оцінюючи доречність тих чи інших заходів обмеження права на інформацію, суб'єкт накладання такого обмеження постійно стикається з необхідністю підтвердження легітимності власної діяльності або застосування «презумпції правомірності» щодо власних дій чи рішень.

Проведено теоретико-методологічний аналіз біфуркації права на інформацію залежно від рівня здійснюваних обмежень. Запропоновано визнавати обмеження права на інформацію «необхідним» у ситуаціях, коли інформаційна діяльність, свобода збирання, зберігання, обміну відомостями тощо переважно перестають бути детермінованими рішеннями самої держави та можуть сягати за межі заходів реалізації державної інформаційної політики, що, своєю чергою, неминуче призведе до застосування заборон, обмежувальних правоохоронних і примусових заходів, конкретно-індивідуального обмеження права на інформацію, її втрат (пошкодження) тощо.

Запропоновано у рішеннях сектору безпеки і оборони позначати вказаний стан за допомогою терміна «біфуркація обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки» як визнання державою безпекової ситуації, за якої відсутність обмеження несе додаткову загрозу національній безпеці та національним інтересам. Обмеження права на інформацію, здійснюване до проходження «точки» біфуркації як власне обґрунтування, передбачає наявність у державній інформаційній політиці компенсаційних механізмів для кожного рівня обмеження, зокрема у вигляді відновлення обмеженого права на інформацію.

12. Запропоновано здійснювати визначення (обрахунок рівня зміни) інтенсивності втручання держави в реалізацію права на інформацію у ситуаціях ускладнення забезпечення інтересів держави, а також у разі виникнення умов необхідності подальшого застосування обмеження права на інформацію (зростання кількості та обсягів обмеження) у вигляді «тесту на пропорційність обмежувальних заходів». Акцентовано, що збільшення інтенсивності заходів забезпечення національної безпеки може призводити до подальшого обмеження права на інформацію, зокрема щодо відомостей, які безпосередньо пов'язані з такими заходами. «Непроходження тесту на пропорційність» має вказати на необґрунтованість обмеження права на інформацію та спонукати до пошуку альтернативних шляхів обґрунтованого виключення певних видів чи способів інформаційної діяльності чи доступу до певного контенту.

13. Реальність обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки обумовлена компенсаторним характером явища «обмеження», необхідність у застосуванні якого проявляється в умовах зіткнення індивідуальних та публічних інтересів. Реальність обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки відображає весь спектр різноманітних підходів (цілей) до реагування на загрози національній безпеці України, фактів державно-примусового підтвердження існування

суб'єктивного права на інформацію, проголошення його «належності» окремій особі, але через певні обставини – неможливості його реалізації нею та в бажаних обома сторонами обсягах.

Намагання суб'єкта забезпечення національної безпеки «довести» реальність здійснюваних ним в інтересах національної безпеки заходів обмеження права на інформацію віднесено до причин розгляду питання щодо зловживання такими обмеженнями, а також існування механізмів контролю відмови від «реального обмеження» права на інформацію у зв'язку зі змінами у безпековому середовищі, які, разом з іншими подібними питаннями, потребують окремого спеціалізованого дослідження.

14. Правомірність обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки визначено як передбаченість застосування юридичних засобів можливого втручання держави у зміст та обсяг права на інформацію, які відповідають вимогам верховенства права, необхідності, доцільності та пропорційності у демократичному суспільстві. Метою такого обмеження визнано охорону основоположних цінностей у суспільстві, до яких належать, зокрема, життя, свобода та гідність людини, здоров'я і моральність населення, національна безпека, громадський порядок. До умов правомірності віднесено: передбаченість спеціальним «інформаційним законодавством»; наявність та забезпеченість з боку суб'єкта обмеження права на інформацію вільного доступу суб'єкта інформаційної діяльності до такого рішення; пояснення та несуперечливість змісту обмеження, відсутність подвійного тлумачення та зворотної сили, нечітких формулювань; неможливість вибіркового (індивідуального) правозастосування щодо загального права на інформацію; наявність загального спрямування на захист законних інтересів.

15. Сформовано персональний склад системи суб'єктів регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, який запропоновано розподіляти на підсистеми:

– загальних суб'єктів, які формують і реалізують державну інформаційну політику, здійснюють загальнодержавне системне формування, реалізацію, проведення комплексних оглядів інформаційного простору, формування системи стратегічних комунікацій, розробку та поширення відповідних наративів тощо;

– спеціальних суб'єктів, які здійснюють безпосереднє регулювання обмеження права на інформацію, до яких у мирний час відносяться переважно сили безпеки, в інших режимах – всі складові сектору безпеки і оборони;

– суб'єктів застосування спеціалізованого законодавства щодо обмеження права конкретної особи на інформацію, зокрема щодо доступу до інформації, окремих джерел і документів в інтересах національної безпеки.

Наголошено на окремому розгляді проблеми регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки як елемента запропонованої системи або її підсистем громадян (представників громадянського суспільства) та їх об'єднань, які чинним безпековим законодавством віднесені до сектору безпеки і оборони як його складова. Аргументовано, що представники громадянського суспільства, попри те що володіють низкою засобів впливу на реалізацію права на інформацію в інтересах національної безпеки, не можуть виступати самостійним суб'єктом (підсистемою), але можуть бути залучені до функціонування цих підсистем.

16. Гарантією права на інформацію в умовах його обмеження в інтересах національної безпеки визнано виконання державою відповідних зобов'язань забезпечення практичної реалізації права на оскарження обмеження права на інформацію як діяльності (дій) осіб, яким таке право належить, інтереси яких щодо окремих інформаційних ресурсів (контенту) безпосередньо зачіпаються рішеннями щодо запровадження обмеження в інтересах національної безпеки чи бездіяльністю суб'єктів забезпечення

національної безпеки щодо зняття такого обмеження і які вважають, що в результаті цього їм було завдано шкоди.

Реалізація права на оскарження обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки є можливою у будь-якій з існуючих форм оскарження, а саме: позасудовому (адміністративному), судовому оскарженні. Не зважаючи на власне «активну позицію», представники громадських організацій не можуть вважатися суб'єктом вирішення скарги щодо обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки.

17. Сформульовано низку пропозицій та рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення відповідності обмеження права на інформацію інтересам національної безпеки, в тому числі шляхом:

1) вироблення та прийняття концепції забезпечення відповідності інтересам національної безпеки обмеження права на інформацію;

2) створення комплексного законодавчого забезпечення регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, яке базуватиметься на утвореній завдяки реалізації авторського підходу системі норм, зокрема внісши такі зміни та доповнення до чинного законодавства:

– у частині першій статті 1 Закону України «Про інформацію», далі по тексту у цьому Законі та в інших нормативно-правових актах, привівши їх у відповідність до частини першої статті 1 Закону України «Про інформацію», визначити: *«інформація (контент) – будь-які відомості та/або дані, які відображають змістове наповнення (склад) певної одиниці інформаційного ресурсу, можуть бути збережені на матеріальних носіях або в цифровому (електронному) вигляді»;*

– внести до частини першої статті 1 Закону України «Про інформацію» зміни, додавши: *«одиниця інформаційного ресурсу – сукупність інформації (контенту), яка створена, зібрана, одержана,*

зберігається, використовується, поширюється окремим суб'єктом інформаційних відносин з метою реалізації належного йому комплексу інформаційних прав і складається з документа чи сукупності документів, об'єднаних у встановленому чинним законодавством порядку»;

– внести до частини першої статті 4 Закону України «Про інформацію» зміни, виклавши її в такій редакції *«Суб'єктами інформаційних відносин є: фізичні особи; юридичні особи; об'єднання громадян; суб'єкти формування та реалізації державної інформаційної політики; суди»;*

– внести до частини першої статті 5 Закону України «Про інформацію» зміни, виклавши її в такій редакції: *«Кожен має право на інформацію (контент), що передбачає можливість вільної реалізації необхідного для забезпечення своїх прав, свобод і законних інтересів комплексу прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, спрямованих на одержання, використання, поширення, зберігання та захист необхідної інформації (контенту) в достатній їй (йому) кількості одиниць і складі, на розбудову інформаційного суспільства та загальну цифровізацію держави.*

Реалізація права на інформацію (контент) має забезпечувати людині сталість інформаційно-комунікаційного обміну, не порушуючи національні інтереси, громадянські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб»;

– внести до частини першої статті 6 Закону України «Про інформацію» зміни, додавши після слів «обов'язком суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість та медіа про свою діяльність і прийняті рішення» знак «кома» та фразу: *«встановлювані обмеження права на інформацію (контент), здійснювати їх обґрунтування з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших людей та*

задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві»;

– внести до частини другої статті 6 Закону України «Про інформацію» зміни, виклавши її в такій редакції: *«Право на інформацію (контент) для громадян та їх об'єднань може бути обмежене в інтересах національної безпеки під час дії відповідного правового режиму забезпечення національної безпеки уповноваженими державними органами в особі Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних і місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних та спеціальних органів, військового керівництва, інших суб'єктів забезпечення національної безпеки, а також судами, на підставі закону.*

Обмеження права на інформацію здійснюється у спосіб заборони (обмеження) реалізації окремими особами (групами осіб) належного їм права на здійснення інформаційної діяльності, операції з контентом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя»;

– внести до частини другої статті 6 Закону України «Про інформацію» зміни, додавши друге речення: *«Встановлення обмеження права на інформацію (контент) має здійснюватися в обсягах та в порядку, визначеному Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколами до неї, іншими міжнародно-правовими актами, законодавчими актами ЄС, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, щодо забезпечення обґрунтованості рішень про обмеження прав і свобод людини»;*

– внести до частини першої статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» зміни, виклавши її в такій редакції: «Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права *незалежно від заходів і правових режимів, встановлюваних державою для забезпечення національної безпеки та/або з іншою метою, яка має сприяти загальному добробуту в демократичному суспільстві*»;

– внести до частини першої статті 19 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» зміни, виклавши її в такій редакції: «Орган представництва здійснює юридичну експертизу всіх *рішень та* законопроектів, а також підзаконних нормативних актів, *які стосуються порядку, підстав, умов, правомірності, механізмів звуження змісту й обсягу прав людини у кожному окремому випадку і* на які поширюється вимога державної реєстрації, на відповідність Конвенції та *обґрунтованості встановлення можливого обмеження прав і свобод людини*, за результатами чого готує спеціальний висновок»;

– внести до частини третьої статті 19 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» зміни, виклавши її в такій редакції: «Орган представництва забезпечує постійну та з розумною періодичністю перевірку чинних законів і підзаконних актів на *обґрунтованість встановлюваних обмежень прав і свобод людини* та їх відповідність Конвенції та практиці Суду, передовсім у сферах, що стосуються *забезпечення національної безпеки, національного спротиву, діяльності сектору безпеки і оборони, правоохоронних органів, кримінального провадження, позбавлення свободи, обмеження права на інформацію (контент)*»;

– внести до частини п'ятої статті 19 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» зміни, виклавши її в такій редакції: «Міністерства, інші центральні органи

виконавчої влади забезпечують систематичний контроль за додержанням у рамках відомчого підпорядкування *обґрунтованості* адміністративної практики *встановлюваних обмежень прав і свобод людини*, що відповідає Конвенції та практиці Суду»;

- внести до пункту сорок шостого Стратегії національної безпеки України «Безпека людини - безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, зміни, додавши після підпункту «рішуче протистояти гуманітарній агресії, розвивати українську культуру як основу консолідації української нації та зміцнення її ідентичності» підпункт: *«у визначеному чинним законодавством України порядку, обсягах та в межах міжнародних зобов'язань України щодо дотримання європейської правової традиції здійснювати обмеження належного права на здійснення інформаційної діяльності, операції з контентом щодо фізичних осіб (їх груп, об'єднань), юридичних осіб (зокрема іноземних і міжнародних), країн, рухів (релігійних, політичних тощо)»*;

- внести до підпункту третього пункту сорок дев'ятого Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, зміни, додавши перед словосполученням «публічне обговорення актуальних проблем суспільного розвитку» вираз *«забезпечення обґрунтованості адміністративної практики встановлюваних обмежень права на інформацію, її відповідності інтересам національної безпеки та»*;

- внести до пункту п'ятдесят першого Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, зміни, виклавши його в такій редакції: *«51. Україна, здійснюючи цифрову трансформацію, забезпечуючи надання адміністративних послуг через безпечне "єдине*

вікно" з використанням сучасних інформаційних технологій, поширюючи цифрову грамотність, у порядку, визначеному Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколами до неї, іншими міжнародно-правовими актами, зокрема законодавством ЄС, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, з дотриманням конвенційних стандартів, викладених у рішеннях Європейського суду з прав людини, щодо забезпечення обґрунтованості рішень обмеження прав і свобод людини, а також виключаючи ймовірність застосування будь-якої форми чи способу ліквідації (скорочення) права на інформацію (контент) щодо окремої людини, громадянина, юридичної особи, може встановлювати обмеження права на інформацію (контент) в обсягах, необхідних для забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших людей та з метою задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві»;

- внести до пункту четвертого Загальних положень Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 зміни, виклавши його в такій редакції: *«Досягнення мети здійснюватиметься шляхом ужиття комплексу заходів регулювання інформаційної діяльності, зокрема обмеження права на інформацію, що спрямоване на стримування та протидію загрозам інформаційній безпеці України, нейтралізацію інформаційної агресії, у тому числі спеціальних інформаційних операцій держави-агресора, запобігання посяганням на державний суверенітет, територіальну цілісність України. Здійснення обмеження права на інформацію обґрунтовується вимогами верховенства права, необхідності, доречності, реальності та пропорційності у поєднанні з механізмами компенсації втрат і завданої шкоди, які діють у демократичному суспільстві щодо заборон та загальних обмежень, допомагає досягнути*

забезпечення інформаційної стійкості суспільства та держави, створення ефективної системи взаємодії між сектором безпеки і оборони та суспільством, а також розвитку міжнародної співпраці у сфері інформаційної безпеки на засадах європейської правової традиції, партнерства та взаємної поваги й підтримки.»;

- після розділу «Механізми реалізації визначеної мети та завдань» Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021, додати розділ «Забезпечення відповідності інтересам національної безпеки обмеження права на інформацію та механізми компенсаційного обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Шинкар Т.І. Організаційні та правові засади обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки: *монографія*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 392 с.
3. Шинкар Т.І. Право на доступ до публічної інформації: правове забезпечення та проблеми імплементації в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 85. С. 247-254
4. Шинкар Т.І. Концептуальні підходи до категорії «обмеження прав громадян на інформацію» у правовій науці. *Науковий вісник НА СБУ*. 2020. № 78. С. 42-48 (таємно).
5. Шинкар Т.І. Обмеження прав громадян на інформацію як детермінанта забезпечення національної безпеки сучасною державою. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 1. С. 129-133.
6. Шинкар Т.І. Розвиток регулювання обмежень прав громадян на інформацію в системі суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія Юридична*. 2021. Том 28. С. 333-338.
7. Шинкар Т.І. Сутнісні ознаки реалізації державної політики регулювання обмежень прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки. *Південноукраїнський правничий часопис : наук. журнал*. 2021. № 4. С. 124-130.
8. Kissinger Henry World Order. New York : Penguin Press, September 9, 2014. https://www.academia.edu/10945701/World_Order_by_Henry_Kissinger
9. Kokhanovskaya O. V. Subjects and objects of information relations in modern legal doctrine. *Legal sciences*. 2015. № 67–69. P. 51–54.

10. Кузенко Л. В. Правове регулювання права громадян на інформацію в сфері державного управління : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 173 с.

11. Сибіга О. М. Поняття «доступ до інформації» і «право на інформацію» у національному законодавстві та науковій літературі. *Юридичний бюлетень*. Випуск 8. 2018. С. 234–240.

12. Головатий С. П. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу : частина третя : права людини (ст. 3 Конституції України). *Право України*. 2015. № 1. С. 13–92.

13. Права громадян у сфері виконавчої влади : адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту : монографія / В. Б. Авер'янов [та ін.] ; заг. ред. В. Б. Авер'янов ; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, Дніпропетровський держ. ун-т внутрішніх справ. Д. : Ліра, 2008. 585 с.

14. Арістова І. В. Органи публічної влади України в умовах розбудови інформаційного суспільства : методологія дослідження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2019. Вип. 58(1). С. 177–186. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2019_58%281%29__40

15. Бандурка О. М. Напрями конституційної реформи в Україні. *Наше право*. 2016. № 2. С. 5–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2016_2_3

16. Баранов О. А. Інформаційна сфера : реформування інституційної системи публічної влади. *Право України*. 2018. № 11. С. 65–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2018_11_7

17. Захист прав та безпеки людини в інформаційному суспільстві : навч. посіб. / В. Г. Пилипчук та ін.; за заг. ред. В. Г. Пилипчука; Держ. наук.

установа «Ін-т інформації, безпеки і права Нац. акад. прав. наук України». Київ; Одеса : Фенікс, 2021. 237 с.

18. Довгань О. Д., Яценко В. А. Сутність і зміст законодавства у секторі оборони та його реалізації : інформаційно-правове дослідження. *Інформація і право*. 2019. № 2. С. 17–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2019_2_4

19. Калюжний Р. А. Проблеми і перспективи розвитку національної правової ідеології в умовах глобалізації. *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ : НАУ, 2014. № 4(33). С. 31–35.

20. Коломоєць Т. О., Колпаков В. К. Поняття доктрини адміністративного права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Т. 27, № 2. С. 14–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2020_27_2_3.

21. Комісаров О. Г. Інформатизація в системі охорони громадського порядку : проблеми адміністративно-правового забезпечення : монографія ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ : Ліра, 2012. 423 с.

22. Кушакова-Костицька Н. В. Право на інформацію в інформаційну епоху (порівняльне дослідження) : монографія / наук. ред. М. В. Костицький. Чернівці : Технодрук, 2018. 300 с.

23. Марущак А. І. Правомірні засоби доступу громадян до інформації : наук.-практ. посіб. ; Київ. обл. творче об'єднання «Культура». Біла Церква : Буква, 2006. 431 с.

24. Публічна влада та управління : принципи і механізми реалізації : монографія / Центр дослідження проблем публічного управління ; заг. ред. Н. Р. Нижник. Чернівці : Технодрук, 2008. 432 с.

25. Перепелиця Г. М. Україна Росія. Війна в умовах співіснування : монографія. Foreign Policy Research Institute. Київ : Стилос, 2017. 879 с.

26. Юридичний механізм захисту прав людини : посіб. для ВНЗ / В. О. Заросило та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. О. Заросила та д-ра

юрим. наук, проф. А. М. Кислого ; ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіон. Акад. упр. персоналом». Київ : Видавництво Людмила, 2021. 171 с.

27. Почепцов Г. Г. Токсичний інфростір. Як зберегти ясність мислення і свободу дії. Харків : Віват, 2022. 381 с.

28. Рабінович С. П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні : монографія ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 575 с.

29. Савінова Н.А., Ярошенко А.О., Литва Л.А. Правове забезпечення соціальної політики України в умовах розвитку інформаційного суспільства. *монографія*. К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. 269 с.

30. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції : теорія і практика реалізації : автореф. дис. ... д-ра юрим. наук : 12.00.02 ; Нац. акад. внутр. справ. К., 2013. 42 с.

31. Самотуга А. В. Особисті права і свободи людини у США та їх захист поліцією : автореф. дис. ... канд. юрим. наук : 12.00.02. О., 2007. 19 с.

32. Селівон М. Ф. Критерії обмеження прав людини у практиці конституційного правосуддя. *Вісник Конституційного Суду України*. 2005. № 3. С. 35–52.

33. Організаційно-правові та тактичні основи протидії злочинності у сфері високих інформаційних технологій : навч. посіб. ; за ред. : Б. В. Романюка, Є. Д. Скулиша ; Рада нац. безпеки і оборони України, Міжвід. наук.-дослід. центр з пробл. організованої злочинності, Служба безпеки України, Нац. акад. служби безпеки України. К. : [б. в.], 2011. 404 с.

34. Тихомиров О. О. Класифікація інформаційних прав людини : розвиток підходів *Інформація і право*. 2022. № 1. С. 46–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2022_1_6.

35. Шамрай В. Транснаціональний (глобальний) конституціоналізм як об'єктивне явище сучасної правової дійсності. *Підприємництво,*

господарство і право. 2018. № 7. С. 150–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2018_7_27.

36. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. К.: Реферат, 2010. 848 с.

37. Яременко О. І. Публічна інформація як об'єкт правових відносин в Україні. *Інформація і право*. 2011. № 2. С. 39–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2011_2_8.

38. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

39. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

40. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

41. Американська конвенція з прав людини. URL: https://www.wiki-data.uk-ua.nina.az/%D0%90%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%B7_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8.html

42. Африканская хартия прав человека и народов от 26 июня 1981 г. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/instree/Rz1afchar.html>

43. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями від 07.02.1992, 25.03.1957. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

44. Хартія основних прав Європейського Союзу. Урочиста прокламація від 07.12.2000. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00303>

45. Цимбалюк О.В. Право на інформацію та право від інформації : інституційний взаємозв'язок у законодавстві окремих країн Європейського Союзу. *Інформація і право*. № 3(12). 2014. С. 84–91. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/14tovkes.pdf>

46. Конституція Швеції (Королівства Швеція). (The Constitution of Sweden the fundamental laws and the riksdag act) у ред. Закону 1976 : 871. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/sweden.pdf>

47. Конституція Швеції (Королівства Швеція) (The Constitution of Sweden the fundamental laws and the riksdag act) у ред. Закону 1976 : 954. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/sweden.pdf>

48. Полетило К. С. Інформаційні права людини і свободи та їх судовий захист у конституційних нормах Фінляндії. *Правова інформатика*. № 2(42). 2014. <http://ippi.org.ua/sites/default/files/14pksknf.pdf>

49. Селезньова О. М. Структура інформаційних правовідносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2014. Вип. 27(2). С. 183–186. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_27%282%29__47

50. Селезньова О. М. Інформаційні права : теоретичні та системні положення. *Інформація і право*. 2019. № 3. С. 9–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2019_3_3.

51. Zadorozhnia H., Mykhtunenko A., Kovalenko H. et al. Protection of Information Sovereignty as an Important Component of the Political Function of the State. *International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 21. 2021. № 9. P. 151–154.

52. Мірко Н. В. Методи дослідження фінансового аналізу (стану) суб'єктів господарювання. *Вісник Хмельницького національного*

університету. 2009. № 6. Т. 3. С. 268-272. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_6_3/pdf/268-272.pdf

53. Фурсова Н. А. Науково-методичні засади формування інформаційно-аналітичного забезпечення оцінювання впливу соціальних детермінант на економічну безпеку національної безпеки / Н. А. Фурсова // Економіка і регіон. - 2018. - № 1. - С. 29-36. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2018_1_6.

54. Кулик В., Полтораков А. Проблемы обеспечения национальной безопасности Украины. К.: Центр исследований проблем гражданского общества, 2010. 12 с.

55. Соломчак Х. Б. Детермінанти позитивної правової відповідальності людини : філософсько-правовий вимір : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 216 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/796>

56. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве. Теоретико-информационный аспект. London. LAP LAMBERT Academic Publishing. 2011. 368 p.

57. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

58. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху) від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010. URL: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/23-rp/2010.doc>

59. Магда С. О. Забезпечення прав, свобод та реалізації обов'язків громадян в умовах надзвичайних адміністративно-правових режимів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 22 с.

60. Smiley J. Why human rights are more important than national security
URL: http://www.huffingtonpost.com/jane-smiley/why-human-rights-are-more_b_73286.html

61. Гапєєва О. М. Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку / О. М. Гапєєва. Б.м., 2021 укр.
<https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/9413/9346>

62. Богуцький П.П. Теоретичні основи становлення і розвитку права національної безпеки України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» (081 – Право). – Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України, Київ, 2020. 391 с.

63. Тихомиров А.Д. Юридическая компаративистика: философские, теоретические и методологические проблемы : монография. Київ : Знання, 2005. 334 с.

64. Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» : Закон України від 13.01.2011 № 2938-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2938-17#Text>

65. Петришин О. В. Право як соціальне явище: особливості юридичного підходу. *Проблеми філософії права*. 2006-2007. Том IV-V. С. 79-80.

66. Ірха Ю. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах *Вісник Конституційного Суду України*. № 5/2015. С. 78–87.

67. Андрієвська О. В. Конституційно-правові обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні : дис. ... канд. юрид. наук (доктора

філософії) : 12.00.02. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2018. 240 с.

68. Осинська О. В. Визначення форми вираження обмеження прав. *Часопис права*. 2009. № 1. С. 74–79.

69. Blanton T. S. National Security and Open Government in the United States : Beyond the Balancing Test. URL: <http://www.maxwell.syr.edu/uploadedFiles/campbell/events/NSOG.pdf>

70. Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) у справі за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини четвертої статті 42 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 22 січня 2020 року № 1-р(І)/2020. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p1_2020.pdf

71. Руденко Б.Б. Методологічні засади юридичної науки: парадигмальний вимір : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.09. Київ, 2014. 18 с.

72. Криштанович М. Ф., Пушак Я. Я., Флейчук М. І., Франчук В. І. Державна політика забезпечення національної безпеки України : основні напрямки та особливості здійснення: монографія. Львів : Сполом, 2020. 418 с.

73. Оніщенко Н. М., Сунегін С. О. Механізм взаємодії особи, громадянського суспільства і держави : сутнісні та емпіричні проблеми удосконалення. *Публічне право*. 2015. № 4. С. 236–245.

74. Дроботов С. А. Національна безпека і забезпечення прав людини в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 3-2. 2020. С. 16–23. URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2020/3-2/5.pdf>

75. Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) у справі за конституційними скаргами Байшева Павла Вікторовича, Бурлакової Ольги Олександрівни, Даць Ірини Вільямівни, Дєдковського Вячеслава Вікторовича, Желізняка Михайла Васильовича, Кожухарової Людмили

Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 2, 3 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури» від 28 січня 2016 року № 955-VIII зі змінами від 12 липня 2019 року № 5-р(І)/2019. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/5_p1_2019.pdf

76. Cohen-Eliya M., Porat I. American Balancing and German Proportionality : The Historical Origins. *International Journal of Constitutional Law*. Vol. 8. 2010. № 2. P. 263–286.

77. Сіракузькі принципи тлумачення обмежень і відступів від положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, схвалених економічною та соціальною радою Організації Об'єднаних Націй у 1985 році. URL: <https://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14624>

78. Міжнародні стандарти забезпечення свободи вираження поглядів. Збірник публікацій Артиклю 19 / за ред. Тараса Шевченка, Тетяни Олексіюк. К., «Фенікс». 2008. 224 с. URL: https://cedem.org.ua/wp-content/uploads/userimages/book_files/Freedom%20of%20expressions_A19.pdf

79. Нові глобальні принципи збалансовують нацбезпеку і право знати. URL: <https://cedem.org.ua/news/novi-globalni-pryntsypu-zbalansovuyu/>

80. Коршунова Н. В. Поняття державної політики : теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії) : 12.00.01. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2018. 240 с.

81. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 70 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 10, пункту 3 частини другої, частин п'ятої, шостої статті 11, статті 15, частини першої статті 17, статті 24, пункту 3 розділу VI «Заключні

положення» Закону України «Про політичні партії в Україні» (справа про утворення політичних партій в Україні) від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007. URL: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/2-rp/2007.doc>

82. Приватне життя і поліція. Концептуальні підходи. Теорія і практика / авт. колектив; відп. ред. Ю. І. Римаренко. Київ : КНТ, 2006. 740 с.

83. Басов А. В. Поняття «обмеження» як юридична категорія : теоретичний аспект. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 1. С. 27–33.

84. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005. URL: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/5-rp/2005.doc>

85. Декларація Комітету міністрів Ради Європи «Про свободу вираження поглядів та інформації» : Міжнародний документ *Ради Європи* від 29.04.1982. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_885#Text

86. Мовний омбудсмен прокоментував законність заборони російської у Могилянці. *Українська правда*. 30 січня 2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/01/30/252616/>

87. Рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 640/3701/20 від 27 січня 2021 року. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=94427525&red=1000030d28b158f04d2b899cc76a28290cf345&d=5>

88. Про затвердження Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : Наказ Державної судової адміністрації України від 20.08.2019 № 814. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/Sa19118?utm_source=jurliga.ligazakon.net&ut

m_medium=news&utm_content=jl03&_ga=2.1088950.629426783.1677342251-1109831748.1664126041

89. Авакян Т.А. Нариси та дискусії щодо розуміння державної політики у сфері внутрішніх справ. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 104-113.

90. Хитра О. Л. Реагування на кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України в системі суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки. *Держава та регіони. Сер. : Право*. 2018. С. 117–122.

91. Братель С. Г. Громадський контроль за діяльністю міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2007. 20 с.

92. Веселов М. Ю. Адміністративно-правова профілактика дитячого дорожньо-транспортного травматизму в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2009. 16 с.

93. Добрянський С. П. Актуальні проблеми загальної теорії прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. О., 2003. 20 с.

94. Журавська З. В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2010. 18 с.

95. Квасневська Н. Д. Відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2009. 20 с.

96. Корягіна А. М. Вплив взаємовідносин жертви та злочинця на виникнення, розвиток та наслідки злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Х., 2011. 20 с.

97. Кузьменко О. В. Адміністративний процес у парадигмі права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. К., 2006. 32 с.

98. Косенко С. С. Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2004. 20 с.
99. Кулик Л.М. Боротьба зі злочинами, що вчиняються з використанням зброї : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2006. 19 с.
100. Мелех Б. В. Державна політика співробітництва України з Радою Європи в галузі захисту прав людини (2000–2005 рр.) : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Л., 2009. 18 с.
101. Мозоль С. А. Запобігання злочинам проти виборчих прав громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2008. 20 с.
102. Наливайко Т. В. Громадський контроль в Україні як інститут громадського суспільства : теоретико-правовий контроль : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Л., 2010. 15 с.
103. Сідак С. П. Адміністративно-правова охорона права на підприємницьку діяльність в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2010. 19 с.
104. Тамбовцев В. Є. Адміністративно-правова протидія ухиленню від сплати податку на додану вартість та його незаконному відшкодуванню : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2010. 20 с.
105. Тимченко О. В. Аутоагресивна поведінка працівників органів внутрішніх справ України (соціально-психологічні детермінанти виникнення, методи превенції та профілактики) : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.06. Х., 2003. 18 с.
106. Шелестов К. О. Домінуюче праворозуміння у функціонуванні правових систем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. О., 2010. 22 с.
107. Усенко О. В. Державно-правове регулювання відносин у сфері охорони культурної спадщини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2011. 20 с.

108. Детермінізм / В. С. Лук'янець // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-26331>
109. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
110. Антипенко В. Ф. Сучасний тероризм : стан і шляхи його запобігання в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 1999. 20 с.
111. Баланда А. Л. Соціальні детермінанти національної безпеки України : теорія, методологія, практика : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.07. К., 2008. 40 с.
112. Білик В. М. Організаційно-правові засади реалізації поліцейської функції в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2008. 20 с.
113. Делінський О. А. Європейська система безпеки : міжнародно-правові аспекти становлення і розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Х., 2003. 20 с.
114. Житко А. О. Соціально-політичний феномен популізму : інформаційно-безпековий аспект : автореф. дис. ... д-ра філософ. : 052 Соціальні та поведінкові науки. Політологія. 2021.
115. Завіруха Г. В. Феномен тероризму в контексті глобалізаційних процесів (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03. Донецьк, 2008. 17 с.
116. Кротюк В. А. Духовний потенціал обороноздатності держави в умовах соціокультурних трансформацій (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03. Х., 2008. 18 с.

117. Марченко Є. О. Генезис уявлень про справедливість (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03. К., 2011. 16 с.

118. Скворець В. О. Громадянське суспільство і детермінанти оптимізації його розвитку в Україні : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03. Запоріжжя, 2007. 17 с.

119. Рингач Н. О. Державне управління охороною здоров'я як складовою системи забезпечення національної безпеки : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. К., 2010. 36 с.

120. Шимченко Л. А. Громадянська ідентифікація особи як чинник формування української політичної нації : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 21.03.01. К., 2007. 18 с.

121. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n5>

122. Горбата Л. П. Забезпечення інформаційної відкритості діяльності органів публічної влади : автореф. дис. ... докт. філософ. : 281 – Публічне управління та адміністрування, 2021.

123. Даниленко С. І. Громадянський вимір інформаційно-комунікаційної революції : концептуально-теоретичні та політико-прикладні аспекти : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.03. К., 2011. 36 с.

124. Дюжев Д. В. Інформаційне суспільство : соціально-правова парадигма суспільного розвитку : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03. Донецьк, 2004. 18 с.

125. Комісаров О. Г. Вплив інформаційного суспільства на сферу функціонування сил охорони правопорядку. *Право і безпека*. 2014. № 4. С. 113–119.

126. Мартинюк С. Є. Генезис інформаційної цивілізації : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Запоріжжя, 2001. 20 с.

127. Постолювський С. Р. Політико-інформаційна детермінанта протидії з сучасним міжнародним тероризмом : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04. К., 2008. 19 с.

128. Соловйова І. І. Девіантність особистості в умовах комп'ютеризації суспільства : соціально-філософський аспект : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03. О., 2007. 19 с.

129. Фатхутдінов В. Г. Категорія «національна безпека» як детермінанта операціоналізації поняття «громадська безпека». *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 160–170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2016_3_16

130. Чорна В. Г. Детермінанта обмежень в адміністративному праві. *Міжнародний юридичний вісник : актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 14. С. 86–94.

131. Собакарь А. О., Нестерцова-Собакарь О. В. Сучасні детермінанти розвитку державної політики забезпечення національної безпеки України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 67–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2018_3_14

132. Романюк М. Д. Міграційні детермінанти національної безпеки України : регіональні чинники, сучасні виклики та загрози. *Вісник Прикарпатського університету. Серія : Економіка*. 2014. Вип. 10. С. 3–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Ekon_2014_10_3

133. Беззубов Д. О. Проблеми теорії публічного адміністрування в сфері забезпечення національної безпеки. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Право*. 2018. Вип. 5. С. 45–49.

134. Бондаренко К. В. Публічне адміністрування національно-безпековою сферою в Україні : теоретичні, правові та організаційні засади : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 404 с.

135. Бугайчук К. Л. Публічне адміністрування в органах Національної поліції : об'єктно-суб'єктний підхід. *Форум права : електрон. наук. фахове вид.* 2017. № 5. С. 64–72. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2017_5_10.pdf

136. Гончаренко Г.А. Управління сектором безпеки : поняття та сутність. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки».* 2020. Т. 31 (70). № 2. Ч. 2. С. 40–45.

137. Длугопольський О. Державна політика у сфері національної безпеки і оборони : фінансові та інституціональні аспекти. *Світ фінансів.* 2008. № 1 (14). С. 195–204.

138. Крук С. І. Інституціоналізація національної безпеки в системі державного управління. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Державне управління.* 2018. Т. 29(68). № 5. С. 34–37.

139. Мосейко А. Г. Публічне адміністрування у сфері національної безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Запоріз. нац. ун-т. Запоріжжя, 2019. 220 с.

140. Павлютін Ю. М. Загальнотеоретичний вимір національної безпеки як об'єкта публічного адміністрування. *Честь і закон.* 2020. № 2 (73). С. 115–121.

141. Пономарьов С. П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 513 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/dissertations/25/1.pdf>

142. Хуторний Б. В. Питання публічного адміністрування сектору безпеки і оборони. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Державне управління.* Том 31 (70) № 6 2020. С. 19–25. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/6_2020/6.pdf

143. Шевчук О. Сектор безпеки України як об'єкт публічного адміністрування. *Підприємництво, господарство та право.* 2/2021. С. 138–142 <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/2/26.pdf>

144. Шопіна І. М. Поняття та цілі публічного адміністрування в секторі безпеки і оборони. *Аналітично-порівняльне правознавство.* № 3 (2021). С. 133–136. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/252495/249786>

145. Про національну безпеку України Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

146. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

147. Про інформаційні агентства: Закон України від 28.02.1995 № 74/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80#Text>

148. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16.11.1992 № 2782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text>

149. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25.06.1993 № 3322-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12#Text>

150. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>

151. Антошина І. В. Інформаційна влада: зміст і значимість у сучасних умовах. *Юридичний вісник.* Одеса : Гельветика. 2019. № 4. С. 14–20.

152. Інформаційне суспільство. Дефініції : людина, її права, інформація, інформатика, інформатизація, телекомунікації, ліцензування, сертифікація, економіка, ринок, юриспруденція інтелектуальна власність / В. М. Брижко та ін. К. : Інтеграл, 2002. 220 с.

153. Активні заходи СРСР проти США : пролог до гібридної війни : аналітична доповідь / Д. В. Дубов [та ін.] ; Національний інститут стратегічних досліджень. Київ : [б. в.], 2017. 88 с.

154. Національна безпека в умовах інформаційних та гібридних війн : монографія ; за заг. ред. В. Куйбіди і В. Бебика ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Ред. пол.-укр. журн. «Соц.-гуманітар. науки». Київ : НАДУ, 2019. 380, [2] с.

155. Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Від «інформаційного суспільства» до «інформаційної безпеки» : до проблеми концептуалізації сутності понять. *Інформація і право*. 2019. № 2. С. 60–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2019_2_9.

156. Кормич Б. А. Інформаційне право: підручник. Х.: Бурун і К, 2011. 334 с.

157. Марущак А. І. Передумови для формування правових механізмів протидії дезінформації в соціальних медіа в контексті національної безпеки : постановка проблеми. *Нове українське право*. № 6 (2021). С. 101–107. URL: <http://www.newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/163/147>

158. Тихомиров О. О. Інформаційні правопорушення : теоретико-правова концепція. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2015. № 1(17). С. 38–47.

159. Довгань О. Д., Ткачук Т. Ю. Система інформаційної безпеки України : онтологічні виміри. *Інформація і право*. № 1(24)/2018. С. 89-103.

160. Ліпкан В. А., Максименко Ю. Є., Желіховський В. М. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції : навч. посібник. К. : КНТ, 2006. 280 с.

161. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017 : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>

162. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

163. Токар О. Державна інформаційна політика : проблеми визначення концепту. *Політичний менеджмент*. 2009. № 5(38). С. 131–141. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/71089>

164. Аблякімова Е. Е. Адміністративно-правове забезпечення доступу до публічної інформації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. Київ, 2014. 19 с.

165. Заяць О. Є. Адміністративно-правові засади доступу громадян до публічної інформації в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Приват. вищ. навч. закл. «Львів. ун-т бізнесу та права». Л., 2013. 20 с.

166. Костова Н. Доступ до публічної інформації : порівняльний аналіз українського законодавства і країн Європейського Союзу. *Visegrad journal on human rights*. № 2/2. 2016. С. 88–92.

167. Каменська Н. П. Реалізація права на доступ до публічної інформації за інформаційними запитами. *Інформація і право*. 2011. № 3. С. 64-69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2011_3_11.

168. Майстренко О. Інтернет: законодавче регулювання. *Право України*. 2002. № 4. С. 139–140.

169. Маштак К. С. Адміністративно-правове забезпечення права на доступ до публічної інформації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. К., 2013. 20 с.

170. Нестеренко О. В. Право на доступ до інформації в Україні : конституційно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 ;

Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2008. 239 с.

171. Ніколайчук М. Є. Адміністративно-правове забезпечення доступу до публічної інформації у судових органах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Держ. НДІ М-ва внутр. справ України. К., 2013. 20 с.

172. Порада В. Міжнародно-правові стандарти доступу громадян до публічної інформації. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 322–325.

173. Тептюк Є. Конституційне право на доступ до публічної інформації : проблеми законодавчого регулювання та судового захисту : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право ; муніципальне право» ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2018. 215 с. URL: idpnan.org.ua.

174. Тимченко Н. Правовий механізм доступу до публічної інформації : сучасний стан та перспективи. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2012. С. 39–42.

175. Фурман І. Г. Правові засади реалізації права громадськості на доступ до публічної інформації про діяльність Служби безпеки України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. К., 2014. 19 с.

176. Шустрова К. Доступ до публічної інформації як окремий вид неюрисдикційних проваджень. *Юридичний вісник*. 2014. № 4. С. 120–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2014_4_26.

177. Нестеренко О. Конституційне право на доступ до інформації : сутність, зміст та обсяг. *Юридична Україна*. 2008. № 3. С. 26–32.

178. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#n54>

179. Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу до публічної інформації у формі відкритих даних: Закон України від 09.04.2015 № 319-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/319-19#Text>

180. Державна політика : аналіз та механізми її впровадження в Україні : навч. посіб. кол. авт. ; за заг. ред. В. Ребкала, В. Тертички. К. : Вид-во НАДУ. 2000. 232 с.

181. Державне управління : словник-довідник / уклад. В. Д. Бакуменко ; за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. К. : Вид-во УАДУ. 2002. 228 с.

182. Кондратенко О. Ю. Політика. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Політика>

183. Це було політичне рішення Зеленський пояснив, чому обміняв ексберкутівців. Архів оригіналу за 31 грудня 2019. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%>

184. Гнатенко Н. Г. Групи інтересів у Верховній Раді України : сутність і роль у формуванні державної політики : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2017. 253 с.

185. Міністерство юстиції України. Доступ до публічної інформації (оновлено 17.02.2020 р.) URL: https://minjust.gov.ua/publ_info.

186. Сковчиляс-Павлів О. Способи здійснення права на доступ до публічної інформації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : *Юридичні науки : збірник наукових праць*. 2015. № 813. С. 76–80.

187. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах / укладачі В. Яременко, О. Сліпущко. Т. 3 : П-Я. Київ : Аконіт, 2008. 864 с.

188. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 № 3855-XII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12?find=1&text=%D0%BE%D0%B1%D0%BC%D0%B5%D0%B6#w1_1

189. Кирильчук В. Актуальні проблеми доступу до публічної інформації. URL: http://3222.ua/article/aktualn_problemi_dostupu_do_publichno_nformats.htm.

190. Бурдоносова М. Правовий нігілізм : сутність та основні риси. *Часопис Київського університету права*. 2008. № 4. С. 53–58.

191. Демченко І. Правовий нігілізм в Україні. Шляхи його подолання. Наукові конференції. *Соціум. Наука. Культура*. URL: <http://intkonf.org/demchenko-is-pravoviy-nigilizm-v-ukrayinishlyahi-yogo-podolannya/>.

192. Хитра О. Л. Сутнісні ознаки державної політики реагування на кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України. *Право та науки*. 2018. № 2. С. 16–20.

193. Деякі питання реформування державного управління : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.12.2019 № 1034. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1034-2019-%D0%BF#Text>

194. Деякі питання діяльності Міністерства культури та інформаційної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2019 № 885. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2019-%D0%BF#Text>

195. Дем'янчук О. Державна політика і державне управління : політологічні аспекти : монографія. Київ : Факт, 2008. 272 с.

196. Скрипнюк О. В. Сучасна державна політика України : основні концептуальні підходи до визначення змісту поняття. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 4 (39). С. 3–12.

197. Презентовано Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/prezentovano-centr-strategichnih-komunikacij-ta-informacijnoyi-bezpeki>

198. Центр Стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та інформаційної політики. *Офіційний сайт*

Міністерства культури та інформаційної політики. URL: <https://mkip.gov.ua/content/centr-strategichnih-komunikaciy-ta-informaciynoi-bezpeki-pri-ministerstvi-kulturi-ta-informaciynoi-politiki.html>

199. Валевський О. Л. Державна політика в Україні : методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження : монографія. Київ : НІСД, 2001. 242 с.

200. Скакун О. Ф., Бондаренко Д. А. Юридический научно-практический словарь-справочник (основные термины и понятия). Харьков : Эспада, 2007. 488 с.

201. Комісаров О. Г. Проблеми та перспективи запровадження національної політики розвитку інформаційного суспільства. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Т. 14. С. 154–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2014_14_17

202. Питання Центру протидії дезінформації : Указ Президента України № 187/2021 від 7 травня 2021 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1872021-38841>

203. Юлдашев О. Х. Проблеми вдосконалення державної регуляторної політики в Україні : монографія. К. : МАУП, 2005. 336 с.

204. Tetiana I. Shynkar, Tetyana V. Kurylo, Andrii V. Kholostenko, Serhiy S. Mirosnichenko and Olena Nazymko Mechanisms of Functioning of Offshore Jurisdictions in the World System. *International Journal of Management (SCOPUS)*. 2020. 11 (4): P. 500-510

205. Шинкар Т.І. Характеристика окремих обмежень прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки та практика їх вирішення в європейському суді з прав людини. *Південноукраїнський правничий часопис : наук. журнал*. 2021. № 2 . С. 133-137.

206. Шинкар Т.І. Господарсько-правові механізми обмеження прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки. *Честь і закон*. 2021. Том 4 - № 79. С. 47-53.

207. Shynkar T.I. Information and legal mechanisms restriction of citizens rights to information in the interest of national security. *European Reforms Bulletin*. 2021. №4. P.42-47

208. Шинкар Т.І., Кудінов С.С. Кримінально-правові механізми обмеження інформаційної діяльності, яка містить ознаки колабораціонізму. *Південноукраїнський правничий часопис : наук. журнал*. 2021. № 3, том № 2. С. 23-29

209. Shynkar Tetyana, Kudinov Serhiy Administrative and legal mechanisms restriction of citizens 'rights to information in the interest of national security. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs)*. 2021. Спеціальний випуск № 2. С. 119-125

210. Шинкар Т.І. Застосування в умовах ведення надзвичайних адміністративно-правових режимів механізму дерогації щодо обмеження прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки. *Науково-практичний журнал «Адміністративне право і процес»*. 2021. № 2 (33). С. 70-81.

211. Шинкар Т.І. Обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки: проблема обґрунтування. *Соціально – правові студії : науково-аналітичний журнал*. 2023. № 1, том № 6. С. 56-62.

212. Tetiana Shynkar, Viktoriia Holubieva, Andrii Pravdiuk, Svitlana Oliinyk, Oleksandr Manzhai Constitutional and legal provision of the right to access information in Ukraine and the countries of the European Union. *AD ALTA. Journal of interdisciplinary research. (Web of Science)*. 2022. Issue 12. 1. Special XXVI: P. 156 -159

213. Волинка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи : питання теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / НАН України : І-н-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2000. 18 с.

214. Дахова І. І. Обмеження реалізації прав і свобод людини : конституційне регулювання та практика Європейського суду з прав людини. *Форум права : електрон. наук. фахове вид.* 2018. № 4. С. 17–25. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2018_4_4.pdf

215. Летнянчин Л. І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні : проблеми теорії і практики : монографія. Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. 256 с.

216. Мерник А. М. Інституції громадянського суспільства : поняття, особливості, види : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 ; наук. кер. О. В. Петришин ; НДІ держ. будівництва та місц. самоврядув. Акад. прав. наук України. Харків, 2013. 20 с.

217. Нестеренко О. В. Право на доступ до інформації в Україні : конституційно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Х., 2008. 20 с.

218. Осинська О. В. Обмеження прав і свобод людини : теоретико-прикладні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.

219. Савчин М. В. Основні конституційні критерії обмеження прав людини і основоположних свобод. *Вибори та демократія.* 2008. № 2 (16). С. 21–28.

220. Скрипнюк О. В. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Публічне право.* № 3. (2011). С. 5–11.

221. Сорокун В. М. Міжнародно-правовий захист права на свободу совісті та віросповідання : монографія. Х. : Константа, 2010. 252 с.

222. Слінько Т. Сучасні загрози інформаційній безпеці країни та шляхи їх подолання. *Український часопис конституційного права.* 2021. № 4. С. 77–84.

223. Шевчук С. Узгодженість практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 4–5. С. 122–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2011_4-5_17.

224. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і гол. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2002. 1442 с.

225. Інвестиційний клімат в Україні / за ред. П. І. Гайдуцького. К. : Нора-друк, 2002. С. 77–78.

226. Тарахонич Т. І. Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права, особливості взаємодії. *Держава і право*. Вип. 50. С. 12–18.

227. Андрієвська О. В. Про конституційно-правовий механізм обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Альманах права. Право і прогрес : складові забезпечення в сучасних умовах*. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. Вип. 7. С. 83–86.

228. Селиманова С. Основания и пределы ограничения прав человека : международные стандарты и национальный опыт. *Народное слово*. 21 июля 2022. URL: <https://xs.uz/ru/post/osnovaniya-i-predely-ogranicheniya-prav-cheloveka-mezhdunarodnye-standarty-i-natsionalnyj-opyt>

229. Негодченко О. В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ : організаційно-правові засади : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.07 ; Нац. Ун-т внутр. справ. Харків, 2004. 39 с.

230. Швець Ю. Ю. Основні елементи механізму реалізації конституційного права особи на охорону здоров'я. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : юридичні науки*. Том 29(68). № 1. 2018. С. 26–30.

231. Шило С. М. Механізм захисту прав і свобод людини і громадянина як гарантія забезпечення законності та дисципліни в діяльності органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Ужгородського національного*

університету. 2013. Серія ПРАВО. Випуск 22. Частина I. Том 2. С. 269–273.
URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/16582/1/>

232. Індивідуалізм. Енциклопедія сучасної України / редкол. :
І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ.
К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: <https://esu.com.ua/article-13354>

233. Мойсак С. М. Акти управління в системі джерел
адміністративного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук :
12.00.07 ; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 20 с. URL:
<http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/2039>

234. Рябець Л. В., Савченко О. В. Індивідуальність. Енциклопедія
Сучасної України ; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних
досліджень НАН України, 2011. URL: <https://esu.com.ua/article-13357>

235. Державне управління : проблеми адміністративно-правової
теорії та практики / НАН України, Інститут держави і права ім. В. М.
Корецького ; заг. ред. В. Б. Авер'янов. К. : Факт, 2003. 384 с.

236. Вінник О. М. Господарське право : курс лекцій. Київ : Атіка,
2004.

237. Демський Е. Ф., Дураєва Н. В., Демський О. С. Відповідальність
за порушення в сфері господарювання на теренах України. *Юридична
Україна*. 2019. № 4. С. 19–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2019_4_4.

238. Дорошенко Л. Н. Правовые основания принудительной
ликвидации хозяйственных обществ : монографія. Донецьк : Світ книги,
2013.

239. Заярний О. А. Відповідальність в організаційно-господарських
відносинах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Київський
національний ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2011. 18 с.

240. Лук'янець Д. М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання: монографія. Суми: Університетська книга, 2006. 367 с.

241. Подцерковний О. П. Хозяйственное право Украины. Харків : ООО «Одиссей», 2005.

242. Татькова З. Ф. Підстави, види та форми господарсько-правової відповідальності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк, 2010.

243. Щербина В. С. Господарське право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2013.

244. Про санкції : Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення : 07.10.2021).

245. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 03.02.2015 № 141-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>

246. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 року № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>.

247. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

248. Про заходи Національного банку України щодо протидії кризовим явищам та ситуацію на валютному ринку України: Рішення Національного банку України від 31.03.2020 № 9-рд. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr009500-20#Text>

249. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21 грудня 1993 року № 3759-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#n967>.

250. Об'єднанні нації. Права людини. Управління Верховного комісара. Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні 1 лютого–30 квітня 2021 року. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/>

251. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>.

252. Пояснювальна записка від 08.08.2014. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51915.

253. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>

254. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

255. Смолин Г. В., Туркот О. А., Хомко Л. В. Господарське право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. Г. В. Смолина. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 484 с.

256. Yeoh P. Secrecy in Teflon international financial centres. *International Journal of Law and Management*. № 60(3). 2018. P. 777–797. URL: <https://doi.org/10.1108/IJLMA-03-2017-0060>

257. Мозговий О. М., Оболенська Т. Є., Мусієць Т. В. Міжнародні фінанси : навч. посіб. К. : КНЕУ, 2005. 557 с. URL: <https://buklib.net/books/23650/#>

258. Bardouille, N. Towards a Convergence of Regulatory and Supervisory Modalities of Offshore and Onshore Banking Sectors in the OECS Sub-Region. *Journal of Money Laundering Control*, 4(4), 2001, pp. 384-394. URL: <https://doi.org/10.1108/eb027288>

259. Witherell, W. Implementing International Financial Standards in the Offshore Financial Centres. *Journal of Financial Crime*. № 9(4). 2002. P. 326–329. URL: <https://doi.org/10.1108/eb026031>

260. Bin, T. and Isa, O. Labuan IOFC : The Legal Environment and its Challenges. *Journal of Financial Crime*. № 1(3). 1993. P. 251–258. URL: <https://doi.org/10.1108/eb025627>

261. Pratt R. Global financial business and the implications for effective control of money laundering in offshore centres. *Journal of Financial Crime*. № 10(2). 2002. P. 130–132. URL: <https://doi.org/10.1108/13590790310808682>

262. Hay R. Information exchange and the offshore financial centres. *Journal of Financial Regulation and Compliance*. № 10(2). 2002. P. 141–161. URL: <https://doi.org/10.1108/13581980210810193>

263. Smirnov E. N. Offshore schemes in modern international capital flow : features and mechanisms of counteraction. *The Eurasian Scientific Journal*. № 5(10). 2018. URL: <https://esj.today/PDF/66ECVN518.pdf>

264. FATCA (Foreign Account Tax Compliance Act) закон США про податкову звітність за іноземними рахунками. URL: <https://tax.gov.ua/data/files/266004.pdf>

265. Morris P. Bank failure and deposit protection in the Isle of Man : A case study on investor protection in a British Isles offshore jurisdiction. *Journal of Financial Regulation and Compliance*. 20(3). 2012. P. 322–351. URL: <https://doi.org/10.1108/13581981211238007>

266. Mugarura, N. Tax havens, offshore financial centres and the current sanctions regimes. *Journal of Financial Crime*. Vol. 24. № 2. P. 200–222. URL: <https://doi.org/10.1108/JFC-01-2016-0008>

267. Curtis Williams, C. A burning desire : The need for anti-money laundering regulations in carbon emissions trading schemes to combat emerging criminal typologies. *Journal of Money Laundering Control*, 16(4), 2013, pp. 298–320. URL: <https://doi.org/10.1108/JMLC-01-2013-0003>

268. Newbury, M. Designated non-financial businesses and professions : The weak link in Australia's AML/CTF regime. *Journal of Money Laundering Control*. № 20(3). 2017. P. 247–261. URL: <https://doi.org/10.1108/JMLC-08-2016-0038>

269. Адміністративно-господарські санкції. URL: <https://tyachiv-rda.gov.ua/news/913-adminstrativno-gospodarsk-sankcyi.html>.

270. Цуркан М. Які перспективи судового оскарження санкцій, запроваджених указом Президента? URL: https://zib.com.ua/ua/147253-chi_ne_zagrozhuuyut_nacionalniy_bezpeci_metodi_ii_zahistu.html

271. Фігель Ю. О. Теоретичні аспекти обмеження прав людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 357–361. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_59.

272. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : Наказ Служби безпеки України від 23.12.2020 № 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#n7>

273. Благодарний А. М. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про державну таємницю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2006. 18 с.

274. Гелич Ю. О. Інформаційно-правові гарантії таємниці особистого життя людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2010. 23 с.

275. Федотова О. О. Політична цензура друкованих видань в УСРР УРСР : становлення, технологія, еволюція. 1919 1990 рр. : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. Переяслав-Хмельниць., 2009. 33 с.

276. Сенік С. В. Адміністративно-правове регулювання діяльності Національної поліції України у сфері обігу інформації з обмеженим доступом : автореф. дис. ... докт. філософ : 081 – Право, 2020.

277. Сергійчук В. В. Розголошення державної таємниці : кримінально-правова та кримінологічна характеристика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук, 2021.

278. Тализіна Я. О. Нормативне забезпечення та реалізація конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... д. філософ : 081 – Право, 2022.

279. Ткачик А. Б. Таємниця спілкування та її обмеження в кримінальному провадженні : автореф. дис. ... д. філософ : 081 Право, 2021.

280. Яковлев Д. О. Договір про конфіденційність в цивільному праві України. : автореф. дис. ... д. філософ : 081 – Право, 2021.

281. Головань І. В. Правова робота у механізмі захисту прав суб'єктів підприємництва : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2003. 16 с.

282. Євдоченко Л. О. Удосконалення системи державного забезпечення інформаційної безпеки України в умовах глобалізації : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Л., 2011. 20 с.

283. Король В. В. Засада гласності та її обмеження в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2002. 19 с.

284. Марценюк О. Г. Теоретико-методологічні засади інформаційного права України : реалізація права на інформацію : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2009. 20 с.

285. Овсяннікова О. О. Транспарентність судової влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Х., 2009. 20 с.

286. Олійник О. В. Організаційно-правові засади захисту інформаційних ресурсів України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2006. 20 с.

287. Рудик М. В. Незаконний збут, розповсюдження комп'ютерної інформації з обмеженим доступом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. О., 2007. 19 с.

288. Самойлова О. С. Кримінально-правова характеристика передачі або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2006. 20 с.

289. Сляднева Г. О. Право суб'єкта господарювання на комерційну таємницю та його захист : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2005. 16 с.

290. Дженіс М. Європейське право у галузі прав людини : джерела і практика застосування ; пер. О. Савчин ; наук. ред. В. Шибіко. К. : АртЕк ; Будапешт : Ін-т конституційної і законодавчої політики (COLPI), 1997. 583 с.

291. Кудрявцева О. М. Конституційно-правові основи захисту прав дитини в Україні : монографія. Київ : Арт Економі, 2015. 265 с.

292. Чепульченко Т. О. Рівність у праві: філософський вимір. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право.* № 3/4(27/28) (2015). URL: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2015.3/4\(27/28\).119218](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2015.3/4(27/28).119218)

293. Тихомиров Ю. А. Право : современные границы регулирования : открытая лекция. К., 2009. Серия научно-методических изданий «Академия сравнительного правоведения». Выпуск 14. 18 с. URL: <https://www.academia.edu/35946579/>

294. Европейский Суд по правам человека. : избр. решения : в 2 т. / редкол. : В. А. Туманов и др. X. : НОРМА. Т. 1. 2001. 841 с.

295. Европейский Суд по правам человека : избр. решения : в 2 т. / редкол. : В. А. Туманов и др. X. : НОРМА. Т. 2. 2001. 802 с.

296. Чиркин В. Е. Публичная власть : современная концепция. *Studia politologiczne.* 2016. Vol. 39. URL: http://www.studiapolitologiczne.pl/pdf-115733-45060?filename=%20%20%20_.pdf

297. Афанасієв Р. В. Адміністративно-правовий режим об'єктів права власності на природні ресурси : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2010. 20 с.

298. Бахрах Д. Н. Административное право. URL: <https://uristinfo.net/adminpravo/5-2010-12-17-03-12-04.html?attempt=1>

299. Бібік В. В. Адміністративно-правовий статус режимів особливих адміністративно-територіальних утворень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України. К., 2011. 21 с.

300. Белєвцева В. В. Адміністративно-правові режими у сфері державної безпеки України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 ; Відкрит. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». Київ, 2015. 40 с.

301. The legal regime of the International Criminal Court: essays in honour of Professor Igor Blishchenko / ed. J. Doria, H. P. Gasser, M. C. Bassiouni. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2009. 1149 p.

302. Жванко Ю. П. Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції України у сфері дозвільної системи в умовах особливих правових режимів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Держ. НДІ МВС України. Київ, 2019. 21 с.

303. Ліпкан В. А., Баскаков В. Ю. Адміністративно-правовий режим інформації з обмеженим доступом в Україні : монографія ; за заг. ред. В. А. Ліпкана ; Глобал. орг. союзниц. лідерства, Акад. безпеки відкр. сусп-ва, Акад. наук вищ. освіти України. К. : О. С. Ліпкан [вид.], 2013. 342 с.

304. Магда С. О. Забезпечення прав, свобод та реалізація обов'язків громадян в умовах дії надзвичайних адміністративно-правових режимів : монографія. Харків : Право, 2015. 215 с.

305. Славко А. С. Підходи до законодавчого визначення поняття «правовий режим». *Науковий вісник ХДУ Серія Юридичні науки*. Том 2. № 3.

2017. С. 57–60. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/303/287>

306. Мінка Т. П. Органи внутрішніх справ як суб'єкти забезпечення адміністративно-правових режимів : монографія ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Д. : ДДУВС, 2010. 351 с.

307. Настюк В. Я. Адміністративно-правові режими у сфері національної безпеки та протидії тероризму : монографія ; Акад. прав. наук, Ін-т вивч. проблем злочинності, Служба безпеки України, Ін-т оператив. діяльн. та держ. безпеки. К. : [б.в.], 2008. 245 с.

308. Кадникова Г. В. Правовий режим доступу до публічної інформації : адміністративно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Запоріз. нац. ун-т. Запоріжжя, 2019. 16 с.

309. Коваленко Н. В. Адміністративно-правові режими : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 ; Запоріз. нац. ун-т. Запоріжжя, 2017. 31 с.

310. Коренюк О. О. Адміністративно-правовий режим інформації з обмеженим доступом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Держ. ВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ, 2019. 18 с.

311. Кузніченко С. О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 1–2. 2022. С. 32–36. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/8.pdf>

312. Кучинський Ю. Д. Адміністративно-правовий режим військового майна в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Держ. НДІ М-ва внутр. справ України. Київ, 2017. 20 с.

313. Поповчук С. К. Адміністративно-правові режими в теорії адміністративного права та практиці діяльності правоохоронних органів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Приват. ВНЗ «Львів. ун-т бізнесу та права». Львів, 2013. 233 с.

314. Прянішнікова І. В. Адміністративно-правові засади взаємодії засобів масової інформації з органами Національної поліції під час

запровадження правового режиму воєнного стану : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; НДІ публ. права. Київ, 2022. 21 с.

315. Ростовська К. В. Адміністративно-правові режими паспортизації та реєстрації фізичних осіб : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Д., 2011. 219 с.

316. Слюсаренко С. В. Адміністративно-правове регулювання режиму земель оборони : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. К., 2009. 210 с.

317. Смерницький Д. В., Кучинський Ю. Д. Адміністративно-правовий режим військового майна в Україні : монографія ; М-во внутр. справ, Держ. НДІ. Київ : ДНДІ МВС, 2018. 200 с.

318. Стельмах О. С. Міжнародно-правовий режим безпеки дослідження та використання космічного простору в мирних цілях : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2015. 24 с.

319. Стефанчук Р. О., Кузніченко С., Янчук А. Народовладдя та надзвичайні правові режими (міжнародний досвід та українська модель): монографія. Одеса: Гельветика, 2020. 251 с.

320. Бантышев А. Ф. Уголовная ответственность за особо опасные преступления против государства (основы квалификации) ; Национальная академия Службы безопасности Украины. К. : Изд-во НА СБУ, 2000. 135 с.

321. Гайворонський О. Ю. Предмет злочинного впливу у злочинах проти основ національної безпеки України, досудове розслідування яких віднесено до підслідності слідчих органів безпеки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Акад. адвокатури України. Київ, 2016. 20 с.

322. Діордіца І. В. Кримінально-правова відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Академія адвокатури України. К., 2008. 20 с.

323. Кончук Н. С. Кримінальна відповідальність за державну зраду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2019. 18 с.

324. Климосюк А. С. Кримінальна відповідальність за диверсію : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 20 с.

325. Ліпкан В. А., Діордіца І. В. Національна безпека України : кримінально-правова охорона : навч. посібник. К. : КНТ, 2007. 292 с.

326. Луценко Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України : монографія ; Акад. муніцип. упр. Харків : Право, 2015. 197 с.

327. Мошняга Л. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2011. 20 с.

328. Навроцький В. О. Злочини проти держави : лекції для студ. юрид. фак. ; Львівський держ. ун-т ім. І. Франка. Юридичний факультет. Львів : [б.в.], 1997. 48 с.

329. Притула В. В. Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо державного чи громадського діяча : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2014. 18 с.

330. Рубашенко М. А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України : монографія ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2016. 284 с.

331. Сотула О. С. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2003. 201 с.

332. Чорний Р. Л. Злочини проти основ національної безпеки за кримінальним правом України : монографія. Хмельницький : Хмельниц. ун-т упр. і права, 2018. 525 с.

333. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України : проблеми кримінально-правової теорії і практики : монографія ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса : Фенікс, 2017. 360 с.

334. Швед А. Ю. Злочини проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн : порівняльна характеристика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2021. 18 с.

335. Шлапаченко В. М. Кримінальна відповідальність за шпигунство в законодавстві України : історичний аспект : навч. посіб. ; Національна академія Служби безпеки України. Інститут захисту інформації з обмеженим доступом. К. : НА СБУ, 2007. 78 с.

336. Злочини проти основ національної безпеки України. Науково-практичний коментар до Розділу і Особливої частини Кримінального кодексу України / О. М. Юрченко, О. Ф. Бантишев, Кузьмін С. А.; Міжвідом. н.-д. центр з проблем боротьби з орг. злочинністю при Раді нац. безпеки і оборони України. Київ: Паливода А. В. [вид.], 2015. 71 с.

337. Янко В. М. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ суверенітету українського народу : монографія. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2019. 235 с.

338. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

339. Платоненко О. Правові заборони та обмеження, їх зв'язок із поняттями «дерогація», «аброгація», «нуліфікація». *Підприємництво, господарство та право*. 3/2019. С. 231–235. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/3/45.pdf>

340. Аболіція. Правопорада : юридичний словник. URL: <http://pravo-porada.com.ua/yurydychniy-slovník/67-aa/235-aboliciya>

341. Аболіція. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Аболіція>

342. Шумило М. М. Аброгація. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Аброгація>

343. Аброгація. Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Аброгація>

344. Нуліфікація. Економічна енциклопедія Словопедія. <http://slovopedia.org.ua/38/53405/382250.html>» >НУЛІФІКАЦІЯ

345. Нуліфікація. Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Нуліфікація>

346. Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією : Закон України від 06.12.2018 № 2643-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2643-19#Text>

347. Дерогація. Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Дерогація>.

348. Право на дерогацію. *Українське право*. URL: https://www.ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/pravo-na-derogatsiyu/#google_vignette

349. Лоулесс проти Ірландії. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22dmdocnumber%22:\[%22695395%22\],%22itemid%22:\[%22001-57518%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22dmdocnumber%22:[%22695395%22],%22itemid%22:[%22001-57518%22]}) :

350. Веселов М. Ю. Типологія як засіб удосконалення правового регулювання адміністративно-правових режимів. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2018. С. 62–65.

351. Про утворення Міжвідомчої комісії з питань відступу України від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2017 № 281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2017-%D0%BF#Text>

352. Богатир В. Хронологія відступу від зобов'язань під час війни. *Юридична газета online*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/hronologiya-vidstupu-vid-zobovyazan-pid-chas-viyni-.html>

353. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором : Постанова ВРУ від 27 січня 2015 року № 129-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19#Text>

354. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>

355. Леандер против Швеции (Leander v. Sweden). URL: https://mmdc.ru/praktika_evropejskogo_suda/praktika_po_st_8_evropejskoj_konvencii/europ_eight_practice3/

356. Рекомендація № R (81) 19 Про доступ до інформації, що знаходиться у розпорядженні державних органів. URL: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-r-81-19-pro-dostup-do-informatsiyi-shho-znahodytsya-u-rozporядzhenni-derzhavnyh-organiv/>

357. Класс та інші проти Німеччини: Рішення Європейського суду з прав людини від 06.09.1978. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_093#Text

358. Фогт (VOGT) против Германии. URL: https://european-court.eu/uploads/ECHR_Vogt_v_Germany_26_09_1995.pdf

359. Энгель и другие против Нидерландов. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO2825>

360. Свобода висловлювань і захист інформації, що загрожує національній безпеці і правопорядку, у рішеннях органів Конвенції про захист прав людини та основних свобод. URL: <http://khpg.org/968017272>

361. Рішення Європейського суду з прав людини щодо доступу до інформації / заг. ред. Т. Шевченко, І. Розкладай. Київ : Москаленко О. М., 2014. 200 с.

362. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

363. Увага! Запроваджено кримінальну відповідальність за колабораціонізм. Уповноважений Верховної Ради України. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/uvaga-zaprovadzhenno-kriminalnu-vidpovidalnist-za-kolaboracionizm#

364. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 № 2107-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2107-20#Text>

365. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text>

366. Марін О. Колабораційна діяльність : юрист зі Львова пояснює, що підпадає під це визначення. URL: <https://suspilne.media/300038-kolaboracijna-dialnist-urist-zi-lvova-poasnue-so-pidpadae-pid-ce-viznacenna/>

367. Грабовський С. І. Колабораціонізм. Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001–2020. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=4446 (дата звернення : 21.11.2021).

368. Колабораціоністи. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. 2001. Т. 3 : Київ. 792 с. URL: <https://leksika.com.ua/18480527/legal/kolaboratsionisti>

369. Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України : Проект Закону № 4473-1 від 19.03.2014. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50320.

370. Про заборону колабораціонізму : Проект Закону № 6170 від 09.03.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=6131.

371. Про захист української державності від проявів колабораціонізму : Проект Закону від 7425 від 20.12.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63192.

372. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм) : Проект Закону № 2549 від 06.12.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67568

373. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за адміністративне, економічне, військове, політичне, військово-політичне та інше співробітництво з державою-агресором колабораціонізм): Проект Закону № 5135 від 23.02.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71206.

374. Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність): Проект Закону № 5143 від 24.02.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71219.

375. Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність) : Проект Закону № 5144 від 24.02.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71220.

376. Рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 26 квітня 2021 року у справі № 9901/22/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96591995>

377. Постанова Верховного Суду у справі № 9901/26/21 від 06 жовтня 2021 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101424457>

378. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>

379. Постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 07 липня 2020 року у справі № 520/118/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90234393>

380. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 21 жовтня 2021 року у справі № 520/118/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100471040>

381. Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 10 березня 2020 року у справі № 520/118/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88173959>

382. Гаєвий В. В. Правове регулювання компенсації моральної шкоди, заподіяної суб'єктами трудових відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2020. 19 с.

383. Єфімов О.О. Правові підстави «спеціальної компенсації» витрат рятувальника майна на морі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». О., 2011. 20 с.

384. Краснова М. В. Проблеми компенсації шкоди за екологічним законодавством України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2010. 34 с.

385. Куліцька С. В. Зобов'язання відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної судом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2017. 20 с.

386. Майстер І. П. Компенсація моральної шкоди як спосіб захисту особистих немайнових прав фізичної особи : автореф. дис. ... канд. юрид.

наук : 12.00.03 ; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2015. 20 с.

387. Островерх А. М. Гарантійні та компенсаційні виплати за законодавством України в умовах ринкової економіки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2009. 226 с.

388. Парінов А. Б. Гарантійні та компенсаційні виплати у трудовому праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2019. 20 с.

389. Протченко С. М. Правове регулювання надання гарантій та компенсацій працівникам ОВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 ; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2008. 20 с.

390. Сонін О. Є. Компенсації за трудовим правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 ; Таврійський національний ун-т ім. В. І. Вернадського. Сімферополь, 2003. 194 с.

391. Цимбалюк С. О. Формування компенсаційної політики в умовах трансформації соціально-трудових відносин : монографія ; Держ. ВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ : КНЕУ, 2015. 213 с.

392. Андрієнко О. В. Психологічний зміст компенсації моральної шкоди в нормотворчій та правозастосовчій діяльності : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 ; Акад. упр. М-ва внутр. справ. К., 2009. 286 с.

393. Павленко К. М. Компенсаторна функція філософії в сучасному суспільстві : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 ; Держ. заклад «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2021. 26 с.

394. Попович О. В. Компенсаційно-креативна функція культури : монографія. К. : Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2012. 379 с.

395. Бассуни Ш. Право на возмещение ущерба и компенсацию жертвам грубых нарушений прав человека и основных свобод, а также на их

реабілітацію : заключительный докл. спец. докладчика ; ООН. Комиссия по правам человека. Сессия (56, 2000). Женева : ООН, 2000. 17 с.

396. Грищук О. В. Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2002. 20 с.

397. Крикунов О. В. Цивільний позов про компенсацію моральної шкоди в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 ; Національна академія внутрішніх справ України. К., 2002. 18 с.

398. Нескороджена Л. Л. Цивільний позов, моральна шкода та її компенсація у кримінальному та цивільному судочинстві : теорія і практика : наук.-практ. посібник. К. : Видавець Фурса С. Я. ; К. : КНТ, 2008. 416 с.

399. Сіроткіна М. В. Компенсація моральної шкоди в кримінальному судочинстві України : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, 2009. 145 с.

400. Стебелєв А. М. Правове регулювання відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2017. 18 с.

401. Корчевна Л. О. Компенсація моральної шкоди, завданої порушенням особистих немайнових прав, у цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 ; Університет внутрішніх справ. Х., 1998. 24 с.

402. Рішення Львівського окружного адміністративного суду від 06 травня 2020 року у справі № 380/2525/20. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/89248574>

403. Олексіюк Т., Опришко Л., Буртник Х., Барвіцький В., Кабанов О. Рекомендації Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з питань додержання конституційного права людини і громадянина на доступ

до інформації. Strasbourg CEDEX. 2020. 336с. URL: <https://rm.coe.int/recomendations-final-10-02-21/1680a165f7>

404. Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації : Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 29 вересня 2016 року № 10.

405. Brian Leonard FRIEND v the United Kingdom 16072/06 (2009) *ECHR* 2068 (24 November 2009). URL: <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2009/2068.html>

406. Шинкар Т.І. Судовий захист права на доступ до публічної інформації. *Правова позиція*. 2020. № 4 (29). С. 53-57.

407. Шинкар Т.І. Системологія обмеження права на інформацію суб'єктами забезпечення національної безпеки: основи побудови та перспективи розвитку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 359-363

408. Шинкар Т.І. Здійснення обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки шляхом формування та реалізації державної інформаційної політики: правові та організаційні основи. *Честь і закон : наук. журнал*. 2023. Том 3. № 86. С. 73-79.

409. Tetiana Shynkar, Lada Tesfaie, Oksana Kovtun, Viktorisa Sychova The power of the president in the information age. *Lex Humana (Web of Science)*. v.15, n.2, 2023: P.434-448

410. Булавін А. Г., Кулешов М. В., Марущак А. І. Повноваження Служби безпеки України як правоохоронного органу спеціального призначення у інформаційній сфері. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 17. С. 307–315. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2007_17_29.

411. Брижко В. До питання упорядкування діяльності в інформаційній сфері. *Правова інформатика*. 2009. № 3. С. 20–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pinform_2009_3_5.

412. Комісаров О. Г. Роль та місце інформаційної влади у сучасному державному управлінні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 308–316. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2012_1_38.

413. Довгань О. Д., Тарасюк А. В. Корпоративна культура кібербезпеки суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності. *Інформація і право*. 2018. № 2. С. 51–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2018_2_7.

414. Марущак А. І., Петров С. Г. Сучасний стан розвитку національної системи кібербезпеки (на прикладі СБ України та Держспецзв'язку України). *Інформація і право*. 2020. № 2. С. 77–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2020_2_9.

415. Талалай Д. В., Щербина Л. І. Сили та засоби забезпечення національної безпеки України. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 4-2019. Ч. 1. С. 74–79. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/4/part_1/18.pdf

416. Добровольська М. Б. Поняття імпліцитності та імпліцитної оцінки в лінгвістиці. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. № 5. 2019. С. 55–59. URL: http://philologyjournal.lviv.ua/archives/5_2019/11.pdf

417. Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака Василя Васильовича стосовно Висновку Конституційного Суду України від 13 листопада 2019 року № 5-в/2019 від 13.11.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nd05d710-19#Text>

418. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>

419. Про створення Центру протидії дезінформації : Рішення РНБО від 11.03.2021 (введене у дію Указом Президента України від 19 березня 2021 року № 106/2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0015525-21#n2>

420. Калайда А. Суб'єкти правового регулювання міжнародного співробітництва Національної поліції України. *Підприємництво, господарство і право*. № 12. 2020. С. 152–156. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2020/12/27.pdf>

421. Довгань О. Д. Правові засади формування і розвитку системи забезпечення інформаційної безпеки. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2015. Випуск 3 (19). С. 6–17.

422. Головка А. А. Громадянське суспільство як суб'єкт протидії загрозам національній безпеці в інформаційній сфері. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук (доктора філософії) за спеціальністю 21.01.01 «Основи національної безпеки держави (політичні науки)». – Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, 2018. 237 с.

423. Корж І. Ф. Правова безпека сфери доступу громадян до управління державними справами. *Інформація і право*. № 4(31)/2019. С. 83–90. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/12_13.pdf

424. Адміністративне право України : підручник для юрид. вузів і фак. ; за ред. Ю. П. Битяка. Харків : Право, 2000. 520 с.

425. Семьоркіна О. М. Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства. Офіційний інтернет-сайт Міністерства юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_33565

426. Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень : посібник Ради Європи, прийнятий Комітетом міністрів 27 вересня 2017 року на 1295-му засіданні заступників міністрів. Офіційний переклад. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-on-civil-participation-in-political-decision-making/168076e135>

427. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні : посіб. К. : Ленвіт, 2012. 64 с. URL: <https://parlament.org.ua/upload/docs/GUIDE%20final%20version%20UKRAINIAN.pdf>

428. Про Стратегію кібербезпеки України : Рішення РНБО від 14.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0055525-21#n2>

429. Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України : Рішення РНБО від 30.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0087525-21#n3>

430. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#n232>

431. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>

432. Про затвердження Тимчасового положення про Головне управління по охороні державних таємниць у пресі та інших засобах масової інформації при Раді Міністрів УРСР: Постанова Ради Міністрів Української РСР від 15.12.1990 № 370. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/370-90-%D0%BF#Text>

433. Питання Державного комітету України по пресі: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.1992 № 443. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/443-92-%D0%BF#Text>

434. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

435. Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету щодо забезпечення інформаційної безпеки та захисту інформаційного простору держави : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2022-%D1%80#Text>

436. Поляков С. Ю. Збройні сили України у структурі сектора безпеки та оборони. *Науковий вісник Національного авіаційного університету. Економіка, право, політологія, туризм*. Том 1. № 1–2 (2012). С. 97–114. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/issue/view/302>

437. Щодо удосконалення мережі ситуаційних центрів та цифрової трансформації сфери національної безпеки і оборони : Рішення РНБО від 04.06.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0039525-21#n2>

438. Про утворення Координаційного центру забезпечення сил безпеки і оборони України : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.10.2022 № 1176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1176-2022-%D0%BF#Text>

439. Про затвердження Програми підвищення обороноздатності і безпеки держави в частині матеріально-технічного забезпечення побудови загальнонаціональної цифрової багатоканальної телемережі МХ-7 : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2021 р. № 826. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/826-2021-%D0%BF#Text>

440. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 лютого 2015 року «Про додаткові заходи щодо зміцнення національної безпеки України» : Указ Президента України від 12.03.2015 № 139/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/139/2015#n34>

441. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 вересня 2017 року «Про Ставку Верховного Головнокомандувача» : Указ Президента України від 13.09.2017 № 313/2017 URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/455.html>

442. Про утворення Ставки Верховного Головнокомандувача : Указ Президента України від 24.02.2022 № 72/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72/2022#Text>

443. Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану : Рішення РНБО від 18.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-22#n2>

444. Про нейтралізацію загроз інформаційній безпеці держави : Рішення РНБО від 18.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003525-22#n2>

445. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про військово-технічне співробітництво України з окремими державами» : Указ Президента України від 18.08.2021 № 366/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366/2021#n8>

446. Про Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України : Указ Президента України від 30.01.2019 № 23/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23/2019#n14>

447. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України» : Указ Президента України від 20.08.2021 № 372/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#Text>

448. Про Міжвідомчу комісію з питань оборонно-промислового комплексу : Указ Президента України від 12.06.2015 № 329/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329/2015#Text>

449. У ДСА України відновили доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень. Пресслужба ДСА України. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1266748/>

450. Комунікація судовою владою справ, пов'язаних з війною : 10 питань-відповідей / Валерія Рибак, Назарій Боярський. Київ : ТОВ «ВІСТКА», 2022. 62 с. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/komunikacia-sud-web-4391aaf1b3.pdf>

451. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text>.

452. Про посилення судового захисту прав і свобод людини і громадянина : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 року. *Вісник Верховного Суду України*. 1997. № 2. С. 2–4.

453. Полотнянко О. Захист права на доступ до інформації – виклики сьогодення. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/5376-zahist-prava-na-dostup-do-informacii-vikliki-s-ogodennya.html>.

454. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. URL: <http://eurocourt.in.ua>

455. Лайфхаки від ЦЕДЕМ : як виграти в ЄСПЛ справу з доступу до інформації. URL: <https://dostup.pravda.com.ua/digest/publications/laiifkhaku-vid-tsedem-iak-vyhraty-v-yespl-spravu-z-dostupu-doinformatsii>

456. Красноступ Г. М. Сучасний стан та перспективи розвитку державної політики у сфері свободи слова та інформації. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7547

457. Прав Р. Ю. Діяльність суб'єктів формування і реалізації політики державної безпеки в інформаційній сфері України. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. № 9. 2018. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/9_2018/103.pdf

458. Дацюк А., Садовський В., Полтораков О., Марутян Р. Аналіз державної політики у сфері національної безпеки і оборони України. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Analiz-polityky-NB-pravl-final.pdf>

459. Пилипчук В. Г. Забезпечення інформаційної безпеки України : сучасні тенденції та проблеми : матеріали наук.-практ. конф., 06 жовт. 2016 р. / упоряд. : В. М. Фурашев. Київ : НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», Вид-во «Політехніка». 2016. С. 24–28.

460. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання : Постанова Верховної Ради України від 29.08.2019 № 19-ІХ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-ix#Text>

461. Пашкова В. С. Інформаційна політика і бібліотека. *Бібліотека і влада. Збірник статей до Міжнародної науково-практичної конференції*. К., 2000. С. 4-16.

462. Манойло А., Петренко А., Фролов Д. Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны. URL: <https://psyfactor.org/lib/psywar25.htm>

463. Нестеряк Ю. В. Аналіз моделей інформаційної політики та державного регулювання засобів масової комунікації. *Публічне управління та митне адміністрування. Дніпро: Університет митної справи та фінансів*. 2016. № 2. С. 65–70. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/43468>

464. Розроблено проект Концепції інформаційної безпеки України. Рада адвокатів Київської області. URL: <https://radako.com.ua/news/rozrobleno-proekt-konceptsiyi-informaciynoi-bezpeki-ukrayini#>

465. Концепція інформаційної безпеки України. Проект. <https://www.osce.org/files/f/documents/0/2/175056.pdf>

466. Tetiana Shynkar, Tetyana Kurylo, Anatolii Prytula, Uliana Andrusiv, Mariya Mykhayliv Features of Exemption from Liability for the Right to Information. *Systematic Reviews in Pharmacy (SCOPUS)*. 2020. 11 (10): P. 282-285

467. Шинкар Т.І. Принцип доречності в практиці обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 3. С. 103-108.

468. Шинкар Т.І. Застосування категорії «необхідність» в обґрунтуванні обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки: загальні засади та практика Європейського суду з прав

людини. *Академічні візії. Секція «Право»*. 2023. Вип. 18. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/558>

469. Tetiana Shynkar, Sergiy Kudinov, Dmytro Talalai, Anna Ponomarenko, Yurii Pavlutin, Petro Kravchuk Restrictions on access to public information in the national security interests, three-part test. *AD ALTA. Journal of interdisciplinary research (Web of Science)*. 2022. Issue 12. 2. Special 31: P. 173-177.

470. Политология прав человека : учебное пособие. 2-е изд. Астана : [б. и.], 2007. 407 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-7232.html>

471. Badura P. Staatsrecht Systematische Erläuterung des Grundgesetzes für die Bundesrepublik Deutschland. С. Н. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. München. 1986. URL: <https://epub.ub.uni-muenchen.de/9016/1/9016.pdf>

472. Загальна характеристика комунікативних якостей мовлення в науково-педагогічній літературі. URL: <http://www.educationua.net/silovs-1421-2.html>

473. Про затвердження Вимог (правил) щодо здійснення діяльності з торгівлі цінними паперами : брокерської діяльності, дилерської діяльності, андеррайтингу, управління цінними паперами : Рішення НКЦПФР від 03.11.2020 № 640. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0062-21?find=1&text=%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%BD#w1_1

474. Методичні вказівки до практичних та семінарських занять студентів денної форми навчання з курсу «Звітність підприємств». Житомирський державний технологічний університет. URL: <https://studfile.net/preview/7230968/page:10/>

475. Будько О. В. Методи оцінки якості облікової інформації. *Економіка та держава*. № 3/2014. С. 54–57. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2014/14.pdf

476. Головай Н. М. Принципи і якісні характеристики фінансової звітності відповідно до міжнародних та вітчизняних стандартів обліку. *Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета*. Выпуск 33. Экономические науки. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?

477. Твердохліб О. С. Доступ до публічної інформації в Україні : проблеми застосування «трискладового тесту». *Публічне управління та митне адміністрування*. № 1 (16). 2017. С. 62–69.

478. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

479. Christoffersen J. Fair balance a study of proportionality, subsidiarity and primarity in the european convention on human rights. URL: https://books.google.com.ua/books?id=z_J5DwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

480. Погребняк С. Принцип пропорційності у судовій діяльності. *Філософія права і загальна теорія права* № 2/2012. С. 49–55.

481. Шлоер Б. Принцип адекватності в європейському та українському публічному праві. *Український правовий часопис*. 2003. № 3 (8). С. 3–27.

482. Постанова Верховного Суду від 23 вересня 2020 року у справі № 9901/536/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91855216>

483. Ухвала Верховного Суду від 28 липня 2022 року у справі № 9901/33/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105577245>

484. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 14 січня 2021 року № 640/6892/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94167097>

485. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 06 червня 2022 року у справі № 522/5503/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104626158>

486. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

487. Вербальна нота № 4132/28-110-17626 від 1 березня, яка була змінена та замінена вербальною нотою № 4132/28-194/600-17988 від 4 березня URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2022/CN.65.2022-Eng.pdf>.

488. Оновлена інформація щодо ситуації у сфері прав людини в Україні. Звітний період : 24 лютого 26 березня. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-06/HRMMU_Update_2022-03-26-UA.pdf

489. Необхідність. Велика українська енциклопедія. <https://vue.gov.ua/>

490. Необхідність. Енциклопедія сучасної України / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. URL: <https://esu.com.ua/article-73597>

491. Необхідність. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

492. Мерник А. М., Кузьміна В. О., Бурлаков Б. М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах : теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2020. С. 42–46. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/11.pdf

493. Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights. Right to respect for private and family life, home and correspondence. Updated on 31 August 2022. European Court of Human Rights, 2022. 172 p. (Посібник за статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Право на повагу до приватного і сімейного життя. Переклад з доповненнями

О. Дроздова, О. Дроздової). URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/1259d4263dac852ef056_file.pdf

494. Павлова Л. Правомерные ограничения государством права на свободу ассоциации по Европейской конвенции прав человека. URL: <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CCgQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.flawtrend.org%2Fru%2Fdata%2F381%2F&ei=vGGEUIKkI8jbsgadoIHYDA&usq=AFQjCNExtpLILBIIqzDxCk-rrJWQV5nppw>

495. CASE of Ireland v. The United Kingdom (*Application no. 5310/71*) 18 January 1978. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57506>

496. CASE of Alparslan Altan v. Turkey (*Application no. 12778/17*) 16 April 2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192804>

497. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві : Роздаткові матеріали. К. : ВАІТЕ, 2013. 56 с. URL: http://www.nsj.gov.ua/files/1378458220130815_A5_Brosh_Seminar_OSCE_Block_1-56.pdf

498. Case of Fressoz and Roire v. France (*Application no. 29183/95*). 21 January 1999. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58906>

499. Білоусов Є., Кахнова М. Застосування статті 10 конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у практиці Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 4/2021. С. 276–282. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/44.pdf>

500. Рекомендації громадських організацій щодо обмежень прав людини у воєнний час. URL: <https://dslua.org/publications/rekomendatsii-hromadskykh-orhanizatsiy-shchodo-obmezhen-prav-liudyiny-u-voiennyu-chas/>

501. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Про нейтралізацію загроз інформаційній безпеці

держави» : Указ Президента України №151/2022 від 19.03.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1512022-41757>

502. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» : Указ Президента України № 152/2022 від 19.03.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761?fbclid=IwAR0C-NehSa0M5SFf0sEilWMQdkFqIPIQZo39VHsvTxc6rdhd7WrMI4MUQk>

503. Блокування воєнного часу : провайдери мають обмежити доступ до 191 сайту. URL: <https://dslua.org/publications/blokuvannia-voiennoho-chasu-provaydery-maiut-obmezhyty-dostup-do-191-saytu/>

504. Кармазіна М. С. Біфуркація. Енциклопедія сучасної України. Т. 3 : електронна версія [онлайн] / гол. редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. URL: https://esu.com.ua/search_articles?id=35417 (дата перегляду : 15.10.2022).

505. Терлецький Д. Обмеження конституційних прав : теоретико-методологічні засади. *Український часопис конституційного права*. 3/2021. С. 5–22 URL: <https://www.constjournal.com/pub/3-2021/obmezhenia-konstytutsiinykh-prav-teoretyko-metodolohichni-zasady/>

506. Barak Aharon, «Proportionality (2)» in *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, ed. Michel Rosenfeld and Andras Sajó (Oxford University Press, 2012), 739.

507. Верховенство права : монографія : У 3-х кн. Кн. 1. К., 2006.

508. Зінченко Ю. О. Історія становлення принципу пропорційності. *Держава і право*. 2009. Вип. 46. С. 83–89. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/8979>

509. Євтошук Ю. Принцип пропорційності у практиці Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. № 1/2011. С. 90–101. URL: <http://www.irbis-nbuiv.gov.ua/cgi->

bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vksu_2011_1_15.pdf

510. Міт'яєва А. В. Правомірне обмеження прав людини в міжнародному праві. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П.Є. Казанського : матер. третьої міжнар. наук. конф.* (м. Одеса, 2–3 листопада 2012 р.) / відп. за випуск М. І. Пашковський ; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2012. С. 296–300.

511. Шевченко С. В. Принцип пропорційності у вітчизняній доктрині права : дискусійні та малодосліджені аспекти. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : юридичні науки.* Том 30 (69). № 1 2019. С. 103–110. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/1_2019/20.pdf

512. Тоцький Б. А. Принцип пропорційності : історичний аспект і теоретичні складові. *Часопис Київського університету права.* 2013. № 3. С. 70–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_3_18

513. Майданик Р. А. Пропорційність (співрозмірність) і право власності : доктрина і судова практика. *Право України.* 2016. № 1. С. 41–54. URL: <https://rd.ua/storage/attachments/>

514. Погребняк С. П. Принцип пропорційності в українській юридичній практиці та практиці ЄСПЛ. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф.* (Одеса, 15 вересня 2012 р.) / за ред. С. В. Ківалова ; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2012. С. 294–310. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/9614>

515. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Х., 2008.

516. Етимологічний словник української мови. У 7 томах. К. : Наукова думка. 1983. Т. 4 Н-П. 2003. 656 с.

517. Предикат. Словник іншомовних слів. URL: [https://www.jnsm.com.ua/cgi-](https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%CF%F0%E5%E4%E8%EA%E0%F2)

[bin/u/book/sis.pl?Qry=%CF%F0%E5%E4%E8%EA%E0%F2](https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%CF%F0%E5%E4%E8%EA%E0%F2)

518. Ставнійчук М. І. Пропорційна вибарча система. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. URL: <https://cyclop.com.ua/content/view/1276/58/1/4/#8397>

519. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20/ed20220727#n44>

520. Пропорційність. Велика Українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/>

521. Корпус енциклопедичних видань України : бібліографічний онлайн-показчик. URL: <https://corpus.encyclopedia.kyiv.ua/general-encyclopedias>

522. Завидняк І. І. Обмеження прав людини і основоположних свобод у контексті принципу пропорційності (на прикладі конституційних засад діяльності Служби безпеки України). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. Серія Право. Випуск 19. Том 1. С. 164–167. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>

523. Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.09.2007 № 1169. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1169-2007-%D0%BF#Text>

524. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/412-mezhi-ta-obmezheniya-vtruchannya>

525. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційними поданнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та 65 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 5 частини першої статті 3, абзацу третього частини третьої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції», пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих категорій посадових осіб» від 6 червня 2019 року № 3-р/2019. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/412-mezhi-ta-obmezhennya-vtruchannya>

526. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 1.17 статті 1, статті 8 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (справа про податкову заставу) від 24 березня 2005 р. № 2-рп/2005. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/412-mezhi-ta-obmezhennya-vtruchannya>

527. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Кіровоградобленерго» про офіційне тлумачення положень частини восьмої статті 5 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (справа щодо кредиторів підприємств комунальної форми власності) від 20 червня 2007 року № 5-рп/2007. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/412-mezhi-ta-obmezhennya-vtruchannya>

528. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від

13 червня 2019 року № 4-р/2019. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/412-mezhi-ta-obmezhennya-vtruchannya>

529. Висновок Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України) (реєстр. № 1027) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 24 грудня 2019 року № 9-в/2019. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/412-mezhi-ta-obmezhennya-vtruchannya>

530. Косілова О. І. Теоретичні та практичні аспекти обмеження прав і свобод : вітчизняний та зарубіжний досвід. *Інформація і право*. № 3(34). 2020. С. 26–33. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/220988>

531. Збірник актів нормативно-правового регулювання фінансово-економічної безпеки / упоряд. : О. М. Кубецька, Я. С. Палешко, Д. Б. Санакоєв, О. В. Неклеса. Дніпро : ДДУВС, 2019. 312 с. URL: <http://er.dduvs.in.ua/xmlui/bitstream/handle/>

532. Законодавче забезпечення правоохоронної діяльності : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Сокурєнка. Харків : Стильна типографія, 2017. 1164 с. (до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку у Харкові). URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3652>

533. Постановление Европейского Суда по правам человека от 24 мая 2007 г. Дело «Городничев (Gorodnitchev) против Российской Федерации» (жалоба N 52058/99) (Первая секция). URL: <http://www.echr.ru/documents/doc/2465023/2465023-005.htm>

534. Смородинський В. С. Практика Європейського суду з прав людини як чинник становлення сучасної цивілізованої держави. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9813/Smorodinskyu%20379-387.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

535. Приймак А. Принцип правової визначеності : поняття та окремі аспекти. *Наукові записки НаУКМА*. 2010. Т. 103 : Юридичні науки. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a3528eec-9013-4c68-9810-35a71be6597d/content>

536. Olsson v. Sweden (No.1). Series A no.130. 1988. Para 61.

537. Brumărescu v. Romania. ECHR 105.1999. Para 63.

538. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Швидка проти України» (Заява № 17888/12) від 30.10.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a40#Text

539. Рішення Європейського суду з прав людини від 24.4.2012 у справі «Yordanova та інші проти Болгарії» (Заява № 25446/06). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-201373&filename=CASE%20OF%20YORDANOVA%20AND%20OTHERS%20v.%20BULGARIA%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D%20legal%20summary%20by%20the%20CoE%20Action%20Plan%20for%20Ukraine%202018-2021.pdf&logEvent=False>

540. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.

541. June M. Ross Limitations on Human Rights in International Law : Their Relevance to the Canadian Charter of Rights and Freedoms. URL: https://www.jstor.org/stable/762242?seq=1#page_scan_tab_contents.

542. Федіна Н.В. Межі здійснення прав і свобод людини і громадянина в цивілізованому суспільстві. *Конституційно-правові академічні студії*. 2017. № 3. С. 19–25. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2382>

543. Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Права людини і національна безпека : філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. *Інформація і право*. 2020. № 2. С. 9–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2020_2_3

544. Слінько Т. М. Правові підстави обмеження реалізації прав і свобод людини і громадянина. *Україна і Європейський Союз : шлях до сталого розвитку : збірник наук. статей за матер. I наук.-практ. конф. з європ. права* (м. Харків, 24 квітня 2018 р.) / ред. кол. А. П. Гетьман, І. В. Яковюк та ін. Харків, 2018. С. 41–46.

545. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/412-mezhi-ta-obmezhennya-vtruchannya>

546. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів», положень частин першої, третьої статті 29 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», абзацу дев'ятого пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 28 серпня 2020 року № 10-р/2020. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/412-mezhi-ta-obmezhennya-vtruchannya>

547. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І. Д. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо правосуддя вимогам статей 157 і 158

Конституції України. URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1-v-2016-04.pdf>

548. Етимологічний словник української мови. У 7 томах. К. : Наукова думка. 1983. Т. 5 Р-Т. 2006. 704 с.

549. Об'єктивна реальність. Енциклопедія сучасної України / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. URL: <https://esu.com.ua/article-74578>

550. Буткевич В., Речицкий В. Права і свободи та обов'язки людини і громадянина. *Національна безпека і оборона*. 2015. № 4. С. 44–49.

551. Комзюк М. А. Поняття, зміст, види та форми обмеження особистої свободи громадян за адміністративним правом. *Європейські перспективи*. № 1. 2015. С. 52–58. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/901/ponyattya_zmist_vidi_ta_formi_obmezhenny.pdf?sequence=2&isAllowed=y

552. Мерник А. М., Радченко Я. М. Принцип законності обмеження прав і свобод людини і громадянина. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3/2020. С. 50–53. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/11.pdf

553. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму : монографія. Ужгород, 2018. 440 с.

554. Андрієвська О. В. Конституційно-правові обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 23 с.

555. Єсімов С. С. Право на доступ до інформації – ключовий елемент громадського контролю. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : *Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 63–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_855_11

556. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини : навч.-практ. посіб. К. : Алерта, 2013. 367 с.

557. Joffe O. S. Mandatory law. M. : Gosyurizdat, 1975. P. 473.

558. Dmitrieva O. V. Responsibility of no fault in civil law. Voronezh : VVSh MIA RF 1997. P. 85–94.

559. Церковна О.В. Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. О., 2008. 20 с.

560. Iasechko S.V. Civil liability for violation of the right to initiation : monograph. Kharkiv : NikaNova, 2013 250 p.

561. Kodynets A. A. Civil-legal regulation of obligatory information relations : monograph. K. : Alerta, 2016. 582 p.

562. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів : Закон України від 23.09.1997 № 540/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text>

563. Eugenzicht V.A. The problem of risk in civil law (Part of the general) / V.A. Eugenzicht. Dushanbe : Irfon, 1972. P. 134.

564. Boldinov V. M. Responsibility for the cause of a source of increased hazard. SPb. : Yurid. Center Press, 2002. P. 13.

565. Шинкар Т.І. Форми та способи оскарження обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки. *Південноукраїнський правничий часопис : наук. журнал.* 2023. № 2. С. 207-213.

566. Цельєв О. В. Право на оскарження рішень органів публічної влади та їхніх посадових осіб як складова верховенства права. *Наукові записки НаУКМА.* 2017. Том 200. Юридичні науки. С. 72-79. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dd948cc4-b4e5-4e51-9853-081880346fbf/content>

567. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини : навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О. 168 с.

568. Додаток II до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур (Загальний

додаток): Міжнародний документ Ради митного співробітництва Всесвітньої митної організації від 26.06.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976_007/ed20110915/find?text=%CE%F1%EA%E0%F0%E6%E5%ED%ED%FF#w1_1

569. Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування: Указ Президента України від 07.02.2008 № 109/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/109/2008#Text>

570. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про вибори народних депутатів України" (справа про вибори народних депутатів України) від 26 лютого 1998 року № 1-рп/1998. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/439-pravo-na-sudovyyu-zahyst>

571. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) від 7 травня 2002 року № 8-рп/2002. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/439-pravo-na-sudovyyu-zahyst>

572. Буткевич В.Г. Стаття 55 // Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. : В.Я. Тацій (голова редкол.), О.В. Петришин (відп. Секретар), Ю.Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. І допов. Харків : Право, 2012. С. 408-417

573. Новожилов В.С. Право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового провадження в механізмі реалізації завдань кримінального провадження. *Науковий вісник*

Ужгородського національного університету, 2019. Серія ПРАВО. Випуск 56. Том 2. С. 105-113.

574. Рева В.В. Оскарження рішень, дій або бездіяльності митних органів, їх посадових осіб та інших працівників. Дисертація на здобуття ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" (081 "Право"). Київ: НАУ, 2020. 235 с. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/44930>

575. Бондаренко К. В. Адміністративна відповідальність за порушення антимонопольного законодавства України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / К. В. Бондаренко; Одес. нац. юрид. акад. О., 2010. 18 с.

576. Бородін І.Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / І.Л. Бородін ; Нац. ун-т внутр. справ. Х., 2004. 38 с.

577. Галай В.О. Реалізація прав людини та громадянина в контексті захисту прав пацієнта: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В.О. Галай ; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2010. 20 с.

578. Грибок І.О. Оскарження рішень органів виконавчої влади в адміністративному порядку: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / І.О. Грибок ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. К., 2006. 19 с.

579. Давиденко Л.М. Забезпечення прав і свобод громадян при здійсненні митних процедур (організаційно-правові аспекти): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Л.М. Давиденко ; Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2007. 20 с.

580. Заєць А.П. Правова держава в Україні: концепція і механізми реалізації: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / А.П. Заєць ; Київ. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 1999. 36 с

581. Ігонін Р.В. Організаційно-правові засади діяльності суб'єктів виконавчого провадження: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Р.В. Ігонін ; Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2007. 20 с.

582. Крупнова Л.В. Адміністративно-правовий статус працівника державної виконавчої служби України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Л.В. Крупнова ; Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2008. 18 с.

583. Лученко Д. В. Інститут оскарження в адміністративному праві : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 40 с.

584. Мацелик Т.О. Адміністративний примус в діяльності органів державної податкової служби України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Т.О. Мацелик ; Нац. акад. держ. податк. служби України. Ірпінь, 2005. 17 с.

585. Мельник Р.С. Забезпечення законності застосування заходів адміністративного примусу, не пов'язаних з відповідальністю: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Р.С. Мельник ; Нац. ун-т внутр. справ. Х., 2002. 19 с.

586. Осадчий А.Ю. Організаційно-правове забезпечення оскарження громадянами незаконних дій органів виконавчої влади у судах: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2004. 176 с.

587. Паращич І.М. Державні механізми забезпечення та захисту прав пацієнтів в Україні: стан і тенденції розвитку: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / І.М. Паращич ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. К., 2010. 20 с.

588. Плукар В. В. Адміністративне провадження у справах про оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій під час проведення виборів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. В. Плукар ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Л., 2011. 18 с.

589. "Час взяти відповідальність". Промова на врученні Нобелівської премії миру. Виступ Лауреата Нобелівської премії миру 2022 року Центру громадянських свобод у виконанні Олександри Матвійчук. Осло. 10 грудня 2022. *Українська правда*. НЕДІЛЯ, 11 ГРУДНЯ 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/12/11/7380261/>

590. Як оскаржити порушення права на доступ до публічної інформації? Практичний посібник. К. ЦЕДЕМ. 2016. URL: <https://cedem.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/web.pdf>

591. Про Центр. Миротворець. URL: <https://myrotvorets.center/about/>

592. Порядок виключення із загального доступу відомостей про об'єкти досліджень центру «миротворець». Миротворець. URL: <https://myrotvorets.center/skarga/>

593. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Касьяненка Бориса Павловича щодо офіційного тлумачення положень пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 383 Кримінально-процесуального кодексу України від 11 грудня 2007 року № 11-рп/2007. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/439-pravo-na-sudovuuy-zahyst>

594. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>

595. Про затвердження Інструкції про організацію розгляду звернень та проведення особистого прийому громадян у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України: Наказ Міноборони України від 28.12.2016 № 735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0094-17#Text>

596. Щодо оскарження дій командирів. пропозиції, заяви та скарги. Роз'яснення Центру надання методичної допомоги та координації волонтерського руху адвокатів з правового захисту військовослужбовців НААУ. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D1>

%8F%D1%81%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%9E%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B4%D1%96%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D1%80%D1%96%D0%B2%20(3).pdf

597. Про затвердження Інструкції про порядок розгляду в Службі безпеки України звернень громадян: Наказ Служби безпеки України від 10.04.2018 № 532. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0546-18#Text>

598. Про затвердження Положення про порядок роботи зі зверненнями громадян і організації їх особистого прийому в системі Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 10.10.2004 № 1177. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1361-04#Text>

599. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#n80>

600. Особливості реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. Офіційне інтернет-представництво Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%92%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%20%D0%B4%D0%BE%20%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97>

%20%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf

601. Про затвердження Положення про експертну раду при Представнику Уповноваженого з інформаційних прав: Наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 31 жовтня 2022 року N 89.15/22. [https://ips.ligazakon.net/document/MUS38404](https://ips.ligazakon.net/document/MUS38404D%C3%A9cision%20sur%20la%20recevabilit%C3%A9%20de%20la%20requ%C3%AAte%20n%C3%90%2052058/99%20pr%C3%A9sent%C3%A9e%20par%20Arkadii%20Petrovitch%20Gorodnitchev%20contre%20la%20Russie%20(premi%C3%A8re%20section).URL:https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69256)Décision sur la recevabilité de la requête n o 52058/99 présentée par Arkadii Petrovitch Gorodnitchev contre la Russie (première section). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69256>

602. Про створення Координаційної ради з питань доступу до публічної інформації: Наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 05.12.2019 № 116.15/19. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/25012022/nakaz-pro-stvorennuya-koordinatsiinoi-radi-z-pitan-publichnoi-informatsii.pdf>

603. Про заходи щодо реалізації Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини": Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2006 № 784. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-%D0%BF#Text>

604. Про затвердження Положення про Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Наказ Уповноваженого ВР з прав людини від 14.10.2022 № 79.15/22. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v79_1715-22#Text

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Шинкар Т.І. Організаційні та правові засади обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 392 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/5575>

Статті у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus

2. Tetyana Kurylo, Tetiana Shynkar, Anatolii Prytula, Uliana Andrusiv, Mariya Mykhayliv. Features of exemption liability for the violation of the right to information. *Systematic Reviews in Pharmacy*. 2020. № 11 (10). P. 282-285. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4112> DOI: 10.31838/srp.2020.10.47 **Scopus**

Особистий внесок здобувачки: проаналізовано теоретичну основу процесів скасування інформаційних прав.

3. Tetiana I. Shynkar, Tetyana V. Kurylo, Andrii V. Kholostenko, Serhiy S. Miroshnichenko and Olena Nazymko. Mechanisms of Functioning of Offshore Jurisdictions in the World System. *International Journal of Management*, 2020; 11 (4): р. 500-510. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3601584 **Scopus**

Особистий внесок здобувачки: проаналізовано світовий досвід накладання господарських санкцій в інтересах національної безпеки.

4. Shynkar, T. (2023). Restriction of the right to information in the interests of national security: The problem of justification. *Social and Legal Studios*, 6(1), 56-62. <https://doi.org/10.32518/sals1.2023.56> **Scopus**

5. Viktoriia Holubieva, Andrii Pravdiuk, Svitlana Oliinyk, Oleksandr Manzhai, Tetiana Shynkar. Constitutional and legal provision of the right to access information in Ukraine and the countries of the European Union. *AD ALTA – Journal of interdisciplinary research*. V. 12, Issue 1, Special Issue XXVI, 2022. P. 156-159. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/31120.pdf> **Web of Science**

Особистий внесок здобувачки: проаналізовано роль та місце Конституції України у регулюванні обмеження права на інформацію.

6. Lada Tesfaiie, Tetiana Shynkar, Oksana Kovtun, Viktorisa Sychova. The power of the president in the information age. *Lex Humana*, v. 15, n. 2, 2023, ISSN 2175-0947. Universidade Catolica de Petropolis, Rio de Janeiro, Brasil. P. 434-448. URL: <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2518/3486>

Web of Science

Особистий внесок здобувачки: викладено авторські погляди на систему інформаційних повноважень Президента України.

Статті у наукових фахових виданнях України категорії «Б»:

7. Шинкар Т.І. Судовий захист права на доступ до публічної інформації. *Правова позиція*. 2020. № 4 (29). С. 53-57. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-4.11>

8. Шинкар Т.І. Право на доступ до публічної інформації: правове забезпечення та проблеми імплементації в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 85. С. 247-254. DOI: <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i85.1876>

9. Шинкар Т.І. Концептуальні підходи до категорії «обмеження прав громадян на інформацію» у правовій науці. *Науковий вісник Національної академії СБУ*. 2020. № 78. С. 42-48; таємно.

10. Шинкар Т.І. Обмеження прав громадян на інформацію як детермінанта забезпечення національної безпеки сучасною державою. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 1. С. 129-133. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.1.21>

11. Шинкар Т.І. Розвиток регулювання обмежень прав громадян на інформацію в системі суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія юридична*. 2021. Вип. 28. С. 333-338. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5752104>

12. Шинкар Т.І. Характеристика окремих обмежень прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки та практика їх вирішення в європейському суді з прав людини. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2021. Т. 2. № 2. С. 133-137. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.2.22>

13. Шинкар Т.І. Господарсько-правові механізми обмеження прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки. *Честь і закон*. 2021. Т. 4. № 79. С. 47-53. DOI: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2021/4/79/251502>

14. Кудінов С.С., Шинкар Т.І. Кримінально-правові механізми обмеження інформаційної діяльності, яка містить ознаки колабораціонізму. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2021. Т. 2. № 3. С. 23-29. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.3.2.4>

Особистий внесок здобувачки: здійснено співвідношення мети запровадження кримінальної відповідальності за прояви колабораціонізму із заходами захисту національних інтересів України в умовах агресії росії.

15. Kudinov Serhiy, Shynkar Tetyana Administrative and legal mechanisms restriction of citizens 'rights to information in the interest of national security. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*.

Спеціальний випуск. 2021. № 2. С. 119-125. DOI: 10.31733/2078-3566-2021-6-119-125

Особистий внесок здобувачки: описано організаційно-правовий елемент механізму адміністративно-правового обмеження прав громадян на інформацію в інтересах національної безпеки.

16. Шинкар Т.І. Застосування в умовах ведення надзвичайних адміністративно-правових режимів механізму дерогації щодо обмеження прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки. *Науково-практичний журнал «Адміністративне право і процес»*. КНУ ім. Т.Г. Шевченка, 2021. № 2 (33). С. 70-81. DOI: <https://doi.org/10.17721/2227-796X.2021.2.06>

17. Шинкар Т.І. Сутнісні ознаки реалізації державної політики регулювання обмежень прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2021. Т. 2. № 4. С. 124-130. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.4.22>

18. Шинкар Т.І. Принцип доречності в практиці обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 3. С. 103-108. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.3.2>

19. Шинкар Т.І. Застосування категорії «необхідність» в обґрунтуванні обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки: загальні засади та практика Європейського суду з прав людини. *Академічні візії*. Вип. 18/2023. Секція «Право». DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8343591> URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/558/513>

20. Шинкар Т.І. Системологія обмеження права на інформацію суб'єктами забезпечення національної безпеки: основи побудови та перспективи розвитку. *Юридичний науковий електронний журнал*.

Запорізький національний університет, 2023. № 3 С. 359-363. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/84>

21. Шинкар Т.І. Форми та способи оскарження обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2023. № 2. С. 207-213. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.2.33>

22. Шинкар Т.І. Здійснення обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки шляхом формування та реалізації державної інформаційної політики: правові та організаційні основи. *Честь і закон*. Національна академія національної гвардії України. Харків, 2023. Т. 3. № 86. С. 73-79. DOI: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2023/3/86/287118>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Шинкар Т.І. Теоретичний концепт «обмеження права на інформацію» та його реалізація в умовах заходів із забезпечення національної безпеки України. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні*: тези Міжнародної науково-практичної конференції, 15–16 жовтня 2021 року. Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2021. С. 49-52.

2. Шинкар Т.І. Забезпечення доступу до публічної інформації про діяльність Верховного Суду України. *International scientific innovations in human life: The 4th International scientific and practical conference, October 20-22, 2021*. Cognum Publishing House, Manchester, United Kingdom. 2021. P. 627-633.

3. Шинкар Т.І. Детермінаційні аспекти забезпечення національної безпеки процедурами обмеження прав громадян на інформацію. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування*: Міжнародна науково-практична конференція, 22-23 жовтня 2021 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2021. С. 109-112.

4. Шинкар Т.І. Проблеми термінології у правовому регулюванні доступу громадян до публічної інформації. *Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects: The 5th International scientific and practical conference, October 24-26, 2021*. MDPC Publishing, Berlin, Germany. 2021. P. 677-682.

5. Шинкар Т.І. Обмеження прав особи на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки: аспекти позиції ЄСПЛ щодо законності мети обмеження, необхідного у демократичному суспільстві Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених: VII

Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених, 19.11.2021 р. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2021. С. 159-161.

6. Шинкар Т.І. Інформаційно-правові механізми обмеження прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки. *Актуальні питання правового забезпечення у сучасних умовах: Всеукраїнський науково-практичний семінар*, 26 листопада 2021 року. Харків, 2021. С. 50-51.

7. Шинкар Т.І. Актуальні проблеми обмежень прав громадян на інформацію в системі суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки. *INNOVATIONS AND PROSPECTS OF WORLD SCIENCE: IV* Міжнародна науково-практична конференція, м. Ванкувер, Канада, 1-3 грудня 2021 року. Канада: Науково-видавничий центр «Sci-conf.com.ua» Perfect Publishing. С. 1370-1374.

8. Шинкар Т.І. Інформаційно-правові відносини обмеження прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки. *MODERN SCIENCE INNOVATIONS AND PROSPECTS: III* Міжнародна науково-практична конференція, м. Стокгольм, Швеція, 5-7 грудня 2021 року. Швеція: Науково-видавничий центр «Sci-conf.com.ua» Perfect Publishing. С. 1030-1036.

9. Шинкар Т.І., Богомаз А.О. Онтологія суб'єктного складу регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: Міжнародна науково-практична конференція*, 2-3 грудня 2022 року. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 161-165.

10. Шинкар Т.І. Практика доведення доречності обмеження прав громадян на інформацію та способів (засобів) обмеження, обраних суб'єктами регулювання в умовах сьогодення. *Progressive research in the*

modern world: III Міжнародна науково-практична дистанційна конференція,
28-30 грудня 2022 року. Бостон, США. С. 876-883.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Державного
науково-дослідного інституту
МВС України

Михайло Вербенський
Михайло ВЕРБЕНСЬКИЙ

25. 04. 2023
25. 04. 2023

АКТ

**впровадження у науково-дослідну діяльність
Державного науково-дослідного інституту МВС України
монографії Шинкар Тетяни Ігорівни
за темою «Організаційні та правові засади обмеження права на
інформацію в інтересах національної безпеки»**

Комісія у складі: заступника директора ДНДІ МВС України, доктора юридичних наук, професора Новицького А.М.; завідувача науково-дослідної лабораторії криміналістичної та спеціальної техніки ДНДІ МВС України, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Нені О.В.; завідувача науково-дослідної лабораторії спеціальних технічних засобів ДНДІ МВС України, кандидата технічних наук, старшого наукового співробітника Яковенка О.В.; начальника науково-організаційного відділу ДНДІ МВС України, доктора юридичних наук, професора Федотової Г.В., склала цей акт про те, що результати монографії Шинкар Тетяни Ігорівни за темою «Організаційні та правові засади обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки» мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну цінність і можуть бути використані й враховані під час проведення науково-дослідних робіт «Дослідження можливості створення та впровадження єдиної системи збору, обліку та обміну інформацією в системі МВС щодо розроблення озброєння, військової та спеціальної техніки, шифр «Джерело» (державний реєстраційний номер 0121U109647), та «Дослідження та розробка науково-практичних рекомендацій із програмного захисту комп'ютерної техніки, шифр «Пароль» (державний реєстраційний номер 0122U200781) передбачених Планом наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок ДНДІ МВС України на 2023 рік.

**Заступник директора
ДНДІ МВС України,
д.ю.н., професор**

А.М. Новицький

**Завідувач НДЛ криміналістичної та
спеціальної техніки
ДНДІ МВС України, к.ю.н., с.н.с.**

О.В. Неня

**Завідувач НДЛ спеціальних
технічних засобів
ДНДІ МВС України, к.т.н., с.н.с.**

О.В. Яковенко

**Начальник науково-організаційного відділу
ДНДІ МВС України,
д.ю.н., професор**

Г.В. Федотова

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Львівського державного

університету внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор

Ольга БАЛИНСЬКА

2023

АКТ23.10 2023

Львів

№ 3

Про впровадження результатів монографії Шинкар Тетяни Ігорівни на тему «Організаційні та правові засади обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки» в наукову діяльність ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- директора Інституту права кандидата юридичних наук, професора Івана КРАСНИЦЬКОГО;
- завідувача кафедри адміністративно-правових дисциплін Інституту права кандидата юридичних наук, професора Мирослава КОВАЛІВА;
- директора загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законотворчу діяльність та їх облікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 року № 270, розглянула монографію кандидата юридичних наук, доцента Шинкар Тетяни Ігорівни на тему «Організаційні та правові засади обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки» та зробила висновок, що вона містить науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації щодо вирішення наукової проблеми адміністративно-правових засад регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, що дає підстави запровадити їх для використання у науковій діяльності

Львівського державного університету внутрішніх справ за такими напрямками:

1. Проведення подальших наукових досліджень з проблем:
  - вироблення та прийняття концепції забезпечення відповідності інтересам національної безпеки обмеження права на інформацію;
  - створення комплексного законодавчого забезпечення регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, яке базуватиметься на утворюваній завдяки реалізації авторського підходу системі норм, зокрема через зміни та доповнення до чинного законодавства.
2. Використання отриманих результатів як методологічної основи для проведення міжгалузевих досліджень обмеження права на інформацію, зокрема вивчення порядку, підстав, умов, правомірності, механізмів змісту й обсягу права на інформацію у кожному окремому випадку.
3. Розробка науково-обґрунтованих пропозицій і рекомендацій з удосконалення чинного адміністративного та інформаційного законодавства, документів стратегічного планування у секторі безпеки і оборони, правозастосовної практики забезпечення національної безпеки та організації національного спротиву, задоволенні інформаційно-гуманітарних й інформаційно безпекових потреб кожної людини.
4. Підготовка науково-аналітичних звітів щодо правомірності обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки зокрема шляхом застосування юридичних засобів можливого втручання держави у зміст та обсяг права на інформацію, які відповідають вимогам верховенства права, необхідності, доцільності та пропорційності у демократичному суспільстві. Метою такого обмеження визнано охорону основоположних цінностей у суспільстві, до яких належать, зокрема, життя, свобода та гідність людини, здоров'я і моральність населення, національна безпека, громадський порядок.

Члени комісії:

Людмила ПАВЛИК

Іван КРАСНИЦЬКИЙ

Мирослав КОВАЛІВ

Ірина КРАВЕЦЬ

ВЕРХОВНИЙ СУД

вул. П. Орлика, 8, м. Київ, 01043, тел. (044) 207 35 46, тел./факс (044) 253 86 20
e-mail: inbox@supreme.court.gov.ua
Код ЄДРПОУ 41721784

Тетяні Шинкар

вул. Чайковського Бічна, 11,
с. Малечковичі, Львівський р-н,
Львівська обл., 81132
shtatyanai@gmail.com

У Верховному Суді розглянуто Ваше звернення (вх. № 1156/0/15-23 від 23 листопада 2023 року) щодо використання у правозастосовній діяльності Верховного Суду положень, які Ви розробили в монографічному дослідженні на тему «Організаційні та правові засади обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки» та в наукових статтях.

Висловлюємо вдячність за привернення уваги до окремих питань, пов'язаних з обмеженням прав на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки. Розроблені в монографічному дослідженні та наукових статтях положення щодо концепції пропорційності в регулюванні обмежень права на інформацію в інтересах національної безпеки; адміністративно-правових засад регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки; публічно-правових механізмів обмеження права на інформацію в цій сфері; а також науково-обґрунтовані пропозиції та рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення відповідності обмеження права на інформацію інтересам національної безпеки, взято до відома та будуть використовуватися в процесі аналітичного забезпечення Верховного Суду.

Крім того, зазначаємо, що Вашу монографію долучено до бібліотечного фонду Верховного Суду.

Перший заступник
керівника Апарату

Расім БАБАНЛІ

ВЕРХОВНИЙ СУД
вих № 5262/0/2-23 від 01.12.2023

АКТ

**упровадження результатів дисертаційного дослідження
«АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ
ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В ІНТЕРЕСАХ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ» Шинкар Тетяни Ігорівни**

Цей акт засвідчує, що розроблені Шинкар Тетяною Ігорівною у роботі «Адміністративно-правові засади регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки» методи обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, запропонована автором концепція забезпечення відповідності інтересам національної безпеки обмеження права на інформацію, з'ясування здобувачем публічно-правових механізмів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, розбудови системології обмеження права на інформацію суб'єктами забезпечення національної безпеки відрізняються науковою новизною та практичною значущістю. Викладені здобувачем в одноосібній монографії «Організаційні та правові засади обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки» висновки можуть бути використані в практичній діяльності Конституційного Суду України для вдосконалення правозастосовної практики, розробки нормативних актів, які регулюватимуть питання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки, засвідчуючи застосування європейської правової позиції щодо пріоритетності забезпечення прав і свобод людини у рішеннях держави.

доктор наук з державного управління,
доктор юридичних наук,
професор,
заслужений юрист України

Віктор БЕСЧАСТНИЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Львівського державного університету

внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, професор

полковник поліції

Тарас СОЗАНСЬКИЙ

06.11. 2023

АКТ01.11. 2023

Львів

№ 92

Про впровадження результатів докторської дисертації Шинкар Тетяни Ігорівни на тему «Адміністративно-правові засади регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки» в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти та методичної роботи кандидата юридичних наук, доцента Руслана СТРОЦЬКОГО;
- начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- директора Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції доктора юридичних наук, професора полковника поліції Юрія НАЗАРА;
- завідувача кафедри адміністративного права та адміністративного процесу ПФПНП кандидата юридичних наук, доцента капітана поліції Юрія ХАТНЮКА;
- директора загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законотворчу діяльність та їх облікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 № 270, розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці Шинкар Тетяни Ігорівни на тему «Адміністративно-правові засади регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки».

Проаналізовано основні результати дисертації Шинкар Т.І., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Шинкар Т.І. Організаційні та правові засади обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 392 с.
2. Tetiana Shynkar, Tetyana Kurylo, Anatolii Prytula, Uliana Andrusiv, Mariya Mykhayliv Features of Exemption from Liability for the Right to Information. – *Systematic Reviews in Pharmacy*, 2020; 11 (10): p. 282-285. DOI: 10.31838/srp.2020.10.47
3. Tetiana I. Shynkar, Tetyana V. Kurylo, Andrii V. Kholostenko, Serhiy S. Mirosnichenko and Olena Nazymko Mechanisms of Functioning of Offshore Jurisdictions in the World System. – *International Journal of Management*, 2020; 11 (4): p. 500-510. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3601584>
4. Tetiana Shynkar, Sergiy Kudinov, Dmytro Talalai, Anna Ponomarenko, Yuriy Pavlutin, Petro Kravchuk Restrictions on access to public information in the national security interests, three-part test. – *AD ALTA – Journal of interdisciplinary research*, 2022 (т. 12, issue 2, special XXXI): p. 173-177. <https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120231/PDF/120231.pdf>
5. Viktoriia Holubieva, Andrii Pravdiuk, Svitlana Oliinyk, Oleksandr Manzhai, Tetiana Shynkar Constitutional and legal provision of the right to access information in Ukraine and the countries of the European Union. *AD ALTA – Journal of interdisciplinary research*, 2022 (т. 12, issue 1, special XXVI), 2022: p. 156 -159. <https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120126/PDF/120126.pdf>
6. Tetiana Shynkar, Lada Tesfaie, Oksana Kovtun, Viktorisa Sychova The power of the president in the information age. *Lex Humana*, v.15, n.2, 2023, ISSN 2175-0947. Universidade Catolica de Petropolis, Rio de Janeiro, Brasil. p.434-448. <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2518/3486>
7. Шинкар Т.І. Судовий захист права на доступ до публічної інформації // *Правова позиція*. 2020. № 4 (29). С. 53-57.
8. Шинкар Т.І. Право на доступ до публічної інформації: правове забезпечення та проблеми імплементації в Україні // *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 85. С. 247-254
9. Шинкар Т.І. Концептуальні підходи до категорії «обмеження прав громадян на інформацію» у правовій науці // *Науковий вісник НА СБУ*. 2020. № 78. С. 42-48; таємно.
10. Шинкар Т.І. Обмеження прав громадян на інформацію як детермінанта забезпечення національної безпеки сучасною державою // *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 1. С. 129-133.
11. Шинкар Т.І. Розвиток регулювання обмежень прав громадян на інформацію в системі суб'єктно-об'єктних зв'язків у сфері національної безпеки // *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2021. Том 28. Серія Юридична. С. 333-338.
12. Шинкар Т.І. Характеристика окремих обмежень прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки та практика їх вирішення в європейському суді з прав людини. // *Південноукраїнський правничий часопис : наук. журнал. / О.: ОДУВС*, 2021. № 2 С. 133-137.

13. Шинкар Т.І. Господарсько-правові механізми обмеження прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки. *Честь і закон*. 2021. Том 4. № 79. с. 47-53.

14. Кудінов С.С., Шинкар Т.І. Кримінально-правові механізми обмеження інформаційної діяльності, яка містить ознаки колабораціонізму. // *Південноукраїнський правничий часопис : наук. журнал. / Одес. держ. ун-т внутр. справ. О.: ОДУВС, 2021. № 3, том № 2. С. 23-29*

15. Kudinov Serhiy, Shynkar Tetyana Administrative and legal mechanisms restriction of citizens' rights to information in the interest of national security. – *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs)*. 2021. Спеціальний випуск. № 2. С. 119-125.

16. Шинкар Т.І. Застосування в умовах ведення надзвичайних адміністративно-правових режимів механізму дерогації щодо обмеження прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки. // *Науково-практичний журнал «Адміністративне право і процес» / КНУ ім. Т.Г. Шевченка*, 2021. № 2 (33). С. 70-81.

17. Шинкар Т.І. Сутнісні ознаки реалізації державної політики регулювання обмежень прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки // *Південноукраїнський правничий часопис : наук. журнал. / Одес. держ. ун-т внутр. справ. О.: ОДУВС, 2021. № 4. С. 124-130.*

18. Шинкар Т.І. Обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки: проблема обґрунтування. // *Соціально – правові студії: науково-аналітичний журнал. / Львівський державний університет внутрішніх справ Львів, 2023. № 1, том № 6. С. 56 – 62.*

19. Шинкар Т.І. Принцип доречності в практиці обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки // *Науковий вісник публічного та приватного права, 2023. Випуск 3. С. 103-108.*

20. Шинкар Т.І. Застосування категорії «необхідність» в обґрунтуванні обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки: загальні засади та практика Європейського суду з прав людини // *Академічні візії. 2023. Вип. 18. Секція «Право»*. Опубліковано 30.04.2023. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/558>

21. Шинкар Т.І. Системологія обмеження права на інформацію суб'єктами забезпечення національної безпеки: основи побудови та перспективи розвитку // *Юридичний науковий електронний журнал: Запорізький національний університет, 2023. № 3. С. 359-363.*

22. Шинкар Т.І. Форми та способи оскарження обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки // *Південноукраїнський правничий часопис: наук. журнал. / О.: ОДУВС, 2023. № 2. С. 207-213.*

23. Шинкар Т.І. Здійснення обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки шляхом формування та реалізації державної інформаційної політики: правові та організаційні основи // *Честь і закон : наук. журнал / Національна академія Національної гвардії України. Харків, 2023. Том 3. № 86. С. 73-79.*

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що наукові праці Шинкар Т.І. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Адміністративне право України», «Інформаційне право України» та «Правове регулювання інформаційної діяльності», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів ступенів вищої освіти «бакалавр» та «магістр».

Члени комісії:

Руслан СТРОЦЬКИЙ

Людмила ПАВЛИК

Юрій НАЗАР

Юрій ХАТНЮК

Ірина КРАВЕЦЬ